

•УЏИТУВЧИ•

ملک عبدالصمدوف

زبان فارسی

برای دانشجویان دانشکده‌های خاورشناسی
و فیلولوژی دانشگاه‌ها و دانشکده‌های
زبان و ادبیات دانشسراهای عالی

نشر دوم

اداره نشریات "معلم"

تاشکند - ۱۹۷۷

М. АБДУСАМАТОВ

ФОРЕ ТИЛИ

УНИВЕРСИТЕТЛАРНИНГ
ШАРҚ ВА ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТЛАРИ
ҲАМДА ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТЛАРИНИНГ
ТИЛ ВА АДАБИЁТ ФАКУЛЬТЕТЛАРИ
СТУДЕНТЛАРИ УЧУН ДАРСЛИК

Иккинчи нашри

«УҚИТУВЧИ» НАШРИЁТИ

ТОШКЕНТ — 1977

ЎзССР Олий ва махсус ўрта
таълим министрлиги тасдиқ-
лаган

Масъул редактор
филология фанлари кандидати
А. Ф. ҒАНИЕВ

А 15 Абдусаматов Малик.

Фарс тили. Ун-ларнинг шарқ ва фило-
логия фак-ри ҳамда педагогика ин-лари-
нинг тил ва адабиёт фак-ри студентлари
учун дарслик. Т., „Ўқитувчи“, 1977.

424 б.

Абдусаматов Малик. Персидский язык.

И (Эрон)

© „Ўқитувчи“ нашриёти, 1977

А 60602—№149 116—77
353 (06)—77

СУЗ БОШИ

Ушбу дарслик республика университетларининг шарқ ва филология факультетлари ҳамда педагогика институтларининг тил ва адабиёт факультетлари студентлари учун мўлжалланади. Шу билан бирга, бу дарсликдан илмий ходимлар, аспирантлар, форс тили ўқитувчилари ҳамда форс тили билан қизиққан барча ўртоқлар фойдаланишлари ҳам мумкин.

Форс тили дарслиги университет ва педагогика институтлари студентлари учун яратилган «Форс тили курси» ва В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университетининг эрон-афғон филологияси кафедраси ўқитувчилари томонидан тузилган «Форс тили» программаси ҳамда авторнинг кўп йиллар давомида университетнинг шарқ ва филология факультетларида форс тили ўқитиш тажрибаси асосида ёзилди.

Мазкур дарсликни тузишда совет эроншуносларининг форс тилига оид илмий ишлари, мақола ва тадқиқотлари, дарслик ва грамматикалари ҳамда рус ва ўзбек олимларининг рус ҳамда ўзбек тили грамматикасига бағишланган кўпгина асарлари ва методик қўлланмалари асос қилиб олинди.

Бу дарслик ҳозирги адабий форс тили ва унинг грамматик нормалари асосида тузилгандир. Шу билан бирга, ўқувчиларни эски форс тилининг айрим хусусиятлари билан таништириш мақсадида, классик форс адабиётидан намуналар ёки фольклор характеридаги материаллардан парчалар ҳам келтирилди ва эски форс тилига хос баъзи грамматик формаларга изоҳ бериб ўтилди. Бу ҳол студентларга классик форс тилида ёзилган асарларни ўқиш ва уларни тўғри таржима қилиш имконини беради.

Дарслик студентларни форс тилида ёзилган публицистик, бадий, илмий, сиёсий ва фольклор асарларини, классик форс

адабиётидан мураккаб бўлмаган намуналарни ўқишга, уларни луғат ёрдамида ўзбек тилига таржима қилишга, ўтилган грамматик ва лексик материаллар асосида жумлалар тузишга ҳамда турмушга оид темаларда сўзлаша олишга ўргатади.

Курс охирида студентлар 2300 сўз ва сўз бирикмаларини ўзлаштирган бўлишлари ва бу сўзларни турмуш, маданият ҳамда ҳаётнинг турли соҳалари билан боғлиқ бўлган темаларда актив ишлата олишлари керак.

Дарслик уч асосий қисмдан иборат.

1. Кириш қисми, фонетика ва графика.

2. Форс тилининг грамматик қурилиши ва лексикаси.

3. Иловалар.

Дарсликнинг кириш қисмида форс тили ва унинг эрон тиллари орасида тутган ўрни, форс тилининг тараққиёт даврилари ҳақида қисқача маълумот берилади. Фонетика бобида форс тилининг унли товушлари системаси, уларнинг тавсифи ва талаффузи, ундош товушлар талаффузи, дифтонглар, транскрипция, урғу ва бўгин ҳақида фикр юритилади. Графика қисмида араб-форс алфавити, ҳарфларнинг ёзилиши ва ўқилиш хусусиятлари ҳамда форс ёзуви тўғрисида тушунча берилади. Фонетика қисмининг ҳар бир темаси бўйича товуш ва сўзни тўғри талаффуз қилиш учун фонетик машқлар берилади. Бу машқларни билан овоз билан талаффуз қилиш ва уларни ўзбек тилидаги эквиваленти билан қиёслаб ўрганиш тавсия этилади. Имконият бўлган ерларда бу товушларни магнитофон лентасига ёзиб ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлур эди. Дарсликнинг графика қисмида ҳарф ва ҳарф бирикмаларини ўзлаштириш учун турли машқ ва тоншириқлар берилади. Араб-форс ёзуви бирмунча мураккаб бўлганлиги сабабли, ҳарф шаклларини диққат билан ўрганиш ва уларни қайта-қайта кўчириб ёзиш керак. Бунда нуқталарнинг ўрни ва миқдорига алоҳида аҳамият бериш зарур.

Форс тилининг грамматик қурилиши ва лексикаси дарсликнинг асосий қисми бўлиб, форс тили грамматик, қурилишининг асосий қоидалари ҳамда кўп ишлатиладиган лексик составини ўз ичига олган текстлардан иборат. Дарсликнинг бу қисми 36 дарсдан иборат бўлиб, ҳар бир дарс муайян лексик ва грамматик материални ўз ичига олади. Дарслар бир принципда тузилган бўлиб, аввал дарс тексти, сўнг текстда учраган нотаниш сўзлар луғати, кейин грамматик ва лексик изоҳ ва, ниҳоят, лексик ва грамматик материалларни ўзлаштириш учун мўлжалланган турли характердаги машқлар берилади. Дарс тексти янги лексик ва грамматик материални ўрганиш ва ўзлаштириш учун асосий ўқув материални ҳисобланади. Ҳар бир дарс, аввало, шу дарсдаги грамматик қоидалар ва сўзларни ўзлаштиришни назарда тутса, иккинчидан, ўтган дарслардаги грамматик қоидалар ва сўзларни такрорлаб боришни мақсад қилиб қўяди.

Дарс текстлари дастлабки дарсларда алоҳида гаплардан, диалог шаклидаги текстлардан ёки ҳикоялардан иборатдир. Кейинчалик текст материаллари мураккаблашиб боради ва маълум мавзуга бағишланган текстлар ва ҳозирги эрон ёзувчилари асарларидан парчалар келтирилади.

Грамматик қоидалар ва сўзлар осон ва кўп ишлатиладиган қоида ва сўзлардан аста-секин мураккаб грамматик қоидалар ҳамда сўз ва сўз бирикмаларига ўтиш асосида тузилган.

Студентларнинг дарс текстидаги лексик ва грамматик материалларни ўзлаштиришларига эришиш, уларнинг оғзаки нутқ малакаларини ошириш мақсадида, ҳар бир дарс охирида ўзбекчадан форсчага ёки форсчадан ўзбекчага таржима қилиш учун гаплар ва текстлар берилди. Сўзлашиш учун диалоглар ва сўзлаб бериш учун ҳикоя ва латифалар келтирилди. Бундан ташқари, грамматик қоидаларни ўзлаштириш учун турли грамматик машқлар ҳам топшириқ сифатида илова қилинди.

Ҳар бир дарс охирида мустақил ўқиш, грамматик разбор ва турли машқлар учун қўшимча материал сифатида мақоллар, ҳикматли сўзлар, ҳикоя ва латифалар ҳамда газета ва журналлардан олинган текстлар келтирилди.

Студентларни мустақил равишда таржима қилишга ва уларни луғат билан ишлашга ҳамда зарур бўлган сўзларни умумий луғатдан ахтариб топишга ўргатиш мақсадида 26- дарсдан бошлаб текстда учраган нотаниш сўзлар луғати берилмади ва уларни китоб охирида келтирилган умумий луғатдан ёки бошқа луғатлардан қидириб топиш ҳавола қилинди.

Китоб охирида иловалар берилди. Биринчи иловада форс тилидаги содда феъллар ва бу феълларнинг ҳозирги замон негизи ҳамда уларнинг ўзбекча таржимаси келтирилди. Бу нарса студентларнинг феъл негизларини ўзлаштиришларини осонлаштиради, керак бўлган феълни тезда ахтариб топиш имконини беради.

Иккинчи иловада Эронда йил ҳисоби ҳақида маълумот берилиб, эрон, араб ва европа календарлари ва уларда ойларнинг номлари келтирилди. Шу билан бирга, абжад ҳисоби, ҳижрий ва милодий йиллар ҳақида баҳс юритилди.

Учинчи илова турли каллиграфик машқлардан иборатдир. Форс ёзувида чиройли ва каллиграфия қоидалари асосида ёзиш ниҳоят катта аҳамият касб этади. Китобда насталиқ хати билан ёзилган бир неча намуналар келтирдик. Студентлар бу намуналар асосида мунтазам равишда, каллиграфик қоидаларга риоя қилган ҳолда ҳар куни 1—2 соатдан машқ қилишлари ва шу асосда ўз ёзувларини тузата боришлари ҳамда чиройли ёзишга ўрганишлари тавсия қилинади.

Тўртинчи иловада ўтилган грамматик материалларни ўз ичига олган ва мустақил ўқиш учун мўлжалланган мақоллар, то-

пишмоқлар, ҳикматли сўзлар, латифа ва ҳикоялар ҳамда классик ва ҳозирги форс адабиёти намуналари келтирилди.

Китоб охирида форсча-ўзбекча луғат илова қилинди. Бу луғат алфавит тартибида тузилган бўлиб, текст ва машқларда ҳамда мустақил ўқиш учун ажратилган текст материалларида учрайдиган нотаниш сўзларни ўз ичига олади.

Дарслик охирида иккита грамматик жадвал ҳам илова қилинди. Биринчи жадвал форс тилида **ё** лар ва уларнинг имлоси ҳақида бўлиб, иккинчи жадвал эса форс тилидаги феъл формаларини акс эттиради.

Мазкур дарсликда товушларнинг транскрипцияси учун ўзбек алфавити асос қилиб олинди. Фақат аффрикати **ҷ** товуши учун **ж** ҳарфи қолдирилиб, сирғалувчи **ӣ** товуши учун эса **ж** белгиси қабул қилинди.

Булардан ташқари, **қ** (*қоф*) учун **қ**, **ғ** (*айн*) ва **ҳ** (*хамза*) учун **ҳ** (апостроф) белгилари шартли равишда транскрипцияга киритилди.

К И Р И Ш

Ҳозирги форс тили Эроннинг давлат ва адабий тилидир. Форс адабий тилининг таянч диалекти—Техрон диалекти.

Форс тили ўзаро қариндош бўлган бошқа тиллар билан бир-галикда ҳинд-европа тилларига мансуб эроний тиллар группасига киради.

Эроний тиллар баъзи бир фонетик ва грамматик хусусиятларига кўра ғарбий ва шарқий группа эроний тилларига бўлинди.

1. Ғарбий группа эроний тилларига форс, тожик, балучи, курд ва Каспий бўйи тиллари (гилон, мозандарон, семнон, толиш, тот) ва бошқа тиллар киради.

2. Шарқий группа эроний тилларига афғон (пушту), осетин, яғноб ва помир тиллари (шугнон, вохон, сангличи, язғулом, ишкешим, зебоки, мунжон) ва бошқа тиллар киради.

Эроний тиллар ўзларининг тарихий тараққиёти натижасида грамматик қурилиш ва лексик состав жиҳатидан бир-бирларидан анча фарқ қиладилар.

Ҳозирги форс тили ўз ёзувига эга бўлган энг қадимий тиллардан биридир. Тарихий маълумот ва ёдгорликларга қараганда, эрамиздан аввал VI асрда форс тилининг ёзуви бўлганлигини кўрамыз. Бу даврда форс тили Аҳмонийлар (Ахеменидлар) сулоласининг расмий тили бўлиб хизмат қилган.

Форс тилининг тарихий тараққиёт йўлини уч асосий даврга бўлиш мумкин:

1. Қадимги форс тили (эрамиздан илгари VI—III асрлар).

2. Урта давр форс тили (эрамизнинг III—VII асрлари).

3. Янги ёки ҳозирги форс тили (IX асрдан шу кунгача бўлган даврни ўз ичига олади).

Ҳар бир давр ягона умумхалқ тилининг асосий ва энг муҳим тараққиёт босқичларини акс эттиради. Ҳар бир давр тилининг

ўзига хос грамматик хусусиятлари, луғат ўзгаришлари ва маълум ёзув системаси бўлган.

Қадимги ва ўрта давр форс тили ўлик тил ҳисобланиб, унинг грамматик қурилиши ва луғат состави ҳақида бизгача етиб келган ёзма ёдгорликлар орқалигина тушунча ҳосил қилиш мумкин.

Қадимги ва ўрта давр форс тилининг грамматик қурилиши ва лексик составини ўрганиш ҳозирги форс тили ва бошқа эроний тилларнинг тарихий тараққиёт йўлларини билиш, уларни қиёсий ўрганиш учун катта аҳамият касб этади¹.

Маълумки, VII асрда араблар Эрон, Ўрта Осиё ва уларга қўшни бўлган бир неча мамлакатларни забт этадилар. Араблар ислом дини билан бир қаторда, ўз маданияти, тили ва ёзувини кенг халқ оmmasига тарқата бошлайдилар. VII асрнинг охирига келиб ерли халқлар араб тилида диний, фалсафий ҳамда ҳуқуқ ва адабиётга, медицинага оид китоблар ёза бошлайдилар. Илмий ва адабий китобларни бошқа тиллардан араб тилига таржима қилиш кенг авж олади. Эрон, Ўрта Осиё ва Шарқнинг бошқа халқлари орасида араб тилида шеър битган шоирлар, араб тилида ўз асарларини яратган олимлар пайдо бўлади. Мадрасаларда ўқиш араб тилида олиб борилади. Маъмурий идораларда ва шахсий ёзишмаларда ҳам араб тилидан кенг фойдаланилади. Ёзувда араб алфавити мустаҳкам ўрнашиб олади.

Араблар босиб олган бутун территорияда қарийб икки аср мобайнида араб тили адабиётда ва илм-фанда ҳукмронлик қилади. Араб тилида жуда кўп илмий ва адабий асарлар яратилади ва кўпгина асарлар бошқа тиллардан араб тилига таржима қилинади.

Араблар Ўрта Осиё ва Эрон халқларига ўз тил ва маданиятларини ёйишга ва бу халқлар тилини алоқадан сиқиб чиқаришга қанчалнк жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилмасинлар, Ўрта Осиё ва Эрон халқлари доимо ўз давлат ва тил мустақиллиги учун курашиб келдилар ва ўз тил асосларини сақлаб қолдилар.

IX асрда Эрон ва Ўрта Осиё халқлари ўз давлат мустақиллиги ва ўз ҳуқуқларини тиклаш учун олиб борган курашларида ғолиб чиқдилар ва араб халифалиги ҳукмронлигидан озод бўлиб, ўзларининг марказлашган Сомонийлар давлатини вужудга келтирдилар.

Сомонийлар дарий ёки форсий номи билан аталган маҳаллий тилни ўзларининг давлат ва адабий тили деб эълон қилдилар. Дарий тили қадимги ва ўрта давр форс тилининг тарихий тараққиёти давоми сифатида шаклланди ва араб сўзлари ҳисо-

¹ Форс тили тарихи ҳақида қаранг: И. М. Оранский. Введение в иранскую филологию. Москва—1960.

бига ўз лексик составини бойитди. Шундай қилиб: IX асрдан бошлаб форс тили тарихида III давр—янги форс тили даври бошланди. Дарий тили тез суръат билан тараққий этди ва кўи соҳалардан араб тилини сиқиб чиқариб, тез вақт ичида фан ва адабиёт учун асосий тил бўлиб қолди.

Сомонийлар давлатининг маркази Бухоро шаҳри бўлиб, бу шаҳар илм-фан ва шеърият марказига айланди. Бу даврнинг энг машҳур шоир ва олимлари, санъаткор ва мутафаккирлари Бухорога тўпландилар ва ижод қилдилар. Сомонийлар ҳукмронлиги даврида адабиёт ва санъат, илм ва маърифат тез суръатлар билан тараққий этди ва маданият гуллаб-яшнади.

IX асрдан XV асргача бўлган даврда Урта Осиё ва Эрон халқлари тарихида илм ва маданият, адабиёт ва шеърият юксак даражага кўтарилди. Бу даврда, бир томондан, ижтимоий фанлар—тарих, фалсафа ва адабиёт кенг ривожланган бўлса, иккинчи томондан, табиий фанлар—математика, астрономия, медицина фанлари тараққий этиб, бу соҳада олиб борилган катта илмий тадқиқотлар асосида ўлмас асарлар яратилди. Бу асарларни яратган Муҳаммад Хоразмий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Абу Наср Форобий ва бошқа олимларнинг номлари жаҳонга машҳурдир.

Сомонийлар давлати барпо бўлишидан бошланган беш асрлик давр эрон ва тожик халқлари адабиётининг, хусусан шеъриятининг камолот чўққиси сари ривожланган даври бўлди. Бу даврда дарий (форсий) тилида инсониятнинг маънавий бойликлари хазинасига катта ҳисса қўшган, ўзининг ўлмас асарлари билан жаҳон китобхоналарини мафтун этган Абу Абдулло Рулаккийнинг лирик шеърлари, Абулқосим Фирдавсийнинг машҳур «Шоҳнома»си, Умар Хайёмнинг рубоийлари, Саъдий Шерозийнинг «Гулистон» ва «Бўстон» асарлари, Низомий Ганжавий ва Амир Хисрав Деҳлавийнинг «Хамса»лари, Шамсиддин Муҳаммад Ҳофизнинг ғазаллари, Абдураҳмон Жомийнинг «Ҳафт авранг» и ва бошқа бир қанча шоир ва олимларнинг асарлари яратилди.

Маълумки, эрон ва тожик халқлари ўзларининг узоқ тарихий тараққиётлари даврида доимо ўзаро иқтисодий ва маданий алоқада бўлиб келганлар. Бу халқлар ҳатто бир неча аср давомида бир давлат территориясида бўлган ҳолда, бирга яшаб, бирга ижод этганлар. Шу тарихий шарт-шароитлар натижасида эрон ва тожик халқлари маданияти, адабиёти ва тил қурилишида бирлик ва умумийлик вужудга келган. Эроншунос олимларнинг фикрига кўра, XV асрга қадар дарий тили эрон ва тожик халқлари учун муштарак адабий тил бўлган. XV асрдан сўнг турли тарихий шароитларга кўра форс ва тожик тиллари орасида айрим тафовутлар пайдо бўла бошлади ва давр ўтиши билан улар орасидаги фарқ ошиб боради. Шундай қилиб, XV асрдан бошлаб дарий тилида форс ва тожик

тилларига ажралиш процесси бошланади. Шунинг учун IX—XV асрлар давомида форс-тожик адабиёти бир бутун адабиёт сифатида ривожланганлиги сабабли, бу даврда дарий тилида ижод этган шоирлар форс-тожик классик шоирлари ва уларнинг асарлари форс-тожик классик асарлари деб аталади) «...Классик тил деб аталувчи тилда, яъни дарий ёки форсий тилда яратилган улкан адабий меросга ҳар қандай ҳолда ҳам ҳар икки халқнинг ҳақи бордир ва бу адабиётни улардан бирига мансуб этишга уриниш иккинчисига нисбатан адолатсизлик бўлур эди»¹. — деб кўрсатади машҳур эроншунос олим Е. Э. Бертельс.

Форсий тили ўзининг ёқимлилиги, синонимларга бойлиги ва сўзларнинг осонлик билан вазн ҳамда қофияга тушиши жиҳатидан бошқа мамлакат шоир ва олимларини ўзига жалб қилади ва қисқа вақт ичида Урта Осиёнинг бутун территориясига, Озарбайжон ва Ҳиндистонга ёйилиб, форсий тилда бу халқлар томонидан бой адабий мерос яратилади. Кўпгина ўзбек шоирлари ҳатто XIX асрнинг охирига қадар ҳам ўз шеър ва асарларини, ўзбек тили билан бир қаторда, форсий тилда ҳам ёзганликлари маълумдир.

Шу кунда Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик институти қўл ёзмалар фондида сақланиб келаётган минглаб эрон, тожик, ўзбек, ҳинд. афғон, озарбайжон ва Шарқнинг бошқа халқлари томонидан форсий тилда ёзиб қолдирилган медицина, математика, астрономия, табиёт, тарих, фалсафа, ҳуқуқ, тил ва адабиётга оид қўл ёзмалар ва юзлаб шоирларнинг девонлари фикримизнинг далили бўла олади.

Ў Форс тили IX асрдан то шу кунгача бўлган минг йилдан ортиқроқ тарихий тараққиёт даврида анча ўзгаришларга учради. Бу ўзгаришлар, биринчидан, форс-тожик классик адабиётида кенг истеъмол қилинган кўпгина сўзларнинг ҳозирги форс тилида ишлатилмай қолиши ёки улар маъносининг ўзгаришида кўринса, иккинчидан, ҳозирги форс тили луғат составининг чет тиллардан кирган сўзлар ёки форс сўз ясовчилари асосида ясалган янги сўзлар ҳисобига бойишида кўринади. Шу билан бирга, форс тили грамматик қурилишидаги айрим грамматик категорияларнинг ҳозирги форс тилида ишлатилмаслигини ёки улар функцияларининг ўзгарганлигини кўраимиз.

Ҳозирги форс тилининг луғат составида араб сўзлари ва араб элементлари жуда кўпдир. Бундан ташқари, форс тилига бирмунча араб грамматик ва график элементлари кириб қолган. Лекин бу элементларнинг кўпчилиги форс грамматик қоидаларига бўйсунган ҳолда ишлатилади.

---

¹ Е. Э. Бертельс. История персидско-таджикской литературы. «Избранные труды», т. I, Москва—1960, 24- бет.

ФОНЕТИКА

УНЛИЛАР ТАВСИФИ

Ҳозирги форс адабий тилида 6 унли фонема бор: **о, и, у, а, ў, э.**

Форс тили унли фонемалари қуйидагича классификация қилинади:

1. Пайдо бўлиш ўрнига кўра:

а) тил олди — **и, э, а;**

б) тил орқа — **о, у, ў.**

2. Тилнинг танглайга томон кўтарилиш даражасига кўра:

а) юқори кўтарилиш — **и, у;**

б) ўрта кўтарилиш — **э, ў;**

в) қуйи кўтарилиш — **о, а.**

3. Лабнинг иштирокига кўра:

а) лабланган — **о, у, ў;**

б) лабланмаган — **а, э, и.**

4. Товушларнинг чўзиқ-қисқалигига кўра:

а) чўзиқ унлилар — **о, и, у;**

б) қисқа унлилар — **а, э, ў.**

Форс унли товушларининг талаффузидаги чўзиқлик ва қисқалик урғусиз очиқ бўғинда жуда аниқ кўринади. Бу ҳолатда қисқа унлилар жуда қисқа ва чўзиқ унлилар эса ўз чўзиқликларини тўла сақлаганлари ҳолда талаффуз қилинадилар:

Қисқа унлилар

کتاب кэтоб -- китоб

سفيد сэфид -- оқ

شما шўмо -- сиз

Чўзиқ унлилар

کوزه кузэ -- кўза

ديروز дируз -- кеча

تاريک торик -- қоронғи

Бу мисолларда э, а, ў қисқа унлилари жуда қисқа талаффуз этилса, у, и, о чўзиқ унлилари эса тўлиқ талаффуз этилади.

Форс тилидаги чўзиқ унлиларнинг чўзиқлиги урғу билан боғлиқ эмас. Уларга урғу тушиши билан ортиқча чўзиқлик ҳосил бўлмайди ва шу билан бирга, урғусиз ҳолатда ҳам ўз чўзиқлик хусусиятларини йўқотмайди. Форс тилидаги чўзиқ унлилар доимо ўзбек тилидаги унли товушларга нисбатан чўзиқроқ ва аниқроқ талаффуз қилинади.

Форс тилидаги унли товушлар жадвали

Пайдо бўлиш ўрнига кўра Тилининг кўтарилиш даражасига кўра	Лабланмаган	Лабланган
		тил олди
Юқори кўтарилиш	и—чўзиқ	у—чўзиқ
Ўрта кўтарилиш	э—қисқа	ў—қисқа
Қуйи кўтарилиш	а—қисқа	о—чўзиқ

о — чўзиқ, тил орқа, қуйи кўтарилиш, лабланган унли товуш. Бу товушни ҳосил қилишда оғиз кенг очилиб, лаблар думалоқлашади. Тил орқага тортилиб, бир оз кўтарилади. о товушини тўғри талаффуз этиш учун ўзбек тилидаги о унли товушини а товушига мойилроқ талаффуз қилиш керак.

Форсча о унли товуши *узок, бош* каби ўзбек сўзларидаги о товушига яқинлашиб боради. Ўзбек тилидаги о унли товуши баъзи бир сўзларда (*ота, бола* каби) қисқа а товуши каби талаффуз этилади. Форсча о унлиси эса ҳар доим чўзиқ ва аниқ талаффуз қилинади. Масалан:

آب об — сув
 مادر модар — она
 دانا доно — доно

اَفتاب офтоб — офтоб
 بام бом — том
 خانە хонэ — уй

и — чўзиқ, тил олди, юқори кўтарилиш, лабланмаган унли товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги **ий** товушлар бирикмасига (*кийик, қарийб, сийрак, Муқимий сўзларидаги каби*) яқинлашиб боради.

Ўзбек тилидаги и унли товуши баъзи сўзларда қаттиқ **ы** каби (*қишлоқ, қирғиз каби*) ва **р, з, л** товушлари олдидан жуда қисқа (*бир, биз каби*) талаффуз қилинади. Бу ҳолни форсча и чўзиқ унлисида учратмаймиз. Форсча и унлиси ҳар доим чўзиқ ва юмшоқ талаффуз қилинади. Масалан:

شیر	шир — сут	ایران	ирон — Эрон
مریض	мариз — касал	رېسمان	рисмон — арқон
ماهی	моҳи — балиқ	بینی	бини — бурун

у — чўзиқ, тил орқа, юқори кўтарилиш, лабланган унли товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги у товушидан ўзининг чўзиқлиги билан фарқ қилади. Бу товуш ўзбекча *сув, ёзув* сўзларидаги у товушининг талаффузига ўхшайди. Ўзбек тилидаги у товуши баъзи ҳолларда и унлисига яқинлашиб боради (*уруш, ютуқ каби*), лекин форсча унлида бу ҳолни учратмаймиз. Форс тилида у доимо чўзиқ ва тўла талаффуз этилади. Масалан:

طوفان	туфон — бўрон	مور	мур — чумоли
كبود	кабуд — кўк	كدو	каду — қовоқ
دوست	дуст — дўст	بوی	буй — ҳид

а — қисқа, тил олди, қуйи кўтарилиш, лабланмаган унли товуш. Бу товушни талаффуз этганда оғиз кенг очилади, тилнинг учи бир оз кўтарилади. Форсча а товушини *мана, каклик, ана, гал, ака* каби ўзбек сўзларидаги а товушига солиштириб тўғри талаффуз қилиш мумкин. Бу товуш ўзбек тилидаги **э** ва **а** товушлари орасидаги товушга тўғри келади. Масалан:

زبان	забон — тил	باد	бад — ёмон
در	дар — эшик	ابر	абр — булут
دست	даст — қўл	سفر	сафар — сафар

э — қисқа, тил олди, ўрта кўтарилиш, лабланмаган унли товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги э товушидан асосан ўзининг қисқалиги билан фарқ қилади. Баъзан урғусиз очиқ бўғинда жуда қисқариб, сезилмай кетиш даражасига етади. Форсча э товуши ёпиқ бўғинли ҳолатда *севди, келди, мендан* каби ўзбек сўзларидаги е товушига яқинлашиб боради. Масалан:

دل	дэл — дил, юрак	اداره	эдорэ — идора
امروز	эмруз — бугун	زمستان	зэмэстон — қиш
شاعر	шогэрд — шогирд.	نامه	номэ — хат

ў — қисқа, тил орқа, ўрта кўтарилиш, лабланган унли товуш. Бу товуш ҳам ўзбек тилидаги ў дан асосан ўзининг қисқалиги билан фарқ қилади. Форсча ў товуши э товуши каби урғусиз очиқ бўғинли ҳолатда жуда қисқариб кетади. Масалан:

بلبل	бўлбўл — булбул	گل	гўл — гул
سرخ	сўрх — қизил	شت	шўтўр — туя
عمر	'ўмр — умр	اميد	ўмид — умид

ДИФТОНГЛАР

Форс тилида иккита дифтонг бор: эй ва ўу. Бу дифтонгларнинг ўзбек тилида эквиваленти йўқ. Шунинг учун уларни бошқа тиллардаги товушлар билан таққослаш натижасида тўғри талаффуз қилиш мумкин. Бу дифтонгларни талаффуз қилганда, уларни айириб, икки бўғинга бўлиб эмас, балки бирга қўшиб, бир бўғинда талаффуз қилиш керак. Бунда дифтонгларнинг биринчи ҳарфи иккинчисига нисбатан кучлироқ талаффуз қилинади.

1. эй дифтонги — ўзбек тилидаги ундов сўзи эй ёки инглизча *may, day* сўзларидаги дифтонг товушларига яқинлашиб боради. Масалан:

بين	бэйн — аро, ўрта	ايوان	эйвон — айвон
میل	мэйл — хоҳиш, истак	ميدان	мэйдон — майдон
حيوان	ҳэйвон — ҳайвон	می	мэй — май, шароб

3. т — жарангсиз, портловчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги т товуши каби талаффуз этилади:

تاريك торик — қоронғи
آتش оташ — олов
دست даст — қўл

4. д — жарангли, портловчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги д товуши каби талаффуз этилади:

دود дуд — тутун
مرد мард — киши
دندان дандон — тиш

Форсча д товуши барча фонетик позицияларда келганда ҳам ўз жаранглилигини йўқотмайди.

5. к — жарангсиз, портловчи, тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги к товуши каби талаффуз этилади:

كار кор — иш
سبك сабўк — енгил
شكار шəкор — ов

Форсча к товуши қисқа унлилар олдида келганда, ўзбекча к товушига нисбатан юмшоқроқ талаффуз этилади.

6. г — жарангли, портловчи, тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги г товуши каби талаффуз этилади:

سگ саг — ит
گرجى гўрг — бўри
ماگس магас — пашша

7. ч — жарангсиз, аффрикат, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги ч товуши каби талаффуз этилади:

چشم чəшм — кўз
گوجک кучəк — кичик
بچه бачə — бола

8. ж — жарангли, аффрикат, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги жарангли, аффрикат, тил олди ундоши ж каби талаффуз этилади:

جوان жавон — ёш
گنج ганж — хазина
مجله мажаллə — журнал

Ўзбек тилида ж белгиси билан аффрикат ж товуши ва сирғалувчи ж товуши ифода этилади. Форс тилида бу икки товуш бир-биридан кескин фарқ қилади. Буларни бир ҳарф билан ифода этилса, кўп сўзларнинг маъносини тушунмасликка олиб келиши мумкин. Бундан ташқари, форс алфавитида бу икки товуш иккита алоҳида ҳарф билан ифода этилади. Бу товушларни ўзбек графикасида акс эттириш мақсадида транскрипцияда аффрикат товуш учун ж белгисини қолдириб, сирғалувчи товушни **ж** белгиси орқали ифодаладик. Қиёс қилинг:

جاهل	жоҳэл — жоҳил	ژوئن	жуан — июнь
جامه	жомэ — кийим	ژاله	жолэ — шудринг
پنجره	панжарэ — дераза	پنجرده	паймўрдэ — сўлиган

9. ф — жарангсиз, сирғалувчи, лаб-тиш товуш. Бу товуш ўзбек тилидаги ф товуши каби талаффуз этилади. Лекин ўзбек тилидаги ф товуши лаб-лаб товуш бўлиб, форс тилидаги ф эса лаб-тиш товушдир:

فرودگاه	фўрудгоҳ — аэропорт
ظرف	зарф — идиш
تفنگ	тўфанг — милтиқ

Форс тилида бу товуш, жонли ўзбек тилида учраганидек, ҳеч қачон п каби талаффуз этилмайди.

10. в — жарангли, сирғалувчи, лаб-тиш товуш. Бу товуш ҳам ўзбекча лаб-лаб товушидан ўзининг лаб-тиш товушлиги билан фарқ қилади:

ورزش	варзэш — спорт
سرو	сарв — сарв (дарахт)
نویسنده	нависандэ — ёзувчи

11. с — жарангсиз, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги с товуши каби талаффуз этилади:

سب	сиб — олма
شخص	шахс — шахс, киши
درس	дарс — дарс

12. з — жарангли, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги з товуши каби талаффуз этилади:

زمین	замин — ер
مرز	марз — чегара
هزار	ҳэзор — минг

13. х — жарангсиз, сирғалувчи, чуқур тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги х товуши каби талаффуз этилади:

خاور ховар — шарқ
دختر дўхтар — қиз
تلخ талх — аччиқ

14. ғ — жарангли, сирғалувчи, чуқур тил орқа товуш. Ўзбек тилидаги ғ товуши каби талаффуз этилади:

غذا ғазо — овқат, таом
زاغ зог — қарға
ارمغان армағон — совға

15. қ товуши форс тилида ўзбекча қ товушидан бутунлай фарқ қилади. Ўзбек тилидаги қ товуши жарангсиз, портловчи, чуқур тил орқа товуш бўлса, форсча қ товуш эса жарангли, сирғалувчи, чуқур тил орқа товушдир.

Кўпгина эроншуносларнинг фикрича, форс тилида аслида қ товуши бўлмасдан, бу товуш форс тилига бошқа тиллардан кирган сўзларда учрайди. Шунинг учун ҳам қ товушини форслар ғ тарзида талаффуз қилишади. Масалан, икки маънодаги **غالب** ғолэб ва **قالب** қолэб сўзларининг биринчи ҳарфлари форс тилида бир хил талаффуз қилинади. Лекин Техрон диалектидан бошқа диалектларда ҳамда бошқа эроний тилларда қ билан ғ товушлари талаффузида анча фарқ борлигини кўриш мумкин.

қ ва ғ товушлари форс алфавитида алоҳида икки ҳарф билан ифода этилиб, сўзда бир ҳарф ўрнида иккинчи ҳарф ишлатилса, сўзнинг маъноси бутунлай ўзгариб кетиши мумкин. Шунинг учун биз форс тили ёзувини ўзлаштиришни осонлаштириш мақсадида ҳамда ўзбек ёзувида ҳам қ **ق** қоф ҳарфи билан ифода этилишини назарга олиб, форс тилидаги **ق** ни ўзбек тилида қ ҳарфи билан шартли равишда ифодалашга қарор қилдик:

قلم қалам — қалам
عميق амиқ — чуқур
دقیقه дақиқэ — дақиқа, минут

Баъзан форсча қ товуши жарангсизларга ёндашиб, ўзбек тилидаги қ ёки х товушларига яқинроқ талаффуз этилади. Масалан, мақсад (талаффузда мақсад), вақт (талаффузда вахт) каби. غ ف ва ق қ товушларининг талаффузига аҳамият беринг:

غريب ғариб — ғариб

غذا ғазо — овқат

غير ғэйр — бошқа

قريب қариб — яқин, қарийб

قضا қазо — ёзмиш, тақдир, қазо

قير қир — асфальт, смола

16. ш — жарангсиз, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги ш товуши каби талаффуз этилади:

شهر шаҳр — шаҳар

كشتي кашти — кема

بالش болэш — ёстиқ

17. ж — жарангли, сирғалувчи, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги сирғалувчи ж товуши каби талаффуз этилади:

ژنده жандэ — йиртиқ-ямоқ, жулдур

دژ дэж — қалъа

مژده мўждэ — хушхабар

18. ҳ — жарангсиз, сирғалувчи, бўғиз товуш. Ўзбек тилидаги ҳ товуши каби ва баъзан ундан ҳам юмшоқроқ талаффуз қилинади:

ماه моҳ — ой

مهر мэхр — меҳр

همسايه ҳамсойэ — қўшни

19. м — жарангли, лаб-лаб, бурун товуш. Ўзбек тилидаги м товуши каби талаффуз қилинади:

مو му — соч

مغرب мағрэб — ғарб, мағриб

پشم пашм — жун

20. н — жарангли, бурун, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги н товуши каби талаффуз этилади:

نقره нўқрэ — кумуш
مهندس мўҳандэс — инженер
باران борон — ёмғир

21. л — жарангли, ен, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги л товуши каби ва баъзан ундан ҳам юмшоқроқ талаффуз этилади:

لباس лэбос — кийим
پل лўл — кўприк
آلت олат — қурол

22. р — жарангли, титроқ, тил олди товуш. Ўзбек тилидаги р товуши каби талаффуз қилинади:

ريش риш — соқол
خر хар — эшак
ستاره сэторэ — юлдуз

23. й — жарангли, сирғалувчи, тил ўрта товуш. Ўзбек тилидаги й товуши каби талаффуз қилинади:

يک йэк — бир
سايه сойэ — соя
چاي чой — чой

24. *Айн* (транскрипцияда ') белгиси билан араб тилидан кирган сўзларда учрайдиган махсус товуш ифода этилади.

Араб тилида *айн* жарангли, портловчи, бўғиз товуш бўлиб, форс тилида бу товуш ўзининг артикуляцион хусусиятларини бирмунча йўқотган ҳолда ишлатилади ва фақат араб тилидан кирган сўзлардагина учрайди.

Шу кунга қадар *айн*ни форс тилида фонема ёки фонема эмаслиги ҳақида эроншунослар орасида қатъий бир фикр йўқ. Ю. А. Рубинчик ўзининг «Современный персидский язык» китобида *айн*нинг айрим фонетик хусусиятларига ҳамда унинг маънони фарқлаш учун қиладиган хизматига кўра фонемалар группасига киритади. Ш. Г. Гаприндашвили ва Дж. Ш. Гиунашвили ўзларининг «Фонетика персидского языка» китобида бу фикрни тасдиқлаб, *айн*ни форс тилида жарангли, портловчи, бўғиз

товуш деган хулосага келадилар. Бошқа баъзи олимлар эса уни ҳеч қандай товуш билдирмайдиган орфографик белги тарзида таҳлил қиладилар.

Ҳозирги форс адабий тилида *ع* айнининг қуйидаги хусусиятлари бор:

А. Маънони фарқлаш учун хизмат қилади:

من	ман — мен	منع	ман' — ман қилиш
زر	зар — зар, олтин	زرع	зар' — экин
فر	фар — ҳашамат	فرع	фар' — ўсиш, кўпайиш

Б. Сўз бошида келганда, бу ҳарфга тааллуқли бўлган сатр ости ва сатр усти белгилари талаффуз этилади:

علم	'элм — илм
عمر	'ўмр — умр
عادل	'одэл — одил
عقرب	'ақраб — чаён

В. Сўз орасида ёки охирида унли товушдан сўнг келганда, ўз олдидаги унлига таъсир қилиб, уни чўзиброқ талаффуз этишга ишора қилади:

تعليم	та'лим (талаффузда таалим)
دفاع	дэфо' (талаффузда дефоо)
تعطيل	та'тил (талаффузда таатил)
ارتجاع	эртэжо' (талаффузда эртэжоо)

Г. Сўз охирида ундош товуш билан ёндашиб келганда, бошқа ҳолларга нисбатан аниқроқ талаффуз этилади ва ўзидан олдинги ундошга таъсир қилиб, уни кучлироқ талаффуз этишга ишора қилади:

منع	ман' — ман қилиш
جمع	жам' — жамғариш, йиғиш
نفع	наф' — фойда

Фарс Тилидаги Ундош Товушлар Жадвали

Сонорлар	Шовқинлилар		Шовқин ва овознинг иштирокига кўра											
	Аффрикатлар	Сирагувчилар	Жарангли ва жарангсизлигига кўра	Ҳосил бўлиш усулига кўра										
Титрок товуш	Бунун товушлар	Фн товуш	п	б	Лаб-лаб товушлари	Лаб-тиш товушлари	Тил олдн товушлари	Тил ўрта товуши	Тил орқа товушлари	Чўқур тил орқа товушлари	Бўғиз товушлари			
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли
					жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли	жарангсиз	жарангли

1. Ўзбек тилида жарангли ундошлар кўпинча сўз охирида ўз жарангли хусусиятларини йўқотиб, жарангсиз товуш каби талаффуз этилади. Масалан, *келиб* сўзи *келип*, *умид* сўзи *умит*, *харж* сўзи *харч* тарзида талаффуз қилинади.

Форс тилида жарангли товушлар ўз жарангли хусусиятларини қисман йўқотсалар ҳам, ўзбек тилидаги каби жарангсизлар қаторига ўтмайдилар. Масалан, **ғарб** сўзи **ғарп** тарзида эмас, **ғарб**; **дард** сўзи **дарт** тарзида эмас, **дард**; **лаб** сўзи **лап** тарзида эмас, **лаб**; **руз** сўзи **рус** тарзида эмас, **руз** ҳолида талаффуз қилинади.

2. Форс тилида сўз одатда икки ёки ундан ортиқ ундош товуш билан бошланмайди. Ҳатто чет тиллардан кирган сўзларга ҳам *э* ва баъзан *а* қисқа унлисини орттириб, форс тили фонетик қондасига бўйсундирилади. Бу қисқа унлилардан бири *ё* сўз бошидаги икки ундош орасига, ёки уларнинг олдига қўйилади. Масалан, *стакан* сўзи форсчада **эстакон**, *класс* форсчада **кэлос**, *Франция* сўзи форсчада **фаронсэ** каби талаффуз этилади.

3. Форс тилида унли билан тамом бўлган сўзга унли билан бошланувчи морфологик белгилардан бири қўшилса, бу икки унли орасига бир ундош қўшиб талаффуз этилади. Масалан, **донэшжу** (студент) сўзига кўплик белгиси **-он** қўшилса, *у* ва *о* унлилари орасига бир **й** орттирилиб, **донэшжуйон**; **нависандэ** (ёзувчи) сўзига бир **г** орттирилиб, **нависандэгон** тарзида айтилади.

4. Агар **н** товуши **б** товушига ёндашиб келса, **н** товуши ассиляцияга учраб, бурун товуши **м** каби талаффуз этилади. Масалан, **дўнбол** сўзи **дўмбол** (орқа), **панбэ** сўзи **памбэ** (пахта), **танбал** сўзи **тамбал** (дангаса) тарзида талаффуз қилинади.

БЎҒИН

Форс тилида сўзлар бир бўғинли ва кўп бўғинли бўлиши мумкин.

Форс тилида ҳам бўғин, ўзбек тилидаги каби, унлилар ёрдами билан ҳосил бўлади. Ҳар бўғинда битта унли бўлиши шарт.

Бўғин унли билан тугаса, очиқ бўғин; ундош билан тугаса, ёпиқ бўғин дейилади. Масалан:

Очиқ бўғин	Ёпиқ бўғин
ما мо — биз	در дар — эшик
سه сә — уч	راه роҳ — йўл

Икки ва кўп бўғинли сўзларда бўғинлар турлича бўлиши мумкин.

Биринчи бўғин очиқ, иккинчи бўғин ёпиқ:

بیمار би-мор	— касал
بهار ба-ҳор	— баҳор

Биринчи бўғин ёпиқ, иккинчи бўғин очиқ:

دریا дар-йо	— денгиз
پنبه лам-бэ	— пахта

Иккала бўғин ҳам очиқ:

صدا сә-до	— садо, овоз
شانه шо-нэ	— тароқ, елка

Иккала бўғин ҳам ёпиқ:

آسمان ос-мон	— осмон
بلبل бўл-бўл	— булбул

Кўп бўғинли сўзларда ҳам бўғин шу тарзда бўлади.

Булардан ташқари, бўғин форс тилида узун ва қисқа бўғинга бўлинади. Агар бўғин составида чўзиқ унли бўлса, узун бўғин; қисқа унли бўлса, қисқа бўғин дейилади. Масалан, آب об (сув), دار дор (дор) — узун бўғин; در дар (эшик), لب лаб (лаб) — қисқа бўғин. شكار шэ-кор (ов), انسان эн-сон (инсон) сўзларида биринчи бўғин қисқа ва иккинчи бўғин узундир.

پادشاه под-шоҳ (подшоҳ), آفتاب оф-тоб (офтоб) сўзларида иккала бўғин ҳам узун, دفتر даф-тар (дафтар), فرصت фўр-сат (фурсат, вақт) сўзларида иккала бўғин ҳам қисқа.

Форс тилида бўғиннинг очиқ ёки ёпиқ, узун ёки қисқа бўлишининг классик поэтик асарларни ўрганишда, уларни вазнга солиб тўғри ўқишда катта аҳамияти бор.

Форс тилида урғуни тўғри ишлата билиш сўзларни тўғри ўқиш ва тушуниш учун катта ёрдам беради.

Форс тилида урғу сўзнинг оддий ёки мураккаблигидан, форсий ёки хорижийлигидан қатъи назар, асосан, сўзнинг охириги бўғинига тушади. Урғу тушган бўғиндаги унли товуш сўздаги бошқа унли товушларга нисбатан кучлироқ талаффуз этилади. Масалан:

پس پەсар — ўғил бола
 خبرنگار хабарнэгор — мухбир
 سوسيالیسم сусйолисм — социализм
 تلويزيون тэлэвизйўн — телевизор

Ҳатто чет тиллардан кирган атоқли отларда ҳам урғу охириги бўғинга кўчирилади. Масалан:

لنینگراد лэнингрóд — Ленинград
 امریکا эмрико — Америка
 تالین талйн — Таллин
 استونیا эстўнийó — Эстония

Сўзга бирор қўшимча қўшилса, одатда урғу ана шу қўшимчага кўчади. Масалан: دانش донэш (билим), دانشجو донэшжў (студент), دانشجویان донэшжуйóн (студентлар); كودك кудáк (гўдак), كودكستان кудакэстóн (боғча), كودكستانها кудакэс-тонхó (боғчалар).

Қуйидаги икки бўғинли боғловчи ва юкламаларда урғу биринчи бўғинга тушади: بلگه бáлкэ — балки, ولی вáли — лекин, لیکن лйкан — лекин, بلی бáли — ҳа, آری óри — ҳа, اما áммо — аммо, آيا ойó — ми, یعنی йá’ни — яъни, آگار áгар — агар, خیلی хэйли — жуда, кўп.

Булардан бошқа яна бир неча қўшимчалар ва юкламалар борки, улар сўз охирида келсалар ҳам, урғу олмайдилар, яъни уларга урғу тушмай, урғу улардан олдинги бўғинда қолади. Бу ҳол грамматиканинг морфология қисми билан боғлиқ бўлгани учун, дарсликнинг морфология қисмида маълум қоидалар билан биргаликда изоҳланади.

АЛФАВИТ

الفباى فارسى алэфбо-йэ форси

Форслар VII асрдан бошлаб то шу кунга қадар ўз ёзувларида араб алифбесини ишлатиб келмоқдалар. Араб тили товушларига мослашган ва шу тилнинг товуш системасини тўла акс эттира олган араб алфавити форс товушларини тўла ифода-далай олмади. Бунга сабаб, биринчидан, форс тили фонетик системасига тамоман ёт бўлган бир неча товуш ва белгиларнинг арабчадан кириб келиши бўлса, иккинчидан, форс тилининг хусусиятларини ифода этувчи специфик товушларнинг араб тили товушлари системасида бўлмаслиги ва уларни ёзувда ифода-ловчи маълум ҳарфларнинг араб алфавитида йўқлиги бўлди.

Араб алфавити 28 ҳарфдан иборат бўлиб, форслар ўз специфик товушларини ифодалаш учун қўшимча равишда қўйидаги 4 ҳарфни киритдилар:

پ، چ، ژ، گ.

Шундай қилиб, араб-форс алфавитида 32 ҳарф ҳосил бўлган. Бу ҳарфлар асосан 16 белгидан иборат бўлиб, улардан бир қанчасини ост ёки устига бир, икки ва учтадан нуқта қўйиш орқали уларнинг сони кўпайтирилган. Бу белгилар қуйидагилар:

ا ب ح د ر س ص ط ع و
ى ل م و ى ۰

Булардан 6 таси • ۰ ۰ ۰ ۰ ۰ ۰ янги ҳарф ясаш учун иштирок этмайди. Қолган 10 белги эса ўзининг нуқтали ёки нуқта-сизлигига, нуқталарнинг ўрни ва миқдорига кўра бир-биридан фарқ қилади.

1. **ب** шаклининг тагига бир нуқта қўйсак, **ب** ҳарфи; остига уч нуқта қўйсак, **پ** ҳарфи; устига икки нуқта қўйсак, **ت** ҳарфи; устига уч нуқта қўйсак, **ث** ҳарфи ва **ب** шаклини чўзиқ эмас, ярим доира шаклида ёзиб, устига бир нуқта қўйсак, **ن** ҳарфи ҳосил бўлади.

2. **ج** шаклининг ўзи ҳ товушини ифодалайди. Остига бир нуқта қўйсак, **ج** ҳарфи; остига уч нуқта қўйсак, **چ** ҳарфи; устига бир нуқта қўйсак, **خ** ҳарфи ҳосил бўлади.

3. د шаклининг ўзи д товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсақ, ذ з ҳарфи ҳосил бўлади.

4. د шаклининг ўзи р товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсақ, ر з ҳарфи; уч нуқта қўйсақ, ر ر ҳарфи ҳосил бўлади.

5. س шаклининг ўзи с товушини ифодалайди. Устига уч нуқта қўйсақ, س س ҳарфи ҳосил бўлади.

6. ص шаклининг ўзи с товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсақ, ص з ҳарфи ҳосил бўлади.

7. ط шаклининг ўзи т товушини ифодалайди. Устига бир нуқта қўйсақ, ط з ҳарфи ҳосил бўлади.

8. ع шаклининг ўзи айн деб аталиб, устига бир нуқта қўйсақ, ع ғ ҳарфи ҳосил бўлади.

9. ف шаклининг устига бир нуқта қўйсақ, ف ф ҳарфи; бу шакл доирасини чуқурроқ ёзиб, устига икки нуқта қўйсақ, ق қ ҳарфи ҳосил бўлади.

10. ك шаклининг ўзи к товушини ифодалайди. Устига уч нуқта қўйсақ, ك گ ҳарфи ҳосил бўлади. Бу ҳарф одатда уч нуқта ўрнига бир узун чизиқ қўйиб ёзилади ك.

Форс графикасида нуқталарнинг ўрни ва миқдори катта аҳамиятга эга эканлигини эътиборга олиб, уларни диққат билан кузатиб бориш керак. Чунки нуқталарни нотўғри қўйиш сўзни тушунмасликка олиб келади ёки маънони бутунлай ўзгартириб юборади.

Топшириқ. Қуйидаги ҳарфларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва уларни тўғри ёзишга ўрганинг.

ب б, پ п, ت т, ث с, ن н, ح ҳ, ج ж, ع ч, خ х, د д, ذ з,
ر Р, ز з, ژ ж, س с, ش ш, ص с, ض з, ط т, ظ з, ع айн, غ ғ, ف ф,
ق қ, ك к, گ г.

Агар араб-форс алфавитига назар ташласак, бир товушни ифодалаш учун форс тилида 2—3—4 ҳарф мавжудлигини кўра-миз. Масалан:

з товушини ифодалаш учун ظ ض ذ ز
с товушини ифодалаш учун ص س ث
т товушини ифодалаш учун ط ت
ҳ товушини ифодалаш учун ح •

Юқоридаги ҳар бир ҳарф араб тилида бир-биридан кескин фарқ қиладиган товушларни ифода этади ва уларнинг ўзига хос специфик хусусиятлари бор. Бу товушлар форс тилига араб сўзлари билан бирга кириб келгач, ўзларининг артикуляцион хусусиятларини йўқотиб, форс тили фонетик системасига бўйсунганлар. Бунинг натижасида бир товушни ифодалаш учун бир неча арабча мустақил ҳарфлар ишлатилади. Форс тилида бу ҳарфлар ифода этган товушлар орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Лекин форс тили лўғат составига кирган араб сўзларида араблар қайси ҳарфни қўллаган бўлсалар, форслар ҳам шу сўзни ёзишда ўша ҳарфни ишлатадилар.

Топшириқ. Қуйидаги ҳарфларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва уларни тўғри ёзишга ўрганинг:

ا алиф, ل лом, م мим, و вов, • ҳэ (ҳойэ ҳавваз), ي йо.

Форс алфавитидаги ҳамма ҳарфлар ёзувда бир-бирларига қўшилиш-қўшилмаслиги жиҳатидан икки группага бўлиндилар:

1. Ўзидан олдинги ҳарфга қўшилиб, кейингисига қўшилмайдиган ҳарфлар.

2. Ўзидан олдинги ва кейинги ҳарфларга қўшилиб ёзиладиган ҳарфлар.

Биринчи группа ҳарфлари еттита бўлиб, форс грамматикасида **حروف منفصلة** ҳўруф-э мўнфасэла (айрилган ҳарфлар) деб аталади. Булар қуйидагилар:

ا алиф, د дол, ذ зол, ر ра, ز за, ژ жэ, و вов.

Бу етти ҳарфнинг ҳар бири ёзувда икки шаклда бўлади:

1) ёлғиз ёки ўз олдидаги ҳарф билан қўшилмай келган шакли:

ا د ذ ر ز ژ و

2) ўзидан олдинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган шакли:

ا ا د ا ذ ا ر ا ز ا ژ ا و

Топшириқ. حروف مفصله хўруф-э мўнфасэлэнинг ёлғиз ва ўзидан олдинги ҳарф билан қўшилиб ёзиладиган шаклларини дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Иккинчи группа ҳарфлари 25 та бўлиб, форс грамматикасида حروف متصله хўруф-э мўтгасэлэ (қўшилган ҳарфлар) деб аталади.

Иккинчи группа ҳарфлари ўз олдидаги ҳамда ўз кетидаги ҳарфлар билан қўшилиб ёзилади. Шу сабабдан, иккинчи группа ҳарфлари ёзувда алоҳида шаклда келишидан ташқари, яна уч шаклда бўладилар. Бу ҳарфларнинг алоҳида шакли ҳеч қандай ўзгаришсиз, алфавитда қандай берилса, шундай ёзилади. Масалан:

ب	پ	ت	ث	ح	ج	چ	خ	س	ش
ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق	ك	گ
		ل	م	ن	ه	ی			

Биринчи шакл. Ҳарф сўз охирида тўла ёзилиб, ўз олдидаги ҳарф билан қўшиш учун бир илмоқ-чизиқ чиқарилади. Масалан:

ب	پ	ت	ث	ح	ج	چ	خ	س
ش	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق
	ك	گ	ل	م	ن	ه	ی	

Топшириқ. Ҳарфларнинг сўз охирида ўз олдидаги ҳарф билан қўшилиб ёзилиш шаклини дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Ҳарфларнинг иккинчи ва учинчи шаклларини яхши ўзлаштириш учун уларни икки қисмга бўлиш мумкин:

- 1) сатр чизиғидан пастга тушмайдиган ҳарфлар;
- 2) сатр чизиғидан пастга тушадиган ҳарфлар.

Чизиқдан пастга тушмайдиган ҳарфлар:

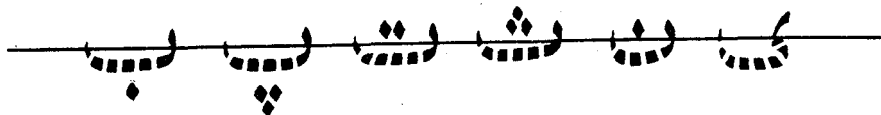
ب پ ت ث ح ج چ خ س ش ص ض ع غ

Чизиқдан пастга тушадиган ҳарфлар:

ح	ج	چ	خ	س	ش	ص	ض	ع	غ
		ف	ق	ل	م	ن	ی		

Иккинчи шакл. Ҳарфнинг иккинчи шаклини, яъни сўз бошида келиб, ўз кетидаги ҳарф билан қўшилаётган шаклини ясаш учун:

1. ب ب, پ پ, ت ت, ث ث, ن ن, ئ ئو¹ ҳарфларидан фақат бир тиш ( ) қолдирилиб, қолган қисми тушириб қолдирилади:

Ҳарф нуқталари эса бу тишнинг ости ва устига қўйилади.

ب ب, پ پ, ت ت, ث ث, ن ن, ئ ئو.

Бу олти ҳарф бир-биридан фақат нуқталарнинг ўрни ва миқдори билан фарқ қилади.

2. Чизиқдан пастга тушадиган ҳарфларнинг чизиқдан тушган қисмини олиб ташлаб, ўз кетидаги ҳарф билан қўшиш учун илмоқ-чизиқ орттирилади:

Шундай қилиб, қуйидаги шакллар ҳосил бўлади:

ج ج, س س, ف ف, ك ك, ل ل, م م,
 ج ج, س س, ف ف, ك ك, ل ل, م م.

3. Қолган ҳарфларни кетидаги ҳарф билан қўшиш учун уларга илмоқ-чизиқ қўшилади, холос:

ط ط, ظ ظ, ز ز, ك ك, ل ل, م م.

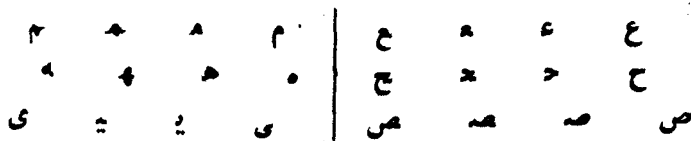
Учинчи шакл. Ҳарфларнинг учинчи, яъни сўз ўртасида ўз олдидаги ва кетидаги ҳарф билан қўшилидиган шаклини ясаш учун иккинчи шакл ҳарфларига ўз олдидаги ҳарфларга қўшиш учун фақат бир илмоқ-чизиқ қўшилади. Шундай қилиб, сўз ўртасида ўз олди ва кетидаги ҳарфлар билан қўшилидиган ҳарфлар икки томондан илмоқ-чизиқча билан ёзилади:

ب ب, پ پ, ت ت, ث ث, ن ن, ئ ئو, ج ج, چ چ, خ خ, ح ح,
 س س, ش ش, ص ص, ض ض, ط ط, ظ ظ, ل ل, م م,
 ف ف, ق ق, ك ك, گ گ, ل ل, م م ёки ق ق.

¹ ئ ئو аслида икки нуқтали бўлиб, ҳарфнинг ёлғиз шаклида тушиб қолади.

Юқорида кўрсатилган ҳар уч хил шаклдаги ҳарфларнинг кўриниши бирмунча ўзгарса ҳам, ҳар бир ҳарф ўз асосий белгисини йўқотмайди.

Топшириқ. Қуйидаги ҳарф шаклларини бир неча марта қайта кўчириб ёзинг.

حروف منفصله ҳўруф-э мўнфасэлэдан сўнг ҳарфларнинг ёзилиши

حروف متصله ҳўруф-э мўтгасэлэ группасидаги 4 шаклдаги ҳарфлар حروف منفصله ҳўруф-э мўнфасэлэ (ا د ذ ر ز و) дан сўнг келган вақтда, қуйидагича ёзилади:

1) сўз охирида ҳўруф-э мўнфасэлэдан сўнг ҳарфнинг ўз олдидаги ҳарф билан қўшиладиган шакли эмас, алоҳида шакли ёзилади, чунки ҳўруф-э мўнфасэлэ ўз кетидаги ҳарф билан қўшилмайди:

باغ	боғ — боғ
گوش	гуш — қулоқ
کتاب	кэтоб — кнтоб

2) сўз орасида ҳўруф-э мўнфасэлэдан сўнг ҳарфнинг ўз кетидаги ҳарф билан қўшиладиган шакли ишлатилади:

ريش	риш — соқол
سالم	солам — соғлом
تاجر	тожэр — савдогар

АРАБ-ФОРС АЛФАВИТИ

Ҳарфнинг номи	Ҳарф ифода этган товушлар	Ҳарфларнинг ёзилиши			
		Сўз охирида	Сўз ўртасида	Сўз бошида	Алоҳида ҳолда
алиф	о, а, э, ў	ا	—	—	ا
бэ	б	ب	ب	ب	ب
пэ	п	پ	پ	پ	پ
тэ	т	ت	ت	ت	ت
сэ	с	س	س	س	س
жим	ж	ج	ج	ج	ج
чим	ч	چ	چ	چ	چ
ҳэ (ҳойэ ҳўтти)	ҳ	ح	ح	ح	ح
хэ	х	خ	خ	خ	خ
дол	д	د	د	د	د
зол	з	ذ	ذ	ذ	ذ
рэ	р	ر	ر	ر	ر
зэ	з	ز	ز	ز	ز
жэ	ж	ز	ز	ز	ز
син	с	س	س	س	س
шин	ш	ش	ش	ش	ش
сод	с	س	س	س	س
зод	з	ذ	ذ	ذ	ذ
то	т	ت	ت	ت	ت
зо	з	ذ	ذ	ذ	ذ
айн	(')	ا	ا	ا	ا
гайн	ғ	غ	غ	غ	غ
фэ	ф	ف	ف	ف	ف
қоф	қ	ق	ق	ق	ق
коф	к	ك	ك	ك	ك

Ҳарфнинг номи	Ҳарф ифода этган товушлар	Ҳарфларнинг ёзилиши			
		Сўз охирида	Сўз ўртасида	Сўз бошида	Алоҳида ҳолда
гоф	г	گ	گ	گ	گ
лом	л	ل	ل	ل	ل
мин	м	م	م	م	م
нун	н	ن	ن	ن	ن
вов	в, у, ўу	و	—	—	و
ҳэ (ҳойэ)					
ҳавваз)	ҳ	ه	ه	ه	ه
йо	й, и, эй	ی	ی	ی	ی

Топшириқ. Қуйидаги сўзларни кўчириб ёзинг ва ҳарфларнинг ёзилишини аниқланг:

бар бор — юк, باز боз — лочин, тар тор — тор, ип, باغ боғ — боғ, تير тир — тир, ўқ, باد бод — шамол, دارдор — дор, مال мол — мол, مور мур — чумоли, جيب жиб — чўнтак, چوب чуб — чўп, خام хом — хом, جام жом — жом, ماه моҳ — ой, مينг миҳ — миҳ, ميز миз — стол, سود суд — фойда, خون хун — қон, سينг сих — сих, نام ном — ном, سير сир — тўқ, دام дом — тузоқ, دود дуд — тутун, سيم сим — кумуш, сим, سيب сиб — олма, پير пир — қари, رو ру — юз, كور кур — кўр, گوش гуш — қулоқ, تاج тож — тож, شاخ шох — шох, نور нур — нур, نيم ним — ярим, شور шур — шўр, راه роҳ — йўл, رود руд — дарё, روز руз — кун, ريش риш — соқол, زاغ зоғ — қарға, فيل фил — фил, كوه куҳ — тоғ, كيف киф — портфель, نماز ғоз — ғоз, طول тул — узунлик, سال сол — йил, خاك хок — тупроқ, خوب хуб — яхши, دىگ диг — қозон, ديو див — дев, شام шом — шом, кечқурун, شير шир — сут, دوش душ — елка, هوش ҳуш — ҳуш, ақл, مار мор — илон, چاي чой — чой, پول пул — пул, يار йор — ёр, дўст, پاك пок — тоза, زود зуд — тез, تىغ тиг — тиг, ханжар, چاق чоқ — семиз, پا по — оёқ, دور дур — узоқ, غار ғор — ғор.

УНЛИ ТОВУШЛАРНИНГ ЕЗУВДА ИФОДАЛАНИШИ

ҚИСҚА УНЛИЛАРНИНГ ЕЗУВДА ИФОДАЛАНИШИ

(Диакритик белгилар)

Форс тилида қисқа унлилар ҳарфларнинг ости ва устига қўйиладиган *ҳаракат* деб аталувчи диакритик белгилар орқали ифода этилади. Ҳаракат қайси ҳарфнинг устига ёки остига қўйилса, аввал ҳаракат қўйилган ундош ўқилиб, сўнгра *ҳаракат талаффуз* этилади.

1. Ҳарф устига чизиқча қўйиш орқали *а* унли товуши ифода этилади. Езувда $\overset{\sim}{\text{}}$ белгиси билан ифода қилиниб, форс грамматикасида *زبر* **забар** (*устида, тепасида* деган маънода) дейилади. Масалан:

مَن	ман — мен	مادر	модар — она
زَر	зар — тилла	مَلَخ	малах — чигиртка
شَب	шаб — кечаси, тун	وَزِير	вазир — вазир
قَسَم	қасам — қасам	تَبَر	табар — болта

2. Ҳарф остига чизиқча қўйиш орқали *э* товуши ифода этилади. Езувда $\underset{\sim}{\text{}}$ белгиси билан ифодаланиб, форс грамматикасида *زير* **зир** (*остида, тагида* деган маънода) деб аталади. Масалан:

دَل	дэл — юрак	شِڪَم	шэкам — қорин
شِش	шэш — олти	زِمِستان	зэмэстон — қиш
لِباس	лэбос — кийим	سِفارِش	сэфорэш — буюртма

3. Ҳарф устига вергул шаклидаги белги қўйилиб, *ў* унли товуши ифода этилади. Езувда $\overset{\circ}{\text{}}$ белгиси билан ифода қилиниб, форс грамматикасида *پيش* **пиш** (*олд, олдида*) дейилади. Масалан:

خُنار	хўнар — санъат	مُرغ	мўрғ — товуқ
شُتُر	шўтўр — туя	هِيژم	ҳизўм — ўтин
نوخُن	нохўн — тирноқ	زُغال	зўғол — кўмир

Агар қисқа унлилардан бири сўз бошида келса, сўз бошида бир алиф орттирилиб, зарур бўлган диакритик белги шу алифнинг ости ёки устига қўйилади. Бунда алиф бутунлай талаффуз этилмай, фақат воситачи ролини бажаради. Масалан:

اگر	агар — агар	آثار	асар — асар, из
اسم	эсм — исм	اطاق	ўтоқ — уй, хона
الاغ	ўлоғ — эшак	ادامه	эдомэ — давом
آشك	ашк — кўз ёши	أفق	ўфўқ — уфқ

Форс тили лексикасига кирган айн билан бошланувчи араб сўзларида диакритик белги айн ҳарфининг ости ёки устига қўйилади. Бунда айн талаффуз этилмай, алиф каби ёрдамчи вазифани бажаради. Масалан:

عقل	'ақл — ақл	عراق	'эроқ — Ироқ
علم	'элим — илм	عمو	'аму — амаки
عمر	'ўмр — умр	عذر	'ўзр — узр
عَلَف	'алаф — ўт	عبارت	'эборат — иборат

4. Ундош товушдан сўнг унли бўлмаса, яъни бўғин ёпиқ бўлса, бўғин охиридаги ундош ҳарф устига кичик юмалоқ $\overset{\sim}{\text{}}$ белги қўйилади. Буни форс грамматикасида *سكون سۇкун* (тинчлик, *тўхташ*) дейилади. Масалан. *فَرْزَنْد* фарзанд ва *بَلْبَل* бўлбўл сўзларида сўкун биринчи сўзнинг *و* р ҳарфи устига, иккинчи сўзнинг эса *ل* л ҳарфи устига қўйилиб, улардан сўнг унли товуш йўқлигига ва бўғин ёпиқ эканлигига ишора қилинади.

Қисқа унлиларнинг ёзувдаги ифодаси

Товушлар	Белгилар		Номлари
	Сўз бошида	Сўз ўртасида	
а	اَ	اَ	забар
э	اِ	اِ	зир
ў	اُ	اُ	пиш

Топшириқ. Қуйидаги еўзларни овоз чиқариб ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг ва улардаги диакритик белгиларни аниқланг:

پُل — кўприк, طَرْف — томон, صِدا — садо, овоз, لاغَر — ориқ, مِهَن — ватан, دَخْتَر — қиз бола, عَطْر — атр, مقْصَد — мақсад, اَلْفَت — улфат, عَمِيق — чуқур, قاشِق — қошиқ, عَصَب — асаб, нерв, سَبِك — енгил, اَدَب — адаб, دُنْيا — дунё, اَميد — умид, ишонч, زَبان — тил, نَمَك — туз, عَرَب — араб, پَنير — пишлоқ. بَزْدَگ — катта, نَمَر — мева, اَبْرِيشَم — ипак, تِجَارَت — савдо, چِراغ — чирроғ, تَصْوِير — тасвир, расм, رَمْضَان — рамазон (ойнинг номи), تَكَرار — такрор, қайтариш, مِثَال — мисол, قَرْدَا — эрта, эртаси кун, اِنْقِلَاب — революция, دُنْدَان — тиш, زَفِيق — ўртоқ, زُنْدَه — жулдур, اَمْر — иш, буйруқ, بُلند — баланд, عَشِق — ишқ, مِهْمَان — меҳмон, اِقتِصَاد — иқтисод, زِنْدَان — зиндон, اِسْتِراحت — дам, истироҳат, چِشَم — кўз, عَظِيم — катта, улуг, اَنْدَک — оз, кам, ضَرَر — зарар, صَاف — тоза, صُغْبَت — суҳбат, فِطْط — фақат, شَمْع — шам, ظَالِم — золим, ظَفَر — ғалаба, зафар, غَم — ғам, دَوَات — сиёҳдон, عَرْمِي — бўри, فَرهَنگ — лугат, маданият, روباه — тулки, قَلَم — ручка, عَدَد — сон, миқдор, مَزْدَه — хушхабар, شَمْشِير — қилич, خَبَر — хабар, تَعْلِيم — таълим, سَاخْتِمَان — тузум, қурилиш, تَابِستان — ёз.

ЧУЗИҚ УНЛИЛАРНИНГ ЁЗУВДА ИФОДА ЭТИЛИШИ

Форс тилида чўзиқ унлилар (о, у, и) I алиф, و вов, ی йо ҳарфлари билан ифода этилади. Масалан: رو ру — юз, صدا сэдo — овоз, ماهى моҳи — балиқ, مور мур — чумоли, ميز миз — стол, نان нон — нон.

Агар чўзиқ унлилар сўз бошида келса, ёзувда чўзиқ унли олдидан бир алиф орттирилиб ёзилади. Шундай қилиб, сўз бошида о товуши учун II (икки алиф), у товуши учун او ва и товуши учун ای бирикмаси ҳосил бўлади. Бу бирикмалардан фақат икки алифдан бири одатда иккинчисининг устига ётқизиб ёзилади I ва буни форс грамматикасида мадд мадд ёки مَدَد мадда (чўзилган) дейилади. Масалан:

آب об — сув
 آتش оташ — олов
 آلو олу — олхўри

آفتاب офтоб — офтоб
 آزاد озод — озод
 آستين остин — енг

او ва ай бирикмаларни сўз бошида ўзгаришсиз қолади.
 Масалан:

او у — у (кишилик олмоши)
 اوت ут — август
 ايران ирон — Эрон
 ايستگاه истгоҳ — тўхташ жойи, станция

Агар *вов* ёки *йо* сўз бошида алифсиз бўлса, **в** ва **й** ундош товушларини ифодалайди. Масалан:

وطن ватан — ватан
 وقت вақт — вақт
 ورزش варзэш — спорт
 يار йор — ёр, дўст
 يتيم йатим — етим
 يخ йах — ях

Чўзиқ унлиларнинг ёзувдаги ифодаси

Товушлар	Ёзилиши	
	Сўз бошида	Сўз ўртасида ва охирида
о	آ	ا (ёки ا)
и	اي	ى (ёки ي , ي)
у	او	و (ёки و)

Араб тилидан кирган сўзларнинг бошида *айн* ва *алиф* ҳарфлари бирга келса, *айн* талаффуз этилмай, *алиф* чўзиқ унли **о** тарзида талаффуз қилинади. Масалан:

عادل 'одэл — одил
 عالم 'олэм — олим
 عاقل 'оқэл — ақлли
 عاشق 'ошэқ — ошиқ
 عالي 'оли — олий
 عادت 'одаг — одат

Топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, кўчириб ёзинг ва чўзиқ унлиларнинг ёзилишини аниқланг.

انار	— анор	آسمان	— осмон
چاقو	— қаламтарош	يېنى	— бурун
كېوتېر	— каптар.	طوطى	— тўти
آلمان	— Германия	آرام	— тинчлик, ором.
اقرار	— иқрор бўлиш	قانون	— қонун
آرد	— ун	عالم	— олам
آينده	— келажак	كوزه	— кўза
غوى	— қурбақа	ديگر	— бошқа
ورق	— варақ	دنيا	— дунё
ايمان	— имон, ишонч	ستىلى	— стул
اېرو	— қош.	جهان	— жаҳон
آشپز	— ошпаз	آسان	— осон
وكيل	— вакил	فراوان	— фаровон
آلوبالو	— олча	شيراز	— Шероз (шаҳар)
حقوق	— ҳуқуқ,	طوفان	— бўрон
يازده	— ўн бир	دانشيار	— ўқитувчи
واردات	— импорт	ترسو	— қўрқоқ
توسط	— восита	بخارا	— Бухоро (шаҳар)
آرزو	— орзу	بخارى	— печка
		عاجز	— ожиз

АҲРИМ ҲАРФЛАР ВА ҲАРФ БИРИКМАЛАРИНИНГ ЁЗИЛИШИ ВА ТАЛАФФУЗИ

9 *во* ҳарфи

1 Сўз ё бўғин бошида ёки унлидан сўнг келса, в ундоши каби талаффуз қилинади. Масалан:

وزير	вазир — вазир, министр	دوان	давоат — сиёҳдон
وطن	ватан — ватан	جواب	жавоб — жавоб

Баъзан сўз охирида ундошдан сўнг келиб, в каби талаффуз этилиши ҳам мумкин. Масалан:

سرو	сарв — сарв (дарахт)
عضو	ўзв — аъзо

2. Баъзи сўзларда (сўз ўртаси ё охирида келиб) дифтонг ўу-ни билдиради. Масалан:

روشن рўшан — равшан	گرو гэрўу — гаров
نوبت нўбат — навбат	جو жўу — арпа
روغن рўған — ёғ	نو нўу — янги

3. Баъзи сўзларда қисқа ў товущини ифода этади. Масалан:

تو тў — сен (кишилик олмоши)	خوداك хўрок — таом, овқат
دو дў — икки	خوردن хўрдан — емоқ, ичмоқ
خود хўд — ўз (ўзлик олмоши)	خوشيد хўршид — қуёш

4. *خ* билан *ا* алиф ўртасида келганда, *و* *вов* бутунлай талаффуз этилмайди. Масалан:

خواهر хоҳар — опа-сингил	خواجه хожэ — хўжа
خواهش хоҳэш — истак, хоҳиш	خوارزم хоразм — Хоразм
خون хон — дастурхон	خوربار хорбор — озиқ-овқат
خواب хоб — уйқу, туш	خواستن хостан — хоҳламоқ
استخوان ўстэхон — суяк	خواندن хондан — ўқимоқ
خوار хор — нафратга учраган	خوابيدن хобидан — ухламоқ

5. Бошқа ҳолларнинг барчасида, яъни *ا* алифдан сўнг сўз бошида, ундошдан сўнг сўз ўртаси ё охирида чўзиқ унли у товущини ифода этади. Масалан:

او у — (кишилик олмоши)	اردوگاه ўрдугоҳ — лагерь
اوبه убэ — чодир, чайла	زону зону — тизза
طوفان туфон — бўрон	كادو каду — ошқовоқ
موش муш — сичқон	گردو гэрду — ёнғоқ

ى ёо ҳарфи

Ёлғиз ҳолда ва сўз охирида келганда, нуқтасиз (ёлғиз ҳолда *ى* шаклида, сўз охирида *ى* шаклида), сўз бошида ва ўртасида нуқта билан (сўз бошида *ى* шаклида, сўз ўртасида *ى* шаклида) ёзилади.

1. ى ҳарфи сўз ё бўгин бошида ёки унлидан сўнг келса, й товушини ифода қилади. Масалан:

يك	йэк — бир	چاي	чай — чой
يخ	йах — ях, муз	پايدار	пайдор — мустаҳкам
ياغو	йоғу — чайка, балиқчи қуш	پايتخت	пойтахт — пойтахт
يلاق	йэйлоқ — дала, яйлов	همسايه	ҳамсойё — қўшни

2. Баъзи сўзларда дифтонг эй ни билдиради. Масалан:

ايوان	эйвон — айвон	بيت	бэйт — байт
عيب	'эйб — айб	پيمان	пэймон — шартнома
ني	нэй — най, қамиш	ميدان	мэйдон — майдон

3. Баъзи араб сўзларининг охирида келиб, о чўзиқ унлиси каби талаффуз қилинади. Масалан:

حتي	ҳатто — ҳатто	عيسى	'исо — Исо (исм)
موسى	мусо — Мусо (исм)	مستثنى	мўстасно — мустасно
يعيى	йаҳйо — Яҳё (исм)	سكنى	сўкно — яшаш (бир жойда)

4. Қолган барча ҳолларда, масалан, алифдан сўнг сўз бошида, ундошдан сўнг сўз ўртаси ё охирида чўзиқ унли и товушини ифода этади. Масалан:

اين	ин — бу (кўрсатиш олмоши)	صندل	сандали — стул
قالى	қоли — гилам	بيني	бини — бурун
ايرانى	ирони — эронлик	خليج	халиж — қўлтиқ, кўрфаз
ديروز	дируз — кеча	سفيد	сэфид — оқ

5. Сўзда ى йо ҳарфи олдидан َ зир белгиси ва кетидан ۱ алиф ҳарфи келган бўлса, َ зир ى йо таъсирида и каби талаффуз қилинади, яъни зир билан йо бирикмаси ий деб ўқилади. Масалан:

ميان мийон — ўрта
سياه сийоҳ — қора
ادبيات адабийот — адабиёт

زياد зийод — кўп
نشریات нашрийот — нашриёт
احتياج эҳтиёж — эҳтиёж

• ҳойэ ҳавваз

Сўз бошида **ه** ёки **ح** шаклида, сўз ўртасида **ه** ёки **ح** шаклида, сўз охирида **ه** ёки **ح** шаклида ёзилади. Бу шаклларнинг иккинчиси асосан қўл ёзмаларда учрайди. Масалан:

هزار ҳэзор — минг

بهار баҳор — баҳор

تاشنه тэшнэ — ташна

1. Сўз охирида ундошлардан сўнг доимо қисқа унли э каби талаффуз этилади. Масалан:

سرمایه сармойэ — бойлик, капитал	شيشه шишэ — шиша
روزنامه рузномэ — газета	اداره эдорэ — идора
دوشيزه душизэ — қиз	هميشه ҳамишэ — ҳамиша

2. Бир бўғинли баъзи сўзларда ҳам э товушини ифода этади. Масалан: **ک** кэ — ким, **چ** чэ — нима, **س** сэ — уч.

3. Қолган ҳамма ҳолларда ҳ тарзида талаффуз қилинади. Масалан:

همدان ҳамадон — Ҳамадон (шаҳар)	دهقان дэхқон — деҳқон
هلو ҳўлу — шафтоли	مشهور машҳур — машҳур
به бэх — яхши	ورزشگاه варзэшгоҳ — стадион
ده даҳ — ўн	مهر мўҳр — муҳр, печать

Агар **ه** белгиси э товушини ифода этса, форс грамматикасида **ه** **غیر ملفوظ** ҳойэ гэйрэ малфуз (талаффуз этилмайдиган ҳ), ҳ товушини билдирса, **ه** **ملفوظ** ҳойэ малфуз (талаффуз этиладиган ҳ) дейилади.

ل лом билан ۱ алиф бирикмаси (ло)

Бу бирикма ۋ ёки ۋ шаклида ёзилади. Масалан:

لا له	лолэ — лола	ملاقات	мўлоқот — учрашув
لازم	лозэм — керак, лозим	استقلال	эстэқлол — мустақил-
اصلاح	эслоҳ — тузатиш, реформа		лик, истиқлол

ک коф ёки گ готф билан ۱ алиф бирикмаси (ко, го)

Бу бирикма ک ко, گ го шаклида ёзилади. Масалан:

کار	кор — иш	گاو	гов — сигир
امريکا	эмрико — Америка	سيگار	сигор — папирос
استحکام	эстеҳком — истеҳком, мустаҳкамлаш	آموزگار	омузгор — ўқитувчи

ک коф ёки گ готф билан ل лом бирикмаси

Бу бирикма қуйидаги сўзлардаги каби ёзилади:

کلاغ	калоғ — қарға	گل	гўл — гул
کلمه	калэмэ — сўз	گاليم	галим — шолча
مشکل	мўшкэл — қийин, мушкул	گالو	галу — томоқ, бўғиз
		جنگل	жангал — ўрмон

س син ва ش шин ҳарфлари кўпинча қўл ёзмаларда
س ва ش ш шаклида ёзилади. Бу шакл уч тиш ўрнига бир
узун чизиқ чизиш орқали ҳосил бўлади. Мисоллар:

سياه сийоҳ — қора

چشم чэшм — кўз

Топшириқ. Қуйдаги сўзлари ўқниг, ёзилишини ўрганинг ва уларни дафтарингизга кўчириб ёзинг:

گليستان — гулистон	سلام — салом
لاھوتى — Лоҳутий	کاتب — котиб
کيف — портфель, папка	شکار — ов, шикор
شکایت — шикоят	شش — олти
قشنگ — чиройли	لامپا — лампа
شام — шом, кечки овқат	گوشت — гўшт
بالا — тепа, уст	مکتوب — хат, мактуб
سال — йил	ديگ — қозон
لکالک — лайлак	کلم — карам
کلید — калит	شیرين — ширин
آلوبالو — олча	جلال — Жалол
شکل — шакл	کلاه — бош кийим, телпак
انگور — узум	گليشن — гулшан
کاخ — сарой	شرط — шарт

АРАБ САТР УСТИ БЕЛГИЛАРИ

Форс тилига араб ҳарфлари билан бир қаторда, араб сатр усти белгилари ҳам кириб келган.

Бу белгилар қуйидагилар:

I. تشديد ташдид (*кучайтириш* деган маънода) ёзувда ^ۋ белгиси билан ифода этилиб, ҳарфни такрорлаб (иккилаб) ўқишга ишора қилади. Бунда аввал ташдид остидаги ундошни такрорлаб, сўнг ташдид устидаги ҳаракатни талаффуз қилиш керак. Мисоллар:

اۋل аввал — аввал, биринчи	تامنн тамаддун — маданият
معله маҳаллә — маҳалла	وضعيت ваз'ийят — вазият
ناقش наққош — наққош, рассом	عطار 'аттор — аттор
شک шакк — шак, шубҳа	تبسم табассум — табассум

II. همزه ҳамза ёзувда ^ع белгиси билан ифода этилади. Транскрипцияда ҳамзани ^ء белгиси билан ишора қиламиз.

Ҳамза форс тилида асосан араб тилидан кирган сўзларда ва қисман форс сўзларида учрайди. Араб тилида ҳамза портловчи, бўғиз, жарангсиз ундош товуш бўлиб, форс тилида эса бутун-

лай ўз артикуляцион хусусиятларини йўқотган. Араб тилидан кирган сўзларда ҳамза белгиси сўз ўртасида келганда, одатда **ا алиф, و вов, ى йо** ҳарфлари устига қўйилади.

Бу ҳарфлар ҳамза остида ҳеч қандай талаффуз қилинмай, фақат воситачи вазифани бажарадилар. Булардан **ى йо** ҳарфи сўз ўртасида келганда, икки томондаги ҳарф билан қўшиладиган шакли нуқтасиз ҳолда ёзилади.

Воситачи ҳарфлар	Ҳамза қўйилиши
ا	ا
و	و
ى	ى ، ئ

Воситачи ҳарфлар қуйидаги қонда асосида ишлатилади:

1. Сўзда ҳамза олдида келган ҳарфнинг ёки ҳамзанинг ҳаракати *забар* ($\bar{}$ а) бўлса, воситачи ҳарф шаклида **ا алиф** ёзилиб, ҳамза шу ҳарфнинг устига қўйилади. Масалан:

تاكيد та'кид — таъкидлаш
تأسيس та'сис — таъсис, таъсислаш
جرات жўр'ат — журъат

2. Сўзда ҳамза олдида келган ҳарфнинг ёки ҳамзанинг ҳаракати *зир* ($\bar{}$ э) бўлса, воситачи ҳарф шаклида **ى йо** ёзилиб, ҳамза шу ҳарфнинг устига қўйилади. Масалан:

هئيت ҳэй'ат — ҳайъат, группа
مئات мэ'от — юз, юзлаб (сон)
مسائل масо'эл — масалалар

3. Сўзда ҳамза олдида келган ҳарфнинг ёки ҳамзанинг ҳаракати *пиш* ($\bar{}$ ў) бўлса, воситачи ҳарф шаклида **و вов** ёзилиб, ҳамза шу ҳарфнинг устига қўйилади. Масалан:

مؤمن мў'мэн — имонли
مؤلف мў'алләф — тузувчи, автор
مسؤل мас'ул — масъул, жавобгар

Шундай қилиб, ҳамза остидаги воситачи ҳарфларнинг қўйилиши ҳаракат билдирган белгиларга боғлиқдир.

Воситачи белгиларнинг ёзилиши

Ҳаракатлар	Воситачи белгилар
ـَ забардан сўнг	ا
ـِ зирдан сўнг	ى
ـِ пишдан сўнг	و

Агар ҳамза сўз охирида келса, ҳеч қандай воситачи белгисиз ёзилади. Масалан:

امضاء эмзо — имзо   ابتداء эбтэдо' — бошланғич
وزراء вўзаро' — министрлар   جزوء жўзв' — қисм, бўлак

Форс графикасида одатда. ع белгиси сўз охирида ёзилмай, тушиб қолади. Масалан:

امضا эмзо   ابتدا эбтэдо
وزرا вўзаро   جزو жўзв

Баъзан бир ёки икки бўғинли ҳамзали сўзларда ҳамза белгиси ёзувда тушиб қолиб, воситачи белги мустақил ҳарф сифатида ўқилиши мумкин. Масалан:

راس ра'с   ёки   روس рос — бош
راى ра'й   ёки   روى рой — фикр, овоз (сайловда)
شان ша'н   ёки   شان шон — шаън, шавкат, қадр
تاريخ та'рих доимо   تاريخ торих (тарих, вақт) деб ўқилади.

Айрим сўзларда агар ҳамза ундошдан сўнг келган бўлса, унинг кетидан қандай унли келишидан қатъи назар, ҳамза ى йо белгиси устига қўйилади. Масалан:

مسئله мас'алэ — масала
مسئول мас'ул — масъул

Баъзи сўзларда воситачи ҳарфларнинг ёзилиши қондадан мустасно бўлиши ҳам мумкин. Масалан:

رئيس **ра'ис** — раис
قرائت **қара'ат** — ўқиш, қироат

Ҳамзанинг хусусиятлари қуйидагича:

1. Агар ҳамза олдидаги бўгин очиқ бўлса, ҳамза ўз олдидаги унли товушга таъсир қилиб, уни чўзиброқ талаффуз этишга ва товушни бир оз тўхтатиш кераклигига ишора қилади. Ҳамзанинг бу таъсири айтарли кучли эмас, шунинг учун сўзни тез талаффуз қилганда, баъзан бутунлай сезилмайди. Масалан:

تاكيد **та'кид** талаффузда таакид
تأسيس **та'сис** талаффузда таасис
مؤمن **мў'мэн** талаффузда мўўмэн

2. Икки унли орасида ҳеч қандай талаффуз қилинмайди. Масалан:

رئيس **ра'ис** талаффузда раис
مؤلف **мў'алләф** талаффузда мўалләф
مؤسسه **мў'ассасэ** талаффузда мўассасэ.

3. Агар ҳамза олдидаги товуш ундош бўлса, ҳамза бўгин ажратувчи вазифани бажариб, бўгин орасида кичик пауза қилишга ишора қилади. Масалан:

مسئول **мас'ул** талаффузда мас/ул
جرات **жўр'ат** талаффузда жўр/ат
مسئله **мас'алэ** талаффузда мас/алэ

4. Агар ҳамзадан кейинги товуш ундош бўлиб, ҳамза сўкунли келса, ҳамза жарангли бўғиз товушига яқинлашиб боради. Масалан:

رأس **ра'с** — бош

Ҳамзали бу сўзни тез талаффуз қилган пайтда ҳамза ўрнига унинг олдидаги товуш чўзиброқ талаффуз қилинаётганлиги сезилади.

5. Сўз охирида ҳамза бутунлай талаффуз қилинмайди. Масалан:

امضاء эмзо

ابتداء эбтэдо

6. Баъзан ҳамза сўз охирида маънони фарқлаш учун ишлатилади. Масалан: جزء **жўз** — қисм, бўлак; جز **жўз** — бошқа.

Ҳамза фақат араб сўзларидагина эмас, балки баъзи форс сўзларида ҳам ишлатилади.

Форс сўзларида ҳамзанинг хусусиятлари қуйидагича:

1. Чўзиқ и товушини чўзиқ о ёки у товушидан ажратиш учун ёзилади. Бунда икки унли товушни ажратиш учун талаффузда қисқа пауза ҳосил қилиш кераклигига ишора қилинади.

Ёзувда ҳамза и унлиси олдидан бир тиш ئ орттирилиб, унинг устига қўйилади. Одатда форс сўзларида ишлатилган ҳамза белгиси транскрипцияда ифода этилмайди. Масалан:

پاتين по-ин — ост, қуйн

پاتيز по-из — куз

2. Аниқланмиш • э (ҳойэ ғэйрэ малфуз) билан тугаган бўлса, изофа ҳамза орқали ифода этилади. Масалан:

تخته سپاه тахтэ-йэ сийоҳ — қора доска

خانه روشن хонэ-йэ рўушан — ёруғ уй

3. Ҳозирги замон негизи чўзиқ о ёки и унлиси билан тугаган фельга чўзиқ и унлиси билан бошланувчи шахс-сон қўшимчаси қўшилса, икки унли орасига ҳамза белгиси қўйилади. Масалан.

ميائيم мио-им — келамиз

ميائي мио-и — келасан

ميائيد мио-ид — келасиз

بفرمائيد бэфармо-ид — буюринг

4. Чўзиқ унли билан тугаган сўзга бир ئ и ҳарфи қўшилган пайтда, доим ئ и олдидан ҳамза белгиси қўйиб ёзилади. Масалан:

نوا наво — куй, наво → نوائي навой — Навоий

صدا сэдо — товуш, овоз → صدائي сэдои — Садоий

دانشجو донэшжу — студент → دانشجوني донэшжуи — бир студент

III. **تنوين** танвин фақат араб тилидан кирган сўзлардагина учрайди. Танвин ёзувда **ـ** белгиси билан ифода этилади ва сўз охирида воситачи **ا** алиф устига қўйилади **ا**. Танвин талаффузда ан товуш бирикмасини билдиради. Танвинли сўзлар форс тилида равиш вазифасида келади. Масалан:

- مثلا** масалан — масалан
فورا фўуран — тезда, тезлик билан
خصوصا хўсусан — хусусан
قبلا қаблан — илгари, олдин
اولا аввалан — биринчидан, аввало
قصدًا қасдан — қасддан, билиб туриб

ан танвинли араб сўzlари ўзбек тили луғат составида ҳам кўп учрайди: *шаклан, мазмунан* каби.

IV. **وصله** васла (қўйиш маъносида) **ـ** белгиси билан ифода этилиб, араб тилидаги аниқлик артикли **ا** бирикмасининг биринчи ҳарфи **ا** алифнинг устига қўйилади **ا**.

Форс тилида васла мураккаб сўзга айланган баъзи араб изофий бирикмаларда ёки аниқ отларда учрайди. Масалан:

- المغرب** ал-мағрəб — ғарб
دارالْفنون дор-ўл-фўнун — университет

ҚАМАРИЙ ВА ШАМСИЙ ҲАРФЛАР

Араб алфавитидаги ҳарфлар **حروف قمری** хўруфə қамари (ой ҳарфлари) ва **حروف شمسی** хўруфə шамси (қуёш ҳарфлари) деб аталувчи икки гурппага бўлинади.

Қуйидаги 14 ҳарф **حروف شمسی** хўруфə шамси дейилади:
ن ل ظ ط ض ص ش س ز ر ذ د ث ت

Қолган ҳарфлар эса **حروف قمری** хўруфə қамари деб аталади.

Агар **ا** аниқлик артиклидан кейин келган сўзнинг биринчи ҳарфи **حروف شمسی** хўруфə шамси гурппасидаги ҳарфлардан бири билан бошланса, **ا** артиклидаги **ا** лом талаффуз этилмай, ундан кейинги ҳарф ташдид билан ўқилади. Масалан:

آلسلام ас-салом — ассалом

نصر الدين наср-ад-дин — Насриддин

لغات الترك лўғот-ўт-тўрк — туркча лўғат

Агар **ال** артиклидан кейин келган сўз **حروف قمرى** хўруфэ қамари группасидаги ҳарфларнинг бири билан бошланса, **ال** артикли ўз олдига қўшилиб келган сўзнинг тугалланган товушига кўра ўл ёки ал товуш бирикмаларни тарзида талаффуз қилинади. Масалан:

آلغوارزمى ал-хоразми — Хоразмий

آلبيرونى ал-бируни — Беруний

بين المللى бэйн-ўл-мэлали — халқаро

طويل الممدت тавил-ўл-мўддат — узоқ муддатли

متسوى الحقوق мўтасави-ўл-хўқуқ — тенг ҳуқуқли

Ёзувда кўпинча васла белгиси тушиб қолади ва алифнинг ўзи ёзилиб, васла борлигига ишора қилади. Масалан:

السلام ас-салом

آلبيرونى ал-бируни

دارالفنون дор-ўл-фўнун ва ҳ. к.

Топшириқ. Қуйидаги васлаларни сўзларни кўчириб ёзинг ва уларни тўғри талаффуз қилишга ўрганинг:

رشيد الدين — Рашидиддин

عبدالله — Абдулла

فارغ التحصيل — ўқишни тамомлаган, олий маълумотли

قليل الممدت — қисқа муддатли

خيرالدين — Хайриддин

ضرب المثل — мақол, ҳикматли сўз

فخرالدين — Фахриддин

دارالحكومة — ҳукумат уйи

مظفر الدين — Музаффариддин

قوام السلطنة — шоҳ авлоди

ميزان الحرارة — термометр

مجالس النفايس — «Мажолисун нафоис» (асар номи)

حتى الامكان — имкон борича

ميزان الاوزان — вазнлар ўлчови

ФОРС ӢЗУВИНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ

1. Агар ўзбек Ӣзувида хатлар чапдан ўнгга қараб Ӣзилса, форс Ӣзувида эса хат ўнгдан чапга қараб Ӣзилади ва шу тартибда ўқилади.

2. Форс Ӣзув системасида шу вақтга қадар тиниш белгиларини ишлатиш қонунлаштирилмаган. XX асрдан бошлаб форс тилига баъзи бир тиниш белгилари кириб кела бошлади. Шу кунларда нашр қилинаётган газета ва журналларда, илмий ва адабий асарларда нуқта, вергул (, тескари ҳолда), қўштирноқ, савол аломати (؟ тескари ҳолда), кўп нуқта ва қавс каби тиниш белгилари ишлатилмоқда. Лекин бу тиниш белгилари маълум қолидага бўйсунган ҳолда ишлатилмайди. Баъзан қўштирноқ ўрнига қавс, гоҳ сарлавҳа Ӣки атоқли отларни қавс Ӣ қўштирноқ билан ажратиш ҳоллари кўринади.

3. Араб-форс алфавитида атоқли отлар ва гапнинг бошланиши учун махсус бош ҳарфлар йўқ. Ӣзувда атоқли ва турдош отлар учун ва бутун бошқа ҳолларда бир ҳажм ва шакллаги ҳарфлар ишлатилади.

4. Форс Ӣзувида $\approx$ маддадан бошқа ҳамма диакритик белгилар одатда тушиб қолади. Масалан:

Диакритик белгилли ҳолда

مَجَلَّة
اَفْتَاب
مُظْفَرُ الدِّينِ

Диакритик белгисиз ҳолда

مجله
اَفْتَاب
مظفر الدين

Диакритик белгиларнинг, хусусан, қисқа унлиларнинг Ӣзувда ифода этилмаслиги сўзларни тўғри ўқиш ва Ӣзишни бирмунча қийинлаштиради.

5. Ўзбек Ӣзувида сўзларни бўғинларга бўлиб, бир сатрдан иккинчи сатрга кўчириш мумкин. Лекин форс Ӣзувида сўзлар бўғинларга бўлинса ҳам, бир сатрдан иккинчи сатрга сўз бўғинини кўчириш мумкин эмас. Агар сатр охиридаги сўзни шу сатрга сигдириш иложи бўлмаса, уни бутунлай иккинчи сатрга Ӣзиш керак бўлади. Қўл Ӣзмаларда эса баъзан сатрга сигмаган сўзнинг сўнгги ҳарфларини юқорига чиқариб қўядилар Ӣки сатрда жой кўп қолса, жой очиқ қолмаслиги учун сўзнинг охириги ҳарфларини чўзиброқ Ӣзадилар.

БІРИНЧИ ДАРС   درس اول

کفتگو

این چیست؟ این کتاب است. این در است. این دفتر است. آن چیست؟ آن میز است. آن تخته است. آن قلم است و آن دیوار است. دیوار سفید است. این کیست؟ این کارگر است. این دانشجو است. آن کیست؟ آن شامگرد است. آن دانشیار است.

واژه‌ها

درس اول   дарс-э аввал — биринчи

дарс	گач — бӯр
گفتگو گۆфтӯгу — сӯзлашиш	قلم қалам — ручка
این ин — бу, шу	دیوار дивор — девор
آن он — у, ўша	سفید сәфид — оқ
چه чэ — нима	سرخ сӯрх — қизил
که кэ — ким	کارگر коргар — ишчи
در дар — эшик	دانشجو донэшжу — студент
کتاب кэтоб — китоб	دانشیار донэшйор — ўқитувчи
دفتر дафтар — дафтар	شامگرد шогэрд — ўқувчи
میز миз — стол	خوب хуб — яхши
تخته тахтэ — доска, тахта	بد бад — ёмон
و ва — ва (боғловчи)	واژه‌ها вожэҳо — сӯзлар

Грамматик изоҳ

От кесимли содда йиғиқ гап

Кесими феълдан бошқа сўз туркумлари билан ифодаланган гаплар от кесимли гап дейилади. От кесимли содда йиғиқ гапда эга ҳар доим гап бошида, кесим эса гап охирида келади. Масалан:

. این کتاب است — Бу китобдир.

. احمد دانشجو است — Аҳмад студентдир.

. دیوار سفید است — Девор оқдир.

Бу гапларда این ин, احمد аҳмад ва دیوار дивор сўзлари эга бўлиб, کتاب кэтоб аст, دانشجو донэшжу аст, سفید сэфид аст кесимдир.

Кўрсатиш олмошлари این ин ва آن он

Форс тилида асосан иккита кўрсатиш олмоши бор: این ин— бу, шу ва آن он— у, ўша.

این ин олмоши сўзловчига нисбатан яқин бўлган предметни ва آن он олмоши сўзловчига нисбатан узоқ бўлган предметни кўрсатиш учун ишлатилади. Масалан:

. این میز است — Бу столдир.

. آن تخته است — У доскадир.

. این کارگر است — Бу ишчидир.

. آن دانشیار است — У ўқитувчидир.

است аст боғламаси

1. Форс тилида гапнинг кесими от, сифат ёки бошқа сўз туркумлари билан ифодаланса, яъни гап от кесимли гап бўлса, кесимлиликни ифодалаш учун улар охирига است аст боғламаси қўйилади. است аст боғламаси ўзбек тилидаги кесимлик қўшимчаси -дир га тўғри келади. Масалан:

. این گچ است — Бу бўрдир.

. آن شوگرد است — У ўқувчидир.

2. Узбек тилида кесимлик қўшимчаси *-дир* кўпинча тушиб қолади ва ёзувда ифода этилмайди. Лекин форс тилидаги *است* аст боғламаси гапда ҳар доим мавжуд ва ёзувда ифода этилади. Масалан:

- . *این دفتر است* ни дафтар аст — Бу дафтар (дир).
. *آن در است* он дар аст — У эшик (дир).

3... *است* аст боғламаси талаффузда урғу қабул қилмайди ва ўз олдидаги сўз билан бирга қўшиб талаффуз қилинади. Кесим вазифасини бажарувчи сўз урғуси ўзгармай, ўз ҳолича қолади. Масалан:

- . *این کتاب است* ни кэтобаст — Бу китобдир.
. *آن کارگر است* он коргараст — У ишчидир.

چه чэ ва кэ кэ сўроқ олмошлари

Форс тилида *چه чэ* — н и м а? ва *кэ кэ* — к и м? сўроқ олмошлари бор. Бу икки сўроқ олмошдан *кэ кэ* инсон учун ва *چه чэ* қолган жонли ва жонсиз предметлар учун ишлатилади.

кэ кэ ва *چه чэ* сўроқ олмошлари билан *است* аст боғламаси бирга келганди *кэ кэ* ва *چه чэ* олмошларининг охириги э товуши боғлама *است* астнинг а товуши билан қўшилиб, бир чўзиқ и товушини ҳосил қилади:

кист кист = *که* + *است*

чист чист = *چه* + *است*

Масалан:

. *این چیست؟ این در است، این میز است.* ни чист? ни дар аст, ни миз аст.— Бу нимадир? Бу эшикдир, бу столдир.

. *این کیست؟ این شاگرد است این کارگر است.* ни кист? ни шогард аст, ни коргар аст.— Бу кимдир? Бу ўқувчидир, бу ишчидир.

Содда йиғиқ гапда сўз тартиби

Боғлама кесимнинг от қисми эга

است

کتاب

این

ни кэтоб аст

¹ *кэ кэ* сўроқ олмоши баъзан *کی* ки шаклида ҳам ишлатилади.

1- топшириқ. Нуқталар ўрнига боғлама қўйиб кўчиринг ва овоз билан ўқинг.

- این تخته . . . . . این کیست؟ این دانشیار . . . . .
آن در . . . . . آن کیست؟ آن کارگر . . . . .
این گچ . . . . . و آن دفتر . . . . . این دانشجو خوب . . . . .
احمد دانشجو . . . . . آن گچ بد . . . . .

2- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Бу доскадир. Бу бўрдир. Бу нимадир? Бу эшиқдир. У ким-
дир? У Аҳмад. Аҳмад ишчидир. Бўр оқ. Бу стол ёмон. Бу китоб
ва у дафтар. Бу студент яхши.

3- топшириқ. Гапларни транскрипция билан ёзинг.

این دیوار است. آن چیست؟ آن میز است. آن تخته است. این شاگرد
است. آن کیست؟ آن دانشیار است. آن کارگر است. گل سرخ است.
گچ سفید است. این قلم خوب است. آن دفتر بد است. این دانشجو
کیست؟ این دانشجو احمد است. این در و آن دیوار است.

دوس دوم ИККИНЧИ ДАРС

گفتگو

این چه چیز است؟ این صندلی است. این مناد است. این کیف است.
آن چه چیز است؟ آن کاغذ است. آن بغاری است. آن پنجره است. این
میز است؟ بلی، این میز است. پس آن چیست؟ آن روزنامه است. آیا این
هم روزنامه است؟ تخییر، این روزنامه نیست، مجله است. پس این چیست؟
این هم مجله است. آیا آن کیف است؟ بلی، آن کیف است. آیا تخته
سفید است؟ تخییر، تخته سفید نیست، سیاه است. پس این دختر کیست؟
این دختر دانشجو است. آن دختر هم دانشجو است؟ بلی، آن دختر هم
دانشجو است. مگر آن پنجره است؟ بلی، آن پنجره است.

دارس-э дўввўм — иккинчи дарс	مجله	мажаллэ — журнал
چيز	نو	нўу — янги
چيز	كهنه	кўхнэ — эски
صندلي	پس	пас — демак, шундай қилиб, хўш, хўп
مداد	دختر	дўхтар — қиз, қиз бола
كيف	پنجره	панжарэ — дераза
كاغذ	هم	ҳам — ҳам
بخاري	سياه	сийоҳ — қора
روزنامه		

Грамматик изох

Сўроқ гапнинг ясалиши

Форс тилида сўроқ гап асосан сўроқ олмошлари, интонация ва сўроқ юкламалари орқали ясалади.

1. **این که** **کە** ва **چه** **чэ** сўроқ олмошлари орқали ясалади. Масалан:

این کیست؟ **ин кист** — Бу ким (дир)?

این چیست؟ **ин чист** — Бу нима (дир)?

2. Интонация орқали савол англашилади.

От кесимли содда йиғиқ гапдан сўроқ гап ясаш учун, гапнинг охирги қисмини кучли интонация билан талаффуз қилиш керак. Масалан:

این مداد است؟ **ин мэдод аст?** — Бу қаламми?

كيف نو است؟ **киф нўу аст?** — Папка янгими?

آن دختر دانشجو است؟ **он дўхтар донэшжу аст?** — У қиз студентми?

3. Кўпинча гап бошига **آيا** **ойо**, **مگر** **магар** -ми сўроқ юкламаларини келтириш орқали ясалади. Масалан:

آيا این روزنامه است؟ **ойо ин рузномэ аст?** — Бу газетами?

آيا این کاغذ سفید است؟ **ойо ин коғаз сэфид аст?** — Бу қоғоз оқми?

آيا این دختر دانشجو است؟ **ойо он дўхтар донэшжу аст?** — У қиз студентми?

مگر магар юкламаси сўроқ гапда айтилган фикрга нисбатан шубҳа, ишончсизлик маъноларини билдирган ҳолларда ишлатилади. Масалан:

مگر این مداد است؟ — Бу қаламми? (Наҳотки, бу қалам бўлса?)

مگر این دختر دانشیار است؟ — Бу қиз ўқитувчимми? (Наҳотки, бу қиз ўқитувчи бўлса?)

Талаффузда **آیا** ойо ва **مگر** магар юкламалари гапнинг бошқа бўлақларидан кичик пауза билан ажратиб талаффуз қилинади. Ундан сўнг эса гап сўроқ интонацияси билан ўқилади. Масалан:

آیا این در است؟

مگر این پنجره است؟

است аст боғламасининг бўлишсиз шакли

است аст боғламасининг бўлишсиз шакли бу боғламага ; **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ясалади ва ўзбек тилига **эмас** сўзи билан таржима қилинади. **است аст** боғламаси билан ; **на-** инкор юкламаси бир-бири билан қўшилганда **аст да-** ги ва **на да**ги а лар қўшилиб, бир чўзиқ унли и ҳосил бўлади.

($a + a = n$): **است + ن = نيست** **на+аст=нист**.

این مداد نيست — Бу қалам эмас.

آن روزنامه كهنه نيست. — У газета эски эмас.
احمد دانشجو نيست. — Аҳмад студент эмас.

بالي бали ва **ناخېر** нахэйр сўзлари ҳақида

Сўроқ гапдаги жавоб ижобий ёки салбий бўлиши мумкин.

1. Сўроқ гапнинг жавоби ижобий бўлса, жумла бошига тасдиқ маъносини англатувчи **بالي** бали сўзи қўйилади ва ўзбек тилига ҳа юкламаси орқали таржима қилинади. Масалан:

آیا این کتاب است؟ **بالي**، این کتاب است.

ойо, **ин кэтоб аст?** бали, **ин кэтоб аст** - Бу китобми? Ҳа, бу китоб.

آیا آن کارگر است؟ **بالي**، آن کارگر است.

ойо, **он коргар аст?** бали, **он коргар аст**. — У ишчимми? Ҳа, у ишчи.

2. Сўроқ гапнинг жавоби салбий бўлса, гап бошига инкор маъносини англатувчи **نه خير** **не нахэйр** сўзи қўйилади ва ўзбек тилига **йўқ** деб таржима қилинади. Бу ҳолда инкор сўзидан ташқари, гап кесими ҳам бўлишсиз шаклда келади. Масалан:

این دفتر نیست. **нахэйр**, ин дафтар нист — Йўқ, бу дафтар эмас.

آیا آن روزنامه است؟ **нехэйр**, **آن روزنامه نیست**, **مجله است.** он рузномэ аст? нахэйр, он рузномэ нист, мажаллә аст — У газетамми? Йўқ, у газета эмас, журналдир

آیا این دختر کارگر است؟ **нехэйр**, **این دختر کارگر نیست**, **دانشجو است.** ойо, ин дўхтар коргар аст? нахэйр, ин дўхтар коргар нист, донэшжу аст.—Бу қиз ишчими? Йўқ, бу қиз ишчи эмас, студентдир.

بلی бали ва **ناخэйر** нахэйр сўзлари **آیا** ойо юктамаси каби гапнинг бошқа бўлаклари билан грамматик алоқада бўлмайдилар. Талаффузда эса бу юкламалардан сўнг кичик пауза ҳосил қилиб, сўнг гапнинг бошқа бўлаклари ўқилади.

است **аст** боғламаси талаффузидаги баъзи бир фонетик хусусиятлар

От кесим таркибидаги **است** **аст** боғламаси кесимнинг от қисмида келган сўзнинг қандай товуш билан тугашига кўра турли фонетик хусусиятларда бўлади.

1. Чўзиқ унлилар **о**, **и**, **у** товушлари билан тугаган сўздан сўнг келса, боғламанинг **а** товуши тушиб қолиб, олдидаги сўз билан бирга бир сўз тарзида талаффуз этилади.

Масалан: **ин донэшжуст** — Бу студентдир.

ин сандалист — Бу стулдир.

ин бўхорист — Бу печкадир.

ин пост — Бу оёқдир.

Бу ҳолда **است** **аст** боғламаси **ё** тўла ҳолда ва баъзан боғламанинг алиф ҳарфи тушиб қолиб, қолган қисми эса олдидаги сўз билан қўшилган тарзда ёзилиши мумкин:

این دانشجو است → **این دانشجوست** **ин донэшжуст**

این صندلی است → **این صندلیست** **ин сандалист**

این بخاری است → **این بخاریست** **ин бўхорист**

این پا است → **این پاست** **ин пост**

1- топширик. Гапларни форсага таржима қилинг.

Бу нима? Бу портфель. Бу печка. Бу стуями? Ҳа, бу стул-дир. Бу стул янгими? Йўқ, бу стул янги эмас, эскидир. У дафт-тарми? Ҳа, у дафтар. Бу нимадир? Бу журнал. Бу ҳам журнал-ми? Ҳа, бу ҳам журнал. Девор оқми? Ҳа, девор оқ. Бўр ҳам оқ-дир. У қиз ишчими? Йўқ, у қиз ишчи эмас, студентдир. Хўп, бу нима? Бу қоғоз. У нарса ҳам қоғоз. Доска қизилми? Йўқ, доска қизил эмас, қора. Бу қалам ҳам қора. Бу печками? Йўқ, бу печ-ка эмас, эшикдир. У нима? У дераза. Бу газета эскими? Ҳа, бу газета эски. Хўп, бу ҳам газетами? Йўқ, бу газета эмас, журнал.

2- топширик. Қуйидаги гапларни форс алфавити билан ёзинг ва таржи-ма қилинг.

ин чист? ин дар аст. ин қоғаз аст. он чист? он панжарэ аст. он гач аст. тахтэ сийоҳ аст. дивор сэфид аст. ойо, ин миз аст? бали, ин миз аст. ойо, ин ҳам миз аст? нахэйр, ин миз нист, сан-дали аст. он чэ чиз аст? он мэдод аст. мэдод сўрх аст. гўл ҳам сўрх аст. пас, ин чэ чиз аст? ин бўҳорист. ойо, ин киф нўу аст? нахэйр, ин киф нўу нист, кўҳнэ аст. ойо, он тахтэ аст? бали, он тахтэ аст. ин кист? ин коргар аст. он донэшийор аст. он дўхтар шогэрд аст. оио, аҳмад донэшжу аст? бали, аҳмад донэшжу аст. ойо, ин панжарэ аст? нахэйр, ин панжарэ нист, дар аст.

УЧИНЧИ ДАРС درس سوم

گفتگو

اینجا دانشکده است. این دانشکده بزرگ و قشنگ است. رفیق سلطانوف کجاست؟ رفیق سلطانوف در کلاس است. کلاس بزرگ و روشن است. آن چه چیز است؟ آن پنجره است. پنجره چطور است؟ پنجره کوچک است. میز چطور است؟ میز بزرگ است. تخته چه رنگی است؟ تخته سیاه است. آیا این مداد سرخ است؟ نخیر، این مداد سرخ نیست، سبز است. این کاغذ چه رنگی است؟ این کاغذ زرد است. آیا این کیف هم زرد است؟ نخیر، این کیف زرد نیست، سیاه است. تخته کجاست؟

تخته در کلاس است. دانشجو کجاست؟ دانشجو هم در کلاس است.
 ميز کجاست؟ ميز هم اينجاست. دانشيار کجاست؟ دانشيار در دانشکده
 است. آن مرد چکاره است؟ آن مرد نویسنده است. پس آن پسر کیست؟
 آن پسر شامگرد است. آیا این کتاب خوب است؟ بلی، این کتاب خوب
 است. این تخته چطور است؟ این تخته بد است. رفیق حسنوف کجاست؟
 رفیق حسنوف اينجاست.

واژه‌ها

دارس-э саввўм — учинчи дарс	کلاس	кэлос — класс, аудитория
اینجا	روشن	رؤشان — ёруғ, равшан
инжо — бу ер, бу ерда, бу ерга	سبز	сабз — кўк
آنجا	زرد	зард — сариқ
онжо — у ер, у ерда, у ерга	در	дар (предлог) — ...да
کجا	مرد	мард — эркак киши
кўжо — қаер, қаерда, қаерга	زن	зан — аёл, хотин
چطور	چکاره	чэкорэ — ким (мутахас-сислиги бўйича)
چەتۇۇر — қандай, қанақа	نویسنده	нависандэ — ёзувчи
کوچک	پزشک	пэзэшк — врач, доктор
کучەк — кичик	پسر	пэсар — ўғил, ўғил бола
بۇزۇرگ	فاطمه	фотмэ — Фотима
بۇзۇرگ — катта	مشهور	машхур — машхур
قاشانگ	حسینوف	ҳасанўф — Ҳасанов
қашанг — чиройли	چه رنگ	чэ ранг — қайси рангда
رفیق		
رافیق — ўртоқ		
سلطانوف		
сўлтонўф — Султонов		
دانشکده		
донэшкэдэ — факультет		
دانشگاه		
донэшгоҳ — университет		

Грамматик изоҳ

Сўроқ гапнинг ясалиши (давоми)

Форс тилида сўроқ гап сўроқ билдирувчи **چطور** чەтۇур, **چه** чэ ранг, **چکاره** чэкорэ, **کجا** кўжо сўзлари воситаси билан ҳам ясалиши мумкин.

1. **چطور** чەтۇур бирор шахснинг ҳол-аҳволини (яхши ё ёмон, соғ ё касал эканлигини), предмет ва ҳодисанинг ҳолатини ёки ҳажм-қиёфасини (эски ёки янги, катта ё кичик, чиройли ё хунук эканлигини) билиш учун ишлатилади. Масалан:

аҳвол-э шўмо чэтўур аст? — Аҳволингиз қандай?

аҳвол-э ман хуб аст — Аҳволим яхши.

он сандали чэтўур аст? — У стул қандай?

он сандали кўҳнэ аст — У стул эскидир.

ин дар чэтўур аст? — Бу эшик қанақа?

ин дар кучэк аст — Бу эшик кичикдир.

он боғ чэтўур аст? — У боғ қандай?

он боғ қашанг аст — У боғ чиройлидир.

2. **چه رنگ** ранг предметнинг қайси рангда эканлигини билиш учун ишлатилади. Масалан:

Қалам қайси рангдадир?

Қалам сариқдир.

Портфель қайси рангда?

Портфель қорадир.

Шундай қилиб, **که** кэ ва **چه** чэ сўроқ олмошлари предмет ва шахснинг ўзини билиш учун ишлатилса, **چطور** чэтўур ва **رنگ** чэ ранг шу предмет ва шахснинг сифатини, ҳолатини ва белгисини билиш учун ишлатилади.

3. **چکاره** чэкорэ бирор шахснинг ким бўлиб ишлашини, унинг касбини, нима иш билан шугулланишини билиш учун ишлатилади. Масалан:

Аҳмад чэкорэ аст? — Аҳмад ким? Аҳмад - нинг касби нима?

Аҳмад пэзэшк аст — Аҳмад врачдир.

У аёл ким? У аёлнинг касби нима?

У аёл ўқитувчидир.

Бу киши ким? Бу кишининг касби нима?

Бу киши ёзувчидир.

4. **كجا كۆجو سۇروق** олмоши предмет ё шахснинг йўналиши ёки унинг ўрнини билиш учун ишлатилади ва ўзбек тилига **қаерга? қаерда? қаер?** тарзида таржима қилинади. Масалан:

مداد كجا است؟ — Қалам қаерда?
بۇ يەردە كجا است؟ — Бу ер қаер?
كجا مېرئيد؟ — Қаерга кетяпсиз?

1- топшириқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг.

- **اينجا كجاست؟**
- **پنجره چطور است؟**
- **آيا گچ سفيد است؟**
- **احمد كجاست؟**
- **كلاس چطور است؟**
- **پزشك اينجاست؟**
- **اين كاغذ چه رنگ است؟**
- **آيا اين زن دانشيار است؟**
- **آن مرد چكاره است؟**
- **آن چه چيز است؟**
- **رفيق حسنوف چكاره است؟**
- **آيا اين كيف سبز است؟**
- **ديوار چه رنگ است؟**
- **آيا اين نويسنده مشهور است؟**
- **اين باغ چطور است؟**
- **دانشيار كجاست؟**

2- топшириқ. Қуйидаги гапларни форсчага таржима қилинг.

Бу стол қандай? Бу стол катта. У печка қанақа? У печка эски. Бу киши (мутахассислиги бўйича) ким? Бу киши врачдир. Қоғоз қайси рангда? Қоғоз оқ. Эшик ҳам оқми? Йўқ, эшик оқ

تۇرتىنچى دارس درس چهارم

كفتگو

تو كيستى؟ من دانشجو هستم. آن دختر كيست؟ آن دختر يزشيك است. شما كيستيد؟ ما همه دانشجو هستيم. تو هم دانشجو هستى؟ نخير، من دانشجو نيستم. من و رفيق حسنوف كارگر هستيم. شما كيستيد؟ من افسر هستم و رفيق فرخ مهندس است. تو نويسنده هستى؟ بلى، من نويسنده هستم. امروز كشيگچى كيست؟ امروز كشيگچى رفيق سلطانونوف است. آيا شما كارگر هستيد؟ نخير، من كارگر نيستم، من مهندس هستم. آنها كارگر نيستند. امروز هوا چطور است؟ امروز هوا گرم است. آن مرد چكاره است؟ آن مرد گلخوزچى است. كهنه كجاست؟ كهنه روى ميز است. روى ميز ديگر چه چيز هست؟ روى ميز كيف و مداد هست. آيا آنجا مجله هم هست؟ بلى، آنجا مجله هم هست. در اين كلاس تخته نيست، تخته در آن كلاس هست. در اينجا كه هست؟ در اينجا من هستم.

واژه‌ها

چارم درس — дарс-э чаҳорӯм — тўр-
тинчи дарс

هوا — ҳаво — ҳаво

Грамматик изоҳ

Кишилик олмошлари **ضمایر شخصی** замойэр-э шахси

Шахслар	Бирлик — مفرد мўфрад	Кўплик — جمع жам'
I шахс	من ман — мен	ما мо — биз
II шахс	تو тў — сен	شما шўмо — сиз
III шахс	او у } — у وی вэй }	آنها онҳо } — улар ایشان ишон }

Боғламанинг тусланиши (тўлиқ шакли)

От кесимли гапда эганинг қайси шахс ва сонда келишига қараб, кесим ҳам эга билан шу шахс ва сонда мослашади. Бу ҳолда боғлама **است** аст III шахс бирликдан бошқа ҳамма шахсларда ўз эквиваленти бўлмиш **هست** ҳаст сўзи билан алмашилади. Шундай қилиб, от кесим тусланганда III шахс бирликда **است** аст боғламаси ўз ҳолича қолиб, бошқа ҳамма шахсларда шахс-сон қўшимчалари **هست** ҳаст боғламасига қўшилади.

Шахс-сон қўшимчалари

Шахслар	Бирлик — مفرد мўфрад	Кўплик — جمع жам'
I шахс	م - ам	یم - им
II шахс	ی - и	ید - ид
III шахс	— —	ند - анд

Боғлама билан қўшилган ҳолда:

مفرد мўфрад

هستم ҳастам

هستی ҳасти

است аст

جمع жам'

هستیم ҳастим

هستید ҳастид

هستند ҳастанд

От кесимнинг тусланиши

مفرد м ў ф р а д

من دانشجو هستم ман донэшжу ҳастам — Мен студентман.
تو دانشجو هستی тў донэшжу ҳасти — Сен студентсан.
او دانشجو است у донэшжу аст — У студент.

جمع ж а м'

ما دانشجو هستیم ма донэшжу ҳастим — Биз студентмиз.
شما دانشجو هستید шўмо донэшжу ҳастид — Сиз студентсиз.
آنها دانشجو هستند онҳо донэшжу ҳастанд — Улар студент(лар).

От кесимнинг тусланишида боғлама ҳаст мустақил урғу олиб, бу урғу шахс-сон қўшимчаларига тушади.

مفرد м ў ф р а д

من کارگر هستم ман коргар ҳастам — Мен ишчиман.
تو کارگر هستی тў коргар ҳасти — Сен ишчисан.
او کارگر است у коргар аст — У ишчи.

جمع ж а м'

ما کارگر هستیم ма коргар ҳастим — Биз ишчимиз.
شما کارگر هستید шўмо коргар ҳастид — Сиз ишчисиз.
آنها کارگر هستند онҳо коргар ҳастанд — Улар ишчи(лар).

Боғламанинг **кекэ** сўроқ олмоши билан
бирга келган шаклининг тусланиши

Боғламанинг бу шакли шахс-сонда тусланганда, урғу шахс-сон қўшимчаларига эмас, **кист** бирикмасининг биринчи бўғинига тушади:

مفرد м ў ф р а д

من کیستم ман кістам — Мен кимман?
تو کیستی тў кісти — Сен кимсан?
او کیست у кіст — У ким?

جمع ж а м'

ما کیستیم ма кістим — Биз киммиз?
شما کیستید шўмо кістид — Сиз кимсиз?
آنها کیستند онҳо кістанд — Улар ким(лар)?

Боғламанинг бўлишсиз шаклининг тусланиши

Боғламанинг бўлишсиз шаклининг тусланишида шахс-сон қўшимчалари **نیست** **نیست** сўзига қўшилади. Урғу бу ерда **نیست** **نیست** сўзининг биринчи бўғинига, яъни инкор юклагасига тушади.

مفرد мўфрад

من دانشجو نیستم ман донэшжу нїстам — Мен студент эмасман.
تو دانشجو نیستی тў донэшжу нїсти — Сен студент эмассан.
او دانشجو نیست у донэшжу нїст — У студент эмас.

جمع жам'

ما دانشجو نیستیم мо донэшжу нїстим — Биз студент эмасмиз.
شما دانشجو نیستید шўмо донэшжу нїстид — Сиз студент эмас-сиз.
آنها دانشجو نیستند онҳо донэшжу нїстанд — Улар студент эмас(лар).

هست ҳаст сўзининг мустақил маъноси

هست ҳаст сўзи мустақил маънони ҳам англатади.

1. Ҳамма шахсларда (III шахс бирликда ҳам) қўлланиб, борлик, мавжудлик маъноларини билдиради.

Масалан, икки жумлани таққослаб кўрайлик:

فرخ ایرانی است. **فarrӯx** ирони аст — Фаррух эронликдир.
اینجا ایرانی هست؟ **инжа** ирони ҳаст? — Бу ерда эронлик борми?

Бу икки жумлада **است** **аст** ва **هست** **ҳаст** III шахс бирликда келган бўлса ҳам, биринчи жумлада **است** **аст** боғлама бўлиб, **ایرانی** **ирони** билан бирга кесим вазифасини бажариб келгандир. Иккинчи жумлада эса **هست** **ҳаст**нинг ўзи кесим вазифасида келган. Мисоллар:

اینجا کتاب هست. **инжа** кэтоб ҳаст — Бу ерда китоб бор.
روی میز چه چیز هست؟ **ру-йэ** миз чэ чиз ҳаст? — Столнинг устида нима нарса бор?
در کلاس دانشیار هست. **дар** кэлос донэшйор ҳаст — Аудиторияда ўқитувчи бор.

2. **ҳаст** ҳаст сўзи мустақил урғу олиб, гапда боғловчи бўлиб эмас, ўзи мустақил кесим вазифасида келади. Тусланганда, урғу шахс-сон қўшимчаларига эмас, ҳаст сўзининг биринчи бўғинига тушади. Масалан:

مفرد м ў ф р а д

من هستم ман ҳастам — Мен борман.

تو هستی тў ҳасти — Сен борсан.

او هست у ҳаст — У бор.

جمع ж а м'

ما هستیم мо ҳастим — Биз бормиз.

شما هستید шўмо ҳастид — Сиз борсиз.

آنها هستند онҳо ҳастанд — Улар бор (лар).

مفرد м ў ф р а д

من اینجا هستم ман инжо ҳастам — Мен бу ердаман.

تو اینجا هستی тў инжо ҳасти — Сен бу ердасан.

او اینجا هست у инжо ҳаст — У бу ерда.

جمع ж а м'

ما اینجا هستیم мо инжо ҳастим — Биз бу ердамиз.

شما اینجا هستید шўмо инжо ҳастид — Сиз бу ердасиз.

آنها اینجا هستند онҳо инжо ҳастанд — Улар бу ерда (лар).

Мустақил маънодаги **ҳаст** ҳастнинг бўлишсиз шаклида **нист** нист сўзи ўзбек тилига *йўқ* деб таржима қилинади. **нист** нист сўзини боғловчи ёки мустақил маънодаги сўз эканлиги асосан гапнинг мазмунига қараб белгиланади. Масалан:

مفرد м ў ф р а д

من اینجا نیستم ман инжо нистам — Мен бу ерда йўқман.

تو اینجا نیستی тў инжо нисти — Сен бу ерда йўқсан.

او اینجا نیست у инжо нист — У бу ерда йўқ.

جمع ж а м'

ما اینجا نیستیم мо инжо нистим — Биз бу ерда йўқмиз.

شما اینجا نیستید шўмо инжо нистид — Сиз бу ерда йўқсиз.

آنها اینجا نیستند онҳо инжо нистанд — Улар бу ерда йўқ (лар).

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларга боғламнинг бўлишли ва бўлишсиз шаклини қўшиб тусланг.

نویسنده нависандэ — ёзувчи مهندس муҳандэс — инженер,
پزشک لәзэшк — врач.

2- топшириқ. Гапларни форсага таржима қилинг.

Бу кимдир? Бу ишчидир. У кимдир? У муаллимдир. Сен кимсан? Мен студентман. У қиз ҳам студентми? Ҳа, у қиз ҳам студент. Улар кимлар? Улар инженерлардир. Биз киммиз? Биз ҳаммамиз студентмиз. Бу ўртоқ ким? Бу ўртоқ офицер. Ўртоқ Ҳасанов, сиз ҳам студентмисиз? Ҳа, мен ҳам студентман. Ўртоқ Султонов ҳам студентми? Йўқ, ўртоқ Султонов студент эмас, у инженер. Улар кимлар? Улар ўқитувчилар. Мен ишчи эмасман. Сен ҳам ишчи эмассан. У аёл врачми? Ҳа, у аёл врач. Сиз муаллимсиз? Йўқ, мен муаллим эмасман, мен ёзувчиман. У қиз ҳам инженерми? Йўқ, у қиз инженер эмас, врачдир. У киши колхозчидир. Сен бугун навбатчимсан? Ҳа, мен бугун навбатчиман. Бу ерда врач борми? Ҳа, бу ерда врач бор. У ерда нима бор? У ерда портфель ва журнал бор. Столнинг устида нима бор? Столнинг устида китоб, қалам ва қоғоз бор.

3- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли шахс боғламасини қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг.

Айю др клас درس نخته ؟ . . . .
نخیر، آنجا نخته . . . .
آیا این زن پزشک ؟ . . . .
بله، این زن پزشک . . . .
اینجا هج . . . . هج آنجا . . . .
امروز هوا سرد . . . . گرم . . . .
روی میز کیف ومجله . . . . ؟
من در دانشکده . . . .
آیا اینجا پزشک ؟ . . . .
تو کارگر . . . . و من کلخوزچی . . . .
من پزشک . . . . و رفیق فرخ . . . .
آیا این کیف کهنه ؟ . . . . نویسنده . . . .

س درس پنجم

БЕШИНЧИ ДАРС

گفتگو

تو کیستی؟ من یزشکم. تو هم یزشکی؟ نخیر، من یزشک نیستم. من دانشیارم. آن دختر کیست؟ آن دختر دانشجو است. تو هم دانشجویی؟ بلی، من هم دانشجویم. آنها کیستند؟ آنها نویسنده‌اند. شما هم نویسنده‌اید؟ نخیر، من نویسنده نیستم. من مهندسم. آیا آن مرد شاعر است؟ بلی، آن مرد شاعر است. این عمارت چطور است؟ این عمارت بلند و قشنگ است. شما کیستید؟ من هنرپیشه‌ام. شما اهل کجائید؟ من ایرانی‌ام. شما هم ایرانی‌اید؟ نخیر، من ازبکم. احمد، تو کارگری؟ بلی، من کارگرم. رفیق فرخ دهقان است. من امروز ناخوشم. تو هم ناخوشی؟ بلی، من هم ناخوشم ولی رفیق حسنوف سالم است. شما سالمید؟ بلی، ما سالمیم. شما کیستید؟ ما ادبیات‌شناسیم ولی آنها زبان‌شناسند. شما تشنه‌اید؟ بلی، من تشنه‌ام. آیا آنها افسرند؟ نخیر، آنها افسر نیستند. تو هنرپیشه‌ای؟ نخیر، من هنرپیشه نیستم. پس تو کیستی؟ من دانشجویم و رفیق سلطانوف مهندس است.

واژه‌ها

дарс-э панжӯм — бешин-юан	жавон — ёш
чи дарс	пир — қарн
нохӯш — касал	дахқон — деҳқон
солэм — соғлом	забоншэнос — тилчи
ирони — эронлик	'эморат — иморат, бино
шо'эр — шоир	тэшнэ — чанқоқ, ташна
хӯнарпишэ — артист	забон — тил
бӯланд — баланд	адабийотшэнос — адаби-
вали — лекин	ётчи

Грамматик изоҳ

Боғламанинг қисқа шакли

От кесим таркибидаги боғлама қисқа шаклда ҳам ишлатилади. Бунда боғлама III шахс бирликдан бошқа ҳамма шахсларда: шахс-сон қўшимчасига тўғри келади. Боғламанинг қисқа шакли бевосита от кесимнинг от қисмига қўшилиб ёзилади.

Боғлама олдидаги сўзнинг қандай товуш билан тугашига қараб, турли вариантларда бўлиши мумкин:

1 Ундош билан тугаган сўздан сўнг ёзиладиган шакли.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	м -ам	им -им
II шахс	и -и	ид -ид
III шахс	аст аст	анд -анд

Мисоллар:

مفرد

من کارمэн ман коргарам — Мен ишчиман.
تو کارمیری تو коргари — Сен ишчисан.
او کارمر است у коргар аст — У ишчи (дир).

جمع

ما کارمیریم ما коргарим — Биз ишчимиз.
شما کارمیرید شما коргарид — Сиз ишчисиз.
آنها کارمیرند آنها коргаранд — Улар ишчилар (дир).

Боғламанинг қисқа формасига ургу тушмасдан, у боғлама олдидаги сўзнинг охириги бўғинига тушади.

2. *о э* қисқа унлиси ёки *и и* чўзиқ унлиси билан тугаган сўзлардан сўнг ёзиладиган шакли.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	ам -ам	аим -им
II шахс	аи -и	аид -ид
III шахс	аст аст	анд -анд

Масалан: • э қисқа унлиси билан тугаган сўзларда:

مفرد

من نویسنده‌ام **ман нависандэ-ам** — Мен ёзувчиман.
تو نویسنده‌ای **тў нависандэ-и** — Сен ёзувчисан.
او نویسنده است **у нависандэ аст** — У ёзувчи (дир).

جمع

ما نویسنده‌ایم **мо нависандэ-им** — Биз ёзувчимиз.
شما نویسنده‌اید **шўмо нависандэ-ид** — Сиз ёзувчисиз.
آنها نویسنده‌اند **онҳо нависандэ-анд** — Улар ёзувчилар (дир).

ى и чўзиқ унлиси билан тугаган сўзларда:

مفرد

من نظامی‌ام **ман нэзоми-ам** — Мен ҳарбийман.
تو نظامی‌ای **тў нэзоми-и** — Сен ҳарбийсан.
او نظامی است **у нэзоми аст (нэзомист)** — У ҳарбий (дир).
(نظامیست)

جمع

ما نظامی‌ایم **мо нэзоми-им** — Биз ҳарбиймиз.
شما نظامی‌اید **шўмо нэзоми-ид** — Сиз ҳарбийсиз.
آنها نظامی‌اند **онҳо нэзоми-анд** — Улар ҳарбийлар (дир).

3. I o ва و у чўзиқ унлилари билан тугаган сўзлардан сўнг езиладиган шакли.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	یم - йам	нім - им
II шахс	ئی - и	тид - ид
III шахс	است	итд - йанд

Масалан:

مفرد

من دانشجویم   ман донэшжўйам — Мен студентман.
تو دانشجوئی   тў донэшжў-и — Сен студентсан.
او دانشجو است   у донэшжў аст — У студентдир.

جمع

ما دانشجوئیم   мо донэшжў-им — Биз студентмиз.
شما دانشجوئید   шўмо донэшжў-ид — Сиз студентсиз.
آنها دانشجوئیند   онхо донэшжўйанд — Улар студентлар (дир).

Боғламанинг бўлишсиз шакли ҳамма шахсларда **نیست** нист сўзи орқали тўлиқ шаклда ишлатилади. Масалан:

من دانشجو نیستم   ман донэшжў нїстам — Мен студент эмасман.
تو نویسنده نیستی   тў нависандэ нїсти — Сен ёзувчи эмассан.
او کارگر نیست   у коргар нїст — У ишчи эмас.

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларга боғламанинг қисқа шаклини қўшиб, шахс ва сонда тусланг.

پزشک   пэзэшк — врач
هنر پیشه   хўнарпншэ — артист
دانا   доно — донишманд, доно

2- топшириқ. Қуйидаги сўзларга боғламанинг бўлишсиз шаклини қўшиб, уларни тусланг.

مهندس   мўҳандэс — инженер
ایرانی   ирони — эронлик

3- топшириқ. Боғламанинг қисқа шаклидан фойдаланиб, қуйидаги гапларни таржима қилинг.

Мен ишчиман. Сен инженерсан. Биз студентмиз. Улар ҳам студентлардир. Бу қиз врач. Сиз кимсиз? Мен ёзувчиман. Сен деҳқонмисан? Ҳа, мен деҳқонман. Сен кимсан? Мен студентман. Сиз ҳам студентмисиз? Йўқ, мен студент эмасман, мен врачман. Бу киши ким? Бу киши тилчидир. Сиз бугун навбатчимисиз?

Ҳа, мен бугун навбатчиман. Мен касал эмасман, соғломман. Биз ҳаммамиз соғломмиз. ~~Ғафур Гулом~~ ^{Ғафур Гулом} ким? Ғафур Гулом шоирдир. ~~Унинг номи машҳурдир.~~ Бу киши ҳам шоирми? Йўқ, бу киши шоир эмас, ёзувчидир. Биз адабиётшуносмиз. Сиз артистмисиз? Ҳа, мен артистман. Сиз эронликмисиз? Йўқ, мен эронлик эмасман, ўзбекман. Бу иморат баланд ва чиройлидир. У врач ёшдир. Уртоқ Ҳасанов қанақа? Уртоқ Ҳасанов ёш ва соғломдир. Сиз қаердасиз? Мен бу ердман. Сиз ҳам инженермисиз? Ҳа, мен ҳам инженерман. Сен ташнамисан? Ҳа, мен ташнаман. Фаррух ҳам ташнами? Йўқ, у ташна эмас. Улар кимлар? Улар офицерлардир.

4- топшириқ. Нуқталар ўринга тегшли сўзларни қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг.

آن مرد . . . . است .	من کارگر . . . .
او ناخوش . . . . و من	دانشیار . . . . نیست .
سالم	تو . . . . نیستی .
دانشیار در دانشکده	این . . . . کیست؟
این روزنامه . . . . نیست .	این . . . . است .
ما . . . . هستیم ولی آنها	شما دانشجو . . . . ؟
هستند .	رفیق حسنوف . . . . است .
آیا آن تخته . . . . است؟	آیا آن پنجره . . . . است؟
آیا . . . . مهندسی؟	آیا آن دختر . . . . است؟
تخیر . . . . مهندس نیستم .	. . . . کجاست؟
آنها نویسنده	او در . . . . است .
آیا . . . . هم نویسنده اید؟	آی بیک . . . . است .
بلی . . . . هم نویسنده ام .	ما همه . . . . هستیم .
آیا آن دختر . . . . است؟	آیا . . . . دانشیارید؟
تو تشنه . . . . و من تشنه	. . . . مهندسند .
اینجا دانشیار	او امروز . . . . است .
روی میز . . . . هست .	این عمارت . . . . است .

گفتگو

- اسم شما چیست؟
- اسم من سلطان است.
- اسم پدر شما چیست؟
- اسم پدر من عمر است.
- اسم خانوادگی شما چیست؟
- اسم خانوادگی من عثمانوف است.
- اسم خواهر شما چیست؟
- اسم خواهر من فاطمه است.
- خواهر شما چکاره است؟
- خواهر من دانشجو است.
- او دانشجوی کدام دانشکده است؟
- او دانشجوی دانشکده طب است.
- پدر شما چکاره است؟
- پدر من کارمند علمی است.
- مادر شما بچه کاری مشغول است؟
- مادر من بخانه داری مشغول است.
- برادر شما دانشجوی کدام دانشکده است؟
- برادر من دانشجوی دانشکده حقوق است.
- شما کیستید؟
- من دانشجوی دانشکده فیلولوژی هستم.
- دانشکده شما کجا واقع است؟
- دانشکده ما در خیابان نوائی واقع است.

واژه‌ها

درس ششم	дарс-э шэшўм — ол-	حقوق	хўқуқ — ҳуқуқ, юри - днк
	тинчи дарс		
اسم	эсм — исм	مشغول	машғул — машғул
اسم خانوادگی	эсм-э хонэводэги —	بچه کاری	бэ чэ корн — нима иш билан
	фамилия	فیلولوژی	Филўлўжи — филоло - гия
پدر	пэдар — ота		
مادر	модар — она		
برادر	бародар — ака-ука	طب	тэбб — медицина
برادر بزرگ	бародар-э бўзўрг —	بخانه داری	бэ хонэдори — уй-рўз - фор иши билан
	ака		
برادر کوچک	бародар-э кучэқ —	واقع است	воқэ' аст — жойлаш - ган
	ука		
خواهر	хоҳар — опа-сингил	گدام	кўдом — қайси
برادر خواهر	хоҳар-э бўзўрг —	خیابان	хийобон — кўча
	опа	نوانی	навон — Навоний
خواهر کوچک	хоҳар-э кучэқ —	خیلی	хэйли — жуда, кўп
	сингил		
کارمند	корманд — хизмат - чи, ходим	علمی	'элми — илмий

Грамматик изоҳ

ИЗОФА **اضافه** эзофэ

Форс тилида аниқловчи билан аниқланмиш ёки қаратқич билан қаралмиш *изофа* деб аталувчи урғусиз э товуши орқали боғланади. Масалан:

ديوار سفيد	дивор-э сэфид — оқ девор
گل سرخ	гўл-э сўрх — қизил гул
کتاب دانشجو	кэтоб-э донэшжу — студентнинг китоби
پدر من	пэдар-э ман — менинг отам

Форс тили изофий бирикмасида сўз тартиби ўзбек тилига қарама-қаршидир. Агар ўзбек тилида аввал аниқловчи, сўнг аниқланмиш ёхуд аввал қаратқич, сўнг қаралмиш келса, форс тилида эса аксинча, аввал аниқланмиш, сўнг аниқловчи ёки аввал қаралмиш, сўнг қаратқич келади.

Ўзбек тилида	Форс тилида
→ аниқловчи → аниқланмиш:	аниқловчи ← аниқланмиш ←
катта стол	میز بزرگ миз-э бузүрг
баланд иморат	عمارت بلند 'эморат-э бўланд
→ қаратқич → қаралмиш	қаратқич ← қаралмиш ←
ўқитувчининг портфели	کیف دانشیار киф-э донэшйор
менинг дўстим	دوست من дуст-э ман

Форс тили грамматикасида *изофий* бирикмадаги аниқланмиш **مضاف** *мўзоф* ва аниқловчи **اليه مضاف** *мўзоф-ўн-элэйҳ* деб номланади. Изофа кўрсаткичи доимо **مضاف** *мўзоф*дан сўнг қўйилади ва **مضاف** билан **اليه مضاف** ни бир-бирига боғлаб, *изофий* бирикма ҳосил қилади. Изофий бирикмадаги сўзлар ажралиб ўқилмай, бир бутун, умумий интонация билан талаффуз этилади. Одатда *изофий* бирикма бир бутун синтактик бирлик ҳисобланади.

Изофанинг имлоси

1. Ундош билан тугаган сўзлардан сўнг *изофа* *зир* белгиси орқали ёзилиб, *э* деб талаффуз этилади. Одатда *зир* белгиси ёзувда ифода этилмайди. Талаффузда эса доимо сақланади. Масалан:

ساعت طلا со'ат-э тэло — тилла соат
 زبان فارسی забон-э форси — форс тили
 تاریخ ادبیات торих-э адабийот — адабиёт тарихи
 درسی پنجم дарс-э панжўм — бешинчи дарс
 گلستان سعدی гўлэстон-э са'ди — Саъдийнинг «Гулистон»и
 خیابان مقیمی хийобон-э мўқими — Муқимий кўчаси

2. • э қисқа унлиси билан тугаган сўзлардан сўнг *изофа* *ۀ* ҳамза белгиси орқали ёзилиб, *йэ* деб талаффуз этилади. Масалан:

تخته سیاه тахтэ-йэ сийоҳ — қора доска
 خمسه نوائى хамсэ-йэ навои — Навоийнинг «Хамса» си
 نويسنده بزرى нависандэ-йэ бўзўрг — улуғ ёзувчи
 روزنامه ديوارى рузномэ-йэ двори — деворий газета

Ҳамза белгиси ёзувда тушиб қолиш ҳам мумкин. Масалан:

پنجره کوچک панжарэ-йэ кучэк — кичик дераза
 خانه او хонэ-йэ у — унинг уйи
 دانشکده طب донэшкадэ-йэ тэбб — медицина институти

3. Чўзиқ унлилар билан тугаган сўзлардан сўнг изофа **ى** ё ҳарфи орқали ёзилиб, йэ деб талаффуз этилади. Масалан:

بوی گل бу-йэ гўл — гулнинг ҳиди
 پای صندلی по-йэ сандали — стулнинг оёғи
 دانشجوی دانشکده донэшжу-йэ донэшкадэ — факультетнинг
 студенти

شورای عالی шўуро-йэ 'оли — олий совет

Эслатма. **ى** м чўзиқ унлиси билан тугаган сўзларда изофий **ى** ё ёзувда ифода этилмай, талаффузда м унлиси-дан сўнг бир йэ қўшиб ўқилади. Масалан:

صندلی بزرى сандали-йэ бўзўрг — катта стул
 ماهی دریا моҳи-йэ дарйо — денгиз балиғи
 بىنى او бини-йэ у — унинг бурни

Ундодан сўнг	э қисқа унлидан сўнг	Чўзиқ унлилардан сўнг
— э	— йэ	ى йэ

1- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни изофа имлосига роя қилган ҳолда форс алфавитида ёзинг.

бародар-э маң. майдон-э сўрх. коғаз-э сэфид. донэшжу-йэ донэшкадэ. донэшйор-э мо. рузномэ-йэ ўзбакэстон-э шўурави. эсм-э хоҳар-э ман. дарс-э чаҳорўм. нависандэ-йэ машҳур. орзу-йэ дэлбар. дарс-э забон-э руси. шоҳномэ-йэ фэрдўси. коргар-э корхонэ. хонэ-йэ кўлхўзчи. по-йэ миз. дўст-э у. торих-э ирон.

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Бу нима? Бу қизил қаламдир. У нима? У қора доскадир. Қизил қалам столнинг устида. У нима нарса? У деворий газета. Бу китоб Лоҳутийнинг девонидир. Бу қайси кўча? Бу Пушкин номидаги кўча. Бу киши ким? Бу киши менинг отамдир. У аёл менинг ўртоғимнинг онасидир. Бу қизил гул яхши. У қиз университетнинг студентидир. Шарқ факультетининг биноси баланд. Бизнинг уйимиз катта ва ёруғдир. Сариқ папка қаерда? Сариқ папка аудиторияда. Сизнинг опангиз ким? Менинг опам врачдир. Сизнинг дўстингиз инженердир. Биз бу факультетнинг студентимиз. Бизнинг факультет биноси Навоий кўчасига жойлашган. Бу қайси факультет? Бу тарих факультети.

Сизнинг исмингиз нима? Менинг исмим — Фаррух. Сиз қайси факультетнинг студентисиз? Мен филология факультетининг студентиман. Отангиз нима иш қилади? Отам медицина институтининг ўқитувчисидир. Бу студентнинг фамилияси нима? Бу студентнинг фамилияси — Усмонов. Унинг онаси нима иш қилади? Унинг онаси врачдир, лекин менинг онам уй иши билан шуғулланади. Сизнинг уйингиз қайси кўчада? Бизнинг уйимиз Фурқат кўчасида. Бу киши ким? Бу киши институтнинг илмий ходимидир. Сизнинг аҳволингиз қалай? Менинг аҳволим яхши. Бу китоб Саъдийнинг «Бўстон»идир. Биз шарқ факультетининг студентимиз. Ўзбекистоннинг пойтахти қайси шаҳар? Ўзбекистоннинг пойтахти — Тошкент шаҳри.

3- топшириқ. Гапларни изофа қойдасига риоя қилиб ўқинг ва изофа имлосини аниқланг.

خانه شما کجا واقع است؟ خانه ما در خیابان لاهوتی واقع است. اینجا کتابخانه دانشکده ماست. فرخ دانشجوی دانشکده فیلولوژی است. او دانشجوی خوبی است. نام خانوادگی این دختر عثمانوا است. روی تخته پاک است. دوست من مهندس است. ما یزشکیم. برادر بزرگ تو کیست؟ برادر بزرگ من کارمند علمی است. شما دانشجوی کدام دانشکده هستید؟ من دانشجوی دانشکده طب هستم. مادر شما دانشیار کدام دانشکده است؟ مادر من دانشیار دانشکده حقوق است. شهر تاشکند پایتخت ازبکستان است. خانه این نویسنده در خیابان مقیمی واقع است.

کشور ما

اتحاد جماهير شوروى سوسياليستى کشور زحمتکشان است. پایتخت اتحاد شوروى شهر مسکو است. در اتحاد شوروى تمام کارخانه‌ها و کارخوارها در دست کارگران و دهقانان است. همه ثروت‌های کشور برای مردم است. خلق‌های اتحاد شوروى با هم دوست و برادرند. درهای دبستان‌ها و آموزشگاه‌های عالی بروی فرزندان زحمتکشان باز است. جمهوری ازبکستان یکی از جمهوری‌های بزرگ آسیای میانه است. ازبکستان شوروى خلیلى ثروتمند است. عمده‌ترین محصولات کشاورزى این جمهوری پنبه است. پنبه افتخار جمهوری ماست. شهر تاشکند پایتخت ازبکستان شوروى است. در شهر تاشکند فرهنگستان علوم ازبکستان، دانشگاه دولتی، دانشکده‌ها، دبیرستانها و آموزشگاه‌های عالی و متوسطه موجود است. در این شهر تعداد زیادی کودکستانها، پارکهای بسیار زیبا، سینماها، تئاترها و کارخانه‌های گوناگون نیز موجود است. یکی از خیابانهای قشنگ تاشکند خیابان نوائى است. دانشکده‌ها، اداره نشریات، انستیتوی خاورشناسی فرهنگستان علوم ازبکستان، ورزشگاه پخته‌کار، کاخ هنر و سایر بنگاه‌های علمی و فنی در این خیابان واقع است.

واژه‌ها

درس هفتم	дарс-э ҳафтӯм — еттинчи дарс
کشور	кэшвар — мамлакат
اتحاد	эттэход — иттифоқ
جماهير	жамоҳир — республикалар
شوروى	шўурави — совет
سوسياليستى	сусйوليستي — социалистик
ورزشگاه	варзэшгоҳ — стадион
ورزشگاه پخته‌کار	варзэшгоҳ-э пахтакор — Пахтакор стадиони
مسکو	мўскў — Москва
تاشکند	тошканд — Тошкент

جمهوری	жўмҳури	— республика
همه	ҳамэ	— ҳамма, барча
کارخانه	корхонэ	— завод, фабрика
دست	даст	— қўл
ثروت	сарват	— бойлик
مردم	мардўм	— халқ
برای	баройэ	— учун
با هم	бо ҳам	— ўзаро, бирга
دبستان	дабэстон	— бошланғич мактаб
آموزشگاه	омузэшгоҳ	— ўқув юрти
متوسطه	мўтавасэтэ	— ўрта
باز	боз	— очиқ
یکی	йэки	— бири
از	аз (предлог)	— ...дан (чиқиш маъносини билдиради)
آسیا	осйо	— Осиё
میانہ	миюнэ	— ўрта
ثروت مند	сарватманд	— бой
عمده ترین	'ўмдэтарин	— энг асосий
فرهنگستان علوم	фарҳангэстон-э 'ўлум	— фанлар академияси
دانشگاه دولتی	донэшгоҳ-э дўулати	— давлат университети
هنر	ҳўнар	— санъат, ҳунар
کاخ	кох	— сарой, маданият уйи
تعداد	тэ'дод	— миқдор
زیاد	зийод	— кўп
کودکستان	кудакэстон	— болалар боғчаси
پارک	порк	— парк
زیبا	зибо	— чиройли
بسیار	бэсйор	— кўп
تئاتر	тэотр	— театр
سینما	синэмо	— кино
گو نامون	гуногун	— турли, ҳар хил
نیز	низ	— ҳам, шунингдек
انستیتو	анститу	— институт
سایر	сойэр	— бошқа, бўлак
بنگاه	бўнгоҳ	— идора, муассаса
دبیرستان	дабирэстон	— ўрта мактаб
پنبه	памбэ	— пахта
کشاورزی	кэшоварзи	— қишлоқ хўжалик

Грамматик изох

ОТЛАРДА СОН КАТЕГОРИЯСИ

Форс тилида отлар икки сон формасида бўлади:

1) бирлик форма;

2) кўплик форма.

Отларнинг кўплик формаси уларнинг бирлик шаклига **ها-ҳо** ва **ان-он** қўшимчаларини қўшиш билан ясалади. Булардан **ها-ҳо** қўшимчаси одатда жонсиз предметларни билдирувчи отларга, **ان-он** эса жонли предметларни билдирувчи отларга қўшилади.

Масалан:

ها-ҳо қўшимчаси билан:

کتاب кэтоб — китоб
روزنامه рузномэ — газета
شهر шаҳр — шаҳар
صندلی сандали — стул

ان-он қўшимчаси билан:

دختر дўхтар — қиз
کارگر коргар — ишчи
دهقان дэхқон — дехқон
گوسفند гусфанд — қўй

کتابها кэтобҳо — китоблар
روزنامهها рузномэхо — газеталар
شهرها шаҳрҳо — шаҳарлар
صندلیها сандалиҳо — стуллар

دختران дўхтарон — қизлар
کارگران коргарон — ишчилар
دهقانان дэхқонон — дехқонлар
گوسفندان гусфандон — қўйлар

ان-он кўплик қўшимчаси жуфтликни англатувчи инсон аъзосининг номларига ҳам қўшилиши мумкин. Масалан:

چشم чэшм — кўз
لب лаб — лаб

چشمан чэшмон — кўзлар
لبان лабон — лаблар

Ҳозирги форс тилида **ان-он** қўшимчаси ўрнида **ها-ҳо** кўплик қўшимчаси кўпроқ ишлатилмоқда. Натижада, **ها-ҳо** кўплик қўшимчаси **ان-он** қўшимчаси билан бир қаторда жонли предметларга ҳам қўшилиб, улардан кўплик ясамоқда. Масалан:

دختران дўхтарон — دخترها дўхтарҳо — қизлар
مردان мардон — مردها мардҳо — кишилар
گوسفندان гусфандон — گوسفندها гусфандҳо — қўйлар

Лекин баъзи сўзларда кўплик қўшимчаси **ан-он** ўрнига **ма-ҳо** қўшимчасини ишлатиш натижасида сўзнинг маъноси бутунлай ўзгариб кетиши мумкин. Масалан: **سر sar** — бош; **саран saron** — бошлиқлар; **سرھا sarxo** — бошлар.

ان -он кўплик қўшимчасининг имлоси

1. Бирлик формадаги сўз **ا o, و u, ی y** и чўзиқ унлиларидан бири билан тугаган бўлса, сон қўшимчаси **ан-он** олдидан бир **ی y** орттирилиб, **يان -йон** шаклида қўшилади. Масалан:

مفرد

دانشجو донэшжу — студент
دانا доно — донишманд
کلخوزچی кўлхўзчи — колхозчи
ایرانی ирони — эронлик

جمع

دانشجویان донэшжуйон — студентлар
دانایان донойон — донишмандлар
کلخوزچیان кўлхўзчийон — колхозчилар
ایرانیان иронийон — эронликлар

2. Бирлик формадаги сўз **o, э** қисқа унлиси билан тугаган бўлса, сон қўшимчаси **ан-он** олдидан бир **ی y** орттирилиб, **ган-гон** шаклида қўшилади. Ёзувда эса **o, э** ҳарфи тушиб қолади.

مفرد

نویسنده нависандэ — ёзувчи
نماینده намойандэ — намоянда
بچه бачэ — бола
تاشنه тэшнэ — ташна, чанқаган

جمع

نویسندگان нависандэгон — ёзувчилар
نمایندگان намойандэгон — намояндалар
بچگان бачэгон — болалар
تاشنگان тэшнэгон — ташналар, чанқаганлар

3. **و** у товуши билан тугаган баъзи сўзларга **ان** -он кўплик қўшимчаси қўшилганда, у товуши **ў**в каби талаффуз қилинади.

ابرو абру — қош	ابروان абрўвон — қошлар
بانو бону — хоним	بانوان бонўвон — хонимлар
بازو бозу — билак	بازوان бозўвон — билаклар

Изофий занжир

Форс тилида аниқланмиш бир неча сўз билан аниқланиб келиши мумкин. Масалан:

ما کتاب دانشيار кэтоб-э донэшйор-э мо — (бизнинг) ўқитувчимизнинг китоби, **بزرى ايران** نویسنده нависандэ-йэ бўзўрг-э ирон Эроннинг буюк ёзувчиси, **شوروى سوسيالیستی** اتحاد جماهير эттэ-ход-э жамоҳир-э шўурави-йэ сусйюлисти — Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи.

Изофий занжирда аниқловчи сўзлар бир-бирини аниқлаб, изоҳлаб ва маъносини тўлдириб келадилар ҳамда ўзаро изофа кўрсаткичи орқали боғланадилар. Масалан:

اول донэшжу-йэ сол-э аввал — биринчи курс студенти; **دانشجوی سال اول** донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ — факультетнинг биринчи курс студенти; **دانشجوی سال اول** донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси — шарқ факультетининг биринчи курс студенти; **دانشجوی سال اول** донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси-йэ донэшгоҳ — университет шарқ факультетининг биринчи курс студенти; **دانشجوی سال اول** донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси-йэ донэшгоҳ-э дўулати — Давлат университети шарқ факультетининг биринчи курс студенти; **دانشجوی سال اول** донэшжу-йэ сол-э аввал-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси-йэ донэшгоҳ-э дўулати-йэ тошканд — Тошкент Давлат университети шарқ факультетининг биринчи курс студенти ва ҳоказо.

Аниқланмиш билан аниқловчи сўзлар бир-бирларни билан изофа кўрсаткичи орқали занжир каби боғланиб кетадилар ва

бир бутун изофий бирикмани ҳосил қиладилар. Изофий занжирдаги ҳамма сўзлар (охирги сўздан ташқари) изофа кўрсаткичини олган бўлади. Агар бирикмада кишилик олмошларидан бири бўлса, донмо бирикма охирига қўйилади. Масалан:

ما دانشيار کتاب زبان فارسی кэтоб-э забон-э форси-йэ донэшйор-э мо — (бизнинг) ўқитувчимизнинг форс тили китоби; شما برادر بزرگ دوست شما — (сизнинг) дўстингизнинг акаси; کارمندان علمی انستیتیوی خاورشناسی кормандон-э 'эلمي-йэ анститу-йэ ховар-шэноси-йэ фарҳангэстон-э 'ўлум-э жўмхури-йэ мо — бизнинг республика Фанлар академияси Шарқшунослик институти-нинг илмий ходимлари.

همه ҳамэ олмоши ҳақида

Форс тилида همه ҳамэ олмоши гапда изофа билан ва изофасиз ўқилиши мумкин. Агар همه ҳамэ олмошидан кейин келган сўз кўплик шаклида бўлса, همه ҳамэ изофа билан, бирлик шаклида бўлса, изофасиз ўқилади. Масалан:

دانشجویان همه ҳамэ-йэ донэшжуйон — ҳамма студентлар
کارمندان همه ҳамэ-йэ коргарон — ҳамма ишчилар
ثروتهای کشور همه ҳамэ-йэ сарватҳо-йэ кэшвар — мамлакат-нинг ҳамма бойликлари
ما همه ҳамэ-йэ мо — биз ҳаммамиз
چیز همه ҳамэ чиз — ҳамма нарса
جا همه ҳамэ жо — ҳамма ер

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларнинг кўплик шаклини ясанг.

در дар — эшик
پزیشک пэзэшк — врач
جمهوری жўмхури — республика
دانشکده донэшқадэ — факультет,
институт

افسر афсар — офицер
نویسنده нависандэ — ёзувчи
نامه номэ — хат
خیابان хийобон — кўча
آشنا ошно — таниш

شهرى шаҳри — шаҳарлик
زبانشناسى забоншэнос — тилчи
برادر бародар — ака-ука

هنرىيشه ҳўнарпешэ — артист
ملت мэллат — миллат, халқ
ثروت сарват — бойлик

2- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

(Унинг) опасининг исми Фотима. Тошкент шаҳрининг кўчалари ва парклари жуда чиройли. Ўзбекистон республикасида кўп миқдорда кинолар, театрлар, институтлар, мактаблар ва боғчалар бор. Мен филология факультетининг биринчи курс студентиман. Фаррухнинг форс тили китоби столнинг устида. Совет ёшлари учун ҳамма ўқув юртларининг эшиклари очиқ. Бу ер «Совет Ўзбекистони» газетасининг редакцияси. Техрон шаҳри Эрон мамлакатининг пўйтахтидир. У колхознинг асосий қишлоқ хўжалик маҳсулоти пахтадир. Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институти Горький кўчасига жойлашгандир. Урта Осиёнинг чиройли шаҳарларидан бири Тошкент шаҳридир. (Менинг) опамнинг боғида ҳар хил дарахтлар ва гуллар бор. Навоий театрининг биноси жуда чиройли. Бу филология факультетининг деворий газетаси. Фарғона, Самарқанд ва Бухоро шаҳарлари Ўзбекистоннинг чиройли шаҳарларидандир.

3- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни форс тилига таржима қилинг ва ёд олинг.

Москва Давлат университети. Шарқ факультетининг биринчи курс студентлари. СССР Фанлар Академияси. Филология факультети ўқитувчиларининг асарлари. Тожикистон республикасининг пўйтахти. Эрон мамлакатининг қишлоқ хўжалиги. Ўзбекистоннинг чиройли кўчаларидан бири. Навоий театрининг артистлари. Урта мактаблар ва олий ўқув юртлари. Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи. Ўзбекистон совет ёзувчилари. Офицерлар маданият уйи. Тошкент шаҳрининг кино ва театрлари. Ўзбекистон республикасининг асосий бойликларидан бири. Бизнинг гўзал шаҳримизнинг кўчалари. Шарқ факультетининг студент ва ўқитувчилари. «Совет Ўзбекистони» газетасининг редакцияси.

خاورشناسی دونهشكاده — Шарқ факультети, خاورشناسی انستیتوی دونهشكاده — Шарқ-шунослик институти, تاشكند دولتی دانشگاه دونهشكاده — Тошканд — Тошкент Давлат унверситети, فرهنگستان علوم ازبکستان — Ўзбекистон Фанлар академияси, آموزشگاه عالی — олий ўқув юрти, کاخ هتر — Санъат саройи, کشاورزی محصولات — маҳсулот-э кэшоварзи — қишлоқ хўжалиқ маҳсулотлари, جمهوری ازبکستان — Ўзбекистон республикаси, اتحاد جماهير شوروی سوسیالیستی — эттэход-э жамоҳир-э шўурави-йэ сусйолисти — Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи.

САККИЗИНЧИ ДАРС درس هشتم

گفتگو

- دوست عزیزم، سلام عليكم.
- عليكم السلام.
- احوال شما چطور است؟
- از مرحمت شما، بد نیست. شما چطور هستید؟
- متشکرم، من هم خوب هستم.
- سلامتی تان خوب است؟
- بلى، حالا خوبم.
- پدر و مادرتان چطورند؟
- پدر و مادرم سالم و خوبند.
- پدرتان امروز در خانه هستند؟
- بلى، امروز روز تعطيل است. ایشان در منزل هستند.
- آیا خانه تان از اینجا دور است؟

- تغیر، خانه مان از اینجا دور نیست، نزدیک است .
 — شما دانشجوی سال چندم هستید؟
 — من دانشجوی سال اول دانشکده خاورشناسی هستم .
 — شما عضو سازمان کمونیستی جوانان هستید؟
 — بلی، من عضو سازمان کمونیستی جوانان هستم، پدرم عضو حزب
 کمونیست است .
 — خواهرانتان بچه کاری مشغولند؟
 — خواهر بزرگم دانشجوی سال چهارم دانشکده طب و خواهر کوچکم
 دانش آموز دبیرستان است .
 — از دیدار شما خیلی خوشحالم .
 — لطف شما زیاد .
 — سلامت باشید . خدا حافظ شما .

واژه‌ها

درس هشتم	дарс-э ҳаштӯм — саккизинчи дарс
عزیز	'азиз — азиз
سلام	салом — салом
احوال	аҳвол — аҳвол, ҳол, кайфият
از مرحمت شما	аз марҳамат-э шӯмо — сизнинг марҳаматингиздан, сизнинг яхши ниятингиздан
متشکرم	мӯташаккэрам — раҳмат, ташаккур
سلامتی	саломати — саломатлик
حالا	ҳоло — ҳозир
تعطیل	та'тиля — дам олиқ
منزل	манзэл — уй
دور	дур — узоқ
نزدیک	наздик — яқин
چندم	чандӯм — нечанчи
سال	сол — йил, ёш, курс
سال چندم	сол-э чандӯм — нечанчи курс, нечанчи йил
عضو	'ӯзв — аъзо
سازمان	созэмон — союз, ташкилот

کومونىستى **кўмунисти** — коммунистнк
 حزب **ҳэзб** — партия
 دانش آموز **донэшомуз** — мактаб ўқувчиси
 ديدار **дидор** — кўришиш, дийдор
 تا **то** — ...гача, қадар
 خدا حافظ **хўдо ҳофэз** — кўришгунча, хайр
 ممنون **мамнун** — хурсанд, мамнун
 لطف شما زياد **лўтф-э шўмо зийод** — раҳмат, илтифотингиз
 учун ташаккур
 سلامت باشيد **саломат бошид** — саломат бўлинг

Грамматик изох

Эгаллик аффикслари **ضمائر متصله** замойэр-э мўтгасэлэ

Форе тилида эгаллик, мансубликни ифодалаш учун отларга қуйндаги эгаллик аффикслари қўшилади.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	م	مان = -эмон
II шахс	ت = -ат	تان = -этон
III шахс	ش = -аш	شان = -эшон

Эгаллик аффикслари отларнинг охирига қўшилиб, предметнинг қайси шахсга тегишли эканлигини кўрсатади.

دوست **дуст** — *dūst* сўзининг турланиши

مفرد	جمع
دوستم дустам — дўстим	دوستمان дустэмон — дўстимиз
دوستت дустат — дўстинг	دوستتان дустэтон — дўстингиз
دوستش дусташ — дўсти	دوستشان дустэшон — дўстлари

Эгаллик аффикслари ўз олдидаги сўз билан бирга бир сўз тарзида талаффуз қилинади. Эгаллик аффиксларига урғу тушмайди. Урғу эгаллик аффиксларидан олдинги бўгинда бўлади. Масалан:

دستم дэстам — қўлим	احوالمان аҳволэмон — аҳволимиз
كيفاش кйфаш — портфели	مادرتان модарэтон — онангиз

Эгалик аффиксларининг имлоси

1. Сўз **о** э қисқа унлиси ёки **и** чўзиқ унлиси билан тугаган бўлса, эгалик аффикслари олдидан бирлик формада **ا** алиф, кўпликда эса **ء** ҳамза белгиси қўйилади. Талаффузда бирлик формада от билан эгалик аффикслари орасида кичик пауза, кўпликда эса бир **й** товуши орттирилади. Масалан:

خانە хонэ — *уй* сўзининг турланиши

مفرد

خانەام хонэ-ам — уйим
خانەات хонэ-ат — уйинг
خانەاش хонэ-аш — уйи

جمع

خانەمان хонэйэмон — уйимиз
خانەتان хонэйэтон — уйингиз
خانەشان хонэйэшон — уйлари

پيشانى пишони — *пешана* сўзининг турланиши

مفرد

پيشانىام пишони-ам — пешанам
پيشانىات пишони-ат — пешананг
پيشانىاش пишони-аш — пешанаси

جمع

پيشانىمان пишонийэмон — пешанамиз
پيشانىتان пишонийэтон — пешанангиз
پيشانىشان пишонийэшон — пешаналари

2. Сўз **о** ёки **у** чўзиқ унлиси билан тугаса, эгалик аффикслари олдидан бир **и** орттирилади.

رو ру — *юз* сўзининг турланиши

مفرد

رويەم руйам — юзим
رويەت руйат — юзинг
رويەش руйаш — юзи

جمع

رويەمان руйэмон — юзимиз
رويەتان руйэтон — юзингиз
رويەشان руйэшон — юзлари

غدا ғазо — *овқат* сўзининг турланиши

مفرد

غدايم ғазойам — овқатим
غدايت ғазойат — овқатинг
غدايش ғазойаш — овқати

جمع

غدايمان ғазойэмон — овқатимиз
غدايتان ғазойэтон — овқатингиз
غدايشان ғазойэшон — овқатлари

Эгалик аффикслари жадвал

Ундонлардан сўнг	o э қисқа ва ى н чўзиқ унлисидан сўнг	l o ёки ʋ y чўзиқ унлисидан сўнг
مفرد جمع	مفرد جمع	مفرد جمع
م -ам ман -эмон ت -ат тан -этон ش -аш шан -эшон	ام -ам ман -йэмон ات -ат тан -йэтон اش -аш шан -йэшон	يم -йам ман -йэмон يتان -йат тан -йэтон يشان -йаш шан -йэшон

Изофий бирикмали гапларда эгалик аффикслари бирикманнинг охирги сўзига қўшилади. Масалан:

مداد سياحت كجاست? — Қора қаламинг қаерда? ممداد سياهم روى ميز است. — Қора қаламим столнинг ўстида. اسم پسر كوچك ھمسايه تان چيست? — Қўшнингизнинг кичик ўғлининг оти нима? اسم پسر كوچك ھمسايه مان صابر است. — Қўшнимизнинг кичик ўғлининг оти Собир.

1- топшириқ. Қуйидаги сўзларга эгалик аффикслари қўшиб турланг.

لباس лэбос — кийим
ھمسايه ҳамсойэ — қўшни
خواھر хоҳар — опа-сингил
شانه шонэ — тароқ, елка
بيني бини — бурун

ابرو абру — қош
احوال аҳвол — аҳвол
صدا сэдo — товуш, овоз
پا по — оёқ
عمو 'аму — амаки

2- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Исмингиз нима? Исмин Фаррух. Газетам эски. Шаҳримиз гўзал. Портфелим столнинг устида. Қўшнимиз ёзувчидир. Уйимиз узоқ. Саломатлигингиз қандай? Раҳмат, саломатлигим ях-

ши. Дўстингизнинг аҳволи қандай. Дўстимнинг аҳволи яхши эмас, онаси касал. (Унинг) китоблари қаерда? (Унинг) китоблари столнинг устида. Уйнинг қаерда? Уйим Фурқат кўчасида. (Унинг) онаси қаерда? Унинг онаси фабрикада. (Унинг) қизи факультетнинг яхши студентларидан бири. Дам олиш куни биз ҳаммамиз уйдаммиз. Студентларимиз Коммунистик Ешлар союзининг аъзосидирлар. Укангиз нечанчи курс студенти? Укам студент эмас, у ўрта мактаб ўқувчиси, Уртоғимизнинг отаси Коммунистик партия аъзосидир. Кўк қаламинг қаерда? Кўк қаламм уйда. Хайр, саломат бўлинг! Сизни кўришдан жуда хурсандман. (Унинг) опаси юридик факультетининг 4- курс студентидир. Фамилиянгиз нима? Фамилиям — Усмонов. Бизнинг форс тили ўқитувчимиз эронликдир. Факультетимиз деворий газетасининг номи — «Совет шарқшуносн». Уйингизнинг эшик ва деразаси очиқ. Отангиз ким? Отам СССР Езувчилар Союзининг аъзосидир. Республикаммиз қишлоқ хўжалиги жуда бойдир.

3- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни ёд олинг.

مرحمت شما زياد — дам олиш куни, روز تعطيل
 марҳамат-э шўмо зийод — илтифотингиз учун раҳмат, از ديدن
 شما خيلي ممنونم — сизни кўришдан
 ниҳоятда хурсандман, حزب کمونيست хэзб-э кўмунист
 — Коммунистик партия, سازمان کمونيستي جوانان созэмон-э
 кўмунисти-йэ жавонон — Коммунистик Ешлар ташкилоти
 (союзи), عضو حزب کمونيست 'ўзв-э хэзб-э кўмунист — Коммунистик
 партия аъзоси, عضو کمومول 'ўзв-э кўмсўмўл — комсомол
 аъзоси.

قلم گفتا که من شاه جهانم
 قلم کتش را بقتصد میرسانم

درس نهم

تۇققىزىنچى دارس

فصلها و روزها

- يك سال از چند فصل عبارت است؟
- يك سال از چهار فصل عبارت است. نام فصلها از اين قرار است:
بهار، تابستان، پائيز و زمستان.
- يك فصل چند ماه است؟
- يك فصل سه ماه است.
- يك سال چند ماه است؟
- يك سال دوازده ماه است. ماه های سال از اين قرار است: ژانويه،
فوریه، مارس، آوریل، مه، ژوئن، ژوئيه، اوت، سپتامبر، اکتبر، نوامبر،
دسامبر.
- يك هفته هفت روز است. روز های هفته چينند:
شنبه، يكشنبه، دوشنبه، سه شنبه، چهارشنبه، پنجشنبه، جمعه (آدینه).
- يك شبانه روز بيست و چهار ساعت است.
- يك ساعت شصت دقيقه و يك دقيقه شصت ثانيه است.
- امروز چندم ماه است؟
- امروز بيست و پنجم ماه اوت است.
- امروز چه روزی است؟
- امروز چهار شنبه است.
- يك ماه مه جشن همبستگى زحمتكشان است.
- هفتم نوامبر جشن پروژى انقلاب كبير سوسياليستى اکتبر است.
- هشتم مارس روز بين المللى زنان است.

واژه‌ها

— аз ни қарор аст — تۇق- دارس-э нўҳўм درس نهم
шундан иборат қизинчи дарс
فصل Фасл — фасл
بهار баҳор — баҳор
تابستان тобэстон — ёз
— عبارت 'эборат — иборат

پاڻيز	понз — куз	شنبه	шамбэ — шанба
زمستان	зэмэстон — қиш	يکشنبه	йэкшамбэ — якшанба
ماه	моҳ — ой	دوشنبه	дўшамбэ — душанба
ژانويه	жонвийэ — январь	سه شنبه	сэшамбэ — сешанба
فوريه	фэврийэ — февраль	چهارشنبه	чаҳоршамбэ — чоршанба
مارس	морс — март	پنجشنبه	панжшамбэ — пайшанба
آوريل	оврил — апрель	جمعه	жўм'э — жума
مه	мэ — май	ساعت	со'ат — соат
ژوئن	жуан — июнь	دقيقه	дақиқэ — дақиқа, минут
ژوئيه	жуйэ — июль	ثانيه	сонийэ — секунд
اوت	ут — август	امروز	эмруз — бугун
سپتامبر	сэптомбр — сентябрь	جشن	жашн — байрам
اکتبر	ўктўбр — октябрь	همبستگی	хамбастаги — бирдамлик
نوامبر	нўвомбр — ноябрь	پيروزی	пирузи — галаба
دسامبر	дэсомбр — декабрь	کبير	кабир — улуг
هفته	хафтэ — ҳафта	چندم	чандўм — нечанчи
روز	руз — кун		

چنين чэнин — шундай, шунақа
روز شباڻه روز шабонэруз — сутка, кеча-кундуз
اللي بين المللي бэйнўлмэлали — халқаро

Грамматик изоҳ

МИҚДОР СОНЛАР اعداد اصلى 'дод-э асли

Бирликлар

1	يك	йэк	۱	11	يازده	йоздаҳ	۱۱
2	دو	дў	۲	12	دوازده	давоздаҳ	۱۲
3	سه	сэ	۳	13	سيزده	сиздаҳ	۱۳
4	چهار	чаҳор	۴	14	چهارده	чаҳордаҳ	۱۴
5	پنج	панж	۵	15	پانزده	понздаҳ	۱۵
6	شش	шэш	۶	16	شانزده	шонздаҳ	۱۶
7	هفت	ҳафт	۷	17	هفده	ҳэфдаҳ	۱۷
8	هشت	ҳашт	۸	18	هجده	ҳэждаҳ	۱۸
9	نه	нўҳ	۹	19	نوزده	нуздаҳ	۱۹
10	ده	даҳ	۱۰				

Ўнликлар

10	ده	дах	۱۰	60	شصت	шаст	۶۰
20	بیست	бист	۲۰	70	هفتاد	ҳафтод	۷۰
30	سی	си	۳۰	80	هشتاد	ҳаштод	۸۰
40	چهل	чэхэл	۴۰	90	نود	навад	۹۰
50	پنجاه	панжоҳ	۵۰				

Юзликлар

100	صد	сад	600	ششصد	шэшсад
200	دویست	дэвист	700	هفتصد	ҳафтсад
300	سیصد	сисад	800	هشتصد	ҳаштсад
400	چهار صد	чаҳорсад	900	نهصد	нүҳсад
500	پانصد	понсад			

Мингликлар

1000	هزار	ҳэзор	3000	سه هزار	сэ ҳэзор
2000	دو هزار	дў ҳэзор	4000	چهار هزار	чаҳор ҳэзор ва ҳ. к.

Миллионлар

1 000 000	یک میلیون	йэк мэлйун
2 000 000	دو میلیون	дў мэлйун
3 000 000	سه میلیون	сэ мэлйун

Йигирмадан юқори бўлган сонлар (ўнликлар, юзликлар ва мингликлар) бир-бирлари билан **و** -ў боғловчиси орқали боғланиб, мураккаб сон ҳосил қиладилар. **و** боғловчиси талаффузда ўз олдидаги сонга қўшилиб -ў тарзида талаффуз қилинади, ёзувда эса ажралган ҳолда ёзилади. Форс тилида ҳам мураккаб сонлар тартиби ўзбек тилидагидек: 1425628 — яъни олдин миллион, сўнг минг, юз ва ўнлик, ниҳоят бирликлар қўшилади. Масалан:

بیست و پنج	бист-ў панж	— 25
سیصد و چهل و هفت	сисад-ў чэхэл-у ҳафт	— 347
شش هزار و پانصد و سی و یک	шэш ҳэзор-ў понсад-ў си-йў йэк	— 6531.

Мураккаб сон таркибидаги ҳар бир сон мустақил урғу олади. Масалан:

چهار هزار و هفتصد و نود و چهار — 1794

ТАРТИБ СОНЛАР اعداد ترتيبى a'dod-э тартиби

Форс тилида тартиб сонлар қуйидагича ясалади:

1 Саноқ сонлар охирига **م** -ўм қўшимчаси қўшиш орқали.
Масалан:

چار чаҳор — тўрт → چهارم чаҳорўм — тўртинчи
هفت ҳафт — етти → هفتم ҳафтўм — еттинчи
ده даҳ — ўн → دهم даҳўм — ўнинчи
بيست و پنج бист-ў панж → بيست و پنجم бист-ў панжўм — йи-
йигирма беш гирма бешинчи

دو дў, سه сэ, سى си сонларидан тартиб сон яашда қуйидаги
фонетик ўзгаришлар юз беради:

دو дў → دوم дўвўм — иккинчи
سه сэ → سوم сэвўм — учинчи
سى си → سىم сийўм — ўттинчи

Тартиб сонда ургу доимо **م** -ўм қўшимчасига тушади.

نهم нўҳўм — тўққизинчи
هجدهم ҳэждаҳўм — ўн саккизинчи
چهل و ششم чэхэл-ў шэшўм — қирқ олтинчи

2. Сон охирига **مين** -ўмин қўшимчасини қўшиш орқали яса-
лади.

مين -ўмин қўшимчаси **م** -ўмга нисбатан кам ишлатилиб,
асосан адабий тилда учрайди.

پنج панж — беш → پنجمин панжўмин — бешинчи
هفت ҳафт — етти → هفتمин ҳафтўмин — еттинчи
چهل чэхэл — қирқ → چهلمين чэхэлўмин — қирқинчи

3. Форс тилида **يك** йэкўм — *биринчи* тартиб сони билан бир
қаторда шу соннинг арабча формаси **اول** аввал кўп қўлланади.
Масалан:

درس اول дарс-э аввал — биринчи дарс

Шу билан бирга, форс тилида бошқа араб тартиб сонлари ҳам учрайди: **ثانى** сони — иккинчи, **ثالث** сўлс — учинчи ва ҳоказо.

Мураккаб сонларда **م** -ўм ва **مين** -ўмин қўшимчалари соннинг охирги қисмига қўшилади.

سوم ҳазор-ў нўҳсад-ў шаст-ў сэв-
вўм — бир минг тўққиз юз олтмиш учинчи; **چهل و پنجمين**
чэхэл-ў панжўмин — қирқ бешинчи

م -ўм ва **مين** -ўмин қўшимчалари ёрдами билан ясалган тартиб сонларнинг синтактик хусусиятлари

1. **م** -ўм қўшимчаси орқали ясалган тартиб сонлар гапда аниқловчи вазифасини бажариб, ўздан олдин келган сўз билан изофа орқали боғланади. Масалан:

درس هشتم дарс-э ҳаштўм — саккизинчи дарс
روز سوم руз-э сэввўм — учинчи кун
طبقه پنجم табақэ-йэ панжўм — бешинчи қават
سال چهارم сол-э чаҳорўм — тўртинчи курс (йил)

2. **مين** -ўмин қўшимчаси билан ясалган тартиб сонлар ҳам гапда аниқловчи вазифасини бажариб келади. Лекин бу тартиб сонлар ўзи аниқлайдиган сўздан олдин келиб, у билан изофа орқали эмас, балки оддий битишув орқали боғланади. Масалан:

چهل و پنجمين سال يىروزی انقلاب كبر اکتبر
сол-э пирузи-йэ энқэлоб-э кабир-э ўктўбр — Улуғ Октябрь
революцияси ғалабасининг қирқ бешинчи йили.

Таққосланг: **سال چهل و پنجم** сол-э чэхэл-ў панжўм
چهل و پنجمين سال чэхэл-ў панжўмин сол.

Икки ҳолда ҳам *қирқ бешинчи* деб таржима қилинади.

مين -ўмин қўшимчаси билан ясалган тартиб сондан сўнг вақтни билдирувчи **سال** сол (йил) сўзи келган пайтда, иккала сўз бирикиб, бирор воқеа ёки ҳодисанинг бўлиб ўтганига маъ-

лум вақт тўлганлигини билдирувчи маънони ҳам англатиши мумкин. Масалан:

زندہ باد پنجاھمين سال انقلاب کبير اکتبر. зендэ бод панжоҳўмин сол-э энқалоб-э кабир-э ўктўбр — Яшасин Улуғ Октябрь революциясининг 50 йиллиги.

Форс тилида йил, ой ва кунларнинг ифода этилиши

1. Йилни ифодалаш учун **سال** сол сўзи йил миқдорини кўрсатувчи сон олдига қўйилиб, ўзаро изофа орқали боғланади. Масалан:

سال هزار و نهصد و شصت و هفت сол-э ҳэзор-ў нўҳсад-ў шаст-ў ҳафт — 1967 йил.

Ўзбек тилида йил миқдорини билдирган сўз тартиб сон шаклида келади, лекин форс тилида эса йил миқдорини билдирган сўз тартиб сон қўшимчасини қабул қилмай, доимо саноқ сон шаклида бўлади.

2. Ой кунлари (число) қуйидагича ифодаланади:

امروز چندم ماه است؟ эмруз чандўм-э моҳ аст? — Бугун ойнинг нечанчи куни? ёки: Бугун нечанчи число?

امروز بيست و پنجم ماه اوت است. эмруз бист-ў панжўм-э моҳ-э ут аст — Бугун август ойининг йигирма бешинчи куни ёки: Бугун йигирма бешинчи август.

3. Ҳафта кунлари қуйидагича ифодаланади:

امروز چه روزی است؟ эмруз чэ рузист? — Бугун ҳафтанинг қайси куни?

امروز چهارشنبه است. эмруз чаҳоршамбэ аст — Бугун чоршанба.

1- топшириқ. Қуйидаги рақамларни сузлар билан ёзинг.

۳، ۵، ۴، ۹، ۸، ۲۰، ۱۷، ۲۳، ۴۸، ۱۹۵۲، ۴۰۰۸،
۶۱۳، ۷۹۸۲، ۱۰۱، ۹۶، ۴۰، ۲۰۳، ۵۸۷.

2- топшириқ. Саволларга жавоб беринг.

- ۱- ھەپتە نوامبر چە روزى است؟
- ۲- امروز چندم ماه است؟
- ۳- آيا امروز چهارشنبه است؟
- ۴- امروز هوا چطور است؟
- ۵- يك سال از چند فصل و يك فصل از چند ماه عبارت است؟
- ۶- نام ماه ها از چه قرار است؟
- ۷- در تابستان هوا چطور ميباشد؟
- ۸- يك ساعت از چند دقيقه عبارت است؟
- ۹- روزهای هفته از چه قرار است؟
- ۱۰- ھەپتە نوامبر چە روزى است؟
- ۱۱- روز بين المللى زنان چندم ماه است؟
- ۱۲- در اتحاد شوروى چه روزى روز تعطيل است؟
- ۱۳- در ايران چه روزى روز تعطيل است؟

3- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Бугун ойнинг қайси куни? (Бугун нечанчи число?) Бугун декабрь ойнинг 12- куни (Бугун 12 декабрь). Бугун ҳафтанинг қайси куни? Бугун якшанба. Якшанба куни Совет Иттифоқи меҳнаткашларининг дам олиш кунидир. 1917 йил 7 ноябрь — Октябрь революцияси ғалаба қозонган кун. Эрон мамлакатада дам олиш кунни жумадир. Бугун февраль ойнинг 13- кунидир (Бугун 13 февралдир).

حكايت

از افلاطون پرسیدند که چند سال سفر دریا کردی در دریا چه عجایبی دیدی؟ گفت: عجب همین بود که از دریا به کناره سلامت رسیدم.

واژه‌ها

حكايت	ҳэкойат — ҳикоя, латифа	عجب	ажаб — ажабланарли нарса
افلاطون	афлотун — Афлотун	همين	ҳамин — шу, мана шу
پرسيدن	пўрсидан — сўрамоқ	بودن	будан — эмоқ, бўлмоқ
که	кэ (боғловчи) — -ки	کنار	кэнор (کناره кэнорэ) қиргоқ, соҳил
سفر	сафар — сафар	سلامت	саломат — саломат, омон-эсон
دریا	дарйо — денгиз	رسيدن	расидан — етмоқ, етиб келмоқ.
عجایب	'ажойэб — ажойиб		
گفتن	гўфтан — айтмоқ, демоқ		
	моқ		

Грамматик изох

فعل فاعل

Феълнинг ноаниқ формаси

Феълнинг сон, шахс ва замон маъносини билдирмайдиган шакли феълнинг ноаниқ формаси дейилади.

Форс тилида феълларнинг ноаниқ формаси ҳар доим **-ان** билан тугаган бўлади. Масалан:

رفتن	рафтан — бермоқ	دادن	додан — бермоқ
پرسيدن	пўрсидан — сўрамоқ	آوردن	овардан — келтирмоқ
گفتن	гўфтан — айтмоқ, демоқ	خوردن	хўрдан — емоқ, нчмоқ
بودن	будан — эмоқ, бўлмоқ		

Феълларнинг таркиби

Форс тилидаги феъллар ўзларининг тузилиши жиҳатидан содда, префиксли ва қўшма бўлади.

1. Бир сўздан ташкил топган феъллар содда феъллар дейилади. Масалан:

ديدن **дидан** — кўрмоқ
گرفتَن **гэрэфтан** — олмоқ

آمدن **омадан** — келмоқ
کردن **кардан** — қилмоқ

2. Содда феъл ва префикс (олд қўшимча) ёрдами билан ясалган феъллар префиксли феъллар дейилади. Масалан:

برگشتن **бар-гаштан** — қайтмоқ
در آوردن **дар-овардан** — чиқармоқ
فرا گرفتَن **фаро-гэрэфтан** — ўрганмоқ
فرو رفتَن **фўру-рафтан** — чўкмоқ

3. От (ёки сифат ҳамда бошқа сўз туркумлари) ва кўмакчи феъл ёрдами билан ясалган феъллар қўшма феъллар дейилади.

Қўшма феъл составига кирган содда феъллар асосан ўзларининг лексик маъноларини йўқотиб, кўмакчи феъл вазифасини бажаради. Масалан:

کار **кор** — иш → کار کردن **кор кардан** — ишламоқ
استراحت **эстэрохат** — дам → کردن استراحت **эстэрохат кардан** — дам олмоқ

قسم **қасам** — қасам → قسم خوردن **қасам ҳўрдан** — қасам ичмоқ

جشن **жашн** — байрам → جشن گرفتَن **жашн гэрэфтан** — байрам қилмоқ

Форс тилида от ва кўмакчи феъл бирикуви орқали феъл ясаш жуда маҳсулдор бўлиб, форс тили феълларининг асосий миқдорини ташкил қилади.

Феъл негизлари   ريشهٔ افعال   рмшэ-йэ аф'ол

Форс тилида феълнинг иккита негизи бор:

- 1) ўтган замон феъл негизи;
- 2) ҳозирги замон феъл негизи.

Ўтган замон феъл негизининг ясалиши

Ўтган замон феъл негизи феълнинг ноаниқ формасидан **ن -ан** қисмини олиб ташлаш орқали ясалади. Масалан:

رفتن рафтан	رفت рафт
ديدن дидан	ديد дид
آمدن омадан	آمد омад
بودن будан	بود буд

بر گشتن бар-гаштан	بر گشت бар-гашт
فرا گرفتن фаро-гэрэфтан	فرا گرفت фаро-гэрэфт
کار کردن кор кардан	کار کرد кор кард
چشمن گرفتن жашн гэрэфтан	چشمن گرفت жашн гэрэфт

Ўтган замон аниқ феъли   ماضی مطلق   мози-йэ мўтлақ

Ўтган замон аниқ феъли иш-ҳаракат ва процесснинг ўтган замонда бўлиб ўтганлигини кўрсатади.

Ўтган замон аниқ феълнинг ясалиши ва тусланиши

Ўтган замон аниқ феъли ўтган замон феъл негизига шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	م - ам	يم - им
II шахс	ی - и	يد - ид
III шахс	— —	ند - анд

Ўтган замон феълнинг III шахс бирлик формаси ўтган замон феъл негизи формасига тенг келади.

Феълнинг тусланишида ургу шахс-сон қўшимчаларига тушади.

دیدن дидан — кўрмоқ феълнинг тусланиши

مفرد

من دیدم ман дидам — Мен кўрдим.

تو دیدی тў диди — Сен кўрдинг.

او دید او дид — У кўрди.

جمع

ما دیدیم мо дидим — Биз кўрдик.

شما دیدید шўмо дидид — Сиз кўрдингиз.

آنها دیدند онҳо диданд — Улар кўрдилар.

برگشتن бар-гаштан — қайтмоқ феълнинг тусланиши

مفرد

من برگشتم ман бар-гаштам — Мен қайтдим.

تو برگشتی тў бар-гашти — Сен қайтдинг.

او برگشت او бар-гашт — У қайтди.

جمع

ما برگشتیم мо бар-гаштим — Биз қайтдик.

شما برگشتید шўмо бар-гаштид — Сиз қайтдингиз.

آنها برگشتند онҳо бар-гаштанд — Улар қайтдилар.

کار کردن кор кардан — ишламоқ феълнинг тусланиши

مفرد

من کار کردم ман кор кардам — Мен ишладим.

تو کار کردی тў кор карди — Сен ишладинг.

او کار کرد او кор кард — У ишлади.

جمع

ما کار کردیم мо кор кардим — Биз ишладик.

شما کار کردید шўмо кор кардид — Сиз ишладингиз.

آنها کار کردند онҳо кор карданд — Улар ишладилар.

Утган замон аниқ феълининг бўлишсиз шакли.

Утган замон аниқ феълининг бўлишсиз шакли феъл олдига ; на- инкор юклагасини қўшиш орқали ясалади. Бунда асосий кучли ургу инкор юклагасига тушади, инкинчи кучсиз ургу эса шахс-сон қўшимчаларида бўлади. Масалан:

رفتن **рафтан** — *бормоқ* феълининг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من نرفتم **ман нарафтám** — Мен бормадим.
تو نرفتی **тў нарафти** — Сен бормадинг.
او نرفت **у нарафт** — У бормади.

جمع

ما نرفتیم **мо нарафти́м** — Биз бормадик.
شما نرفتید **шўмо нарафти́д** — Сиз бормадингиз.
آنها نرفتند **онҳо нарафтáнд** — Улар бормадилар.

Префиксли ва қўшма феълларда ; на- инкор юклагасини кўмакчи феълга қўшилади.

فرا نرفتن **фаро-гэрэфтан** — *ўрганмоқ* феълининг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من فرا نگرفتم **ман фаро нагэрэфтам** — Мен ўрганмадим.
تو فرا نگرفتی **тў фаро нагэрэфти** — Сен ўрганмадинг.
او فرا نگرفت **у фаро нагэрэфт** — У ўрганмади.

جمع

ما فرا نگرفتیم **мо фаро нагэрэфти́м** — Биз ўрганмадик.
شما فرا نگرفتید **шўмо фаро нагэрэфти́д** — Сиз ўрганмадингиз.
آنها فرا نگرفتند **онҳо фаро нагэрэфтáнд** — Улар ўрганмадилар.

استراحت کردن эстэроҳат кардан — дам олмоқ феълнинг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من استراحت نکردم ман эстэроҳат накардам — Мен дам олмадим.
تو استراحت نکردی тў эстэроҳат накарди — Сен дам олмадинг.
او استراحت نکرد у эстэроҳат накард — У дам олмади.

جمع

ما استراحت نکردیم мо эстэроҳат накардим — Биз дам олмадик.
شما استراحت نکردید шўмо эстэроҳат накардид — Сиз дам олмадингиз.
آنها استراحت نکردند онҳо эсгэроҳат накарданд — Улар дам олмадилар.

Инкор юкламасининг имлоси

1. **l** o чўзиқ унлиси билан бошланган феълларнинг бўлишсиз шаклида инкор юкламасидан сўнг бир **ى** й орттирилади. Қўпинча ёзувда алиф устидаги мадда белгисиз тушиб қолади.

آمدن омадан — келмоқ феълнинг бўлишсиз шаклда тусланиши

مفرد

من نیامدم ман найомадам — Мен келмадим.
تو نیامدی тў найомади — Сен келмадинг.
او نیامد у найомад — У келмади.

جمع

ما نیامدیم мо найомадим — Биз келмадик.
شما نیامدید шўмо найомадид — Сиз келмадингиз.
آنها نیامدند онҳо найомаданд — Улар келмадилар.

2. а ёки **ۇ** қисқа унлиси билан бошланган феълларнинг бўлишсиз шаклида ; на- инкор юкламасидан сўнг бир **ى** й орттирилиб, феъл бошидаги алиф тушиб қолади.

Э с л а т м а. **به** бэ предлоги **این** ин ва **آن** он кўрсатиш олмошлари ҳамда **او** у кишилик олмошига қўшилганда, икки хил шаклда ёзилиши мумкин:

بان бэ он	ёки	بدان бэдон
باين бэ ин.	ёки	بدين бэдин
باو бэ у	ёки	بدو бэду

✓ 2) **در** дар предлоги отларнинг олдига қўйилиб, иш ва ҳаракат содир бўлган ўринни, вақтни билдиради ва ўзбек тилида ўрин-пайт келишиги англаган асосий маъноларга мос келади. Масалан:

• **ديروز من در خانه بودم.** дируз ман дар хонэ будам — Кеча мен уйда эдим.

• **افلاطون چند سال در دريا سفر كرد.** афлотун чанд сол дар дарйо сафар кард — Афлотун бир неча йил денгизда сафар қилди.

• **در آن وقت ما بيكار بوديم.** дар он вақт мо бикор будим — У пайтда биз ишсиз эдик.

✓ 3) **از** аз предлоги отларнинг олдида келиб, турли маъноларни ифода этиши мумкин. Лекин кўпчилик маъноси ўзбек тилидаги чиқиш келишиги англаган маъноларга мос келади. **از** аз предлоги орқали англашиладиган асосий маъно иш-ҳаракатнинг бошланиш ўрни, пайти ва умуман чиқиш пунктини билдиради. Мисоллар:

• **من از دوستم نامه گرفتم.** ман аз дустам номэ гэрэфтам — Мен дўстимдан хат олдим.

• **شما از کجا آمدید؟ من از شهر فرغانه آمدم.** шўмо аз кўжо омадид? ман аз шаҳр-э фаргонэ омадам — Сиз қаердан келдингиз? Мен Фаргона шаҳридан келдим.

• **از افلاطون پرسیدند که . . .** — Афлотундан сўрадиларки ...

• **خانۀمان از دانشکده دور است.** хонэйэмон аз донэшкадэ дур аст — Уйимиз факультетдан узоқдир.

• **از ساعت پنج منتظر شما هستیم.** аз со'ат-э панж мўнтазэр-э шўмо ҳастим — Соат бешдан буён сизни кутаямиз.

✓ 4) **با** бо предлоги отларнинг олдида келиб, биргалик, ҳамкорлик, қурол, восита маъноларини англатади ва асосан ўзбек тилидаги *билан* кўмакчиси орқали англашиладиган маъноларни ифодалайди. Масалан:

• **با پدرم در باغ استراحت کردم.** ман бо педарам дар боғ эстэроҳат кардам — Мен отам билан боғда дам олдим.

• **او با دستش اشاره کرد.** у бо дасташ эшорэ кард — У қўли билан ишора қилди.

• **ما با این نویسنده آشنا هستیم.** мо бо ин нависандэ ошно ҳастим — Биз бу ёзувчи билан танишмиз.

• **رافیکام بو ۋتۋبۋس بۋ شاخر-ۋ سامارقاند راфт.** рафиқам бо ўтўбус бэ шаҳр-э самарқанд рафт — Уртоғим автобус билан Самарқанд шаҳрига кетди.

• **برادر کوچکم با ممداد نامه نوشت.** бародар-э кучэкам бо мэдод номэ навэшт — Укам қалам билан хат ёзди.

✓ 5) **تا** то предлоги отларнинг олдида келиб, ҳаракатнинг йўналишидаги энг сўнгги ўринни ва вақт билдирувчи сўзлар билан келганда, вақт чегарасини англатади. Ўзбек тилидаги *қадар* кўмакчиси ёки *-гача* қўшимчаси англаган маъноларни билдиради.

• **ما تا ورزشگاه پیاده رفتیم.** мо то варзэшгоҳ пийодэ рафтим — Биз стадионгача пиёда бордик.

• **جلسه عمومی دانشجویان تا ساعت هفت ادامه داشت.** жаласэ-йэ 'ўмуми-йэ донэшжуйон то со'ат-э ҳафт эдомэ дошт — Студентларнинг умумий мажлиси соат еттигача давом этди.

✓ 6) **برای** баройэ предлоги отларнинг олдида қўйилиб, иш-ҳаракатнинг мақсад ва сабабини билдиради. Ўзбек тилида *учун* кўмакчисининг асосий маънолари ва баъзан *-га* аффикси маъносига мос келадиган маънони англатади. Масалан:

• **این چراغ برای من نیست بلکه برای تست.** ин чэроғ баройэ ман нист балкэ баройэ тўст — Бу чироқ мен учун эмас, балки сен учундир.

• **برای دیدن دوستم به منزلش رفتم.** баройэ дидан-э дустам бэ манзэлаш рафтам — Дўстимни кўриш учун уйига бордим.

• **پەدارам аз мүско برای من چند جلد کتاب فارسی آورد.** педарам аз мүско баройэ ман чанд жэлд кэтоб-э форси овард — Отам менга Москвадан бир нечта форсча китоб келтирди.

7) **бар** предлоги асосан классик текстларда, поэтик асарларда ва қисман ҳозирги форс тилида учрайди. Бу предлог иш-ҳаракатнинг бирор предмет устида содир бўлишини ёки у томон йўналишини билдиради.

. **нобино-и** **سابو بر دوش و چراغ در دست در بازار راه ميرفت.**
сабу бар душ ва чэроғ дар даст дар бозор роҳ мирафт —
Бир кўр елкасида кўза ва қўлида чироқ (билан) бозорда юрарди.
. **بو چوب بر سرش زد.** — Калтак билан бо-
шига урди.

. **شونودمان گرامي راديو تاشکند.**
гэроми-йэ родйў-э тошканд — Ҳурматли Тошкент радио эши -
тувчиларига салом!

1) ро кўмакчиси

1) **ро** кўмакчиси отларнинг охирида келиб, уларга қўшилиши ва айрим ҳолда ёзилиши мумкин. Масалан:

این کتابرا خواندم. ёки **این کتابرا خواندم.**
یزشکرا دیدم. ёки **یزشکرا دیدم.**

ин кэтоб-ро хондам — Бу китобни ўқидим.
пэзэшк-ро дидам — Врачни кўрдим.

Ҳозирги форс тилида **1) ро** кўмакчисининг асосий маъноси воситасиз тўлдирувчини ифодалашдир. **1) ро** кўмакчиси орқали ифодаланадиган бу маъно ўзбек тилидаги тушум келишиги орқали ифодаланадиган маънога тўғри келади. Масалан:

- **ديروز من برادر شمارا دیدم.**
— Кеча мен акангизни кўрдим.

- **دانشجو تخته را پاک کرد.**
— Студент доскани артди.

- **فارخانگ-ро аз кэтобхонэ овардам** —
Лугатни кутубхонадан келтирдим.

شما دیوان لاهوی را خریدید؟
шўмо дивон-э лоҳути-ро харидид? — Сиз Лоҳутий девонини сотиб олдингиз-ми?

Ра ро кўмакчиси I ва II шахс бирликдаги кишилик олмошлари билан бирга келганда, уларнинг иккинчи ҳарфи тушиб қолади. Қолган қисми эса Ра ро кўмакчиси билан доимо қўшилиб ёзилади. Масалан:

Ра + من = مرا маро

Ра + تو = ترا тўро

Бу ҳол ўзбек тилидаги шу олмошларнинг тушум келишиги белгиси қўшилгандаги ўзгаришга ўхшайди:

Мен + ни — мени

Сен + ни — сени

Предлоглар ва Ра кўмакчисининг изофий бирикмада ишлатилиши

Изофий бирикмада ёки изофий занжирли гапларда предлог доимо изофий бирикманинг бошида ва кўмакчи эса изофий бирикманинг охирида келади. Масалан:

نويسندگمان افغانستان به پايتهت ازبکستان شوروی آمدند. нависандэгон-э афгонэстон бэ пойтахт-э ўзбакэстон-э шўурави омаданд — Афгонистон ёзувчилари Совет Ўзбекистонининг пойтахтига келдилар.

ما با دانشجويان شعبه عربی دانشکده خاورشناسی به تآتر رفتيم. мо бо донэшжуйон-э шў'бэ-йэ 'араби-йэ донэшкадэ-йэ ховаршэноси бэ теотр рафтим — Биз шарқ факультети араб бўлимининг студентлари билан театрга бордик.

این کتاب را از کتابخانه اساسی فرهنگستان علوم ازبکستان گرفتيم. ин кэ-тоб-ро аз кэтобхонэ-йэ асоси-йэ фарҳангэстон-э 'ўлум-э ўзбакэстон гэрэфтам — Бу китобни Ўзбекистон Фанлар академиясининг асосий кутубхонасидан олдим.

ما زبان فارسی را هنوز خوب نمیدانيم. мо забон-э форси-ро ҳануз хуб намидоним — Биз ҳозиргача форс тилини яхши билмаймиз.

ما داستان نويسنده مشهور ايران را خریديم. мо достон-э нависандэ-йэ машҳур-э ирон-ро харидим — Биз машҳур эрон ёзувчисининг ҳикоясини сотиб олдик.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларнинг ёзилишини эсда сақланг.

پرسيدن	пўрсидан — сўрамоқ
گفتن	гўфтан — айтмоқ, демоқ
خوردن	хўрдан — емоқ, ичмоқ ✓
آوردن	овардан — келтирмоқ ✓
گرفتن	гэрэфтан — олмоқ ✓
رفتن	рафтан — бормоқ, кетмоқ
دادن	додан — бермоқ ✓
ديدن	дидан — кўрмоқ ✓
آمدن	омадан — келмоқ
خریدن	харидан — сотиб олмоқ ✓

2- топшириқ. پرسيدن пўрсидан — сўрамоқ, آوردن дар-овардан — чиқармоқ, استراحت كردن эстэрохат кардан — дам олмоқ феълларини ўтган замон аниқ феълнинг бўлишли шаклида тусланг.

3- топшириқ. گفتن гўфтан — айтмоқ, آوردن овардан — келтирмоқ ва انداختن андохтан — иргитмоқ, ташламоқ феълларини ўтган замон аниқ феълнинг бўлишсиз шаклида тусланг.

4- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Мен Навоийнинг «Хамса»сини сотиб олдим. Аҳмад бу қаламни менга берди. Мен дўстим билан театрға бордим. Бизнинг уйга меҳмонлар келишди. Отам менга айтди. Уқитувчи студентдан сўради. Сен унга нима келтирдинг? Бу инженер сенга нима деди? Бугун биз олти соат ишладик. Сен уни кўрдингми? Йўқ, мен уни кўрмадим. Биз кеча стадионга бордик. Уртоқ Ҳасанов бугун факультетга келмади. Студент бўр келтирди. У кеча касал эди. Сиз уни қаерда кўрдингиз? Сиз бу мақолани ўқидингизми? Ҳа, мен бу мақолани ўқидим. Бугун биз университетга бормадик. Уқитувчи мендан сўрамади. Сиз бугун дам олдингизми? Йўқ, мен бугун дам олмадим. Мен акангни театрда кўрдим. Улар бу ёзувчининг китобини сотиб олдилар. Сен мени қаерда кўрдинг? Мен сени истироҳат боғида кўрдим. Отангиз қаердан келди? Отам Бухоро шаҳридан келди.

حكايت

روزی شاعر فقیری پیش آدم متمولی رفت و چنین نزدیک او نشست که میان آنها یک وجب تفاوت بود. متمول از این خشمگین شد و از شاعر پرسید که میان تو و خر چه تفاوت است؟ گفت: یک وجب. متمول از این جواب خجل شد و عذر خواست.

واژه‌ها

شاعر	шо'эр — шоир	تفاوت	тафовут — фарқ, та- фовут
فقير	фақир — камбағал	شدن	хашмгин шўдан — га- забланмоқ, аччиқланмоқ
آدم	одам — одам	خر	хар — эшак
متمول	мўтамаввэл — бой	چه	чэ. — қандай, қанақа
چنين	чэннин — шундай	خجل شدن	хэжэл шўдан — хижо- лат бўлмоқ
نزدیک	наздиқ — яқин	خواستن	хоста́н — хоҳламоқ, ис- тамоқ
نشستن	нэшастан — ўтирмоқ	عذر خواستن	'ўзр хоста́н — узр сў- рамоқ
پيش	пиш — олд, олди		
ميان	миён — ўрта, ора		
وجب	важаб — қарич		

Грамматик изоҳ

ئو-ئە ۋاھدات ۋا ئو-ئە ناکەرە ئاي ۋحدهت ۋ ئاي نکره

Форс тилида бирор предмет ёки шахснинг бирлик ва ноаниқ-лигини кўрсатиш учун уларга ноаниқлик ва бирлик белгиси **ئو** қўшилиб, и деб талаффуз қилинади. Бу **ئو** ни форс грамматикасида **ئاي ۋحدهت ۋ ئاي نکره** ёки **ئو-ئە ۋاھدات ۋ ئو-ئە ناکەرە** дейилади.

Бирлик ва ноаниқлик белгиси **ی** ё ҳеч вақт урғу қабул қилмайди. Урғу унинг олдидаги бўғинга тушади. Масалан:

کارگر коргар — ишчи — **کارگرى** коргар-и — (қандайдир номаълум) бир ишчи
روز руз — кун → **روزی** рўз-и — бир кун, бир куни
کتاب кэтоб — китоб → **کتابى** кэтоб-и — (қандайдир) бир китоб

يى يى وحدت و يى نىنگ имлоси

1. Ундош билан тугаган сўзларда **ی** ё ҳарфи бевосита отларнинг охирига қўшилади. Масалан:

دختر дўхтар — қиз бола → **دختری** дўхтар-и — (қандайдир) бир қиз
میز миз — стол → **میزی** миз-и — (қандайдир) бир стол

2. **و** ёки **و** чўзиқ унлилари билан тугаган сўзларда **ی** ҳарфи олдидан бир ҳамза белгиси орттирилиб ёзилади. Масалан:

صدا сэдо — товуш, овоз → **صدائی** сэдó-и — (қандайдир) бир товуш
دانشجو донэшжу — студент → **دانشجویی** донэшжў-и — (қандайдир) бир студент

3. **э** қисқа унлиси билан тугаган сўзларда **ی** ҳарфи олдидан бир **ا** алиф орттирилиб ёзилади. Масалан:

نویسنده нависандэ — ёзувчи → **نویسندهای** нависандэ-и — (қандайдир) бир ёзувчи
مجله мажаллэ — журнал → **مجله‌ای** мажаллэ-и — (қандайдир) бир журнал
نامه номэ — хат → **نامه‌ای** номэ-и — (қандайдир) бир хат

يای وحدت و يای نکره نینگ изофий бирикмада ишлатилиши

Изофий бирикмада бирлик ва ноаниқлик белгиси **ى** асосан бирикма охиридаги сўзга қўшилади. Масалан:

кэтоб-э хуб — яхши → کتاب خوبی (қандайдир) бир яхши китоб
китоб
шо'эр-э фақир — кам- → شاعر فقيرى (қандайдир) бир камбағал шоир
бағал шоир

Баъзан бирлик ва ноаниқлик **ى** ёи си бирикманинг биринчи сўзига — аниқланмишга қўшилади. Масалан:

миз-э нўу — янги стол → ميزى نو (қандайдир) бир янги стол
дир)
дўхтар-э жавон — ёш → دخترى جوان (қандайдир) бир ёш қиз
қиз вон

يای وحدت و يای نکره نینگ ишлатилиши

يای وحدت و يای نکره нинг асосий вазифаси бирлик ва ноаниқликни ифодалашдир.

Форс тилида **يای وحدت** ва **يای نکره** гапта ишлатилиши жиҳатидан бир-бирдан фарқ қилади.

يای وحدت отларга қўшилиб, бирликни ифодалайди ва миқдорий жиҳатдан гап бир предмет ёки шахс ҳақида кетаётганлигини, маъно предметнинг сонига қаратилганлигини кўрсатади. Шу билан бирга, ноаниқлик, гумон маъноларини билдириб, сўз номаълум бир предмет ёки шахс ҳақида бораётганлигига ишора қилади. Масалан:

در این کارخانه روزى شش ساعت کار کرده هفته‌ای دو روز استراحت
میکنند. дар ин корхонэ руз-и шэш со'ат кор кардэ ҳафтэ-и дў
руз эстэроҳат микўнанд — Бу заводда бир кунда олти соат иш-
лаб, бир ҳафтада икки кун дам оладилар.
پادشاهی را پسری بود. — (Қандайдир бир)
подшоҳнинг бир ўгли бор эди.

Юқорида келтирилган икки гапда **روزى** руз-и, **هفته‌ای** ҳафтэ-и ва **پسرى** пэсар -и сўзлари **وحدت ياي** қабул қилган бўлиб, бунда гап айнан бир кун, бир ҳафта ва бир ўғил ҳақида бораётганлигини кўрсатади.

روزى руз-и подшоҳ-и бэ шэкор рафт — Бир куни (қандайдир) бир подшоҳ овга чиқди.

شخصى از افلاطون پرسید — (Қандайдир) бир киши Афлотундан сўради.

دختری آمد و چیزی باو داد — (Қандайдир) бир қиз келди ва унга нимадир берди.

Юқоридаги гапларда эса **روزى** руз-и, **پادشاهى** подшоҳ-и, **شخصى** шахс-и, **دختری** дўхтар-и ва **چیزی** чиз-и сўзлари **يای نکره** билан келган бўлиб, предмет ёки шахснинг ноаниқлигини, номаълум бир предмет ё шахс ҳақида гап бораётганлигини билдиради.

Бундан ташқари, ноаниқлик белгиси **چه** чэ сўроқ олмошидан кейин келган сўзга қўшилиб, бирор предмет ҳақида маълумотга эга бўлиш ёки таажжуб ва ҳаяжонни изҳор қилиш маъноларини билдиради. Одатда бу хилдаги гаплар мазмунидан сўроқ англашилган бўлади. Масалан:

Он чэ кэтобист — У нима (қанақа) китоб?

Эмруз чэ рузист — Бугун қайси кун?

Изофали предлоглар

Форс тилида мустақил маънодаги баъзи бир от ва равишлар предлог вазифасида ҳам келиши мумкин. Бу сўзлар предлог бўлиб келганда, ўзларининг мустақил маъноларини йўқотиб, кўмакчи сўз англатган грамматик маънони бажарадилар ва димо ўздан кейин келган сўзга изофа ёрдамида бирикадилар. Изофий предлоглар форс тилида 20 дан ошиқ бўлиб, гапда асосий предлоглар орқали ифодаланган маъноларни конкретлаш, улар муносабатини яна ҳам аниқроқ кўрсатиш учун хизмат қиладилар. Масалан, **رو** ру (юз) сўзи гапда от сифатида ўзининг мустақил лексик маъносига эга бўлиши ёки лексик маъносини йўқотиб, кўмакчи сўз бўлиб келиши ҳам мумкин.

- . روی او ز بیا است. ру-йэ у зибо аст — Унинг юзи чиройли.
 . روی میز پاک است. ру-йэ миз пок аст — Столнинг юзи тоза.

Бу икки мисолда ҳам **رو** ру сўзи ўз лексик маъносида келган отдир.

. کتاب روی میز است. кэтоб ру-йэ миз аст — Китоб столнинг устидадир.

. میز گذاشتم. кифро ру-йэ миз гўзоштам — Портфельни столнинг устига қўйдим.

. کیف روی میز بود. киф ру-йэ миз буд — Портфель столнинг устида эди.

Мисолларнинг учаласида ҳам **رو** ру сўзи кўмакчи сўз бўлиб келган ҳамда ўрин, йўналиш маъноларини ифода этган. Бу мисолларда **رو** ру билан бирга ёзилиши керак бўлган **در** дар ва **به** бэ предлоглари тушиб қолган, чунки изофали предлоглар ўрин ва йўналиш маъноларини ифода этганларида, ўрин ва йўналиш маъноларини англатувчи **در** дар ва **به** бэ предлоглари кўпинча тушиб қолади. Уларнинг маънолари эса феълнинг семантикасига боғлиқ бўлади. Бу ҳолни ҳамма изофали предлогларнинг ишлатилишида кузатиш мумкин.

✓ Изофали предлогларнинг кўп учрайдиганлари қуйидагилар:

1. **پیش** пиш — *олд*. Бу сўз предлог бўлиб келганда *олдида*, *олдига* маъноларини англатади. Масалан:

. شخصی پیش کاتبی رفت. шахс-и пиш-э котиб-и рафт — Бир киши бир котибнинг олдида борди.

. شاعر فقیری پیش آدم متمولی رفت. шо'эр-э фақир-и пиш-э одам-э мўтамаввэл-и рафт — Бир камбағал шоир бир бой одамнинг олдида борди.

. من پیش دانشیار بودم. ман пиш-э донэшйор будам — Мен ўқитувчининг олдида эдим (бўлдим).

2. **پهلو** паҳлу — *ён*. Предлог бўлиб келганда *ёнида*, *ёнига* маъноларини англатади. Масалан:

. در جلسه پهلو دوستم نشستیم. дар жаласэ паҳлу-йэ дустам нэштам — Мажлисида дўстимнинг ёнига ўтирдим.

. پهلو دانشکده ما سینمای وطن واقع بود. паҳлу-йэ донэшка-дэ-йэ мо синэмо-йэ «ватан» воқэ' буд — Факультетимизнинг ёнида «Ватан» кинотеатри жойлашган эди.

3. **зир зир** — *ост, таг*. Бу сўз предлог бўлиб келганда *остида, тагида, остига, тагига* маъноларини англатади. Масалан:

زیر اشعه آفتاب همه چیز درخشان بود.
зир-э аша'э-йэ офтоб ҳамма чиз дэрахшон буд — Офтоб шуъласи остида ҳамма нарса ялтирар эди.

چوپانی پول خودرا زیر درخت پنهان کرد.
зир-э дэрахт пэнхон кард — Бир чўпон ўз пулини дарахт остига яширди.

4. **نزد назд** — *олд, ён*. Предлог бўлиб келганда *ёнида, олдида, ёнига, олдига* маъноларини англатади. Масалан:

روزی زن ملا نصرالدین پلو پخت و آنرا با دیگ نزد ملا گذاشت.
руз-и зан-э мўлло насрэддин пэлўу пўхт ва онро бо диг назд-э мўлло гўзошт — Бир куни мулла Насриддиннинг хотини палов пиширди ва уни қозон билан мулланинг олдига қўйди.

نزد او کسی نبود.
назд-э у кас-и набуд — Унинг олдида ҳеч ким йўқ эди.

5. **سر сар** — *бош*. Бу сўз предлог бўлиб келганда, ўз лексик маъносини бутунлай йўқотиб, фақат ўрин ва йўналиш маъноларини англатади. Масалан:

دانشجویان سر درس بودند.
Студентлар дарсда эдилар.

ما سر جای خود نشستیم.
мо сар-э жой-э хўд нэшастим — Биз ўз жойимизга ўтирдик.

6. **بالа боло** — *тепа, юқори*. Предлог бўлиб келганда *тепасида, юқорисида, тепасига, юқорисига* маъноларини англатади.

بالای درخت مرغی نشست.
дэрахтнинг устига бир қуш қўнди.

آهو بالای کوه بود.
Кийик тоғнинг устида эди.

7. **میان мийон** ва **بین бэйн** — *ўрта, ора*. Предлог бўлиб келганда *ўртада, орада, ўртага, орага* маъноларини билдиради. Масалан:

. **بەين آنها يزشک هم بود.** — Уларнинг орасида врач ҳам бор эди.

. **میان شاعر و ممتول یک وجب تفاوت بود.** — Шоир ва бой орасида (ўрта-сида) фарқ бир қарич эди.

. **دو! پنجره نقشه ایران آویزان بود.** — Икки дераза орасида Эрон харитаси осилган эди.

Булардан ташқари, **عقب 'ақаб** — орқа, **پی пэй** — из, **تو ту** — ич, **ичкари**, **بیرون бирун** — ташқари, сирт, **برابر баробар** — қарама-қарши сўзлари ҳам изофали предлог бўлиб келади.

Шундай қилиб, изофали предлоглар асосий предлогларга нисбатан кенг ва абстракт маънони англатади. Асосий предлоглар агар бирор предметни ўрни ёки йўналишини ифодаласа, изофали предлоглар шу ўрин ёки йўналиш предметнинг қайси томонига қаратилганини билдиради. Масалан:

روی میز ру-йэ миз — столнинг устида, столнинг устига;

زیر میز зир-э миз — столнинг тагида, столнинг тагига;

سر میز сар-э миз — столнинг ёнида, столнинг ёнига;

پشت میز пўшт-э миз — столнинг орқасида, столнинг орқасига;

بین دو میز бэйн-э дў миз — икки стол орасида, икки стол орасига ва ҳоказо.

خود хўд ўзлик олмоши

Форс тилида **خود хўд** ўзлик олмоши гапда мустақил ҳолда ҳамда бирор отга изофа орқали бирикиб келади.

خود хўд олмоши мустақил ҳолда кўпинча эгалик қўшимчалари билан бирга келади. Масалан:

مفرد

خودم хўдам — ўзим

خودت хўдат — ўзинг

خودش хўдаш — (унинг)

ўзи

جمع

خودمان хўдэмон — ўзимиз

خودتان хўдэтон — ўзингиз

خودشان хўдэшон — (уларнинг)

ўзлари

Мисоллар:

. **موسكو خودم برگشتم** аз шаҳр-э мўскӯу хўдам бар-гаш-там — Москва шаҳридан ўзим қайтдим.

. **به خانه ما خودش آمد** бэ хонэ-йэ мо хўдаш омад — Бизнинг уйга ўзи келди.

. **این متن را خودمان ترجمه کردیم** ин матиро хўдэмон таржўмэ кардим — Бу текстни ўзимиз таржима қилдик.

خود олмоши бирор отга изофа орқали бирикиб, гапда аниқловчи вазифасида келади. Масалан:

. **کتاب خود را به او دادم** кэтоб-э хўдро бэ у додам — Ўз китобимни унга бердим.

. **احمد با دوست خود به سینما رفت** аҳмад бо дуст-э хўд бэ синэмо рафт — Аҳмад ўз дўсти билан кинога борди.

. **کامران کار خود را تمام کردند** коргарон кор-э хўдро тамоm карданд — Ишчилар ўз ишларини тамоm қилдилар.

شما در خانه خود چه کار کردید؟ шўмо дар хонэ-йэ хўд чэ кор кардид? Сиз ўз уйингизда нима иш қилдингиз?

Ўзбек тилида ўзлик олмошидан кейин келган аниқланмиш доимо эгалик қўшимчаларини қабул қилади (*китобим, дўсти, ишлари, уйингиз* каби). Форс тилида эса аниқланмиш ҳеч қандай эгалик қўшимчаларини қабул қилмай, **خود** сўзи билан оддий изофа орқали бирикади. Ўзбек тилидаги эгалик маъноси форс тилида феълнинг шахс қўшимчалари орқали ифодаланади.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларнинг ёзилиши ва талаффузини ўрганинг.

خواندن хондан — ўқимоқ
خواستن хостан — хоҳламоқ, истамоқ
خوابیدن хобидан — ухламоқ

2- топшириқ. Қуйидаги сўзларга бирлик ва ноаниқлик белгисини қўйиб ёзинг ва ўқинг.

دختر، دانشجو، هنرپیشه، روزنامه، کاغذ، صندلی، پزشکی، دریا، نویسنده، ساعت،

3- топшириқ. Гапларни форсчага таржима қилинг.

Мен акамнинг олдига бордим. Сен ўз отанга нима дединг? Бугун у дарсга келмади. Студентлар ўз китобларини столнинг устига қўйдилар. Бизнинг факультет ёнида бир чиройли боғ жойлашган. У ўз исмини менга айтмади. Кеча биз машҳур шоирнинг олдида бўлдик. Бу иморатнинг остида ошхона жойлашган. Бир киши бозорда мendan сенинг исмингни сўради. Отам ўз портфелидан бир журнал чиқарди. Бу чўпоннинг уйи тоғнинг тепасида жойлашгандир. Бир куни ота ўз ўғлига деди. Студент ўқитувчига нима жавоб берди? Кеча сизнинг ўглингиз ўз ўртоғи билан бирга менинг олдимга келди. Бир камбағал одам дарахтнинг тагига ўтирди. Ўртоғимнинг жавобидан мен ҳам хижолат бўлдим. Бу шоир ўз шеърини ўқиб берди. Мен акамнинг олдига ўтирдим. Бу мақолани ўзинг ёздингми? Ҳа, бу мақолани ўзим ёздим. Бола ўз отасидан уэр сўради. Бу қанақа журнал? Бу «Саодат» журналидир. Синглим ўз портфелини столнинг устига қўйди. Кеча мен бир яхши китоб сотиб олдим. Уйнинг ўртасида стол ва 2 та стул бор эди.

4- топшириқ. Саволларга жавоб беринг.

- کی پیش آدم متمول رفت؟
- شاعر فقير پیش کی رفت؟
- میان شاعر و متمول چند وجب تفاوت بود؟
- آیا متمول از این رفتار خشمگین شد؟
- متمول از شاعر چه پرسید؟
- شاعر به متمول چه جواب داد؟
- متمول از جواب شاعر چه حالتی پیدا کرد؟
- متمول از کی عذر خواست؟

5- топшириқ. Текстни мустақил ўқинг, таржима қилинг ҳамда содда ва қўшма феълларни аниқланг.

فرمانده بزرگ میخائیل کوتوزوف

در سال هزار و هشتصد و دوازده ناپلئون امپراطور فرانسه بخاک روسیه حمله کرد. شماره ارتش فرانسه از ارتش روس بیشتر بود. در نوبت اول ارتش روسیه عقب نشینی کرد. ناپلئون تا نزدیکی مسکو

رسید. در آن زمان پادشاه روسیه الکساندر اول بود. او کوتوزوف را بفرماندهی کل ارتش تعیین کرد. میخائیل کوتوزوف فرمانده ماهر و دلیر بود. سربازان او را دوست داشتند.

نزدیک مسکو یک دهکده بنام بارادینو واقع بود. کوتوزوف در نزدیکی این دهکده لشکرهای روسی را جمع کرد. چون لشکر فرانسه باینجا رسید در هفتم سپتامبر سال هزار و هشتصد و دوازده بین ارتش روس و فرانسه جنگ در گرفت.

صحنه جنگ میدان بارادینو بود. روسها با شجاعت حمله دشمن را دفع کردند. سه ماه پس از نبرد بارادینو بفرماندهی کوتوزوف لشکر روس پیشروی آغاز نمود و لشکر ناپلئون عقب نشینی کرد. آنها در راه توپ و اسلحه خود را از دست دادند و دچار سرما و گرسنگی شدند. در نوامبر سال هزار و هشتصد و دوازده خاک روسیه از دشمن آزاد شد.

واژه‌ها

فرمانده	фармондэх — қўмондон	دهکده	дэхқадэ — қишлоқ
فرانسه	фаронсэ — Франция	بیشتر	биштар — кўпроқ
خاک	хок — тупроқ	بنام	бэ ном-э — номидаги
حمله کردن	хамлэ кардан — ҳужум қилмоқ	دلیر	дэлир — қўرқмас
شماره	шўморэ — миқдор	سرباز	сарбоз — солдат
اسلحه	аслахэ — қурол-аслаҳа	گرسنگی	гўрўснэги — очлик
ارتش	артэш — армия	دوست داشتن	дуст доштан — севмоқ
عقب نشینی کردن	ақаб нэшини кардан — чекинмоқ		
	کل	کؤلل	— ҳамма, бутун, бош, умумий
تعیین کردن	та'йин кардан — тайинламоқ		
با شجاعت	бо шэжо'ат — шижоатли, шижоат билан		
دفع کردن	даф' кардан — қайтармоқ, даф қилмоқ		
پس از	пас аз — ...дан сўнг, ...дан кейин		
بفرماندهی . . .	бэ фармондэх-и-йэ — қўмондонлигида		
پیشروی	пишрави — олға, илгари		
آغاز نمودن	оғоз намудан — бошламоқ		
از دست دادن	аз даст додан — қўлдан бермоқ, йўқотмоқ		
دچار شدن	дўчор шўдан — дучор бўлмоқ, йўлиқмоқ		
جمع کردن	жам' кардан — тўпламоқ, йиғмоқ		
جنگ در گرفتن	жанг дар-гэрэфтан — жанг бошланмоқ		

درس دوازدهم

ЎН ИККИНЧИ ДАРС

من هر روز چه ميکنم

من هر روز صبح ساعت هفت از خواب بیدار میشوم. اول در حیاط ورزش میکنم. بعد دست و روی خود را با صابون میشویم و دندانهای ما را مسواک میزنیم. پس از آن لباس را میپوشم و ساعت هفت و نیم سر میز غذا خوری مینشینم. پس از صرف صبحانه کیف خود را بر میدارم و از خانه بیرون میروم. ساعت هشت صبح سوار اتوبوس برقی میشوم و بعد از بیست دقیقه بدانشکده میرسم و از اتوبوس برقی پیاده میشوم. ساعت هشت و نیم زنگ میزنند و من با رفقای خود داخل کلاس درس میشوم و سر جای خود مینشینم. درس آغاز میشود. بعد از هر چهل و پنج دقیقه تنفس میشود. هنگام تنفس ما استراحت میکنیم. بعضی ها سیکار می کنند و برخی صحبت میکنند. ساعت دو بعد از ظهر درس ما تمام میشود. بعد از پایان درس بعضی از دانشجویان به منزل خود و برخی بکتابخانه میروند. من همیشه بعد از درس به کتابخانه اساسی دانشگاه میروم و در آنجا روزنامه ها و مجله های تازه میخوانم و درس خود را برای فردا حاضر میکنم. ساعت شش یا هفت بعد از ظهر به منزل بر میگردم. در خانه شام میخورم. سپس استراحت میکنم، به رادیو گوش میدهم یا کتاب ادبی میخوانم. عصر روز های تعطیل با مادر یا پدرم به تئاتر یا سینما میروم. ساعت یازده شب به خواب میروم و برنامه روزانه من تمام میشود.

واژه‌ها

- کردن кардан (кун) — қилмоқ
 صبح сўбҳ — тонг, эрталаб
 شدن шўдан (شو) — бўлмоқ, айланмоқ
 بیدار شدن бидор шўдан — уйғонмоқ

حباط	хайот — ҳовли
ورزش کردن	варзэш кардан — бадан тарбия қилмоқ, спорт билан шуғулланмоқ
بعد	ба'д — сўнг, кейин
سپس	сэпас — сўнг, кейин, сўнгра
دست	даст — қўл
صابون	собун — совун
شستن	шўстан (شو шу) — ювмоқ
دندان	дандон — тиш
گرد دندان	гaрд-э дандон — тиш порошоғи
خمير دندان	хамир-э дандон — тиш пастаси
مسواک زدن	мэсвок задан — тиш тозаламоқ
لباس	лэбос — кийим
پوشيدن	пушидан (پوش пуш) — киймоқ
میز غذاخوری	миз-э ғазохўри — овқатланиш столи
نشستن	нэшастан (نشين нэшин) — ўтирмоқ
✓ صبحانه خوردن	сўбҳонэ хўрдан — нонушта қилмоқ
شام خوردن	шом хўрдан — кечки овқатни емоқ
برداشتن	бар-доштан (بار دار бар-дор) — кўтармоқ
بيرون رفتن	бирун рафтан — чиқмоқ (ташқарига)
سوار شدن	савор шўдан — минмоқ, ўтирмоқ, чиқмоқ
رسيدن	расидан (رس рас) — етмоқ
اتوبوس برقی	ўтўбус-э барқи — троллейбус
پياده شدن	пийодэ шўдан — ...дан тушмоқ, яёв бўлмоқ
زنگ	занг — қўнғироқ
زنگ زدن	занг задан — қўнғироқ чалмоқ
رفقا	рўфақо — ўртоқлар
داخل شدن	дохэл шўдан — кирмоқ
آغاز شدن	оғоз шўдан — бошланмоқ
تمام شدن	тамом шўдан — тамом бўлмоқ
تنفس	танаффўс — танаффус
سيگار کشيدن	сигор кашидан — папирос чекмоқ
صحبت کردن	сўҳбат кардан — сўҳбатлашмоқ
بعضی	ба'зи — баъзи
برخی	бархи — баъзи бир
ظہر	зўҳр — туш пайти, куннинг ярми
✓ پايان	пойон — тугаш, охири
هنگام	ҳангом — пайт, вақт

- همیشه **хамишэ** — **хамиша**
 بعد از پایان درس — **дарс тугагандан сўнг ба'д аз пойон-э дарс**
 فردا **фардо** — **эртага**
 حاضر کردن **ҳозэр кардан** — **тайёрламоқ, ҳозирламоқ**
 برگشتن **бар-гаштан** (برگرد **бар-гард**) — **қайтмоқ**
 رادیو **родйў** — **радио**
 تلویزیون **тэлэвизйун** — **телевизор**
 گوش دادن **гуш додан** — **қулоқ солмоқ**
 دادن **додан** (ده **дэх**) — **бермоқ**
 خواندن **хондан** (خوان **хон**) — **ўқимоқ**
 پدر و مادر **пэдар-ў модар** — **ота-она**
 عصر **'аср** — **кеч, кечқурун**
 برنامه **барномэ** — **программа, план**
 به خواب رفتن **бэ хоб рафтан** — **уйқуга кетмоқ, ухламоқ**
 برنامه روزانه **барномэ-йэ рузонэ** — **кун тартиби, кундалик иш (программаси)**
 پس از صرف صبحانه **пас аз сарф-э сўбҳонэ** — **нонуштадан сўнг**

Грамматик изоҳ

Ҳозирги замон феъл негизининг ясалиши

Юқорида эслатиб ўтганимиздек, форс тилида ҳар бир феълнинг ўтган замон ва ҳозирги замон феъл негизи бўлади. Утган замон феъл негизи оддий йўл билан, яъни феълнинг ноаниқ формасидан ن -ан қисмини олиб ташлаш орқали ясалади; ҳозирги замон феъл негизи эса бирмунча мураккаб бўлиб, маълум бир қондага бўйсунмаган ҳолда ясалади. Масалан:

- رفتن **рафтан** → رو **рўу** (бормоқ)
 آمدن **омадан** → آ **о** (келмоқ)
 نشستن **нэшастан** → نشین **нэшин** (ўтирмоқ)
 دادن **додан** → ده **дэх** (бермоқ)
 شدن **шўдан** → شو **шўу** (бўлмоқ, айланмоқ)
 خواندن **хондан** → خوان **хон** (ўқимоқ)
 کردن **кардан** → کن **кўн** (қилмоқ)
 دیدن **дидан** → بین **бин** (кўрмоқ)

شستن шўстан → شو шу (ювмоқ)
 زدن задан → زن зан (урмоқ)
 پوشيدن пушидан → پوش пуш (книймоқ)
 خوردن хўрдан → خور хўр (емоқ, ичмоқ)
 بر داشتن бар-доштан → دار бар-дор (кўтармоқ)
 بر گشتن бар-гаштан → گرد бар-гард (қайтмоқ)

Юқорида келтирилган мисоллардан кўриниб турибдики, феълларнинг ҳозирги замон негизининг ясалишини фақат уларни такрорлаш, ёдлаш ва машқ қилиш орқали ўзлаштириш мумкин. Одатда, дарслик ва луғатларда феълнинг ноаниқ формаси билан бир қаторда, уларнинг ҳозирги замон негизи ҳам берилади. Мазкур дарсликда ҳам форс тилида кўп ишлатиладиган феъллар ва уларнинг ҳозирги замон феъл негизлари китоб охирида илова қилинди.

Ҳозирги-келаси замон феъли مضارع اخباری мўзорэ'-э ахбори

Ҳозирги-келаси замон феъли ҳозирги замон феъл негизи олдига **می** ми- олд қўшимчаси ва охирига қуйидаги шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади.

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	م - ам	یم - им
II шахс	ی - и	ید - ид
III шахс	د - ад	ند - анд

Схемадан кўринишича, ҳозирги-келаси замонда ишлатиладиган шахс-сон қўшимчалари ўтган замон феълида ишлатиладиган шахс-сон қўшимчаларидан фақат III шахс бирликда фарқ қилади.

Ҳозирги-келаси замон феълнинг тусланишида ургу **ми**-
олд қўшимчасига тушади.

خواندن хондан — **خوان** хон ўқимоқ
феълнинг тусланиши

مفرد

من ميخوانم ман михонам — Мен ўқияпман, ўқийман.
تو ميخواني тў михони — Сен ўқияпсан, ўқийсан.
او ميخواند у михонад — У ўқияпти, ўқийди.

جمع

ما ميخوانيم мо михоним — Биз ўқияпмиз, ўқиймиз.
شما ميخوانيد шўмо михонид — Сиз ўқияпсиз, ўқийсиз.
آنها ميخوانند онҳо михонанд — Улар ўқияптилар, ўқийдилар.

Префиксли ва қўшма феълларда **ми** олд қўшимчаси қў-
макчи феълга қўшилади.

برگشتن бар-гаштан — **برگرد** бар-гард қайтмоқ
феълнинг тусланиши

مفرد

من بر ميگردم ман бар-мигардам — Мен қайтяпман, қайтаман.
تو بر ميگردی тў бар-мигарди — Сен қайтяпсан, қайтасан.
او بر ميگردد у бар-мигардад — У қайтяпти, қайтади.

جمع

ما بر ميگرديم мо бар-мигардим — Биз қайтяпмиз, қайтамиз.
شما بر ميگرديد шўмо бар-мигардид — Сиз қайтяпсиз, қайтасиз.
آنها بر ميگردند онҳо бар-мигарданд — Улар қайтяптилар, қайта-
дилар.

كار كردن кор кардан — **كار كن** кор кўн ишламоқ
феълнинг тусланиши

مفرد

من كار ميكنم ман кор микўнам — Мен ишляяпман, ишлайман.
تو كار ميكني тў кор микўни — Сен ишляяпсан, ишлайсан.
او كار ميكند у кор микўнад — У ишляяпти, ишлайди.

جمع

ما کار میکنیم **мо** кор микўним — Биз ишляяпмиз, ишлаймиз.
شما کار میکنید **шўмо** кор микўнид — Сиз ишляяпсиз, ишлайсиз.
آنها کار میکنند **онҳо** кор микўнанд — Улар ишляяптилар, ишлайдилар.

Ҳозирги замон феъл негизи дифтонг **ўу** билан тугаган бўлса, шахс-сон қўшимчалари қўшилганда **ав** деб талаффуз этилади. Масалан, **رفتن** рафтан феълнинг негизи **ро** **рўу** тусланганда, **رو** рав; **شدن** шўдан феълнинг негизи **شو** **шўу** тусланганда, **شو** шав деб ўқилади.

رفتن рафтан — **رو** **рўу** *бормоқ* феълнинг тусланиши

مفرد

من میروم **ман** миравам — Мен кетяпман, бораман.
تو میروی **тў** мирави — Сен кетяпсан, борасан.
او میروند **у** миравад — У кетяпти, боради.

جمع

ما میرویم **мо** миравим — Биз кетяпмиз, борамиз.
شما میروید **шўмо** миравид — Сиз кетяпсиз, борасиз.
آنها میروند **онҳо** мираванд — Улар кетяптилар, борадилар.

Ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ унли **і** **о** ёки **у** билан тугаса, шахс-сон қўшимчалари олдидан **І** шахс бирлик **ва** **III** шахс бирлик **ва** кўпликда бир **ی** **й**о, қолган шахсларда эса шахс-сон қўшимчалари олдидан бир **ء** **ҳ**амза белгиси орттирилиб ёзилади.

آمدن омадан — **آ** **о** *келмоқ* феълнинг тусланиши

مفرد

من میآیم **ман** миойам — Мен келяпман, келаман.
تو میآی **тў** миои — Сен келяпсан, келасан.
او میآید **у** миойад — У келяпти, келади.

جمع

ما میآئیم **мо** миоим — Биз келяпмиз, келамиз.
شما میآید **шўмо** миоид — Сиз келяпсиз, келасиз.
آنها میآیند **онҳо** миойанд — Улар келяптилар, келадилар.

Ҳозирги-келаси замон фелининг бўлишсиз шакли **ми-** олд қўшимчаси олдига урғули **на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

- **من نيمروم** ман намиравам — Мен бормайман.
- **او بر نيمگردد.** у бар-намигардад — У қайтмайди.
- **ما سيگار نيمكشيم.** мо сигор намикашим — Биз папирос чекмай-миз.
- **من استراحت نيمكنم.** ман эстэроҳат намикўнам — Мен дам олмайман.

Ҳозирги-келаси замон феъли қуйидаги маъноларни билдиради:

1. Иш-ҳаракатнинг ҳозир, гапирилиб турган пайтнинг ўзида бажарилаётганини билдиради. Масалан:

- **تو چه ميكني؟ من روزنامه ميخوانم.** ман рузномэ михонам — Сен нима қиляпсан? Мен газета ўқияпман.
- **دانشجو بدانشيار جواب ميدهد.** донэшжу бэ донэшйор жавоб мидэҳад — Студент ўқитувчига жавоб берапти.
- **حالا ما از زبان فارسي به زبان ازبكي ترجمه ميكنيم.** ҳоло мо аз забон-э форси бэ забон-э ўзбаки таржумэ микўним — Ҳозир биз форс тилидан ўзбек тилига таржима қиляпмиз.

2. Иш-ҳаракатнинг умуман, доимий бўлиб туришини англа-тади. Масалан:

- **پدram در کارخانه ماشين سازي کار ميکند.** пэдарам дар корхонэ-йэ мошинсози кор микўнад — Отам машинасозлик заводида ишлайди.
- **من در دانشکده خاورشناسي تحصيل ميکنم.** ман дар донэшка-дэ-йэ ховаршэноси таҳсил микўнам — Мен шарқ факультетида ўқийман.
- **ما هر روز صبح ورزش ميکنيم.** мо ҳар руз сўбҳ варзэш микўним — Биз ҳар куни эрталаб бадан тарбия қиламиз.
- **او در خيابان مرکي زندگي ميکند.** у дар хийобон-э гўрки зэн-дэги микўнад — У Горький кўчасида яшайди.
- **دور خورشيد ميگردد.** замин дўур-э хўршид мигардад — Ер Қуёш атрофида айланади.

3. Келаси замон маъносини англашиб, иш-ҳаракатни келаси замонда бажарилишини билдиради. Ҳозирги-келаси замон феълнинг бу маъносини ифодалаш учун одатда иш-ҳаракатни келажакда бажарилишига ишора қилувчи пайт ҳоллари ишлатилади.

من فردا به سینما میروم. ман фардо бэ синэмо миравам — Мен эртага кинога бораман.

Соат-э сэ дарс-э мо тамо м-и-шавад — Соат учда дарсимиз тамо бўлади.

بعد از دو ساعت مادرم از کار بر میگردد. ба'д аз дӯ со'ат модам аз кор бар-мигардад — Икки соатдан сўнг онам ишдан қайтади.

Баъзан шеъриятда ёки фольклорда ҳозирги-келаси замон феълнинг олд қўшимчаси **می** ми- тушиб қолиши мумкин. Масалан:

دانا داند و پرسد نادان نداند و نپرسد. доно донад ва нӯрсад нодон надонад ва напӯрсад — Биладиган биледи ва сўрайди, билмайдиган билмайди ва сўрамайди. (Мақол.)

тири кэ аз камон жаст бар-нагардад — Ейдан отилган ўқ қайтиб келмайди. (Мақол.)

Қондага мувофиқ шундай бўлиши керак эди:

دانا میداند و میپرسد نادان نمیداند و نمیپرسد. доно мидонад ва мипӯрсад, нодон намидонад ва намипӯрсад.

тири кэ аз камон жаст бар-намгардад.

مارو داردист اندر دل
агар гуйам забон сузад,
وا-гар пәнҳон кўнам тарсам
که مغز استخوان سوزد. —

Юрагимда бир дардим бор
Агар айтсам тилим куяди,
Ва агар яширсам, қўрқаманки,
Суягимнинг мағзи куяди. (Рубоий.)

Бу рубоийда ҳам **سوزد** сузад, **ترسم** тарсам феъллари **میسوزد** мисузад, **میتрсм** митарсам шаклларида ёзилиши керак эди.

Форс тилида **аз қил қабл аз, пиш аз, ба'д аз** ва **аз пас аз** бирикмалари пайтни билдириб, бирор иш-ҳаракат ё ҳодисани иккинчи бир иш-ҳаракатдан аввал ёки сўнг ба-жарлишини кўрсатади. Масалан:

• **ما همیشه قبل از غذاخوری دست خود را با صابون میشوئیم.** Би-мишэ қабл аз ғазохўри даст-э хўдро бо собун мишуим — Биз ҳамиша овқат ейишдан аввал қўлимизни совун билан ювамиз.

• **دانشجویان شعبهٔ ما صبح پیش از آغاز درس ورزش میکنند.** до-нэшжуйон-э шў'бэ-йэ мо сўбх пиш аз оғоз-э дарс варзэш микў-нанд — Бизнинг бўлим студентлари эрталаб дарсдан аввал ба-дан тарбия қиладилар.

• **ما امروز بعد از درس به سینما میرویم.** мо эмруз ба'д аз дарс бэ синэмо миравим — Биз бугун дарсдан сўнг кинога борамиз.

• **من صبح سوار اتوبوس برقی میشوم و پس از بیست دقیقه بدانشکده میروم.** ман сўбх савор-э ўтўбус-э барқи мишавам ва пас аз бист дақиқэ бэ донэшкадэ мирасам — Мен эрталаб троллейбусга ўтираман ва йигирма минутдан сўнг факультет-га етиб келаман.

Бу бирикмалардан **аз қил қабл аз** билан **аз пиш аз** ва **аз ба'д аз** билан **аз пас аз** ўзаро синонимик бирикмалар-дир.

Қўшма феълларнинг контакт ва дистант ҳолати

Гапда қўшма феълларнинг от қисми кўмакчи феъл билан ёнма-ён келиб, улар орасида гапнинг бошқа бўлаклари бўлмаса, бу ҳолат феълнинг кон т а к т ҳолати дейилади. Масалан:

• **ما ورزش میکنیم.** мо варзэш микўним — Биз бадан тарбия қиламиз.

• **دانشجویان صحبت میکنند.** донэшжуйон сўхбат микўнанд — Студентлар суҳбатлашяптилар.

Қўшма феълнинг от қисми билан кўмакчи феъл орасида гап-нинг бошқа бўлаклари келган бўлса, бу ҳолат қўшма феълнинг ди-с-т-ан-т ҳолати дейилади. Қўшма феълнинг ди-с-т-ан-т ҳо-латида феълнинг от қисмидан то кўмакчи феългача бўлган сўз-ларнинг ҳаммаси ўзаро изофий боғланишда бўлади.

Форс тилида баъзи феълларгина дистант ҳолатда ишлатилиши мумкин. Улар ичида кўп учрайдиганлари қуйидагилар:

سوار شۇدان **савор шўдан** — минмоқ (ўтирмоқ), чиқмоқ
داخل شۇدان **дохэл шўдан** — кирмоқ
ماشغول بودان **машғул будан** — машғул бўлмоқ, шуғулланмоқ

Мисоллар:

من سوار اسب شدم. **ман савор-э асб шўдам** — Мен отга миндим.

ملا نصرالدين سوار خر خود شد. **мўлло насрэддин савор-э хар-э хўд шўд** — Мулла Насриддин ўз эшагига минди.

ما هر روز صبح سوار اتوبوس برقى ميشويم. **мо ҳар руз сўбҳ савор-э ўтўбус-э барқи мишавим** — Биз ҳар куни эрталаб троллейбусга чиқамиз.

نمايندگان افغانستان سوار هوايما شدند. **намойандгон-э афғонэстон савор-э ҳавопэймо шўданд** — Афғонистон намояндалари самолётга чиқдилар.

دانشجویان داخل کلاس شدند. **донэшжуйон дохэл-э кэлос шўданд** — Студентлар аудиторияга кирдилар.

کسى داخل اطاق شد. **кас-и дохэл-э ўтоқ шўд** — Кимдир (бир киши) уйга кирди.

ما مشغول خواندن کتاب فارسی هستيم. **мо машғул-э хондан-э кэтоб-э форси ҳастим** — Биз форс тили китобини ўқиш билан машғулмиз.

وقتیکه شما آمديد من مشغول صحبت بودم. **вақти-кэ шўмо омадид ман машғул-э сўҳбат будам** — Сиз келган вақтда, мен суҳбат билан машғул эдим.

Юқоридаги жумлаларнинг кўпидан жўналиш маъноси англашилса-да, лекин жўналишни ифодаловчи **бе бэ** предлоги қатнашмайди. Бу феъл бирикмалари контакт ҳолатда ҳам учрайди. Бу ҳолда жўналиш маъноси **бе -бэ** предлоги орқали ифода этилади.

دانشجویان به کلاس داخل شدند. **донэшжуйон бэ кэлос дохэл шўданд** — Студентлар аудиторияга кирдилар.

من به اتوبوس سوار شدم. **ман бэ ўтўбус савор шўдам** — Мен автобусга чиқдим.

ما به خواندن کتاب مشغول هستيم. **мо бэ хондан-э кэтоб машғул ҳастим** — Биз китоб ўқиш билан машғулмиз.

Вақтнинг ифодаланиши

Вақтнинг соат орқали ифодаланиши

Вақт **ساعت** со'ат сўзининг сон билан бирикуви орқали кўрсатилади. Бу бирикмада соат миқдорини билдирувчи сўз олдин, **ساعت** со'ат сўзи эса ундан кейин келади ва **چند ساعت؟** чанд со'ат? — *Неча соат?* деган саволга жавоб бўлади. Масалан:

شما چند ساعت کار کردید؟ шўмо чанд со'ат кор кардид?
Сиз неча соат ишладингиз?

من شش ساعت کار کردم. ман шеш со'ат кор кардам —
Мен олти соат ишладим.

ساعت со'ат сўзи гапда эга ва миқдорни билдирувчи сўз кесим бўлиб келганда, миқдорни билдирувчи сўз кесимликни ифодаловчи **است** аст боғламасини қабул қилиб, эгадан сўнг келади ва **ساعت چند است؟** со'ат чанд аст? — *Соат неча?* деган саволга жавоб бўлади. Масалан:

حالا ساعت چند است؟ ҳоло со'ат чанд аст? — Ҳозир соат неча?
حالا ساعت پنج است. ҳоло со'ат панж аст — Ҳозир соат беш.

Вақтнинг муайян бир пайтини ифода этиш учун аввал **ساعت** со'ат сўзи, сўнг миқдорни билдирувчи сўз келиб, бир-бирлари билан изофа орқали бирикадилар ва **ساعت چند؟** со'ат-э чанд? — *Соат нечада?* **کىمى؟** — *Қачон?* деган саволларга жавоб бўлади. Масалан:

در دانشگاه درس ساعت چند شروع میشود؟ дар донэшгоҳ дарс со'ат-э чанд шўру' мишавад? — Университетда дарс соат нечада бошланади?

در دانشگاه درس ساعت نه شروع میشود. дар донэшгоҳ дарс со'ат-э нўҳ шўру' мишавад — Университетда дарс соат тўққизда бошланади.

Соат нечада? қачон? саволларига жавоб бўлиб келган бу бирикма ўзбек тилида ўрин-пайт келишигининг белгиси-да қўшимчаси орқали ифода этилса, форс тилида эса изофа орқали берилади. Масалан:

ўзбекча
соат тўртда
соат ўнгда

форсча
со'ат-э чаҳор
со'ат-э даҳ

Вақтнинг маълум пайтини аниқроқ кўрсатиш учун кўпинча **صبح** сўбҳ (эрталаб), **ظهر** ба'д аз зўҳр (тушдан сўнг), **عصر** 'аср (кеч, кечқурун), **دوست** дўрўст (роса, худди) каби сўзлар ҳам ишлатилади. Бу сўзлардан фақат **دوست** дўрўст сўзи вақтни ифодаловчи бирикма бошида, қолганлари эса бирикма охирида келиб, у билан изофа орқали боғланадилар. Масалан:

دوست **ساعت** **پنج** дўрўст со'ат-э панж — Роса соат бешда.

صبح **ساعت** **هفت** со'ат-э ҳафт-э сўбҳ — Эрталаб соат еттида.

عصر **ساعت** **هشت** со'ат-э ҳашт-э 'аср — Кеч соат саккизда.

ظهر **ساعت** **چهار** **بعد** **از** **ظهر** со'ат-э чаҳор-э ба'д аз зўҳр — Тушдан сўнг соат тўртда.

Вақтнинг соат ва минут орқали ифодаланиши

Вақтнинг соат ва минутини ифода этиш учун аввал **ساعت** со'ат, сўнг минут миқдори келади. Бу бирикмада соат миқдори ва минут миқдори **و** -ў боғловчиси орқали боғланади.

Агар минут миқдори 30 дан кам бўлса, соат миқдоридан сўнг шу соатдан ўтган минут миқдори келади. Масалан:

ساعت **پنج** **و** **بيست** **دقيقه** **است.** со'ат панж-ў бист дақиқэ аст — Соат бешдан йигирма минут ўтди.

ساعت **هفت** **و** **سيزده** **دقيقه** **است.** со'ат ҳафт-ў сиздах дақиқэ аст — Соат еттидан ўн уч минут ўтди.

Агар минут миқдори 15 бўлса, 15 минут ўрнига кўпинча **ربع** рўб' (чорак) сўзи ишлатилади. Масалан:

ساعت **دوازده** **و** **ربع** **است.** со'ат дўвоздах-ў рўб' аст — Соат ўн иккидан чорак ўтди.

ساعت **شش** **و** **ربع** **است.** со'ат шэш-ў рўб' аст — Соат олтидан чорак ўтди.

Ага минут миқдори 30 бўлса, 30 минут ўрнида **ним ним** (ярим) сўзи ишлатилади. Масалан:

. **ساعت هشت و نیم است** со'ат ҳашт-ў ним аст — Соат саккиз ярим.

. **ساعت یک و نیم است** со'ат йёк-ў ним аст — Соат бир ярим.

Агар минут миқдори 30 дан ошиқ бўлса, соат миқдоридан сўнг шу соатга етишмаган минут миқдори ва бирикма охирига **кам кам** (кам) сўзи қўйилади. Масалан:

. **ساعت چهار و ده دقیقه کم است** со'ат чаҳор-ў даҳ дақиқэ кам аст — Соат ўн минути кам тўрт.

. **ساعت نه و ربع کم است** со'ат нўҳ-ў рўб' кам аст — Соат чоракам тўққиз.

Вақт бўлагини ифодаловчи бу бирикмада ўзбек тилидаги ана шундай бирикма тартибининг аксини кўрамиз. Яъни, ўзбек тилида аввал минут миқдори, сўнг соат миқдори кўрсатилса, форс тилида аксинча, аввал соат, сўнг минут миқдори ифода этилади.

Ўзбек тилида

Соат йигирма минути кам етти.

Форс тилида

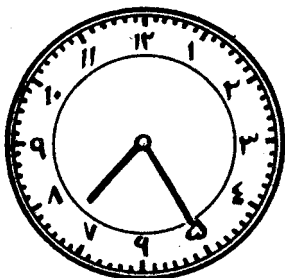
Соат ҳафт-ў бист дақиқэ кам аст.

Эслатма. **ربع** рўб' ва **ним ним** сўзлари ўзбек тилидагидек кўпроқ халқ тилига онд бўлиб, адабий тилда асосан **دقیقه پانزده** понздаҳ дақиқэ (ўн беш минут) ва **سی دقیقه** си дақиқэ (ўттиз минут) бирикмалари ишлатилади. Масалан:

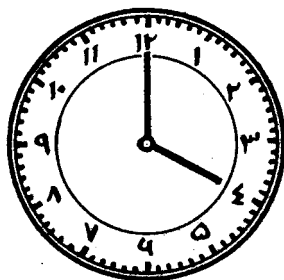
. **ساعت ده و پانزده دقیقه است** со'ат даҳ-ў понздаҳ дақиқэ аст — Соат ўндан ўн беш минут ўтди.

. **ساعت دو و سی دقیقه است** со'ат дў-ў си дақиқэ аст — Соат иккидан ўттиз минут ўтди.

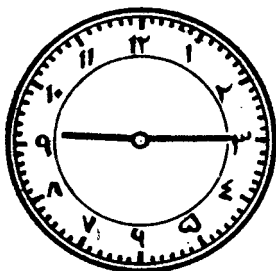
ساعت چند است؟

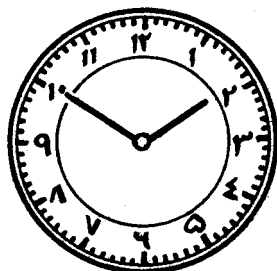
ساعت هفت و بیست و پنج دقیقه است

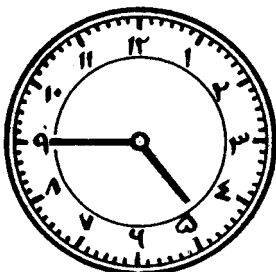
ساعت درست چهار است

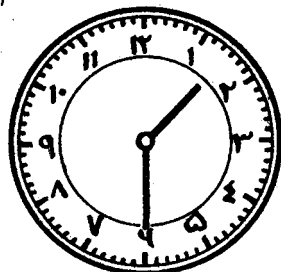
ساعت نه و ربع است

ساعت دو و ده دقیقه کم است

ساعت پنج و ربع کم است

ساعت یک و نیم است

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни ҳозирги-келаси замоннинг бўлишли шаклида тусланг.

دانستن донэстан — دان дон (билмоқ)
گفتن гўфтан — گو гу (айтмоқ)
بر داشتن бар-доштан — بردار бар-дор (кўтармоқ)
گوش دادن гуш додан — گوش ده гуш дэх (қулоқ солмоқ)

2- топшириқ. Қуйидаги феълларни ҳозирги-келаси замоннинг бўлишсиз шаклида тусланг.

خواستن хостан — خواه хоҳ (хоҳламоқ)
شستن шўстан — شو шу (ювмоқ)
ورزش کردن варзэш кардан — ورزش کن варзэш кўн (бадан тарбия қилмоқ)

3- топшириқ. Вақт ифодаланган ибора ва бирикмаларни форс тилига таржима қилинг.

Соат ўн бир. Соат иккидан ўн минут ўтди. Соат саккиздан беш минут ўтганда. Эрталаб соат етти яримда. Роса соат тўққизда. Тушдан сўнг соат тўртда. Соат чоракам ўн икки. Соат ўн саккиз минути кам олти. Кеч соат ўнда. Соат йигирма минути кам ўн икки. Тушдан сўнг соат учда. Соат бирдан йигирма етти минут ўтди. Соат ўн беш минути кам саккизда. Тушдан сўнг соат чоракам бешда. Эрталаб соат йигирма минути кам саккизда. Соат беш минути кам икки.

4- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Дарсдан сўнг қаерга борасиз? Дарсдан сўнг уйга бораман. Факультетда Аҳмадни кўрдингизми? Йўқ, у бугун дарсга келмади. Мен бугун кинога бормайман. Сиз кечқурун қаерга борасиз? Биз ҳар куни факультетга пиёда келамиз. Сен биласанми, у ким? Йўқ, билмайман. Уртоғимнинг отаси заводда ишлайди. Уқитувчи дарсни бошлади. Мен эрталаб соат саккиз яримда уйдан чиқаман ва ўн минутдан сўнг факультетга етиб келаман. Сиз нима ўқияписиз? Мен Эрон ёзувчиси Содиқ Ҳидоятнинг ҳикоясини ўқияпман. Навбатчи дарс бошланишига қадар доскани тозалайди. Сен қаерга кетяпсан? Мен кутубхонага кетяпман, кеч соат еттида келаман. Сиз ёзда қаерга борасиз? Мен ёзда Самарқанд шаҳрига бораман. Сешанба куни акангизнинг олдида бўлдим. Мен ҳар куни нонуштадан аввал бадан тарбия

қиламан. Бугун кечқурун ҳаво совуқ бўлади. У сенга нима деяпти? Уч йилдан сўнг мен университетни тамом қиламан. Сиз неча минут бадан тарбия қиласиз? Ҳар куни биз олти соат дарс ўқиймиз. Йигирма минутдан сўнг дарсимиз бошланади. Уқитувчи мендан сўрамади. Мен троллейбусга тушмайман. Бу инженер қаерда ишлайди? Бу инженер заводда ишлайди. Укам ҳар куни қўлини совун билан ювади. Филология факультетида дарс тушдан сўнг соат учда бошланади. Дарс бошланишидан аввал сиз нима қиласиз? Эрталаб соат нечада нонушта қиласиз? Мен эрталаб соат чоракам саккизда нонушта қиламан. Китобингизни кимга бердингиз? Китобимни ўртоғимга бердим. Сиз нима еясиз? Мен нон еяпман.

5- топшириқ. *Уз* кум тартибнингизни форс тилида ёзиб чиқинг.

6- топшириқ. *Мақолларни таржима қилинг ва ёд олинг.*

. *کوه به کوه نمیرسد آدم به آدم میرسد.*
одам бэ одам мирасад.

. *سۇخان-э рост талх аст.*

. *бор-э каж бэ манзэл намирасад.*

. *با یک گل بهار نمیشود.* бо йёк гўл баҳор намишавад.

. *تэшنه در خواب آب مبیند.* тэшнэ дар хоб об мибинад.

Л у г а т

کوه куҳ — тоғ
سۇخان сўхан — сўз
رост рост — тўғри, рост
تلخ талх — аччиқ

بار бор — юк
کچ каж — эгри
خواب хоб — уйқу, туш
آب об — сув

7- топшириқ. Қуйндаги бирикма ва ибораларий ёд олинг ва улар ёрда-
мида 20 та гап тузинг.

- ساعت مچی со'ат-э мўчи — қўл соати
ساعت بغلي со'ат-э бағали — ён соати
ساعت ديوارى со'ат-э дивори — девор соати
ساعت روميزى со'ат-э румизи — стол соати
ساعت شماطه со'ат-э шаммотэ — будильник
ساعتم عقب است . со'атам 'ақаб аст — соатим орқада
ساعتم جلو است . со'атам жэлўу аст — соатим олдинда
... ساعت در شبانه روز ... дақиқэ 'ақаб
دقيقه عقب ميماند . мимонад — Соатим суткада ... минут
орқада қолади.
... ساعت در شبانه روز ... дақиқэ жэлўу
دقيقه جلو ميرود . миравад — Соатим суткада ... минут ол-
дин кетади.
ساعتم خراب شده است . со'атам хароб шўдэ аст — Соатим (тўх-
таб) бузилиб қолибди.
کوک کردن کук кардан. — (соатни) бурамоқ
ساعت خودرا کوک کردم . со'ат-э хўдро кук кардам — Соатимни бу-
радим.
فرا موش کردم که ساعت را کوک بکنم . фаромуш кардам кэ со'атамро кук бэқў-
нам — Соатимни бураш эсдан чиқибди.

8- топшириқ. Саволларга жавоб беринг.

ساعت چند نوع است؟

— اين چه ساعتی است؟

— شما چه نوع ساعتی دارید؟

— آیا شما ساعت مچی دارید؟

— ساعتان شبانه روز چند دقیقه

عقب ميماند (جلو ميرود)؟

— حالا ساعت چند است؟

— روزی چند ساعت درس ميخوانيد؟

— درستان ساعت چند آغاز ميشود؟

- روزهای تعطیل مشغول چه کار هستید؟
- در ایران چه روزی رُوز تعطیل است؟
- چند روز یک ماه است؟
- چند ماه یک سال است؟
- یکشنبه چه روزی است؟
- هر روز ساعت چند از خواب بیدار میشوید؟
- از منزل شما تا دانشکده چند دقیقه راه است؟
- پدرتان ساعت چند از سر کار بر میگردد؟

درس سیزدهم ЎН УЧИНЧИ ДАРС

خانواده ما

خانواده ما از شش نفر عبارت است. من پدر و مادر، دو برادر بزرگ و یک خواهر کوچک دارم. پدرم در انستیتوی ریاضیات فرهنگستان علوم ازبکستان کارمند علمی است. مادرم آموزگار است و در یکی از دبیرستانهای تاشکند تدریس میکند. یکی از برادران بزرگم مهندس است و با زن و دختر چهار ساله خود در شهر فرغانه زندگی میکند. برادر دیگرم در اداره تشریفات روزنامه ازبکستان شوروی مشغول کار است. او هنوز جوان است و زن ندارد. خواهر کوچکم دوازده سال دارد. او پیش-آهنگ است و در دبیرستان تحصیل میکند. دختر برادرم به کودکستان میرود. خانه ما در خیابان فرقت واقع است. ما سه اتاق داریم. من دانشجو هستم و هجده سال دارم. با مادر و پدر و خواهر کوچکم در این خانه زندگی میکنیم. یک اتاق مال من است. اتاق دیگر مال خواهرم است. اتاق من کوچک ولی خیلی روشن است و دو پنجره بزرگ دارد.

من در اطاق خود میز تحریر، ساعت دیواری، قفسه کتاب، تختخواب و دو صندلی دارم. در طرف راست دیوار اطاقم عکس لنین و طرف چپ نقشه ایران آویزان است. در قفسه کتاب من کتابهای فارسی، عربی، انگلیسی، روسی و ازبکی وجود دارد. من چند نفر رفیق و دوست دارم. آنها روز های تعطیل پیش من میایند و ما با هم به سینما یا برای تماشای مسابقه های فوتبال ورزشگاه میرویم.

پشت خانه ما باغی است که درختان پرسایه دارد. روزهای تابستان هنگامیکه هوا گرم میشود اغلب ما در این باغ زیر درختها استراحت میکنیم.

در شهر تاشکند قوم و خویش هم داریم. آنها بکارهای گوناگون مشغولند. بعضی روزها آنها به خانه ما میایند یا مارا به مهمانی بخانه خود دعوت میکنند. یکی از خویشان ما اتومبیل سواری هم دارد. او تابستان روز های تعطیل مارا بیرون شهر می برد و ما تمام روز را در آنجا به گردش و هواخوری می گذرانیم.

واژه‌ها

خانواده	хонэводэ — оила
نفر	нафар — жон, нафар, ...та
ریاضیات	рийозийот — математика
آموزگار	омузгор — ўрта мактаб ўқитувчиси
زندگی کردن	зэндэги қардан — яшамоқ
هنوز	ҳануз — ҳали, ҳали ҳам, ҳануз
پیش آهنگ	пишоҳанг — пионер
میز تحریر	миз-э таҳрир — ёзув столи
قفسه کتاب	қафасэ-йэ кэтоб — китоб шкафи
تختخواب	тахтэхоб — каравот
طرف	тараф — томон, тараф
راست	рост — ўнг, тўгри, рост
طرف راست	тараф-э рост — ўнг томон
طرف چپ	тараф-э чап — чап томон

عكس	'акс — сурат, расм, акс
نقشه	нақшэ — харита
آویزان است	овизон аст — осилган, осиглиқ
انگلیسی	энгэлиси — инглизча
روسی	руси — русча
ازبکی	ўзбаки — ўзбекча
مطالعه کردن	мўтолэ'э кардан — мутолаа қилмоқ, ўқимоқ
چندین	чандин — бир қанча, бир нечта
با هم	бо ҳам — бирга
فرهنگ	фарҳанг — луғат
به فرهنگ فارسی روسی	фарҳанг-э форси бэ руси — форсча-русча
مسابقه فوتبال	луғат мўсобақэ-йэ футбол — футбол мусобақаси, футбол ўйини
پرسایه	пўрсойэ — сояли, серсоя
هنگامیکه	ҳангоми-кэ — ...ган вақтда, ...ган пайтда
مذرانیدن	ғўзаронидан — ўтқазмоқ
قوم و خویش	қўум-ў хиш — қавму қариндош
گونامون	гуногун — ҳар хил, турли
اغلب	ағлаб — кўп, кўпинча
دعوت کردن	да'ват кардан — чақирмоқ, таклиф қилмоқ
به مهمانی دعوت کردن	бэ мэхмони да'ват кардан — меҳмондорчи- ликка таклиф этмоқ
اتومبیل سواری	ўтўмўбил-э савори — енгил машина
اتومبیل بازی	ўтўмўбил-э бори — юк ташийдиган машина
بیرون شهر	бирун-э шаҳр — шаҳар ташқариси
تمام	тамом — бутун, ҳамма
هواخوری کردن	ҳаво-хўри кардан — ҳаво олмоқ, саёҳат қил- моқ

داشتن **доштан** **дар** — **дор** (эга бўлмоқ,
бор бўлмоқ) феъли

Форс тилида ҳамма феъллар ҳозирги-келаси замонда тусланганда **ми** олд қўшимчасини қабул қиладилар, аммо **داشتн** феъли бундан мустаснодир. **داشتн** феълидан ҳозирги-келаси замон шакли ҳозирги замон негизи (**дар дор**) га шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади ва ўзбек тилига **бор** сўзи ҳамда феъл ифодалаган моликликни билдирувчи сўзга эгалик қўшимчалари қўшиб таржима қилинади. Маъно жиҳатдан рус тилидаги *иметь* феълига тўғри келади.

مفرد

- **من کتاب دارم** ман кэтоб дорам — Менинг китобим бор.
- **تو کتاب داری** тў кэтоб дори — Сенинг китобинг бор.
- **او کتاب دارد** у кэтоб дорад — Унинг китоби бор.

جمع

- **ما کتاب داریم** мо кэтоб дорим — Бизнинг китобимиз бор.
- **شما کتاب دارید** шўмо кэтоб дорид — Сизнинг китобингиз бор.
- **آنها کتاب دارند** онҳо кэтоб доранд — Уларнинг китоб (лар)и бор.

داشتن феълининг ҳозирги-келаси замон бўлишсиз шакли **نه** на- инкор юкласини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

- **من کتاب ندارم** ман кэтоб надорам — Менинг китобим йўқ.
- **او وقت ندارد** у вақт надорад — Унинг вақти йўқ.
- **ما امروز درس نداریم** мо эмруз дарс надорим — Бугун бизнинг дарсимиз йўқ.

داشتن феълининг бўлишсиз шаклида урғу **نه** на- инкор юкламасига тушади.

داشتن феъли қўшма феъл таркибида кўмакчи феъл бўлиб келса, **ми** олд қўшимчасини қабул қилиши ҳам мумкин. Масалан:

• ما ميهن عزيز خودرا دوست ميداريم. — мо миҳан-э 'азиз-э хўдро
дуст мидорим — Биз азиз Ватанимизни севамиз.
• من مادر و پدر خودم را خیلی دوست ميدارم.
хўдро хэйли дуст мидорам — Мен ўз ота-онамни жуда яхши кў-
раман.

Ешнинг ифодаланиши

Форс тилида **سال** сол (йил, ёш) сўзининг **داشتن** доштан феъ-
ли билан бирикуви орқали ёш ифода этилади. Масалан:

• من بيست سال دارم. — ман бист сол дорам — Мен йигирма ёш-
даман.

• برادر بزرگم سي سال دارد.
— Акам ўттиз ёшда.

• پدرم پنجاه و هفت سال دارد.
— Отам эллик етти ёшда.

Неча ёшда эканликни билмоқ учун **سال** сол ва **داشتن** доштан
бирикмаси олдига **چند** чанд (неча?) сўроқ олмоши қўйилади.

• شما چند سال دارید? — Сиз неча ёшдасиз?

• تو چند سال داری? — Сен неча ёшдасан?

• او چند سال دارد? — У неча ёшда?

• مادرتان چند سال دارد?
— Онангиз неча ёшда?

سال сол сўзига • -э қўшимчаси қўшиш орқали ундан
нисбий сифат ясалади ва ўзбек тилига **яшар**, **йиллик** деб тар-
жима қилинади. Масалан:

• پنجاه ساله панжоҳсолэ — эллик йиллик, эллик яшар

• هفتساله ҳафтсолэ — етти йиллик, етти яшар

• دختر هفتساله дўхтар-э ҳафтсолэ — етти яшар қиз

• برنامه پنجساله барномэ-йэ панжсолэ — беш йиллик план

• برادر بزرگم پسر سه бародар-э бўзўргам пэсар-э сэ солэ дорам —

• سه ساله دارد. Акамнинг уч яшар ўгли бор.

ی -и қўшимчасини олган
دیگر *дигар* ва یک *йэк* сўзларининг маъноси

دیگر *дигар* (бошқа). یک *йэк* (бир) сўзларига ургусиз ی и қў-
шимчасини қўшиш орқали гапда қайд этилган предмет ёки
шахслардан бирини ажратиб кўрсатиш маъноси ифодаланади:

دیگری *дигари* — бошқаси
یکی *йэки* — бири

Масалан:

من دو خواهر بزرگی دارم. یکی پزشک است و در بیمارستان کار میکند و
دیگری آموزگار است و در یکی از دبیرستانهای تاشکند تدریس میکند.
ман дў хоҳар-э бўзўрг дарам. йэки пэзэшк аст ва дар бимо-
рэстон кор микўнад ва дигари омузгор аст ва дар йэки
аз дабирэстонҳо-йэ тошканд тадрис микўнад — Менинг иккита
опам бор. Бири врач ва касалхонада ишлайди, бошқа бири ўқи-
тувчи ва Тошкент мактабларидан бирида дарс беради.

Эгаликнинг ифодаланиши (давоми)

Форс тилида эгалик маъноси олдинги дарсларда изоҳ этил-
ган эгалик аффиксларидан ташқари **مال** *мол* сўзи ёки **از آن** *аз он*
бирикмаси билан ҳам ифодаланади.

مال *мол* сўзи ёки **از آن** *аз он* бирикмаси баъзан от, кўпинча
олмошлар олдидан келиб, улар билан изофа орқали боғланади.
Ўзбек тилига эгаликнинг бу шакли *-ники* аффикси орқали таржи-
ма қилинади. Масалан:

از آن من *аз он-э ман* — меники

از آن ما *аз он-э мо* — бизники

از آن تو *аз он-э тў* — сеники

از آن او *аз он-э у* — уники

از آن شما *аз он-э шўмо* — сизники

از آن آنها *аз он-э онҳо* — уларники

این کیف از آن من است. *ин киф аз он-э ман аст* — Бу порт-
фель меникидир.

آن فرهنگ از آن احمد است. *он фарҳанг аз он-э аҳмад аст* —
У лугат Аҳмадники.

از آن аз он бирикмаси билан مال мол сўзи ўзаро синоним бўлиб, бирининг ўрнида иккинчисини ишлатиш мумкин. Масалан:

این کیف مال من است .
он фарҳанг мол-э аҳмад аст .

Абстракт эгалик шаклидаги сўз гапда доимо кесим бўлиб келади. Масалан:

تمام این ثروتها از آن کلخوز است .
кўлхўз аст — Бутун бу бойликлар қонхозниқидир.

این کتاب مال من نیست .
ники эмас.

این اطاق مال خواهر بزرگم است .
аст — Бу хона опамниқидир.

Юқоридаги гапларда مال احمد .
мол-э аҳмад аст, از آن کلخوز است .
кўлхўз аст, مال من نیست .
мол-э ман нист, مال خواهر بزرگم است .
мол-э хоҳар-э бўўўргам аст бирикмалари кесим вазифасида келгандир.

1- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Менинг форсча китобим бор. Сиз неча ёшдасиз? Мен йигирма бир ёшдаман. Онангиз неча ёшда? Бу луғат акамники. Опамнинг олти яшар қизи бор. У ҳали мактабга бормайди. Менинг акам ўз оиласи билан Бухоро шаҳрида яшайди. Унинг иккита ўғли бор: бири ўн бир ёшда, иккинчиси беш ёшда. Катта ўғли пионердир. Сизнинг вақтингиз борми? Унинг вақти йўқ. Факультетимиз кутубхонасида арабча, форсча, ҳиндча, инглизча ва русча китоблар бор. Совет Ўзбекистонида турли миллат вакиллари яшайди. Бу студент араб тилини яхши билади. Уртоғимнинг отаси Тошкент задоқларидан бирида ишлайди. Менинг соатим йўқ, лекин акамнинг соати бор. Бу аудиториянинг доскаси, китоб шкафи, стол ва стуллари бор. Менинг иккита луғат китобим бор: бири форсча-русча ва иккинчиси русча-ўзбекча. Бизнинг қариндошларимиздан бири Москва шаҳрида яшайди. Сизнинг укан-

гиз мактабга борадими? Мен шарқ факультетида форс тилини ўрганаман. Сизнинг хонангизда нималар бор? Менинг хонамда икки дераза, печка ва эшик бор. Сиз дам олиш кунлари қаерга борасиз? Мен дам олиш кунлари ўртоқларим билан енгил машинага ўтириб, дам олиш учун шаҳар ташқарисига чиқаман.

2- топшириқ. Қуйидаги терминларни ёд олинг ва уларни қатнаштириб 15 та гап тузинг.

خانواده	хонэводэ — оила
برادر بزرگ	бародар-э бўзўрг — ака
برادر کوچک	бародар-э кучэк — ука
خواهر بزرگ	хоҳар-э бўзўрг — опа
خواهر کوچک	хоҳар-э кучэк — сингил
پدر و مادر	пэдар-ў модар — ота-она
دوشیزه	душизэ — қиз (бўйига етган)
پسر	пэсар — ўғил, ўғил бола
پدر بزرگ	пэдар-бўзўрг — бобо, бува
مادر بزرگ	модар-бўзўрг — буви
مادر زن	модар-зан — қайнана
پدر زن	пэдар-зан — қайната
خاله	холэ — хола
عمه	'аммэ — амма
عمو	'аму — амаки
دائی	дои — тоға
خواهرزاده	хоҳарзодэ — жиян (опа томонидан)
برادرزاده	бародарзодэ — жиян (ака томонидан)
زن	зан — хотин, аёл қиши
شوهر	шўуҳар — эр
عروس	'арус — келин
داماد	домод — куёв
خویش	хиш — қариндош
زبان مادری	зобон-э модари — она тили
برادر تني	бародар-э тани — туғишган ака-ука
خواهر تني	хоҳар-э тани — туғишган опа-сингил
تولد يافتن	таваллўд йофтан — туғилмоқ
زائيدن	зоидан — туғмоқ
مجرد	мўжаррад — бўйдоқ, уйланмаган
متاهل	мўтааҳҳэл — уйланган, хотинли

3- топшириқ. Қуйидаги латифани ўқинг, таржима қилинг ва **داشتم** доштам феъли гапда қайси маънода келганини аниқланг.

لطيفه

از ملا نصرالدين پرسيدند: چند سال داری؟ گفت: چهل سال دارم. بعد از ده سال پرسيدند که چند سال داری؟ جواب داد: چهل. گفتند: تو ده سال قبل گفتی چهل سال دارم، حالا هم ميگوئی چهل سال. ملا گفت: حرف مرد يکيست. اگر هزار سال بعد هم پيرسی چهل سال خواهم گفت.

Л у ф а т

حالا	ҳоло	—	ҳозир
حرف	ҳарф	—	сўз
مرد	мард	—	киши, эр киши, мард
يکيست	йэк-ист	—	битта (дир)
خواهم گفت	хоҳам гўфт	—	айтаман, айтажакман
قبل	қабл	—	илгари, аввал
بعد	ба'д	—	сўнг, кейин
پرسيد	бэпўрсид	—	сўрасангиз, сўранг

4- топшириқ. Мақолларни таржима қилинг ва ёд олинг.

دوراد، گوش ديدور ديوار موش دارد، موش گوش دارد.
дорад.

ندارد. يك دست سدا ندارد. йэк даст сэдо надорад.

دوштам دوштаم داشتم حساب نيست، دارم دارم حساب است.
там ҳэсоб нист, дорам дорам ҳэсоб аст.

بار-ه شیرين دارد. صبر تلخ است و ليکن بر شیرين دارد.
бар-э ширин дорад.

سیر از حال گرسنه خبر ندارد. سیر از حال گرسنه خبر ندارد.
рад.

Л у ф а т

موش	муш	—	сичқон	گرسنه	гўрўснэ	—	оч (қорин)
گوش	гуш	—	қулоқ	حال	ҳол	—	ҳол, аҳвол
ليکن	ликан	—	лекин	خبر	хабар	—	хабар, хабардор
شیرين	ширин	—	ширин	بر	бар	—	мева, ҳосил
سیر	сир	—	тўқ				

گفتگو

- شما کجا تحصیل میکنید؟
- من در دانشکده خاورشناسی تحصیل میکنم.
- شما در دانشکده چه زبانهای میاموزید؟
- ما در دانشکده زبانهای خارجی میاموزیم.
- شما بزبان فارسی حرف میزنید؟
- بلی، من بزبان فارسی حرف میزنم.
- شما با کی بزبان فارسی حرف میزنید؟
- ما با دانشیار خود بزبان فارسی حرف میزنیم.
- شما بزبان فارسی خوب گفتگو میکنید؟
- تغیر، هنوز ما بزبان فارسی خوب گفتگو نمیکنیم.
- شما دیگر چه زبانهای یاد میگیرید؟
- ما زبانهای عربی، انگلیسی و روسی را هم یاد میگیریم.
- شما کتابهای بزبانهای خارجی دارید؟
- بلی، من پنج جلد کتاب فارسی و چند جلد کتاب عربی و انگلیسی دارم.
- این چه کتابی است؟
- این دستور زبان فارسی است.
- شما هر روز چند ساعت درس دارید؟
- ما هر روز شش ساعت درس داریم.
- درستان کی تمام میشود؟
- درسمان ساعت سه بعد از ظهر تمام میشود.
- تو چه کتابی خریدی؟
- من رباعیات عمر خیام را خریدم.
- شما کجا ناهار میخورید؟

- من در ناهارخوری دانشگاه ناهار میخورم .
 — شما پس از صرف ناهار کجا میروید؟
 — من پس از صرف ناهار به کتابخانه میروم .
 — چرا دیروز پیش من نیامدید؟
 — من دیروز وقت نداشتم، امروز میایم .
 — پس فردا کجا میروید؟
 — پس فردا به مغازه کتابفروشی میروم .
 — دانشگاه شما میدان ورزش دارد؟
 — بلی، دانشگاه ما میدان ورزش دارد .
 — چرا شما پریروز سر درس نیامدید؟
 — من پریروز مریض بودم .
 — شما در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی کردید؟
 — بلی، من در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی کردم .
 — تالار جلسه دانشگاه کجا واقع است؟
 — تالار جلسه دانشگاه در طبقه دوم دانشگاه واقع است .

واژه‌ها

تعمیل کردن	тахсил кардан — ўқимоқ (ўқув юртида)
آموختن	омухтан (آموز омуз) — ўрганмоқ, ўргатмоқ
یاد گرفتن	йод гэрэфтан — ўрганмоқ
خارجی	хорэжи — чет, хорижий
حرف زدن	ҳарф задан — гапирмоқ, сўзламоқ
گفتگو کردن	гўфтўгу кардан — гаплашмоқ, сўзлашмоқ
دستور زبان	дастур-э забон — грамматика
مغازه	мағозэ — магазин
مغازه کتابفروشی	мағозэ-йэ кэтобфўруши — китоб магазини
کی	кэй — қачон
چرا	чэро — нега, нима учун
شناختن	шэнохтан (شناس шэнос) — танимоқ
رباعیات	рўбо'ийот — рубоийлар
عمر خیام	'ўмар хаййом — Умар Хайём

ناهار خوردن	ноҳор хӯрдан — тушлик қилмоқ, овқатланмоқ
ناهار خوری	ноҳорхӯри — ошхона
ديروز	дируз — кеча
پريروز	парируз — аввалги кун, ўтган кун
فردا	фардо — эртанги кун, эртага
پس فردا	пасфардо — индинга, индин
مريض	мариз — касал
بودن	будан (باش бош) — эмоқ, бўлмоқ
جلسه	жаласэ — мажлис
علمی	'элми — илмий
سوخنرانی	сўханрони — доклад, нутқ
سوخنرانی کردن	сўханрони кардан — доклад қилмоқ, нутқ сўз-ламоқ
تالار	толор — зал
شطرنج	шатранж — шахмат
شطرنج بازی کردن	шатранжбози кардан — шахмат ўйнамоқ

Грамматик изох

یای نسبت йо-йэ нэсбат

Форс тилида отларга **ی -и** қўшимчасини қўшиш орқали улардан нисбий сифат ясалади. Бу **ی -и** ни форс грамматикасида **یای نسبت йо-йэ нэсбат** дейилади.

یای نسبت йо-йэ нэсбат и деб ўқилиб, доимо урғу билан талаффуз этилади. Масалан:

ديوار	дивор — девор	ديواری	диворӣ — деворий
ایران	ирон — Эрон	ایرانی	иронӣ — эронлик
تابستان	тобэстон — ёз	تابستانی	тобэстонӣ — ёзги
زمستان	зэмэстон — қиш	زمستانی	зэмэстонӣ — қишқи
امروز	эмруз — бугун	امروزی	эмрузӣ — бугунги
فارس	форс — форс	فارسی	форсӣ — форс, форсча
اقتصاد	эқтэсод — иқтисод	اقتصادی	эқтэсодӣ — иқтисодий
علم	'элм — илм	علمی	'элми — илмий
دولت	дўулат — давлат	دولتی	дўулатӣ — давлат, давлатга онд

Мисоллар:

روزنامه ديوارى рузномэ-йэ дивори — деворий газета
زبان فارسی забон-э форси — форс тили
لباس زمستاني лэбос-э зэмэстони — қишки кийим
مسئله اقتصادى мас'алэ-йэ эқтэсодий — иқтисодий масала
جلسه علمى жаласэ-йэ 'элми — илмий конференция
دانشگاه دولتى донэшгоҳ-э дӯулати — давлат университети
كار امروزی кор-э эмрузи — бугунги иш

يای نسبت йо-йэ нэсбатнинг имлоси

1. Агар сўз чўзиқ унлилардан бири билан тугаган бўлса, **ی** йо ҳарфи олдидан **ء** ҳамза белгиси қўйилади.

بخارا бӯхоро — Бухоро → بخارائى бӯхорон — бухоролик, Бухорога оид
بوکو боку — Боку → باكوئى бокуи — бокулик, Бокуга оид
صحرا саҳро — саҳро → صحرائى саҳрон — саҳролик, саҳрога оид

2. Агар сўз қисқа унли **•** э билан тугаган бўлса, баъзи сўзларда **نسبت يای йо-йэ нэсбат** олдидан бир **ى** г ва баъзи сўзларда эса бир **ا** алиф орттирилиб ёзилади.

يای نسبت йо-йэ нэсбат олдидан **ى** г орттирилган вақтда, ёзувда сўз охиридаги **•** э тушиб қолса ҳам, лекин талаффузда сақланади. Масалан:

خانه хонэ — уй → خانگى хонэги — уй, уйга оид
نان خانگى нон-э хонэги — уй нони
نقره нўқрэ — кумуш → نقره‌اى нўқрэи — кумуш, кумушга оид
مدال نقره‌اى мэдол-э нўқрэи — кумуш медаль

3. **ا** о, **•** э, **ى** и унлилари билан тугаган айрим сўзлар **يای نسبت** йо-йэ нэсбат қабул қилганда, сўз охиридаги товуш ассимиляцияга учраб, **ى** и олдидан бир **و** в товуши орттирилади. Масалан:

شورا шўуро — совет   شوروی шўурави — совет, советга оид
 معنی ма'ни — маъно   معنوی ма'нави — маънавий
 فرانسه фаронсэ — Франция   فرانسوی фаронсави — француз
 اتحاد شوروی эттэход-э шўурави — Совет Иттифоқи
 ثروتهاى مادى و معنوى сарватҳо-йэ модди ва ма'нави — моддий
 ва маънавий бойликлар
 زبان فرانسوى забон-э фаронсави — француз тили

Пайт ҳоли

Пайт ҳоли кесимдан англашилган иш-ҳаракатнинг қай пайт-
 да бажарилишини билдирувчи иккинчи даражали бўлакдир.
 Форс тилида пайт ҳоли вазифасида кўп ишлатиладиган сўзлар
 қуйидагилар:

1. Кунни билдирувчи сўзлар:

امروز эмруз — бугун   فردا фардо — эртага
 ديروز дируз — кеча   پس فردا пасфардо — индинга
 پريروز парируз — аввал куни

2. Кун бўлагини билдирувчи сўзлар:

صبح сўбҳ — эрталаб   شب шаб — кечаси
 ظهر зўҳр — туш пайти, кун-   ديشب дишаб — кеча кечаси
 дуз куни   پريشб паришаб — ўтган куни
 عصر 'аср — кечқурун   кечаси
 شام шом — кеч, шом пайти

3. Йил ва ойларни билдирувчи сўзлар:

امسال эмсол — бу йил   ماه گذشته моҳ-э гўзаштэ — ўт-
 يارسال порсол — ўтган йили   ган ой (да)
 سال گذشته сол-э гўзаштэ — ўтган   قرن گذشته қарн-э гўзаштэ — ўт-
 йили   ган аср (да)
 سال آينده сол-э ойандэ — келаси
 йили

4. Фаслни билдирувчи сўзлар:

تابستان тобэстон — ёз (да)   پائيز поиз — куз (да)
 زمستان зэмэстон — қиш (да)   بهار баҳор — баҳор (да)

Пайт ҳоли гапда **كى كەي?** (қачон?), **از كى аз кэй?** (қачондан бери?), **تا به كى то бэ кэй?** (қачонгача?), **چه وقتى?** (қайси вақтда?, қай пайтда?) сўроқларига жавоб бўлади.

Ўзбек тилида пайт ҳоли вазифасида ишлатиладиган сўзлар асосан ўрин-пайт ёки жўналиш келишигининг аффиксларини қабул қилиб келади, форс тилида эса пайт ҳоллари вазифасида келган сўзлар одатда предлогсиз ишлатилади. Масалан:

توبەستان مان بە шаҳр-э мўскўу
مىروم — Ёзда мен Москва шаҳрига бораман.

فردا درسەمان со'ат-э дў
تامام ميشود — Эртага дарсимиз соат иккида тамом бўлади ва ҳ. к.

چند чанд олмоши ҳақида

چند чанд олмоши сўроқ гапларда ва баъзан дарак гапларда ишлатилади. Сўроқ гапда **چند** чанд олмоши предметнинг сон-миқдорини аниқлаш учун ишлатилади. Ўзбек тилига *неча?* *қанча?* деб таржима қилинади. Масалан:

ساعت چند است? со'ат чанд аст? — Соат неча?

چند نفر دانشجو زبان فارسی را ياد ميگيرند?
чанд нафар донэшжу забон-э форсиро йод мигиранд? — Қанча студент форс тилини ўрганияпти?

این فرهنگ را به چند ريال مي فروشيد?
ин фарҳангро бэ чанд рийол¹ мифўрушид? — Бу лугатни неча рийолга сотасиз?

چند чанд олмоши дарак гапда гумон олмоши ўрнида келиб, аниқсизлик, гумон маъноларини билдиради. Ўзбек тилига *бир неча*, *бир қанча* деб таржима қилинади. Масалан:

چند چاند нафар
دانشجو از شعبه ما به افغانستان ميروند.
донэшжу аз шў'бэ-йэ мо бэ афғонэстон мираванд — Бизнинг бўлимимиздан бир неча студент Афғонистонга кетяпти.

چند чанд олмоши ноаниқ маънода баъзан **ين** - ин қўшимчасини ҳам қабул қилиб келади. Масалан:

¹ **ريال** рийол — эрон пул бирлиги

مان چندين كتاب فارسى و عربى دارم .
ва 'араби дорам — Менинг бир қанча форсча ва арабча китобим бор.

چندين دانشجو، روشنفکر، پزشک و کارگر در پنبهچینی به کلخوزجی
. چانдин донэшжу, рӯшанфэкр, пэзэшк ва коргар
дар памбэчини бэ кӯлхўзчийон кўмак карданд — Бир неча студент, интеллигент, врач ва ишчи пахта теримида колхозчиларга ёрдам бердилар.

چند چاند ва چندين چانдин олмошларидан сўнг келган сўзлар форс тилида доимо бирлик шаклида ишлатилиб, кўплик маъносини англатади. Аҳамият беринг:

ما چند كتاب ادبى خريديم .
Биз бир неча адабий китоб сотиб олдик.

چندين چاندين دونهشجو دار تلور جمع شدند .
жам' шўданд — Залга бир неча студент йиғилди.

گفتگو گۇفتۇگۇ кардан چارф задан ва حرف زدن фэъллари ҳақида

Форс тилида گفتگو کردن чарф задан ва حرف زدن
гўфтўгу кардан фэъллари бирор тилда гапирмоқ, сўзламоқ, гаплашмоқ, сўзлашмоқ маъноларини англатиб келганда, сўзлашиш воситасини билдирган زبان забон (тил) сўзнинг бэ бэ предлоги билан келишини талаб қилади. Масалан:

مان بزان فارسى حرف ميزنم .
Мен форс тилида гапираман.

شما بزان عربى حرف ميزنيد؟
шўмо бэ забон-э 'араби чарф мизанид? — Сиз араб тилида сўзлайсизми?

شما با دانشيار خود به کدام زبان گفتگو ميکنيد؟
шўмо бо донэш-йор-э хўд бэ кўдом забон гўфтўгу микўнид? — Сиз ўз ўқитувчингиз билан қайси тилда гаплашасиз?

ما با دانشيار خود بزان ازبكى گفتگو ميکنيم .
хўд бэ забон-э ўзбаки гўфтўгу микўним — Биз ўқитувчимиз билан ўзбек тилида гаплашамиз.

1- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Сиз қаерда ўқийсиз? Мен чет тиллар институтида ўқийман. Сиз қайси тилларни ўрганасиз? Биз инглиз ва француз тилларини ўрганамиз. Сиз қайси тилда яхши гаплашасиз? Мен инглиз тилида яхши гаплашаман. Сизнинг она тилингиз қайси тил? Менинг она тилим — ўзбек тили. Яна қайси тилда гаплашасиз? Яна рус тилида гаплашаман. Сен қандай луғат сотиб олдинг? Мен русча-инглизча луғат сотиб олдим. Бугун кечқурун қаерда овқатланасан? Мен бугун кечқурун тоғамнинг уйида овқатланаман. Акангиз ҳозир нима қилипти? Акам ҳозир Саъдийнинг «Гулистон»ини ўқияпти. Сиз университетни қачон тамом қиласиз? Мен университетни тўрт йилдан кейин тамом қиламан. Сиз уйда онангиз билан қайси тилда сўзлашасиз? Мен уйда онам билан ўзбек тилида сўзлашаман. Укангиз нонушта қилиб бўлгандан сўнг нима иш қилади? Укам нонушта қилиб бўлгандан сўнг мактабга боради. Нега кеча мени олди-га келмадингиз? Кеча вақтим бўлмади. Кеча сиз уйдамингиз? Йўқ, кеча мен меҳмонда эдим. Бу кишини танийсизми? Бу киши менинг холамнинг ўғли. У ҳозир ўрта мактабда дарс беради. Бу қиз қаерлик? Бу қиз эронлик. Сиз қаерликсиз? Мен самарқандликман. Улардан бири менинг акамдир. Нега ҳалигача меҳмонлар келишмаяпти? Меҳмонлар 20 минутдан кейин келишади. Бизнинг ўқитувчимиз ўз оиласи билан тўртинчи қаватда яшайди. Эртага университетнинг мажлислар залида илмий конференция бошланади. Унда бизнинг ўқитувчимиз ҳам доклад қилади. Факультетда студентларнинг илмий конференцияси 25 апрелда бошланади.

2- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли сўзларни қўйиб, кўчириб ёзинг.

من بزبان فارسی حرف... . برادر شما کجا تحصیل... ؟ شما در
دانشکده چه زبانهای یاد... ؟ خواهر کوچکم در دبیرستان درس...
درس ما بعد از بیست دقیقه آغاز... . آنها زبان عربی را یاد... . ما
در موقع درس با دانشیار خود بزبان فارسی گفتگو... . امروز شما
ناهار... ؟ این دستور زبان فارسی از آن... ؟ من امروز نوبت -
چی... . این کتاب را از مغازه کتابفروشی... . ما دانشجویان

دانشکده زبانهای خارجی. . . . . برادر بزرگم ساعت هفت صبح از خواب. . . . . پدرم سیگار. . . . . من دیروز ناخوش. . . . . ما همیشه شبها به رادیو گوش. . . . . دوستم به او بزبان انگلیسی جواب. . . . . من هر روز صبح سوار اتوبوس. . . . . عموی من با خانواده خود در طبقه سوم زندگی. . . . . ساعت هشت صبح زنگ. . . . . و دانشیار داخل کلاس. . . . . من در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی. . . . . دوستم مرا بخانه خود دعوت. . . . . من هر روز پانزده دقیقه ورزش. . . . . برادر کوچکم شطرنج بازی را خیلی دوست. . . . .

3- топшириқ. Қуйидағи сўзлардан нисбий сифат ясаңг ва уларнинг ҳар бирини қатнаштириб биттадан гап тузинг.

سامرқанд	самарқанд — Самарқанд	چوب	чуб — ёғоч
مادر	модар — она	ادب	адаб — адаб
قانون	қонун — қонун	تاریخ	то'рих — тарих
ورزش	варзэш — спорт	پشم	пашм — жун, юнг
حزب	ҳэзб — партия	برق	барқ — электр, чақмоқ

4- топшириқ. Саволларга жавоб беринг:

شما كجا تحصیل ميكنيد؟ شما بزبان فارسی حرف مي زنيد؟ شما ديگر چه زبانهای ميدانيد؟ در خانه با مادر و پدر خود بکدام زبان حرف مي زنيد؟ زبان مادری شما چه زبانی است؟ شما در کدام شعبه درس ميخوانيد؟ در کدام شعبه زبان عربی را ياد ميگيرند؟ شما دستور زبان فارسی داريد؟ شما چه کتابهای بزبان خارجی داريد؟ فردا بعد از پايان درس كجا ميرويد؟ درس شما کی آغاز ميشود؟ چرا ديروز سر درس نيامديد؟ شما كجا زندگی ميكنيد؟ پدرتان کی به مسكو ميروند؟ دانشکده شما تالار ورزش دارد؟ در دانشکده زبانهای خارجی چه زبانهای مياموزند؟ در موقع تعطيلات تابستاني شما كجا ميرويد؟ کی شما مرا بخانه خود دعوت ميكنيد؟ در جلسه علمی دانشجویان سخنرانی ميكنيد؟

درس زبان فارسی

ساعت هشت و نیم صبح است. زنگ میزنند. ما داخل کلاس درس می‌شویم و سر جای خود قرار میگیریم. نوبت‌چی کهنه را تر میکند و مچ می‌آورد. حالا درس زبان فارسی است. ما کتاب درسی زبان فارسی و دفترهای خود را از کیف بر می‌داریم و منتظر دانشیار می‌شویم. دانشیار زبان فارسی وارد کلاس درس میشود و ما همه از جای خود بر می‌خیزیم و بدانشیار سلام می‌دهیم. سپس با اجازه دانشیار سر جای خود می‌نشینیم. بعد دانشیار رو به دانشجویان کرده میگوید: ادرس گذشته را حاضر کردید؟

دانشجویان-بلی، ما درس گذشته را حاضر کردیم ولی یک عبارت را نفهمیدیم، خواهش میکنیم برای ما دو باره توضیح بدهید.
دانشیار-کدام عبارت را نفهمیدید، بمن نشان بدهید.
دانشجویان-در صفحه بیست و نهم است.
دانشیار دو باره توضیح میدهد و میپرسد: ملتفت شدید؟
دانشجویان-بلی، ملتفت شدیم.

دانشیار رو به رفیق یوسفاف کرده میگوید: بفرمائید، موضوع درس بیست و نهم را نقل کنید. رفیق یوسفاف موضوع درس بیست و نهم را بازگو میکند. سپس رو به رفیق جمالوف نموده میگوید: شما متن همین درس را بخوانید و بزبان ازبکی ترجمه کنید. رفیق جمالوف متن درس را میخواند و بزبان ازبکی ترجمه میکند.

دانشیار-اینک درس امروز را شروع میکنیم. درس تازه ما در صفحه سی و یکم است. کتابهای خود را بر دارید و این صفحه را باز کنید.
دانشجویان کتابهای خود را بر میدارند و صفحه ۳۱ را باز میکنند و منتظر دستور دانشیار میشوند.

دانشیار-رفقا موضوع درس امروز «حروف اضافه» میباشد. دانشیار موضوع را بیان میکند، بعد میگوید: من حالا متن را برای شما یک بار میخوانم، شما با دقت گوش بدهید. دانشیار متن را میخواند و همه گوش میدهند.

سپس دانشیار میگوید: رفیق عمروف، اکنون شما بفرمائید پای تخته، برای حروف اضافه چند مثال بنویسید. رفیق عمروف پای تخته میرود و مثالی چند برای حروف اضافه مینویسد. دانشیار از دانشجویان میپرسد: درست است؟ دانشجویان پاسخ میدهند: بلی، درست است. دانشیار- خیلی خوب، بنشینید. دانشیار-رفیق جلالوف، شما بفرمائید همین جمله را روی تخته بنویسید. دانشیار دیکته میکند و جلالوف جمله را روی تخته مینویسد. دانشیار از دانشجویان میپرسد: رفقا، رفیق جلالوف صحیح نوشت؟ دانشجویان-تغیر، درست نیست. دانشیار رو به رفیق محمودوف نموده میپرسد: شما بگوئید، کجای جمله نا درست است؟ محمودوف: در کلمه «پنبه» بجای حرف «م» حرف «ن» باید نوشت. دانشیار-درست است، بروید پای تخته و همین کلمه را اصلاح کنید. دانشیار-حالا وقت زنگ است. رفقا، در منزل این متن را چند بار بخوانید، تمرینهای پنجاه و دوم و پنجاه و سوم را رو نویسی کنید. تمرین اول را کتبی و تمرین دوم را شفاهی بزبان ازبکی ترجمه کنید. درس آینده دیکته میشود. خواهش میکنم، واژههای تازه را یاد بگیرید و قواعد گذشته دستور زبان را تکرار کنید.

در این هنگام زنگ تنفس زده میشود. دانشیار کیف خود را از روی میز برمیدارد و از کلاس بیرون میرود. او موقع رفتن با همه دانشجویان خدا حافظی میکند.

واژه‌ها

- ✓ قرار گرفتن қарор гэрэфтан — қарор топмоқ, жойлашмоқ
 تر тар — نام, ҳўл
 ✓ تر کردن тар кардан — ҳўлламоқ
 کهنه кўҳнэ — доска артадиган латта; эски

کتاب دوسی	кэтоб-э дарси — дарслик
منتظر شدن	мўнтазэр шўдан — кутмоқ
وارد شدن	ворэд шўдан — кирмоқ
بر خاستن	бар-хостан (بر خیز) — ўриндан турмоқ
سلام دادن	салом додан — салом бермоқ
اجازه	эжозэ — рухсат, ижозат
سر جای	сар-э жой — ўринга, жойга
رو به ... کرده	ру бэ ...кардэ — ...га қараб
گذشته	гўзаштэ — ўтган
تکرار کردن	тэкрор кардан — қайтармоқ, такрорламоқ
عبارات	'эборот — иборалар, жумлалар
فهمیدن	фаҳмидан — тушунмоқ
خواهش کردن	хоҳэш кардан — илтимос қилмоқ, истамоқ
دو باره	дў борэ — яна, тагин, икки марта
توضیح	тўузиҳ — изоҳ, баён
پاسخ دادن	посўҳ додан — жавоб бермоқ
نگاه کردن	нэгоҳ кардан — қарамоқ, боқмоқ
کافیست	кофист — етарли
ادامه	эдомэ — давом
توضیح دادن	тўузиҳ додан — тушунтириб бермоқ, баён этмоқ
نشان دادن	нэшон додан — кўрсатмоқ
صفحه	сафҳэ — бет, саҳифа
ملفت شدن	мўлтафэт шўдан — тушунмоқ, фаҳмламоқ
بقرمانید	бэфармоид — марҳамат, марҳамат қилинг
موضوع	мўузу' — тема, мавзу
نقل کردن	нақл кардан — айтиб бермоқ, ҳикоя қилмоқ
بازگو کردن	бозғу кардан — қайтадан айтиб бермоқ, сўзлаб бермоқ
متن	матн — текст
اینک	инак — энди, ҳозир
شروع کردن	шўру' кардан — бошламоқ
تازه	тозэ — янги
باز کردن	боз кардан — очмоқ
دستور	дастур — қўлланма, кўрсатма
رفقا	рўфақо — ўртоқлар
حروفی اضافه	хўруф-э эзофэ — предлоғлар
بیان کردن	байон кардан — баён қилмоқ, тушунтирмоқ
بار	бор — марта

جدید	жадид	—	янги
موقع	мууқэ'	—	вақт, пайт
تمرین	тамрин	—	машқ
رو نویسی کردن	рунависи кардан	—	кўчириб ёзмақ
کتبی	катби	—	ёзма
شفاھی	шэфоҳи	—	оғзаки
ادامه دادن	эдомэ додан	—	давом эттирмақ
آخر	охэр	—	охир, ниҳоят
اکنون	акнун	—	энди, ҳозир
دیکته	диктэ	—	диктант
دیکته کردن	диктэ кардан	—	диктовка қилмоқ
قواعد	қаво'эд	—	қондалар
زنگ تنفس زده میشود	занг-э танаффўс задэ мишавад	—	танаф - фусга қўнғироқ чалинади
مثال	мэсол	—	мисол
درست	дўрўст	—	тўғри, яхши
صحیح	саҳиҳ	—	тўғри
کلمه	калэмэ	—	сўз
باید نوشت	бойад навэшт	—	ёзиш керак
اصلاح کردن	эслоҳ кардан	—	тузатмоқ

Грамматик изох

Буйруқ феъли

واجه امری   важҳ-э амри

Форс тилида буйруқ феъли буюриш, илтимос маъноларини ифодалайди. Бунда нутқ иккинчи шахсга қаратилган бўлади.

Буйруқ феълининг бирлик шакли феълнинг ҳозирги замон негизига **به** бэ- олд қўшимчасини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

رفتن	рафтан	رو	рўу	برو	бэрўу — бор, кет
خواندن	хондан	خوان	хон	بخوان	бэхон — ўқи
نوشتن	навэштан	نویس	навис	بنویس	бэнавис — ёз

Буйруқ феълининг кўплик шакли бирлик шаклига **بد** -ид шахс-сон қўшимчасини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

Бирлик

رفتن рафтан   برو бэрўу
نوشتن навэштан   بنويس بэнавис

Кўплик

برويد бэравид — боринг, кетинг
بنويسيد бэнависид — ёзинг

Агар ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ **ل** **و** ёки **و** **و** унлиси билан тугаган бўлса, буйруқ феълининг кўплик шаклида шахс-сон қўшимчаси олдидан бир ҳамза белгиси орттирилиб ёзилади. Масалан:

گفتن гўфтан —   گو гу
فرمودن фармудан —   فرما фармо

بگوئيد бэгуид — айтинг
بفرمائيد бэфармоид — буюринг

Буйруқ феълида урғу **به** бэ- олд қўшимчасига тушади.

Префиксли феъллардан буйруқ феъли ясалганда, **به** бэ- олд қўшимчаси кўпинча тушиб қолиб, шакл жиҳатидан феълнинг ҳозирги замон негизига мос келади:

گشتن бар-гаштан   بر مرد бар-гард — қайт
خواستن бар-хостан   بر خيز бар-хиз — тур

بر گرديد бар-гардид — қайтинг
بر خيزيد бар-хизид — туринг

Кўшма феъллардан буйруқ феъли ясалганда, **به** бэ- олд қўшимчаси кўмакчи феълга қўшилади. Масалан:

كار كردن кор кардан   كار بكن кор бэкўн — ишла
ادامه دادن эдомэ додан   ادامه بده эдомэ бэдэх — давом
эттир

كار بكنيد кор бэкўнид — ишланг
ادامه بدهيد эдомэ бэдэхид — давом эттиринг

Қўшма феълларда **به** бэ- олд қўшимчаси тушиб қолиши ҳам мумкин. Масалан:

استراحت کن эстэроҳат кўн — дам ол
استراحت کنيد эстэроҳат кўнид — дам олинг

Урғу префиксли феълларнинг префиксига, қўшма феълларда эса унинг от қисмида келган сўзнинг охирги бўғинига тушади.

حرف بزنيڭ ҳарф бэзанид — гапиринг
بر خيزيد бар хизид — туринг

Классик адабиётларда баъзан буйруқ маъносини ифодалаш учун **به** бэ- ўрнига **می** ми- олд қўшимчасини ишлатиш ҳоллари ҳам учрайди. Масалан:

میکوش به هر ورق که خوانی
تا معنی آن تمام دانی . (نظامی)
микуш бэ ҳар варақ кэ хони,
то ма'ни-йэ он тамом дони —

Ҳар бир варақни ўқир экансан, унинг маъносини бутунлай тушуниб етишга ҳаракат қил.

Буйруқ феълнинг бўлишсиз шакли **به** бэ- олд қўшимчасининг тушиб қолиши ва унинг ўрнига **نه** на- инкор юкламасининг қўйилиши орқали ясалади. Масалан:

بگو бэгу — айт
نگو нагу — айтма
برويد бэравид — боринг
نرويد наравид — борманг

Префиксли феълларда ёки қўшма феълларда **نه** на- инкор юкламаси префикс ёки отга эмас, кўмакчи феълга қўшилади.

Масалан:

بر خيز бар-хиз — тур	بر نخيز бар-нахиз — турма
بردار бар-дор — кўтар	بر ندار бар-надор — кўтарма
جواب بده жавоб бэдэх — жавоб бер	جواب نده жавоб надэх — жавоб берма

Баъзан буйруқни кучайтириш учун **نه** на- ўрнига **مه** ма- инкор юкламаси ҳам ишлатилади. Инкорнинг бу шакли кўпроқ панд-насиҳат маънолардаги мақоллар ва поэтик асарларда учрайди. Масалан:

داشته باش دوштэ бош — (эга) бўл
 نداشته باش надоштэ бош — (эга) бўлма
 داشته باشيد دوштэ бошид — (эга) бўлинг
 نداشته باشيد надоштэ бошид — (эга) бўлманг

هميشه بغاظر داشته باشيد كه شما جوانان بنا كننده جامعه كونيستم
 ҳамишэ бағаظر доштэ бошид кэ шўмо жавонон-э бано-
 кўнандэ- йэ жомэ'э-йэ кўмунисм ҳастид — Ҳамиша ёдингизда
 бўлсинки, сиз коммунизм жамияти қурувчи ёшлардирсиз.

Агар داشتن доштан феъли қўшма ёки префиксли феъл тар-
 кибида кўмакчи феъл бўлиб келса, унинг буйруқ формаси умумий
 қоидага кўра ясалади. Масалан: دوست داشتن дуст доштан
 — севмоқ, ҳозирги замон феъл негизи دوست دار дуст дор:

دار دوست دуст бэдор — сев
 ندار دوست дуст надор — севма

Лексик изоҳ

1. فهميدن фаҳмидан (ҳозирги замон феъл негизи فهم фаҳм) ва
 ملتفت شدن мўлтафэт шўдан феъллари бир-бирларига синоним
 бўлиб, тушунмоқ, англамоқ маъноларини билдиради.

ملتفت شدن кўпроқ адабий тилда ва فهميدن асосан халқ
 тилида ишлатилади.

2. جواب پرسش пўрсэши сўзига سؤال сў'ол, پاسخ посўх сўзига
 жавоб синонимдир. پرسش ва پاسخ сўзлари форс тили қоида-
 лари асосида ясалган бўлиб, асосан адабий тилда, سؤال ва
 جواب сўзлари эса арабча сўзлар бўлиб, кўпроқ халқ тилида
 ишлатилади.

3. بفرمائيد бэфармоид (марҳамат, марҳамат қилинг, буюринг)
 сўзи فرمودن фармудан (ҳозирги замон феъл негизи فرما фармо)
 феълнинг II шахс кўпликдаги буйруқ шаклидир. Аммо у, кў-
 пинча, буйруқ феъли маъносидан ташқари ҳолларда ишлатилади:
 بفرمائيد ياي تخته бэфармоид по-йэ тахтэ — марҳамат, доскага (чи-
 қинг).

4. روی تخته ру-йэ тахтэ — досканинг юзига, юзида деган
 маъноларни англатади. Ўзбек тилига доскага, доскада деб тар-
 жима қилинади. Масалан:

روی تخته بنویسید ру-йэ тахтэ бэнависид — доскага ёзинг.

5. **پای تخته** по-йэ тахтэ — доска ёнига, ёнида.

Ўзбек тилига *доскага* деб таржима қилинади. Масалан:

پای تخته برويد по-йэ тахтэ бэравид — доскага чиқинг.

پای تخته . بفرمائيد бэфармонд по-йэ тахтэ — марҳамат қилинг доскага, доскага чиқинг.

6. **سر جای** сар-э жой бирикмаси *ўринда, ўринга* деган маъноларни билдиради. **سر** сар сўзининг асосий маъноси *бош бўлиб*, бу ерда предлог вазифасини бажариб келади. Масалан:

سر جای خود بنشینيد сар-э жо-йэ хўд бэнэшинид — Ўрнингизга ўтиринг.

7. **رۇفاقو** сўзи **رفیق** рафиқ (ўртоқ) сўзидан араб грамматик қондасига биноан ясалган кўплик шаклдир.

✓1- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Кутубхонадан 2 та форсча-русча луғат келтиринг. Марҳамат, китобингизни олинг. Жавоб беринг, ўтган дарснинг мавзунима эди. Илтимос қиламан, эртага бизнинг уйга келинг. Эртага ишим бор, ўзингиз келинг. Бу машқни доскага ёзинг. 20- машқни дафтарингизга кўчириб ёзинг. У сенга нима жавоб берди? Ўз дафтар ва китобларингизни олинг ва столнинг устига қўйинг. Сиз янги дарсни тушундингизми? Доскага марҳамат қилинг ва бу жумлани ёзинг. Форс тили дарсида биз китоб ўқиймиз, машқ ёзамиз ва форс тилида сўзлашамиз. Марҳамат, ўрнингиздан туринг ва жавоб беринг. Бу ҳикояни ўқинг ва предлогларнинг маъносини айтиб беринг. Форс тили ўқитувчимиз форс тилини жуда яхши билади. Биз уни севамир.

2- топшириқ. Қуйидаги феъллардан буйруқ шакли ясанг.

خوابيدن — ухламоқ	نشستن — ўтирмоқ
فرا گرفتن — ўрганмоқ	آغاز کردن — бошламоқ
ادامه دادن — давом эттирмоқ	نشان دادن — кўрсатмоқ

✓3- топшириқ. Нуқталар ўрнига тегишли предлогларни қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг.

ديروز من ^{له} يكاتر رفتم. او ... زبان فارسی حرف نميزند. رفيق عثمانوف همين جمله را . بيه تخته نوشت. اين متن را . از زبان فارسی . بيه زبان ازبکی ترجمه کنيد. ما هر روز ساعت هفت و نيم

صبح. از خواب بیدار میشویم. برادر بزرگم. با خانواده خود. آمد.
 خیابان پوشکین زندگی میکند. وقتی که زنگ میزنند دانشجویان مسر جای
 خود قرار میگیرند. چرا تو دیروز. به من نیامدی؟ ما قبل از. آغاز درس
 کتابهای خود را. از کیف در میاوریم و روی میز میگذاریم. دانشیار. از
 تو چه پرسید؟ پدرم امروز. از شهر فرغانه بر میگردد. این نامه را
 من. با قلم نوشتم. برادر کوچکم. در دبیرستان درس میخواند. چرا
 تو. از او عذر نخواستی؟ پدرم پهنای من دو جلد کتاب فارسی آورد. دانشیار
 رو. . . من کرده گفت: بفرمائید پهنای تخته. ما از جا بر خاستیم.

4- топшириқ. Мақолларни дафтарингизга кўчириб ёзинг, таржима қилинг
 ва ёд олинг.

آهسته رو همیشه رو.

اول بچش بعد بگو: بی نمک است.

درد خود را پیش دردمندان بگو.

بد مکن که بد افتی چاه مکن که خود افتی.

5- топшириқ. Афоризмларни тўғри ўқишга ўрганинг ва уларни ёд олинг.

مبین که میگوید بین چه میگوید.

میزار موری که دانه کش است

که جان دارد و جان شیرین و خوش است. (فردوسی)

بی خبر بر خوان کس مهمان مشو.

میهمانت گر رسد پنهان مشو. (فریدالدین عطار)

Л у ф а т

چشیدن чэшидан (چش чэш) — татимоқ

کندن кандан (کن کان) — қазимоқ, ковламоқ

چه чаҳ ва چاه чоҳ — чуқур, қудуқ

کشیدن кашидан (کش каш) — тортмоқ, ташнмоқ, чекмоқ

دانه کش донэкаш — дон ташувчи

ما در آنجا برای خواهرم دستکش چرمی و شال گردن ابریشمی خریدیم.
بعد از خرید چیزهای لازم از مغازه بیرون رفتیم و بمنزل برگشتیم. ^{محل}
و خواهرم از خرید ما خیلی خوششان آمد.

واژه‌ها

فروشگاه مرکزی	فۇروشگوخ-э маркази — марказий универмаг
پوشاک	пушок — кийим, кийим-кечак
لازم	лозем — керак, зарур
اشکوبه	ўшқубэ — этаж, қават
کالا	коло — товар, мол
کفش	кафш — оёқ кийимн, туфли
فروختن	فۇруختан (فروش فۇروش) — сотмоқ
دستکش	дасткаш — қўлқоп
گردن	гардан — бўйин
شال گردن	шол-э гардан — шарф
پیراهن	пирохан — кўйлак
شلوار	шалвор — шим
دیدن نمودن	دیدان نامудан — томоша қилиб кўрмоқ, кўриб чиқмоқ, айланиб кўрмоқ
مشتري	мўштари — харидор, сотиб олувчи
کراوات	кровот — галстук
انتخاب کردن	энтэхоб кардан — танламоқ, сайламоқ
دستمال	дастмол — дастрўмол
جوراب	журоб — пайпоқ
ویژه	вижэ — махсус, алоҳида
فروشنده	فۇрушандэ — сотувчи
لطفًا	лўтфан — марҳамат қилиб
قدری	қадри — бир оз, озгина
تنگ	танг — тор
اندازه	андозэ — размер, ўлчов, даража
خوش آمدن	хўш омадан — ёқмоқ
فوراً	фўуран — тезлик билан, тезда
پرداختن	пардохтан (پرداز пардоз) — тўламоқ
قهوه‌ای رنگ	қахвэранг — қаҳва ранг, жигар ранг
هدايا	ҳадойо — совғалар, ҳадялар
ابريشم	абришўм — ипак
بیرون شدن	бирун шўдан — чиқмоқ (ташқарига)

Феълнинг шарт-истак майли مضارع التزامی мўзорэ-э элтэзоми

Феълнинг шарт-истак майли икки замонда келади:

- 1) ҳозирги-келаси замон шарт-истак майли;
- 2) ўтган замон шарт-истак майли.

Ҳозирги-келаси замон шарт-истак майли

Форс грамматикасида مضارع التزامی мўзорэ-э элтэзоми деб аталган бу феъл формаси рус тилида нашр этилган кўпгина форс тил дарслик ва грамматикаларида «аорист» деб номланади.

Бу грамматик категория шарт-истак майли деб аталса ҳам, гапда шарт ва истакдан бошқа яна бир неча маъноларни англа-тиб келади.

Агар ҳозирги-келаси замон феъли бирор иш-ҳаракатнинг бажарилиши аниқ эканлигини кўрсатса, مضارع التزامی иш-ҳаракат маълум шарт, истак, имкон, зарурият, мажбурият орқали амалга ошиши ёки унинг бажарилиши гумон эканлигини билдиради.

مضارع التزامی ҳозирги замон феъл негизига шахс-сон қўшимчалари ва به бэ- олд қўшимчасини қўшиш орқали ясалади. مضارع التزامی шакл жиҳатдан ҳозирги-келаси замонга ўхшаган бўлиб می ми- олд қўшимчаси به бэ- билан ўрин алмашади, холос.

نوشتن навэштан — ёзмок феълнинг тусланиши

مفرد

- I шахс بنویسم бэнависам — ёзсам, ёзай
- II шахс بنویسی бэнависи — ёзсанг
- III шахс بنویسد бэнависад — ёзса, ёзсин

جمع

- I шахс بنویسیم бэнависим — ёзсак, ёзайлик
- II шахс بنویسید бэнависид — ёзсангиз
- III шахс بنویسند бэнависанд — ёзсалар, ёзсинлар

Содда феълларнинг **مضارع التزامی** шаклида урғу **به бэ-** олд қўшимчасига тушади. Масалан:

بنوایم бэхонам, **بنویسم** бэнависам

Қўшма феълларда **به бэ-** олд қўшимчаси тушиб қолиши ҳам мумкин. Масалан:

استراحت کنم эстэроҳат кўнам

استراحت کنی эстэроҳат кўни

Префиксли феълларда **به бэ-** олд қўшимчаси одатда тушиб қолади.

بر خاستن бар-хостан — турмоқ феълнинг тусланиши

مفرد

I шахс **بر خيزم** бар-хизам — турсам, турай

II шахс **بر خيزی** бар-хизи — турсанг

III шахс **بر خيزد** бар-хизад — турса, турсин

جمع

I шахс **بر خيزيم** бар-хизим — турсак, турайлик

II шахс **بر خيزيد** бар-хизид — турсангиз

III шахс **بر خيزند** бар-хизанд — турсалар, турсинлар

Префиксли феълларда урғу префиксга, қўшма феълларда эса қўшма феълнинг от қисмидаги сўзнинг охириги бўғинига тушади. Масалан: **بر خيزم** бар-хизам, **استراحت بکنم** эстэроҳат бэкўнам. **مضارع التزامی** нинг бўлишсиз шаклида **به бэ-** олд қўшимчаси тушиб қолиб, унинг ўрнига **نه на-** инкор юкламаси қўйилади. Масалан:

مفرد

I шахс **بگويم** бэгуям — айтсам, айтай

II шахс **بگوئی** бэгуи — айтсанг

III шахс **بگويد** бэгуяд — айтса, айтсин

جمع

I шахс **بگويم** бэгуим — айтсамиз, айтайлик

II шахс **بگوئيد** бэгуид — айтсангиз

III шахс **بگويند** бэгуянд — айтсалар, айтсинлар

مفرد

I шахс **نگويم** нагуям — айтмасам, айтмай

II шахс **نگوئي** нагуи — айтмасанг

III шахс **نگويد** нагуяд — айтмаса, айтмасин

جمع

I шахс **نگويم** нагуим — айтмасак, айтмайлик

II шахс **نگويد** нагуид — айтмасангиз

III шахс **نگويند** нагуянд — айтмасалар, айтмасинлар

Қўшма ва префиксли феълларнинг бўлишсиз шакли ҳам шу тарзда ясалади. Масалан:

کار بکنم кор бэкўнам

برخيزم бар-хизам

کار نکنم кор накўнам

بر نخيزم бар-нахизам

مضارع التزامي ning бўлишсиз шаклида феълнинг содда, префиксли ёки қўшма бўлишлигидан қатъи назар, урғу **ه** на- инкор юклагасига тушади:

مضارع التزامي асосан:

- 1) орзу-истак билдирган содда гапларда;
- 2) модал феъллар ва модал сўзлардан сўнг;
- 3) мақсад эргаш гапда;
- 4) тўлдирувчи эргаш гапда;
- 5) шарт эргаш гапларда ишлатилади.

Бундан ташқари, **از اينکه** **پيش از** **پيش از** **ин-кэ**, **قبل از** **اينکه** **قابл аз ин-кэ** (...дан аввал, ...дан илгари); **پس از آنکه** **пас аз-он-кэ**, **بعد از آنکه** **ба'д аз он-кэ** (...дан кейин, ...дан сўнг); **بي آنکه** **би он-кэ**, **بدون اينکه** **бэдун-э ин-кэ** (...масдан) боғловчиларидан сўнг келган гапнинг кесими ҳам **مضارع التزامي** шаклида бўлади:

مضارع التزامي орзу-истак маъносини билдирган гапларда иш-ҳаракатнинг бажарилиши гумон эканлигини кўрсатади. Бунда гап кўпичча сўроқ маъносини билдиради. Масалан:

؟ **مئن را بخوانم** **ин матиро бэхонам?** — Бу текстни ўқийми?

؟ **فردا پيش شما بيايم** **фардо пиш-э шўмо бэйойам?** — Эртага сизнинг олдингизга келайми?

؟ **از کتابخانه کتاب بياورم** **аз кэтобхонэ кэтоб бэйоварам?** — Кутубхонадан китоб келтирайми?

؟ **پنجره را باز بکنند** **панжарэро боз бэкўнад?** Деразани очсинми?

Баъзи ҳолларда **бэ бэ-** олд қўшимчаси тушиб қолиши ҳам мумкин. Масалан:

«**کجا روم و عرض خود را بکی گویم؟** ва 'арз-э хўдро бэ ки гуйам? — Қаерга борай, нима қилай ва арзимни кимга айтай?»

Модал феъллар ва модал сўзлар

Форс тилида асосан 3 та модал феъл бор:

خواستن хостан **خواه** хоҳ — хоҳламоқ, истамоқ
توانستن тавонэстан **توان** тавон — қодир бўлмоқ, қила олмақ
بایستن бойэстан **بای** бой — керак бўлмоқ, зарур бўлмоқ

Бу мустақил лексик маънодаги феъллар ганда қўшимча модал маънони англатиб келади. Бу ҳолда юқоридаги модал феъллар ўзининг асосий лексик маъносини йўқотиб, етакчи феълнинг маъносига турли қўшимча маъно бағишлайди.

Ганда модал феъл етакчи феъл билан бирга семантик жиҳатдан бир бутунлик ҳосил қилади. Модал феъллардан сўнг келган етакчи феъл доимо **مضارع التزامی** шаклида бўлади.

1. **خواستن** хостан модал феъли етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажаришга хоҳиш, истак борлигини билдиради.

• **من میخواهم فردا بسینما بروم.** ман миҳоҳам фардо бэ синэмо бэравам — Мен эртага кинога бормоқчиман

• **دوستم میخواهد زبان فارسی را یاد بگیرد.** дустам миҳоҳад за-бон-э форсиро йод бэгирад — Дўстим форс тилини ўрганмоқчи (ўрганишни истайди).

Модал феъллар ганда бевосита эгадан сўнг, етакчи феъл эса жумла охирида келиб, ҳар иккаласи ҳам эга билан шахс ва сонда мослашади.

مفرد

• **من میخواهم این کتاب را بخوانم.** ман миҳоҳам ин кэтобро бэ-хонам — Мен бу китобни ўқимоқчиман.

• **تو میخواهی این کتاب را بخوانی.** тў миҳоҳи ин кэтобро бэхони — Сен бу китобни ўқимоқчисан.

• **او میخواهد این کتاب را بخواند.** у миҳоҳад ин кэтобро бэхонад — У бу китобни ўқимоқчи.

ما ميخواهيم اين كتاب را بخوانيم. — Биз бу китобни ўқимоқчимиз.

شما ميخواهيد اين كتاب را بخوانيد. — Сиз бу китобни ўқимоқчисиз.

آنها ميخواهند اين كتاب را بخوانند. — Улар бу китобни ўқимоқчилар.

2. **توانستن** тавонэстан модал феъли етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажара олишни, бажаришга қодирликни, шу ишни бажара олишликка имкон борлигини билдиради. Масалан:

من ميتوانم بزبان فارسی حرف بزنم. — Мен митавонам бэ забон-э форси ҳарф бэзанам — Мен форс тилида гаплаша оламан.

3. **بايستن** бойэстан модал феъли етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажариш кераклигини, зарурлигини билдиради.

بايستن бойэстан¹ модал феъли фақат III шахс бирлик шаклида (**بايد** бойад) ишлатилиб, ҳамма шахсларда ўзгаришсиз қолади. Масалан:

ما بايد ساعت چهار بورزشگاه برويم. — Биз соат тўртда стадионга боришимиз керак.

آنها بايد اينجا بيابند. — Улар бу ерга келишлари керак.

Модал маънодаги феълларнинг бўлишсиз шаклида **نا** инкор юкламаси модал феълга қўшилади. Масалан:

من حالا نميخواهم شطرنج بازی بکنم. — Мен ҳозир шахмат ўйнашни истамайман.

امروز من نمیتوانم سر درس بيايم. — Мен бугун дарсга кела олмайман.

تو نبايد اين کار را بکنی. — Сен бу ишни қилишинг керак эмас.

¹ **بايستن** бойэстан феълни фақат III шахс бирлик шаклида ишлатилгани учун, у ноқис феъл ҳам дейлади.

مفرد	بروم	میخواهم	бормоқчиман
		میتوانم	бора оламан
	بروی	میخواهی	бормоқчисан
		میتوانی	бора оласан
	برود	میخواهد	бормоқчи
		میتواند	бора олади
جمع	برویم	میخواهیم	бормоқчимиз
		میتوانیم	бора оламиз
	بروید	میخواهید	бормоқчисиз
		میتوانید	бора оласиз
	بروند	میخواهند	бормоқчилар
		میتوانند	бора оладилар
مفرد	بروم بروی برود برویم بروید بروند	باید	боришим керак
			боришинг керак
			бориши керак
			боришимиз керак
			боришингиз керак
			боришлари керак

Модал феъллар гапдаги маъноларига қараб ўтган замон шаклларида ҳам келишлари мумкин. Масалан:

میخواستم اورا ببینم. михостам уро бэбинам — Уни кўр-моқчи эдим.

تو چه میخواستی بگوئی؟ تو چه میخواستی بگوئی؟ — Сен нима демоқчи эдинг?

بایستن бойэстан модал феълдан англашилган маъно ўтган замонга онд бўлса, бу феълнинг шахс ва сонда ўзгармайдиган *мибайэсти*, *мибайэст* шакллари қўлланади.

Масалан:

آنها میبایستی ساعت دو بیایند. онҳо мибайэсти со'ат-э дў бэ-йойанд — Улар соат иккида келишлари керак эди.

Баъзан **بايستن** бойэстан модал феълининг **بايد** бойад ва **بايستی** бойэсти шаклларида кейин келган етакчи феъл ўтган замон давом феъли шаклида ҳам келиши мумкин. Масалан:

ما بايستی در حياط دانشکده جمع ميشديم.
донэшкадэ жам' мишўдим — Биз факультетнинг ҳовлисида йигилишимиз керак эди.

Лекин бу маънодаги гапларда **بايستی جمع ميشديم** бойэсти жам' мишўдим бирикмаси ўрнида кўпишча етакчи феъл **مضارع التزامی** шаклида қўлланилади. Масалан:

ما ميبايستی در حياط دانشکده جمع بشويم.
ҳайот-э донэшкадэ жам' бэшавим.

Эслатма. Баъзан **بايد** бойаднинг синоними сифатида **بايست** бойэст, **بايستی** бойэсти шакллари ҳам ишлатилади. Масалан, **بايد** бойад бэйойад, **بايست** бойэст бэйойад ва **بايستی** бойэсти бэйойад бирикмаларининг ҳар учаласи ҳам *келиши керак* деб таржима қилинади.

Форе тилида яна модал маънони англатадиган бир неча феъл, сўз ва сўз бирикмалари мавжуд. Бундай сўзлар одатда гап бошида келиб, гап бўлаклари билан грамматик алоқада бўлмайдилар. Қуйидаги модал сўзларга аҳамият беринг:

شايد шойад — эҳтимол, балки, шояд, мумкин
ممکن است мўмкэн аст — мумкин, эҳтимол
ممکن نیست мўмкэн нист — мумкин эмас
احتمال ميرود эҳтэмоЛ миравад — эҳтимол, эҳтимолки, кутилади, балки
احتمال نميرود эҳтэмоЛ намиравад — бўлиши мумкин эмас, эҳти- молдан узоқ

Бу модал сўзлардан сўнг келган гапнинг кесими **مضارع التزامی** шаклида бўлиши шарт. Масалан:

هوا سرد است شايد برف ببارد.
Ҳаво совуқ, эҳтимол қор ёғар.

ممکن است بعد از چند ماه کار علمی خود را بيان برساند.
аст ба'д аз чанд моҳ кор-э 'елми-йэ ҳўдро бэ пойон бэрасонад — Бир неча ойдан кейин у ўз илмий ишини тамом қилиши мумкин.

мўмкэн нист у ҳар руз дарс-э хўдро ҳозэр накўнад — У ҳар куни дарсини тайёрла - маслиги мумкин эмас.

эхтэ-мол миравад мўқ'э та'тилот-э зэмэстони мо бэ тожикэстон бэ-равим — Эҳтимол, қишки каникул вақтида Тожикистонга бо - пармиз.

эхтэмол намиравад то фардо ура бэбинам — Эртагача уни кўршим эҳтимолдан узоқ.

مضارع التزامى нинг эргаш гапларда ишлатилиши ҳақида кейинги дарсларда, эргаш гаплар баҳсида айтиб ўтамиз.

خوش آمدن хўш омадан феълнинг тусланишидаги хусусиятлар

خوش آمدن хўш омадан қўшма феъли ёқмоқ деб таржима қилинади ва тусланишда қуйидаги икки хусусиятга эга бўлади:

1. خوش آمدن феъли тусланганда, қўшма феълнинг от қисми خوش хўш эгалик аффиксларини қабул қилиб, кўмакчи феъл آمدн омадан эса доимо III шахс бирлик шаклида келади.

آمدн омадан кўмакчи феъли гапнинг маъносига қараб турли замон шаклида бўлиши мумкин. Масалан:

خوشم آمد хўшам омад — менга ёқди

خوشم ميايد хўшам миойад — менга ёқяпти, ёқади.

2. خوش آمدن қўшма феъли бошқарган тўлдирувчи, яъни ё қиш объекти бўлган сўз از аз предлогини қабул қилиб келади. Масалан:

مفرد

از اين فيلم خوشم آمد. аз ин филм хўшам омад — Бу фильм менга ёқди.

از اين فيلم خوشت آمد. аз ин филм хўшат омад — Бу фильм сенга ёқди.

از اين فيلم خوشش آمد. аз ин филм хўшаш омад — Бу фильм унга ёқди.

جمع

- از این فیلم خوشمان آمد. аз ин филм хўшэмон омад — Бу фильм бизга ёқди.
- از این فیلم خوشتان آمد. аз ин филм хўшэтон омад — Бу фильм сизга ёқди.
- از این فیلم خوششان آمد. аз ин филм хўшэшон омад — Бу фильм уларга ёқди.

Амдн феълнинг тусланиши ўзбек тилидаги *уйқу келмоқ* қўшма феълнинг тусланишини эслатади: *уйқим келди, уйқинг келди* каби.

Амдн феълнинг тусланишида урғу қўшма феълнинг от қисмига тушади.

از این حکایت خوشم آمد. аз ин ҳақоят хўшам омад — Бу ҳикоя менга ёқди.

از این پیراهن خوشمان میاید. аз ин пирохан хўшэмон мио-йад — Бу кўйлак бизга ёқади ва ҳ.к.

Амдн феълнинг бўлишсиз шакли *не на-* инкор юкламасини кўмакчи феълга қўшиш орқали ҳосил бўлади. Бунда урғу *не на-* инкор юкламасига тушади.

از جواب او خوشم نیامد. аз жавоб-э у хўшам найомад — Унинг жавоби менга ёқмади.

از این کتاب خوشش نیامد. аз ин кэтоб хўшаш найомад — Бу китоб унга ёқмади.

انه -онэ суффикси ҳақида

Форс тилида *ане -онэ* суффикси отларга қўшилиб, улардан нисбий сифат ясайди. Масалан:

زن *зан* — аёл, *занане* → *занонэ* — аёлларга тегишли, аёллар

لباس *лэбас* *лэбос-э занонэ* — аёллар кийими.

مرد *мард* — эркак → *мардане* *мардонэ* — эркакларга тегишли, эркаклар

گفتش *кафш-э мардонэ* — эркаклар оёқ кийими.

کردن دیدان кардан қўшма феъли ўзбек тилида (бир нарсани) *томоша қилиб кўрмоқ, айланиб кўрмоқ, томоша қилмоқ* маъноларини билдиради.

Гапда *کردن ديدن* қўшма феъли бошқарган тўлдирувчи, яъни кўриш объекти бўлган сўз *از* аз предлоги билан келади. Масалан:

نمایندهان خارجی از موزه و تاترهای تاشکند دیدن کردند.

намоёндэгон-э хорэжи аз музэ ва тэотрҳо-йэ тошканд дидан карданд — Чет эл делегатлари Тошкент музей ва театрларини томоша қилдилар.

Лексик изоҳ

Қуйидаги сўзлар ўзаро синоним бўлиб, ҳар иккаласи ҳам бир маънода ишлатилади.

لباس	лэбос	پوشاک	пушок — кийим
سو	су	طرف	тараф — томон, тараф
طبقة	табақэ	اشکوبه	ўшқубэ — қават, этаж
فروشگاه	фўрушгоҳ	مغازه	мағозэ — магазин
وقتیه	вақти-кэ	چون	чун — ...ган вақтда, ...ган пайтда.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни *مضارع التزامی* шаклида тусланг.

. دیدن ، آمدن ، فرامرفتن ، حرف زدن

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Мен бу китобни сотиб олмоқчиман. Биз эртага театрга бормоқчимиз. Сиз араб тилида сўзлаша оласизми? Мен янги араб фильмини кўрмоқчиман. Чоё қуяйми? Мен кетишим керак. Мен рус ва форс тилларида гаплаша оламан. Дарсдан сўнг қаерга бормоқчисиз? Мен магазиндан бир галстук ва 2 та шарф сотиб олмоқчиман. Отам синглим учун бир жуфт аёллар туфлисини сотиб олмоқчи. Улар «Тошкент» меҳмонхонасида яшайдилар. Мен бу мақолани таржима қила олмайман. Дўстим эрон ёзувчисининг бу ҳикоясини ўзбекчага таржима қилмоқчи. Пионерлар ва мактаб ўқувчилари истироҳат боғига боришмоқчи. Келаси йили ўртоғим Самарқанд шаҳрига бормоқчи. Мен албатта уни кўришим керак. Сен кутубхонадан қанақа китоб олмоқчисан? Сиз қа-

нақа журнал сотиб олмоқчисиз? У икки кундан кейин ўз илмий ишини тамом қилмоқчи. Биз ўз ўқитувчимиз билан форс тилида сўзлаша оламиз. Сиз форсча газетангизни менга бера оласизми? Сизга Ўзбекистоннинг қайси шаҳарлари ёқади? Бугун бизникига Фарғонадан қариндошлар келишмоқчи. Мен уни факультетда кўра олмадим. Ўз луғатимни сенга берайми? Мен бугун сизни уйга таклиф қила олмайман. Бизнинг форс тили ўқитувчимиз Умар Хайём рубойиларини ўзбек тилига таржима қилмоқчи. Сиз форс тилида сўзлашишни истайсизми? Нега сиз стадионга боришни истамайсиз? Сенга мен бу китобни бера олмайман. Улар менга телефон қилишмоқчи. Мен радио эшитмоқчиман. Амаким футбол ўйинини кўрмоқчи. Сиз бу қўл ёзмани ўқий оласизми? Йўқ, мен бу қўл ёзмани ўқий олмайман.

3- топшириқ. Қавс ичидаги феълларни тегшли шахс ва сон билан ўзгартириб, гапларни кўчириб ёзинг.

من میخواهم ترا (دیدن). پدرم میتواند این نسخه خطی را (خواندن). او فردا باید پیش من (آمدن). ما نمیتوانیم بزبان انگلیسی (حرف زدن). دوستم نمیخواهد امروز ورزشگاه (رفتن). او میخواهد مارا بغانه خود (دعوت کردن). برادر بزرگم میخواهد زبان عربی را (یاد گرفتن). آیا شما میتوانید فرهنگ خودرا بمن (دادن)? من میخواهم از شما چیزی (پرسیدن). آنها هنوز نمیتوانند بزبان فارسی (پاسخ دادن). شما نباید این کاررا (کردن). تو باید (استراحت کردن). او میخواهد این کفش را (خریدن). شاید فردا هوا گرم (شدن). احتمال میرود او از این دستکش (خوش آمدن). تو خواستی کجا (رفتن)? من خواستم به مغازه کتابفروشی (رفتن). شما چه خواستید (گفتن)? من خواستم از شما چیزی (پرسیان). او چه چیزی میخواست (خریدن)? او میخواست یک دست پیراهن ابریشمی و کراوات راه راه (خریدن). ببخشید، من نمیتوانستم دیروز بشما (تلفن کردن). او هم باید این داستان را (خواندن). تو میتوانی فردا ساعت پنج پیش من (آمدن)? پیش از حرکت ما میبایستی کمی (استراحت کردن). او میبایستی از برادرم نامه (آوردن). من میخواستم (آمدن) ولی نمیتوانستم.

4- топшириқ. Қавс ичида берилган модал феълларни тегишли шахс ва сон шаклига қўйиб, гапларни кўчириб ёзинг ва уларни ўзбек тилига таржима қилинг.

من (توانستن) بوسيله اين اتوبوس به مرکز شهر بروم. تو (خواستن) از موزه و پارکهای شهر دیدن کنی؟ ما (بايستن) هر روز صبح ده پانزده دقیقه ورزش بکنیم. شما (توانستن) کفش تازه خود را بمن نشان بدهید؟ من (توانستن) با شما برای هوا خوری به اطراف شهر بروم. او (توانستن) این متن را بدون فرهنگ ترجمه بکند. من (خواستن) شماره بنایتر دعوت کنم. او (خواستن) برای خود یک دست کت و شلوار بخرد. تو (بايستن) این کار را دیروز بکنی. ما (خواستن) روز تعطیل به ماهی گیری برویم. من دیروز (توانستن) پیش او بیایم چونکه وقت نداشتم. پدرم (توانستن) این نسخه خطی را بخواند. او (بايستن) فردا پیش من بیاید. ما (توانستن) بزبان انگلیسی حرف بزنیم. دوستم (توانستن) امروز بوزرشگاه برود. آیا شما (توانستن) فرهنگ خود را بمن بدهید؟ برای آنکه زبان فارسی را خوب بدانیم (بايستن) زیاد کار بکنیم. من (خواستن) کمی استراحت کنم. اگر (خواستن) سر درس دیر نکنی (بايستن) ساعت هفت صبح از خواب بر خیزی.

5- топшириқ. Қуйидаги текстни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва феъл формаларини аниқланг.

- خواهش میکنم بفرمائید با چه وسیله‌ای میتوانم به مرکز شهر بروم؟
- شما میتوانید با وسیله اتوبوس برقی خط یکم به مرکز شهر بروید.
- خواهش میکنم بفرمائید ایستگاه اتوبوس برقی کجاست؟
- ایستگاه اتوبوس برقی طرف چپ خیابان است.
- لطفاً بفرمائید اتوبوس خط بیست و پنجم کجا میرود؟
- اتوبوس خط بیست و پنجم به فرودگاه میرود.
- این چه خیابانی است؟
- این خیابان پوشکین است.
- قیمت بلیط اتوبوس برقی چند است؟
- قیمت بلیط اتوبوس برقی چهار کویک است.

- خواهش میکنم قبلاً بگوئید که کی باید پیاده شوم؟
- شما باید بعد از سه ایستگاه پیاده شوید.
- ببخشید شما در ایستگاه بعدی پیاده میشوید؟
- بلی، من در ایستگاه بعدی پیاده میشوم.
- شما با کدام اتوبوس برقی بدانشکده میروید؟
- من با اتوبوس برقی خط چهارم بدانشکده میروم.
- این چه ایستگاهی است؟
- این ایستگاه میدان بیرونی است.
- آیا شما سوار تراموای میشوید؟
- نخیر، من تا مقصد پیاده میروم.
- من راه را گم کردم، لطفاً بفرمائید چطور میتوانم به نمایشگاه آثار هنر بروم؟
- الان بروید بسمت راست، بعد از مغازه کتابفروشی بطرف چپ
- پیچید، پس از دویست متر راه بنای دو طبقه‌ای بچشم میخورد، همان
- نمایشگاه آثار هنر است.
- متشکرم، از لطف شما خیلی ممنونم.

✓ УН ЕТТИНЧИ ДАРС *درس هفدهم*

ماکیان و نخم طلا

ماکیانی در خانه صاحبش تخم طلائی گذاشت. صاحب او چون تخم طلا را دید پنداشت که شکم ماکیان پر از طلا است. با این امید سر ماکیان را برید که تمام طلا را یکمترتبه از شکم ماکیان بیرون نماید. همینکه ماکیان را کشت و شکمش را پاره کرد دید چیزی نیست. پشیمان شد ولی این پشیمانی و تاسف سودی نبخشید. پند بزرگان: کیسه پر طمع همیشه خالی است.

ماكيان	мокийон — товук
تخم	тўхм — тухум
طلا	тэло — олтин, тилла
صاحب	соҳэб — хўжайин, эга
غداشتن	гўзоштан (گذار گۆزور) — қўймоқ
پنداشتن	пандоштан (پندار پاندور) — ўйламоқ
بريدن	бўридан (بر بۇر) — кесмоқ
شکم	шэкам — қорин
اميد	ўмид — умид, ишонч
يکمرتبه	йэкмартабэ — бирдан
نمودن	намудан — кўрсатмоқ, кўринмоқ
بيرون نمودن (کردن)	бирун намудан (кардан) — чиқармоқ
گشتن	кўштан (گش کۆش) — ўлдирмоқ
پاره کردن	порэ кардан — йиртмоқ, ёрмоқ
پشيمان	пашимон — пушаймон
پشيمان شدن	пашимон шўдан — пушаймон бўлмоқ
تاسف	та'ассўф — афсус, ачинниш
سودی فبخشيد	суди набахшид — фойда келтирмади
پند	панд — панд, насиҳат
کيسه	кисэ — чўнтак
طمع	тама' — очкўзлик, хасислик, тамагирлик
خالی	холи — бўш, қуруқ

Грамматик изоҳ

Мақсад эргаш гап

Мақсад эргаш гап бош гапдан англашилган иш-ҳаракатнинг мақсадини билдириб келади.

Эргаш гап бош гап билан **که** кэ, **تا** то, **آنکه** баройэ он кэ, **برای اینکه** баройэ ин кэ эргаштирувчи боғловчилари орқали боғланади.

Агар ўзбек тилида аввал мақсад эргаш гап, кейин бош гап келса, форс тилида аксинча, аввал бош гап, сўнг мақсад эргаш гап келади ва эргаш гапнинг кесими доимо **مضارع التزامی** шаклида бўлади. Масалан:

مان بۀ ما-
فوزۀ-ئۀ کۀتوبفؤروشي رافتام کۀ کۀتوبخو-ئۀ توزۀ بۀхарам — Мен
янги китоблар сотиб олиш учун китоб магазинига бордим.

او پنجرۀرو باز کرد تا هوای اطاق عوض شود.
кард то ҳаво-ئۀ ўтоқ 'аваз шавад — Уйнинг ҳавоси алмаш-
син деб, у деразани очди.

آنها هر روز ورزش میکنند برای آنکه سالم باشند.
варзеш микўнанд баройۀ он кә соләм бошанд — Улар соғлом
бўлайин деб, ҳар кунни бадан тарбия қиладилар.

он кә баройۀ он кә, то, тә, айнкә баройۀ ин кә, айнкә
боғловчилари бирининг ўрнида иккинчиси ишлатилиши мумкин.
Лекин булар орасида кә кә боғловчиси кўпроқ учрайди.

Тўлдирувчи эргаш гап

Тўлдирувчи эргаш гап бош гапнинг кесимини тўлдириб ке-
лади.

Тўлдирувчи эргаш гап одатда бош гапдан кейин келиб, у би-
лан кә кә эргаштирувчи боғловчиси орқали боғланади. Масалан:

میدانند که اتحاد شوروی طرفدار صلح پایدار است.
донанд кә эттәҳод-э шўурави тарафдор-э сўлх-э пойдор аст —
Ҳамма биладикки, Совет Иттифоқи мустаҳкам тинчлик тарафдо-
ридир.

ما'لوم шؤد کۀ او دیروز ناخوش نبود.
хўш набуд — Маълум бўлдикки, у кеча касал бўлмаган.

Лексик изоҳ

1. چیز چيز (нарса) сўзи аниқсизлик белгиси ی ни қабул қил-
ганда چیزى чизи шаклида ишлатилиб, гапдаги кесим бўлишли
шаклда бўлса, бир нарса ва бўлишсиз шаклда бўлса, ҳеч нарса
деб таржима қилинади. Масалан:

او به من چیزی گفت.
у бә ман чизи гўфт — У менга бир нарса
деди.

او به من چیزی نگفت.
у бә ман чизи нагўфт — У менга ҳеч нарса
демади.

— **онҳо аз мағозэ чизи хариданд** — Улар магазиндан бир нарса сотиб олдилар.

— **онаҳ аз мағозэ чизи нахариданд** — Улар магазиндан ҳеч нарса сотиб олмадилар.

2. **пӯр сӯзи тӯла, сер, кӯп** деган лексик маъноларга эга бўлиб, бошқа сўзлар билан бирикканда, қуйидаги маъноларни билдиради:

а) От ёки отлашган сўзлар олдида келиб, кӯп, тӯла, фаровонлик маъноларини билдирган сифат ясайди. Масалан:

пӯр-об — сув   **пӯр-об** — сувли, серсув, нам
пӯр-нур — нур   **пӯр-нур** — нурли, кӯп нурга эга бўлган

б) **пӯр сӯзи аз аз** предлоги билан бирга келганда, бирор нарса билан тўлаликни билдиради. Масалан:

— **Чўнтаги олма билан тӯла эди.**

— **У пандошт кэ шэкам-э мокийон пӯр аз тэлост** — У товуқнинг қорни тилла билан тӯла, деб ўйлади.

1- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

У хат ёзиш учун қоғоз келтирди. Мен дўстимни кўриш учун келдим. У жавоб бериш учун ўрнидан турди. Навбатчи текстни таржима қилиш учун кутубхонадан луғат келтирди. Мен ундан кеч соат еттида келишини илтмос қилдим. Биз тушлик овқат ейиш учун ошхонага бордик. Онамга шарф сотиб олай деб, совғалар магазинига бордим. Форс тилини ўрганиш учун шарқ факультетига кирдик. Ойбекнинг «Навойи» романини сотиб олиш учун китоб магазинига бордим. Дам олиш учун шаҳар ташқарисига чиқдик. Араб тилини ўрганай деб, арабча луғат ва араб тили грамматикасини сотиб олдим. Онам олма сотиб олиш учун мени бозорга юборди. Дарс тайёрлаш учун кутубхонага бордим. Тоғамнинг ўғли университетда ўқиш учун Тошкентга келди. Укам мендан кечирим сўраш учун келди. Дўстим ўз мақоласини ёзиш учун кутубхонадан бир нечта китоб олди. Мен бу жумлани ёзиш учун доскага чиқдим. Биз доклад эшитиш учун залга кирдик. Хижолат бўлмасин деб, бу гапни унга айтмадим.

- ماكيان در خانه صاحبش چه گذاشت؟
- ماكيان در كجا تخم طلا گذاشت؟
- صاحب ماكيان چون تخم طلا را دید چه پنداشت؟
- صاحب ماكيان چه كرد؟
- بچه امید سر ماكيان را برید؟
- همینکه ماكيان را كشت و شكمش را پاره كرد چه دید؟
- در شكم ماكيان طلا بود يا نه؟
- چرا صاحب ماكيان از كشتن ماكيان پشیمان شد؟
- آیا این پشیمانی و تأسف سودی بخشید؟
- بزرگان چه گفته‌اند؟
- چرا کیسه پر طمع خالی است؟

3- топшириқ. Утилган дарсларда берилган лексик материаллардан фойдаланиб, мақсад ва тўлдирувчи эргаш гапларга 10 тадан мисол тузинг.

4- топшириқ. Текстни ўзбекчага таржима қилинг.

همكار عزيز

مدائى در خانه‌اى رفت و گفت:

- براى رضای خدا يکقران پول بمن بدهيد، نان بخرم. صاحب خانه از داخل خانه صدا زد:
- نداريم.
- پس يک تکه نان بمن بدهيد.
- نداريم.
- يک لقمه غذای شب مانده بمن بدهيد.
- نداريم.
- کمی میوه بمن بدهيد.
- نداريم.
- پس يک چکه آب بمن بدهيد.
- نداريم.
- پس بابا چرا معطلی، لطفاً شما هم زودتر بيائيد با هم برويم مدائى!

همکار	ҳамкор — бирга ишловчи, ҳамкор
برای رضای خدا	баройэ рэзо-йэ хўдо — худо ҳақи
قران	қэрон — қирон (эрон пул бирлиги)
صدا زدن	сэдо задан — қичқирмоқ, айтмоқ
تکه	тэкэ — бурда, парча
صاحب خانه	соҳэб-э-хонэ — уй эгаси
داخل	дохэл — ичкари
لقمه	лўқмэ — ошам, парча, бир ейишли
غذای شب مانده	ғазо-йэ шаб мондэ — кечаги қолган овқат
کمی	камн — озгина
چکه	чакэ — томчи, чакка
بابا	бобо — амаки, бобо, бува
معطلی	мў'аттали — тўхтаб туриш, бекор қараб ўтириш
زودتر	зудтар — тезроқ

ЎН САККИЗИНЧИ ДАРС *ورس بجد هم*

عاقبت دروغگوئی

چوپان جوانی بسیار دروغ میگفت و همیشه بدروغ فریاد میکرد که بمن کمک کنید و گوسفندانرا از چنگال گرگ رها کنید. مردم از اطراف با چوب و تفنگ بکمک او میرفتند و چون نزدیک میرسیدند میدیدند که چوپان دروغ گفته است. سپس مردم رنجیده پی کارهای خود میرفتند. اتفاقاً شبی گرمی چند به گوسفندان او حمله کردند. بیچاره چوپان هر چه داد میزد و مردم را بکمک میخواند هیچ کس بدادش نمی رسید زیرا آنها خیال میکردند که چوپان باز دروغ میگوید. در نتیجه گرگها چندین رأس از گوسفندانش را دریدند و خودش را هم هلاک کردند.

واژه‌ها

عاقبت	'оқэбат — оқибат, натижа
دروغگو	дўруггу — ёлғончи
چوپان	чупон — чўпон
جوان	жавон — ёш, йигит
دروغ	дўруг — ёлғон
بدروغ فریاد	бэ дўруг фарйод кардан — ёлғондан фарёд кўтар-
کردن	моқ
کھمک کردن	кўмак кардан — ёрдам қилмоқ, ёрдам бермоқ
گوسفند	гусфанд — қўй
چنگال	чангол — чангал
رها کردن	раҳо кардан — қутқармоқ, озод қилмоқ
چوب	чуб — калтак, ёғоч, таёқ
تفنگ	тўфанг — милтиқ
دروغ گفته است	дўруг гўфтэ аст — ёлғон гапирган, ёлғон гапи-
	рибди
رنجیدن	ранжидан — хафа бўлмоқ, ранжимоқ
رنجیده	ранжидэ — хафа бўлиб
پی کارهای خود	пэй-э корҳо-йэ хўд — ўз ишларига
اتفاق	эттэфоқан — тўсатдан, фавқулодда, бирдан,
	иттифоқан
گرمی	гўрг — бўри
داد زدن	дод задан — додламоқ, бақирмоқ
کس	кас — киши
هیچ کس	ҳич кас — ҳеч ким
زیرا	зиро — чунки
رأس	ра'с — бош
دریدن	даридан (در دار) — йиртмоқ, пора-пора қилмоқ

Грамматик изоҳ

Ўтган замон давом феъли

ماضی استمراری мози-йэ эстэмрори

Ўтган замон давом феъли иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бошланиб, тугалланмаганлигини ёки ҳаракатнинг такрорий равишида бажарилиб келганлигини билдиради.

Ўтган замон давом феъли ўтган замон феъл негизи олдиға **ми-** олд қўшимчаси ва охириға шахс-сон қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади. Масалан, **رفتن рафтан** — **бормоқ** феълнинг ўтган замон негизи **رفت рафт** бўлиб, тусланганда қуйидаги шаклларда бўлади:

مفرد

من ميرفتم ман мирафтам — Мен борар эдим. (борардим).

تو ميرفتى тў мирафти — Сен борар эдинг. (борардинг).

او ميرفت у мирафт — У борар эди (борарди).

جمع

ما ميرفتيم мо мирафтим — Биз борар эдик (борардик).

شما ميرفتيد шўмо мирафтид — Сиз борар эдингиз (борардингиз).

آنها ميرفتند онҳо мирафтанд — Улар борар эдилар (борардилар).

Ўтган замон давом феълида урғу иккита бўлиб, асосий кучли урғу **ми-** олд қўшимчасига ва иккинчи кучсизроқ урғу шахс-сон қўшимчаларига тушади.

Префиксли ва қўшма феълларда **ми-** олд қўшимчаси кўмакчи феълга қўшилади.

بر گشتن бар-гаштан — **қайтмоқ** **بر ميگشتم бар-мигаштам** — қайтар эдим;

گردش کردن **гардэш кардан** — **айланиб юрмоқ** **گردش ميکردم гардэш микардэм** — айланиб юрар эдим. Мисоллар:

چوپان جوانى بسيار دروغ ميگفت.
мигўфт — Бир ёш чўпон кўп ёлғон гапирар эди.

روزهای تابستان بيرون شهر ميرفتيم و در آنجا استراحت ميکرديم.
рузҳо-йэ тобэстон бирун-э шаҳр мирафтим ва дар онжо эстэр-хат микардим — Ёз кунлари шаҳардан ташқарига чиқардик ва у ерда дам олар эдик.

نامه مينوشتم.
ман номэ минавэштам — Уртоғим келган вақтда, мен хат ёза-ётган эдим (ёзар эдим).

Ўтган замон давом феълнинг бўлишсиз шакли бўлишли шаклдаги **ми-** олд қўшимчаси олдиға **نه на-** инкор юкламасини келтириш орқали ясалади.

نيميرقتم **намирафтам** — бормас эдим (бормасдим).
 نيميديدم **намидидим** — кўрмас эдик. (кўрмасдик).
 بر نيمگشت **бар-намигашт** — қайтмас эди (қайтмасди).
 سيگار نيمکشيد **сигор намикашид** — папирос чекмас эди (чек-масди).

Ўтган замон давом феълнинг бўлишсиз шаклида ургу **نه** наинкор юкласига ўтади. Масалан:

نيمخواندم **намихондам** — Уқимас эдим.
 او کار نيمکرد **у кор намикард** — У ишламас эди.

Нумеративлар

Форс тилида миқдор билдирувчи сонлар одатда нумератив деб аталувчи ёрдамчи сўзлар билан қўлланиб, предметнинг сон-миқдори нечталигини, донасини англатади. Нумеративлар сон ва саналувчи предметлар номини билдирган сўзлар орасига қўйилади. Нумеративлардан сўнг изофа келмайди. Форс тилида турли предметлар учун жуда кўп нумеративлар ишлатилади. Қуйида биз уларнинг баъзиларини кўрсатиб ўтамиз.

1. Уй-рўзғор ва бошқа предметлар учун — **تا** то (та, дона):

دو تا ميز **дўто миз** — иккита стол
 پنج تا مداد **панжто мэдод** — бешта қалам

2. Инсонлар учун **نفر** нафар, **تن** тан (жон, киши):

چهار نفر دانشجو **чаҳор нафар донэшжу** — тўртта студент
 سه تن دختر **сэ тан дўхтар** — бешта қиз

نفر нафар ва **تن** тан нумеративлари саналувчи предметсиз ҳам ишлатилиши мумкин. Бу ҳолда улар нумеративлик хусусиятини йўқотиб, мустақил сўз маъносига эга бўлади.

خانواده ما از پنج نفر عبارت بود. **хонэводэ-йэ мо аз панж нафар** 'эборат буд — Бизнинг оиламиз беш кишидан иборат эди.

چهار نفر از دانشجویان در این موضوع سخنرانی کردند. **чаҳор нафар аз донэшжуйон дар ин мўзу' сўханрони карданд** — Студентлардан тўрт киши шу темада доклад қилди.

3. Ҳайвонлар учун **رأس** ра'с (бош):

ده رأس گوسفند **дах ра'с гусфанд** — ўн бош қўй
 هفت رأس گاو **ҳафт ра'с гов** — етти бош сигир

4. Ҳар турли машиналар, станок ва автомобиллар учун **دستگاه** дастгоҳ (станок):

چهل чэхэл дастгоҳ **ўтўмўбил-э бори** — қирқ дона юк ташийдиган автомобиль

5. Жуфт предметлар учун **جفت** жўфт:

يک جفت جوراب йэк жўфт журоб — бир жуфт пайпоқ
دو جفت کفش дў жўфт кафш — икки жуфт оёқ кийими

6. Баъзи кийимликлар учун **دست** даст (дона, қўл):

يک دست کت و شلوار йэк даст кўт-ў шалвор — битта костюм-шим
دو دست پيراهن дў даст пирохан — иккита кўйлак

7. Кема, пароход ва самолётлар учун **فروند** фарванд:

چهار فروند کشتی чаҳор фарванд кашти — тўртта кема
پنج فروند هوايما панж фарванд ҳавопэймо — бешта самолёт

8. Уй ва иморатлар учун **باب** боб (эшик):

هشت باب خانه ҳашт боб хонэ — саккизта уй

9. Китоблар учун **جلد** жэлд (жилд, дона):

سه جلد کتاب сэ жэлд кэтоб — Уч жилд китоб.

10. Бошқа кўпгина предметлар учун **دانه** донэ (дона):

پنج دانه سیب панж донэ сиб — беш дона олма
پنجاه دانه قلم панжоҳ донэ қалам — эллик дона ручка

Лексик изоҳ

به دروغ бэ дўруғ — бэ бэ предлоғи орқали ясалган равиш бўлиб, ўзбек тилига **ёлгондан** деб таржима қилинади.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни ўтган замон давом феъллининг бўлишли ва бўлишсиз шаклида тусланг.

خواستن хостан — хоҳламоқ **آوردن** овардан — келтирмоқ
برخاستن бар-хостан — турмоқ **حاضر کردن** ҳозэр кардан — тайёр-ламоқ.

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

У ҳамиша яхши жавоб берар эди. Утган йили ҳар ҳафта кинога борар эдик. Мен ўз дарсларимни кутубхонада тайёрлар эдим. Студентлар дарс бошланганга қадар бадан тарбия қилар эдилар. Дўстим дарсдан сўнг менинг олдимга келар эди. У форс-

ча гаплашар эди. Укам ҳамиша рост гапирар эди. Улар ҳар куни радио эшитар эдилар. Унинг гаплари менга ёқар эди. Ҳофиз ғазалларини завқ билан ўқир эдим. У болаларга ўз саргузаштини айтиб берарди. Ҳар йили ёзда опам ўз болалари билан бизнинг боғда дам олар эди. Юсуф бир нарсалар ўйлар ва нималарнидир қоғозга ёзар эди. Мен кечқурунлари отам билан истироҳат боғида айланиб юрар эдим. Ўртоғимнинг отаси ҳар куни «Совет Ўзбекистони» газетасини сотиб олар ва уни ўқир эди.

3- топшириқ. Нумеративлар ёрдами билан бир неча гап тузинг.

✓ 4- топшириқ. Текстни ўқинг, таржима қилинг ва ўтган замон давом феъли ҳамда нумеративларни аниқланг.

بیش از انقلاب کبیر اکتبر پدر من زیر دست یکی از ثروتمندان قدیم خدمت میکرد. آن ثروتمند ده باب خانه و باغ وسیعی داشت. خانواده ما از پنج نفر عبارت بود. من پدر و مادر و دو خواهر کوچک هم داشتیم. ما همه در فقری و گرسنگی زندگی میکردیم. در اطاق خود جز نمده کهنه‌ای چیز دیگری نداشتیم. آن ثروتمند پنج نفر نوکر داشت. پدرم یکی از آنها بود. غیر از این او بیش از دویست رأس گوسفند، پنجاه رأس گاو و سی رأس اسب و چندین رأس بز داشت. بعد از پیروزی انقلاب کبیر اکتبر در دهکده ما سازمان گلخوزی برپا شد. من بتحصیل علم مشغول شدم و پدرم عضو گلخوز شد.

گلخوز ما خیلی ثروتمند است. در آن علاوه بر حیوانات بیش از پانزده دستگاه تراکتور و نزدیک چهل دستگاه اتومبیل باری و سواری و دو فرزند هواپیمای کشاورزی و چندین ماشین دیگر موجود است.

Д у в а м

сарватманд	сарватманд	—	бой	ноқар	нӯукар	—	хизматкор
واسع	واسع	—	кенг	غیر از	ғэйр аз	—	...дан бошқа
جز	жўз	—	бошқа, бўлак	بیش	биш	—	кўп, кўпроқ
علاوه بر	’эловэ бар	—	...га қўшимча	گاو	гов	—	сигир, қорамол
هواپیما	ҳавопэймо	—	самолёт	اسب	асб	—	от
				بز	бўз	—	эчки

روباه دم كنده

روباهى بدام صيادى افتاد. براى خلاصى خود ناچار از دم خود در گذشت، دم را كند و گريخت. با خود ميانديشيد كه عيب خود را چگونه بپوشاند كه رفقا او را به بى دمى طعنه نزنند. پس چند روباهرا بدور خود جمع كرد و گفت:

— اين دم براى ما هيچ فايده و سودى ندارد بجز اينكه بار سنگيني ميكشيم، تا بحال هيچ منفعتى از دم نديديم. روباهى از آن ميان گفت: — آه كه بيدمى چه درد بيدوائى است. آسوده باش، اگر تو هم دم داشتى هر گز اين سخن را نميگفتى.

پند و حكمت

بزرگى سراسر بگفتار نيست دو صد گفته چون نيم كردار نيست.

باد آورده را باد ميبرد.

دست شكسته وبال گردن است.

داشته آيد بكار گرچه بود زهر مار.

از خانه سوخته هر چه بر آيد سود است.

واژه‌ها

دام	дом	—	тузоқ, дом
خلاصى	халоси	—	қутқариш, озод қилиш
كندن	кандан	(کن کان)	— узмоқ, юлмоқ
دم كنده	دۆم-кандэ	—	думи узилган
پوشانيدن	пушонидан	—	бекитмоқ, яширмоқ
طعنه زدن	та'нэ задан	—	таъна қилмоқ
دور	дӯур	—	атроф, теварак

بدور خود جمع کردن	бэ дүүр-э хўд жам' кардан — ўз атрофига тўпламоқ
بجز اینکه	бэ жўз-э ин кэ — ...дан бошқа.
سنگین	сангин — оғир
تا بحال	то бэ ҳол — шу вақтга қадар
آسوده	осудэ — тинч, осуда
هرگز	ҳаргэз — ҳеч вақт
سراسر	саросар — ҳамма, бутун, бутунлай
گفتار	гўфтор — сўз, гап
کردار	кэрдор — (қилинган) иш
وبال	вабол — гуноҳ, увол
بر آمدن	бар-омадан — чиқмоқ, кўтарилмоқ

Грамматик изоҳ

СИФАТДОШ

Феъллик ва сифатлик хусусиятларини англатувчи феъл формаси сифатдош дейилади.

Сифатдошнинг феъллик хусусияти унинг замон тушунчасини ифодалаши, феъллар сингари бўлиши ва бўлишсиз шаклларда келиши ҳамда феъл каби нисбат билан тусланиши. Сифатдошнинг сифатлик хусусияти сифат каби предметнинг белгисини англатиб келишидир. Бунда сифатдош от олдидан келиб, у билан изофа орқали бирикади ва гапда аниқловчи вазифасини бажариб келади.

Ўтган замон сифатдоши

صفت مفعولى сэфат-э маф'ули

Ўтган замон сифатдоши ўтган замон феъл негизига -э аффиксини қўшиш орқали ясалади.

Ўтган замон сифатдоши аниқ ва мажҳул нисбатда бўлиши мумкин. Утимсиз феъллардан аниқ нисбат ва ўтимли феъллардан мажҳул нисбат маъноларидаги сифатдошлар ясалади.

Ўтимсиз феъллардан ясалган сифатдошлар

Феълнинг ноаниқ формаси	Ўтган замон негизи	Ўтган замон сифатдоши
آمدن омадан — келмоқ	آمد омад	آماده омадэ — келган
تارسيدن тарсидан — қўрқмоқ	تارسيد тарсид	تارسيده тарсидэ — қўрққан
نشستن нэшастан — ўтирмоқ	نشست нэшаст	نشسته нэшастэ — ўтирган
مردن мўрдан — ўлмоқ	مرد мўрд	مرده мўрдэ — ўлган
رافتن рафтан — бормоқ	رفت рафт	رفته рафтэ — борган
گذشتن гўзаштан — ўтмоқ	گذشت гўзашт	گذشته гўзаштэ — ўтган

Ўтимли феъллардан ясалган сифатдошлар

Феълнинг ноаниқ формаси	Ўтган замон негизи	Ўтган замон сифатдоши
خواندن хондан — ўқимоқ	خواند хонд	خوانده хондэ — ўқилган
نوشتن навэштан — ёзмоқ	نوشت навэшт	نوشته навэштэ — ёзилган
شمستن шўстан — ювмоқ	شست шўст	شسته шўстэ — ювилган
گفتن гўфтан — айтмоқ	گفت гўфт	گفته гўфтэ — айтилган
بريدن бўридан — кесмоқ	بريد бўрид	بريده бўридэ — кесилган
خریدن харидан — сотиб олмоқ	خرید харид	خريده харидэ — сотиб олинган

Баъзи феъллар бир вақтда ҳам ўтимли, ҳам ўтимсиз бўлиши мумкин. Масалан:

شکستن шэкастан — синмоқ ва синдирмоқ
 آموختن омухтан — ўрганмоқ ва ўргатмоқ
 ريختن рихтан — қуймоқ ва қуйилмоқ

Бу феъллардан ясалган сифатдошлар гапнинг мазмунига қараб аниқ ёки мажхул нисбат маъносини англатиши мумкин.

شکسته **шэкастэ** — синган ва синдирилган
آموخته **омухтэ** — ўрганган ва ўргатилган
ریخته **рихтэ** — қуйган ва қуйилган

Сифатдошда урғу сифатдош охиридаги **-э** аффиксига тушади.
Ўтган замон сифатдоши гапда:

1. Аниқловчи бўлиб келади.

سال گذشته **сол-э гўзаштэ** — ўтган йил
دانشجوی نشسته **донэшжу-йэ нэшастэ** — ўтирган студент
خوراکهای ناپخته **хўрокҳо-йэ нопўхтэ** — пиширилмаган таомлар

2. Баъзи бир сифатдошлар отлашиб, отдан ҳеч қандай фарқ қилмай, отга хос бўлган бутун морфологик белгиларни қабул қилади ва гапда от бажарган вазифаларда ишлатилади. Масалан:

دیده **дидэ** — кўрилган, кўз
گفته **гўфтэ** — айтилган, сўз, гап
گذشته **гўзаштэ** — ўтган, ўтмиш
مردە **мўрдэ** — ўлган, ўлик

Мисоллар:

من گذشته خود را باو نقل کردم. **ман гўзаштэ-йэ хўдро бэ у**
нақл кардам — Мен ўз ўтмишимни унга айтиб бердим.

از گذشته من خوشش آمد. **аз гўзаштэ-йэ ман хўшаш омад** —
Менинг ўтмишим унга ёқди.

3. Ўтган замон сифатдоши баъзи бир отлар билан бирикиб, предметнинг белгисини билдирувчи мураккаб сифатдош ясайди.

پزشک کار آزموده **пэзэшк-э кор-озмудэ** — (иш синаган) тажрибали врач

مترجم سال خورده **мўтаржэм-э сол-хўрдэ** — ёши ўтган (қари) таржимон

درخت سبز شده **дэрахт-э сабз шўдэ** — кўқарган дарахт

معلم نو رسیده **мў'аллэм-э нўу-расидэ** — янги келган муаллим

کشورهای نو رسته **кэшварҳо-йэ нўу-рўстэ** — янги мустақилликка эришган мамлакатлар

1- топшириқ. Юқоридаги **روباہ دم کندہ** ҳикоясига бир неча савол тузинг.

2- топшириқ. Дарс текстида берилган панд ва ҳикматни ёдланг ҳамда уларда ураган сифатдошларни қайси феълдан ясалганлигини айтиб беринг.

3- топшириқ. Қуйидаги бирикмаларни форс тилига таржима қилинг.

Уқилган ҳикоя. Синган қалам. Утган ой. Қўрққан одам. Қайтиб келган студент. Кўтарилган юк. Йиқилган бола. Кўрилган фильм. Сотиб олинган туфли. Ичилган сув. Берилган жавоб. Борган киши. Врач бўлган қиз. Тушунган студент. Айтилган сўз. Ювилган қўйлак. Ишлаган колхозчи. Етган касал. Утилган дарс. Ёзилган хат.

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Келган қиз менинг синглим. Уқилган китобларимни столнинг устига қўйдим. Мен Абдулла Қодирийнинг «Утган кунлар» романини сотиб олдим. Илон чаққан деҳқон врачнинг олдига келди. Мен ўзимнинг форсча ёзувларимни отамга кўрсатдим. Сизнинг айтганингиз тўғри. Олинган хатга жавоб ёздим. Жавоб берган студент ўз жойига ўтирди. Акам бу пальтони кийимлар магазинидан сотиб олди. Янги сотиб олинган китобларимни дўстимга кўрсатдим.

5- топшириқ. Қуйидаги мақолларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва сифатдошларнинг маъносини аниқланг.

کوزه‌مر از کوزه شکسته آب میخورد.

кузэгар аз кузэ-йэ шэкастэ об михўрад

هر چه بل فرود آید بدیده نگو نماید.

ҳар чэ бэ дэл фўруд ояд бэ дидэ нэку намояд

سخن گفته و تیر انداخته باز نگرود.

сўхан-э гўфтэ ва тир-э андохтэ боз нагардад

Л у г а т

هر چه ҳар чэ — ҳар нарасаки; нимаики, ҳар нараса

فرود آمدن фўруд омадан — настга тушмоқ

نگو нэку — яхши

نگو نمودن нэку намудан — яхши бўлиб кўринмоқ

تیر тир — ўқ

انداختن андохтан (انداز اندوز) -- отмоқ

باز گشتن боз-гаштан — қайтмоқ

دو رفیق

دو رفیق در میان جنگلی میرفتند. خرسی ایشانرا دید و بانها حمله کرد. یکی از ایشان همینکه خرس را دید از هول جان گریخته از درختی بالا رفت که خودرا نجات دهد. دیگری که مجال گریختن نیافت بر زمین افتاد و خودرا چون مرده وانمود کرد. خرس پیش او آمده قدری سر و گوشش را بوئیده خیال کرد که مرده است و از سر او گذشت. همینکه خرس از چشم پنهان شد او از زمین برخاسته سر و روی خودرا تکان داد. اولی هم از بالای درخت پائین آمده خنده کنان پرسید:

— رفیق چه شد؟ گویا بسیار ترسیدی؟ خرس بگوشت چه گفت؟

— خرس گفت: پست‌ترین مردمان کسی است که رفیق خودرا در روز سختی گذاشته و بگریزد.

واژه‌ها

- جانگل жангал — ўрмон
 خرس хэрс — айиқ
 هول хўул — қўрқинч, даҳшат
 گریختن гўрихтан (گۈریز) — қочмоқ
 نجات دادن нэжот додан — қутқармоқ
 مجال мажол — имконият, мумкинлик, плож, мажол
 افتادن ўфтодан (افت) — йиқилмоқ, йиқилиб тушмоқ
 چون чун — каби, сингари
 خودرا چون مرده хўдро чун мўрдэ вонамуд кард — ўзини ўликликка
 وانمود کرد солди, ўзини ўлик қилиб кўрсатди.
 بوئیدن буидан (بو) — ҳидламоқ
 پنهان شدن пэнхон шўдан — яширинмоқ, бекинмоқ
 تکان دادن такон додан — ростламоқ, силкиноқ
 خندیدن хандидан (خند) — кулмоқ
 پست‌ترین пасттарин — энг паст, энг пасткаш
 سخت сахт — қаттиқ, огир, қийин
 گذاشتن гўзоштан (گزار) — қўймоқ

Грамматик изох

Ўтган замон равишдоши وجه وصفی ваъж-э васфи

Форс тилида ўтган замон равишдоши учун махсус грамматик форма йўқ. Ўтган замон сифатдош формаси бир вақтда равишдош учун ҳам қўлланади.

Бу шаклнинг сифатдош ёки равишдош эканлиги унинг гапда бажарган вазифа ва маъноларига қараб белгиланади.

Форс тилида ўтган замон равишдоши асосан эргаш гап состида кесим вазифасида келиб, пайтни ифодалайди ва бош гап кесими орқали англашилган иш-ҳаракат ва ҳолатдан олдинроқ бўлиб ўтган иш-ҳаракатни билдиради. Ўзбек тилида *-иб*, *-б* қўшимчалари билан ясалган равишдошларнинг пайт билдирган маъносига тўғри келади. Масалан:

او هر روز از خواب بيدار شده پانزده دقيقه ورزش ميکند.

у ҳар руз аз хоб бидор шўдэ понздаҳ дақиқэ варзэш микўнад —
У ҳар кун и уйқудан туриб, 15 минут бадан тарбия қилади.

او پيش من آمده گفت که من نمیتوانم به شبشینی بروم.

у пиш-э ман омадэ гўфт кэ ман намитавамам бэ шабнэшини бэ-
равам — У менинг олдимга келиб, кечага бора олмаслигини айтди.

تابستان سال گذشته شهر مسکو رفته از آثار تاریخی آنجا دیدن

• *توبэстон-э сол-э гўзаштэ бэ шаҳр-э мўскўу рафтэ аз осор-э тарихи-йэ онжо дидан намудим* — Ўтган йили ёзда Москва шаҳрига бориб, у ернинг тарихий ёдгорликларини томоша қилдик.

Баъзан кесими равишдош билан ифодаланган гап бош гап билан бириктирувчи *و* ва боғловчиси орқали боғланиши ҳам мумкин. Бу типдаги қўшма гап ўзбек тилига равишдош ёки тенг боғланган қўшма гап орқали таржима қилинади.

ما سوار اتوبوس شده و بعد از بیست دقيقه به دانشکده رسیدیم.

мо савор-э ўтўбус шўдэ ва ба'д аз бист дақиқэ бэ донэшкадэ расидим — Биз автобусга ўтириб, 20 минутдан сўнг факультетга етиб келдик ёки Биз автобусга ўтирдик ва 20 минутдан сўнг факультетга етиб келдик.

Утган замон равишдошининг бўлишсиз шакли равишдош ол-
дига **не на-** инкор юкламасини келтириш орқали ясалади.

• **گشتم . با او ملاقات نکرده بمنزل بر گشتم .**
зэл бар-гаштам — Унга учрашмай, уйга қайтдим.

• **او این کتاب را نتوانده نمیتواند کار علمی خود را بنویسد .**
тобро нахондэ намитаванад кор-э 'элми-йэ хўдро бэнависад —
Бу китобни ўқимай, у ўз илмий ишини ёза олмайди.

Пайт эргаш гап

Пайт эргаш гап бош гапдан англашилган иш-ҳаракатнинг
пайтнин, қай вақтда бажарилишини билдиради ва **کي؟** **چه وقت؟**
چه وقت؟ саволларига жавоб бўлади.

Пайт эргаш гап бош гапга **چون чун, вақти-кэ, кэ, кэ,**
هنگامیکه **хангоми-кэ, ھеминкэ, хамин-кэ, اينکه** бэ маҳз-э ин-кэ,
تا то, **تا** то-кэ, **از آنکه** пас аз он-кэ, **بعد از آنکه** ба'д аз он-кэ,
پيش از آنکه пиш аз он-кэ, **قبل از آنکه** қабл аз он-кэ каби боғ-
ловчилар орқали боғланади.

Бу эргаштирувчи боғловчиларнинг маънолари ўзбек тилида
қуйидаги воситалар орқали берилади:

1. **چون чун, вақти-кэ, кэ, кэ, هنگامیکه** **хангоми-кэ** боғ-
ловчилари ўзбек тилига ўрин-пайт келишиги қўшимчасини олган
сифатдошлар ёрдамида ёки ўтган замон сифатдошидан сўнг
вақтда, пайтда, чоғда каби сўзларни келтириш йўли билан бери-
лади. Бу тўрт боғловчидан **چون чун, вақти-кэ, هنگامیکه**
хангоми-кэ асосан эргашган қўшма гапнинг бошида ва **кэ кэ**
боғловчиси бош гап билан эргаш гап ўртасида ва баъзан эргаш
гап орасида келади. **кэ кэ** боғловчиси ҳеч вақг гап бошида кел-
майди.

Пайт эргаш гап асосан бош гапдан олдин, баъзи ҳолларда
бош гапдан сўнг келади. Мисоллар:

• **باز بود . من آمدم در خانه باز بود .**
боз буд — Мен келганимда, уйнинг эшиги очиқ эди.

• **چون دانشيار داخل کلاس درس ميشود دانشجويان از جای خود بر**
ميخيزند و باو سلام میدهند .
мишавад донэшжуйон аз жо-йэ хўд бар-михизанд ва бэ у са-

лом мидэханд — Уқитувчи аудиторияга кирган вақтда, студентлар ўз жойларидан турадилар ва унга салом берадилар.

هنگامیکه این متن را ترجمه می‌کردم معنی چند کلمه را نفهمیدم.
ҳангоми-кэ ин матиро таржўмэ микардам ма'ни-йэ чанд калэ-мэро нафаҳмидам — Бу текстни таржима қилаётган пай-тимда, бир неча сўзнинг маъносига тушунмадим.

ساعت دو شب بود که من کارهای خود را اتمام کردم.
со'ат-э дў-э шаб буд кэ ман корҳо-йэ хўдро этмом кардам — Мен ўз ишларимни тамом қилганимда, кечаси соат икки эди.

2. ھеминкэ ھاмина-кэ, *بعض اینکه* бэ маҳз-э ин-кэ боғловчилари бош гапдан англашилган иш-ҳаракатнинг бевосита эргаш гапдан сўнг, шу вақтнинг ўзидаёқ бажарилишини кўрсатади.

ھеминкэ ھاмина-кэ, *بعض اینکه* бэ маҳз-э ин-кэ боғловчилари ўзбек тилига эгалик қўшимчалари олган ҳаракат номини билдирувчи отлар ҳамда *билан* боғловчиси ёрдамида ёки *-гач* қўшимчали равишдошлар орқали берилади. Масалан:

ھеминкэ ھарс аз چشم پنهان شد او از بالای درخت پائین آمد.
ھاмина-кэ ھэрс аз чэшм пэнҳон шўд у аз боло-йэ дэрахт поин омад — Айиқ кўздан йўқолгач, у дарахт устидан пастга тушди.

ھеминкэ ھاмина-кэ, *بعض اینکه* бэ маҳз-э ин-кэ бэ кэнор-э дарйо расидим борон борид — Денгиз қирғоғига етишимиз билан ёмғир ёғди.

3. *تا* то, *تا* то-кэ боғловчилари *-гунча* аффикси ёрдамида ясалган равишдош ёки жўналиш келишиги қўшимчаси олган сифатдош ва ундан сўнг *қадар* сўзини келтириш орқали берилди.

تا то, *تا* то-кэ боғловчилари билан боғланган қўшма гапда бош гап ва эргаш гап кесимидан англашилган иш-ҳаракат ўтган замонга оид бўлса, бош ва эргаш гапнинг феъли ўтган замон феъл шаклларидан бирида келади. Масалан:

تا то ҳаво сард на-шўд ман полтў-йэ зэмэстони нахаридам — Совуқ тушмагунча, мен қишки пальто сотиб олмадим.

Агар бош ва пайт эргаш гап кесимидан англашилган иш-ҳаракат келаси замонга онд бўлса, эргаш гапнинг кесими مضارع التزامى да, бош гапнинг кесими эса ҳозирги-келаси замон ёки аниқ келаси замон феъли шаклида ишлатилади.

تا اين مسئله را حل نکنم از اینجا نخواهم رفت. Ҳал нақўнам аз инжо нахоҳам рафт — Бу масалани ҳал қилмагунча, бу ердан кетмайман.

تا بچه مریه نکند مادرش شیر نمیدهد. Модараш шир намидеҳад — Бола йиғламагунча, онаси сут бермайди. (Мақол.)

4. پیش بعد از آنکه, пас аз он-кэ, б'ад аз он-кэ, پیش قبل از آنکه, пиш аз он-кэ, қабл аз он-кэ боғловчилари эргаш гап кесимидан англашилган иш-ҳаракатнинг бош гап кесими ифода этган иш-ҳаракатдан олдин ёки кейин бажарилишини билдиради. Бу боғловчиларнинг маъноси ўзбек тилида чиқиш келишиги қўшимчасини олган сифатдошлардан сўнг кейин, сўнг ёки ҳаракат номини билдирган отлардан сўнг аввал, илгари сўзларини келтириш орқали ифода этилади. Масалан:

پس از آنکه دوره دبیرستان را تمام کردم وارد دانشکده خاورشناسی شدم. Пас аз он-кэ дўурэ-йэ дабирэстонро тамом кардам ворэд-э донэшкадэ-йэ ховаршэноси шўдам — Ўрта мактабни тамом қилгандан сўнг, шарқ факультетига кирдим.

بعد از آنکه رئیس دانشکده سخنرانی خود را تمام کرد دانشجویان سؤالهائی باو دادند. Ба'д аз он-кэ ра'ис-э донэшкадэ сўханрони-йэ хўдро тамом кард донэшжуйон су'олҳо-и бэ у доданд — Факультет декани ўз докладини тамом қилгандан сўнг, студентлар унга саволлар беришди.

پس از آنکه بتاتر بروم لباسهای خود را عوض کردم. Бэ теотр бэравам лэбосҳо-йэ хўдро 'аваз кардам — Театрга боришдан олдин, ўз кийимларимни алмаштирдим.

پس از آنکه قبل از آنکه بیاید تلفن کرد. Менинг олдимга келишдан аввал, телефон қилди.

پیش از آنکه، پاس از آنکه، باء بعد از آنکه، пас аз он-кэ،
пиш аз он-кэ، قبل از آنکه، қабл аз он-кэ боғловчиларидан сўни
келган пайт эргаш гапда иш-ҳаракат келаси замонга оид бўлса
унинг феъли مضارع التزامى шаклида келади. Масалан:

پس از آنکه او بيايد من ميروم.
миравам — У келгандан сўнг, мен кетаман.

قبل از آنکه ييش دوستم بروم باو تلفن ميکنم.
пиш-э дустам бэравам бэ у тэлфўн микўнам — Дўстимнинг
олдига боришдан аввал, унга телефон қиламан.

Юқоридаги боғловчилар гарчи ўзларининг маънолари жи-
ҳатидан бир неча группаларга бўлинган бўлсалар ҳам, уларнинг
ҳар бири ўзаро ўрин алмашиши ва жумланинг маъносига қараб
пайт билдирган ҳамма воситалар орқали таржима қилиниши
мумкин.

I- топшириқ. Гапларин форс тилига гаржима қилинг.

I. Келган аёл ўртоғимнинг онаси эди. Отам магазинга бориб,
бир оқ кўйлак сотиб олди. Биз «Ўтган кунлар» фильмини кўриб,
унинг мазмунини форс тилида ўқитувчимизга сўзлаб бердик.
Биз стадионга бориб, футбол ўйинини томоша қилмоқчимиз.
Бир қиз келиб, бу хатни сенга бериб қўйишни илтимос қилди.
Мен ўқишни тамомлаб, ишлаш учун Самарқанд Давлат унвер-
ситетига бормоқчиман. Онам мени узоқдан кўриб, троллейбус-
дан тушди. Ўртоғимга телефон қилиб, уни кинога таклиф қил-
дим. Мен китоб магазинига бориб, Лоҳутийнинг девонини сотиб
олдим. Ўқитувчимиз бизникига келиб, отам билан суҳбатлашди.
У портфелини олиб, уйдан чиқиб кетди. Автобусга тушиб, фа-
культетга етиб келдик. Уйқудан туриб, юз ва қўлимни совун би-
лан ювдим ва овқатланишга ўтирдим.

II. Баҳор келиши билан, ҳаво исиб кетди. Биз театрдан қайт-
ган вақтда, соат ўн бирдан йигирма минут ўтган эди. Мен кели-
шим билан, у уйдан чиқиб кетди. Отам у заводда ишлаган вақ-
тида, мен 12 ёшда эдим. Қўнғироқ чалиниши билан, дарс бош-
ланди. Кино тамом бўлиши билан, уйга қайтдик. Бу китобни
ўқиб бўлишим билан, уни сенга бераман. Ёз келиши билан, им-
тиҳонлар бошланади. Сен келгунингча, мен ўз ишларимни та-
мом қиламан. Ўқитувчи янги темани тушунтирган вақтда, мен
касал эдим.

2- топшириқ. Қуйидаги пайт эргаш гапларга эргаштирувчи боғловчилар қўйиб, кўчириб ёзинг ва уларни ўзбек тилига таржима қилинг.

- 1) ... زنگ ميزند ما داخل کلاس درس ميشويم . ۲) ... همه جمع شدند جلسه آغاز شد . ۳) ... مردم ميشود يهلوی بخاری مي نشينم .
- 4) ... دانشيار داخل کلاس بشود ما کتاب و دفترهای خود را از کیف بيرون مياوريم . ۵) ... ناهار بخورم بايد به کتابخانه بروم . ۶) ... من آمدم او برفيق خود نامه مينوشت . ۷) ... پيش من آمد تلفن کرد .
- 8) ... از خانه بيرون شدم مادرم از من پرسيد که چه ساعتی باز ميگردي؟
- 9) ... هنريشگان افغانستان به شهر تاشکند آمدند من در شهر نبودم و بدین سبب نتوانستم در کنسرت آنان شرکت کنم . ۱۰) ... به خانه برگشتم همه مشغول کارهای خود بودند . ۱۱) خواهرم ... سال سوم دانشکده طب را تمام کرد برای ادامه تحصیل بشهر مسکو رفت .
- 12) ... خسته ميشوم يک يا دو ساعت استراحت ميکنم و مينخواهم .
- 13) ... صبح شد ما باز براه روانه شديم .

3- топшириқ. Шеърни ўқинг, таржима қилинг ва эргаштирувчи боғловчиларни аниқланг.

مهر مادر

گويند مرا چو زاد مادر
پستان بدهن گرفتن آموخت
شبهها بر گاهواره من
بيدار نشست و خفتن آموخت
لبخند نهاد بر لب من
بر غنچه گل شكفتن آموخت
دستم بگرفت و پا بپا برد
تا شيوه راه رفتن آموخت
يک حرف و دو حرف بر زبانم
الفاظ نهاد و گفتن آموخت
پس هستی من ز هستی اوست
تا هستم و هست دارمش دوست (ايرج ميرزا)

4- топшириқ. Қуйидаги мақолларни таржима қилинг, маъносини аниқланг ва уларни ёд олинг.

- ۱) تا ريشه در آب است اميد ثمرى هست .
- ۲) مار تا راست نشود به سوراخ نميرود .
- ۳) آتشيز که دو تا شد آتش يا شور ميشود يا بى نمک .
- ۴) تا نباشد چيزکى مردم نکويد چيزها .
- ۵) آب نديده موزه را نکشيد .

Л у ф а т

زادن	зодан —	زائيدن	зодан (ز ا زو) —	туғмоқ
پستان	пэстон —	кўкрак		
ماهواره	гоҳворэ —	бешик		
بردن	бўрдан (بر بار) —	олиб бормоқ		
شيوه	шнвэ —	усул, қонда		
لبخند	лабханд —	кулги, табассум		
شکفتن	шэкўфтан (شگف شэкўф) —	очилмоқ		
الفاظ	алфоз —	сўзлар (لفظ لافз)	сўзининг кўплиги	
دارمش دوست	дорамаш дуст —	уни севаман		
نهادن	нэходан —	(نه نэх) —	қўймоқ	
ريشه	ришэ —	илдиз, ўзак		
چيزک	чизак —	кичкина, майда нарса		
سوراخ	сурох —	ин, тешик		
موزه	музэ —	этик		

5- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, мустақил равишда таржима қилинг ва сифатдошларни аниқланг.

دزد در چاه

يک روز پسر ملا نصرالدين بر سر چاه آب آمده بديرون آن نگاه کرد .
 همينکه عکس خود را در ته چاه ديد گمان کرد که آدم بيگانه‌اي در آنجاست .
 پيش مادرش آمده گفت: در چاه دزد هست . مادرش سر چاه آمد و نگاه کرده گفت: راست ميگوئي، نزد او زني هم هست .

Л у ф а т

دزد	дўзд —	ўғри	ديرون	дарун —	ич, ичи, ичкари
چاه	чоҳ —	чуқурлик, ўра	ته	тах —	таг, таги

جشن شعر و ادب در ازبکستان

در تاشکند جشن مرسومی شعر و ادب بر گزار گردید. در این جشن با شکوه عده زیادی از شعرا و ادیبان، منقدین و هنرمندان، رجال اجتماعی و دانشمندان شرکت کردند. نویسندگان جمهوری ازبکستان در این مجلس با خوانندگان آثار خویش از نزدیک آشنا شده و با دوستداران ادبیات ملاقات نمودند. هر یک نویسنده در باره نوشته‌های خود بیاناتی کرد و هر خواننده سؤالاتی پیرامون اثرها مطرح نمود. نویسندگان در زمینه نقشه‌های خلاقه ادبی خود برای آینده و در باره قهرمانان آثار آتی خویش سخن گفتند. عصر آن روز شرکت کنندگان جشن شعر و ادب از تلویزیون تاشکند سخنرانی کردند. گوینده تلویزیون نخست رشته سخن را به شاعر خلقی ازبکستان غفور غلام داد. غفور غلام برخی از اشعار خود را برای تماشاگران برنامه ادبی تلویزیون قرائت کرد. این شعرها توجه هر شنونده‌ای را بخود جلب میکرد.

مراکز فروش کتاب در تاشکند نیز بسیار دیدنی بود. فروشندگان با جنب و جوش خارق العاده‌ای سرگرم کار بودند. داخل مغازه‌های کتابفروشی پر از خریدار بود. بسیاری از نویسندگان شخصاً در این مغازه‌ها حضور داشتند و آثار و نوشته‌های خود را امضا کرده و در اختیار خریداران میگذاشتند.

در فروشگاه‌های مزبور غیر از آثار نظم و نثر نویسندگان و ادبای گذشته و کنونی ازبک ترجمه‌های آثار بر جسته روسی و زبانهای دیگر نیز موجود بود. ترجمه ازبکی «افسانه‌های ایرانی»، «داستانهای صادق هدایت»، «رباعیات عمر خیام»، «غزلیات حافظ»، «بوستان» و «گلستان» سعدی و غیره در شعبات آثار ادبی خارجی فروشگاه‌های کتاب جلب توجه میکرد.

جشن شعر و ادب همه ساله در ازبکستان بر گزار میگردد و جزو رسوم خلق محسوب میشود.

- جشن **жашн** — байрам
 ادب شعر و ادب **шэ'р-ў адаб** — поэзия, адабиёт
 مرسوم **марсум** — одат, расм, традиция бўлиб қолган
 بر گزار مردیدن **бар-гүзор гардидан** — ўтказилмоқ, ташкил бўлмоқ,
 ташкил қилинмоқ
 ادیب **адиб** — адиб, адабиётчи, ёзувчи
 منقذ **мўнаққэд** — танқидчи
 هنرمند **хўнарманд** — санъатчи, санъат арбоби
 رجل **ражўл** — киши, арбоб, ходим
 اجتماعی **ражўл-э эжтэмо'и** — жамоат арбоби
 شرکت کردن **шэркат кардан** — қатнашмоқ, иштирок этмоқ
 آشنا شدن **ошно шўдан** — танишмоқ, таниш бўлмоқ
 دوستدار ادبیات **дустдор-э адабийот** — адабиётни севувчи, адабиёт
 мухлиси
 ملاقات نمودن **мўлоқот намудан** — учрашмоқ
 مطرح نمودن **матраҳ намудан** — муҳокама қилмоқ
 نقشه **нақшэ** — план, режа
 خلاقه **халлоқэ** — ижод, ижодий
 آتی **оти** — келаси, келажак
 سخن گفتن **сўхан гўфтан** — сўзлаб бермоқ, айтиб бермоқ
 شرکت کننده **шэркат-кўнандэ** — қатнашувчи, иштирок этувчи
 سخنرانی کردن **сўханрони кардан** — нутқ сўзламоқ, доклад қилмоқ
 گوینده **гуйандэ** — диктор
 نخست **нахўст** — биринчи, бош
 رشته **рэштэ** — ин, соҳа
 تماشاگر **тамошогар** — томошабин, томоша қилувчи
 برنامه **барномэ** — программа, план
 تالار قرائت **талор-э қароат** — ўқиш зали, қироатхона
 قرائت کردن **қароат кардан** — ўқиб бермоқ, ўқимоқ
 توجه **таважжўҳ** — фикр, диққат
 جنب و جوش **жўмб-ў-жуш** — катта ҳаракат билан
 خارق العاده **хорэқ-ўл-'одэ** — одатдан ташқари, ҳаддан ташқари
 سرگرم **сар-гарм** — қизиқиш, бирор ишни берилиб қилиш
 اثر **асар** — асар
 مقابل **мўқобэл** — қарама-қарши, қарши, қаршисида
 حضور داشتن **хўзур доштан** — ҳозир бўлмоқ, қатнашмоқ

مزبور	мазбур	— қайд қилинган, эслатилган, мазкур
نظم	назм	— поэзия, шеърият
نثر	наср	— проза
کۆنۈى	кўнуни	— замонавий, ҳозирги замон
بر جستە	баржастә	— машҳур, атоқли, бўртиб юзага чиққан
و غیره	ва ғайрэ	— ва бошқалар, ва ҳоказо
جزو	жўзв	— қисм, бўлак
رسم	расм	— одат, урф, расм, традиция
محسوب	маҳсуб шўдан	— ҳисобланмоқ
شدن		

Грамматик изоҳ

Ҳозирги замон сифатдоши
صفت فاعلى сэфат-э фо'эли

Ҳозирги замон сифатдоши ҳозирги замон феъл негизига

ندە-андә, ان -он, ۱-о аффиксларини қўшиш орқали ясалади.

1) ندە-андә аффикси жуда маҳсулдор бўлиб, кўпчилик феъллардан сифатдош ясайди. Бу аффикс орқали ясалган сўзлар сифатдош деб аталсалар ҳам, лекин ҳозирги замон форс тилида ўзларининг сифатдошлик хусусиятларини йўқотиб, асосан от бўлиб келадилар. Масалан:

نوشتن навэштан نویس навис نویسنده нависандә — ёзувчи
خواندن хондан خوان хон خواننده хонандә — ўқувчи
شنیدن шәнидан شنو шәнӯу شنونده шәнаwandә — эшитувчи
فروختن фўрухтан فروش фўруш فروشنده фўрушандә — сотувчи
کردن шәркат кардан شرکت کن шәркат кўн
شرکت کنندە шәркат кўнандә — иштирок этувчи, қатнашувчи

Агар ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ унли билан тугаган бўлса, ندە-андә аффикси олдидан бир ی -й орттирилади. Масалан:

گفتن гўфтан گو گوئنده гуяндә — диктор
نامودن намудан نما намo نماينده намoяндә — вакил, намоянда,
делегат

ندە-андә аффикси орқали ясалган сифатдошлар ўз хусусиятларига кўра от бўлиб келганликлари учун отларга хос бўлган бутун грамматик белгиларни қабул қиладилар. Масалан:

نویسندهان جمهوری ازبکستان با خوانندهان آثار خویش ملاقات نمودند. нависандэгон-э жўмхўри-йэ ўзбакэстон бо хонандэгон-э осор-э хиш мўлоқот намуданд — Ўзбекистон республикаси ёзувчилари ўз асарлари ўқувчилари билан учрашдилар.

2) **он** аффикси каммаҳсул бўлиб, баъзи феъллардангина сифатдош ясайди. Бу аффикс орқали ясалган сифатдошлар гапда аниқловчи ва равиш ҳоли вазифасида келади.

об-э равон — оқадиган сув, оқар сув
гўл-э хандон — куладиган гул, хандон гул

Бу икки мисолда **равон** ва **хандон** сўзлари сифатдошдир.

бече гэрйэ-кўнон аз ўтоқ бирун шўд — Бола йиғлаб уйдан чиқди.

Бу гапларда **равон**, **гэрйэ-кўнон** — равиш ҳоли вазифасида келган.

3) **о** аффикси ҳам каммаҳсул бўлиб, саноқли феъллардангина сифатдош ясайди. Бу аффикс орқали ясалган сифатдошлар феъл маъносида ифода этилган белгига доимий эгаликни билдириб келади. Масалан:

бин бино — кўра оладиган, кўриш қобилиятига эга бўлган

мрд-э бино — узоқни кўрадиган одам, кўриш қобилиятига эга одам

хондан хон хона — ўқиб бўладиган, ўқий оладиган

хатт-э хона — ўқиб бўладиган хат
шэнаво — эшита оладиган, эшитиш қобилиятига эга бўлган

о аффикси орқали ясалган сифатдошлар ҳам отлашган ҳолларида отлар бажарган бутун грамматик вазифаларни бажардилар. Масалан:

гуш-э чапаш шэнаво вали гуш-э роташ шэнаво нист — Чап қулоғи эшитади, лекин ўнг қулоғи эшитмайди.

нобино-и дар шаб-э торик дар бозор роҳ мирафт — Бир кўр қоронғи кечада бозорда кетарди.

يای لياآت йо-йэ лийоқат

Форс тилида феълларнинг ноаниқ шаклига урғули бир **й-и** аффиксининг қўшилиши мумкин. Бу **й-и** форс грамматикасида

لياآت **يای** **йо-йэ** лийоқат дейилади. Масалан:

ديدن	ديدانی
خوردن	خوردانی

لياآت يای نينگ ишлатилиши ва маънолари

1) Феълнинг ноаниқ шаклига қўшилиб, келаси замон сифатдоши ясайди. Масалан:

ديدن **дидан**   ديدانی **дидани** — кўрадиган, кўришлик
. اين فيلم نو عربي ديدنيست .

Бу янги араб фильми кўришликдир.

شنيدن **шэнидан**   شنيدانی **шэнидани** — эшитадиган,
эшитишлик

. موسيقي های ایرانی خيلي شنيدنی است .
шэниданист — Эрон музикалари жуда эшитишлик.

. اين اثر يک تاثير فراموش نشدنی در من گذاشت .
та'сир-э фаромуш нашудани дар ман гўзошт — Бу асар менда эсдан чиқмайдиган бир таъсир қолдирди.

2) **لياآت** **يای** қўшилган феъл шакли **است** боғламаси ёки **بودن** кўмакчи феъли билан турли шахсларда келиб, иш-ҳаракатни бажаришга бўлган истак, хоҳишни ҳамда зарурият ва лозимликни билдиради. Бу маънода келган феъл шакли форс грамматикасида **فعل لازم** **фэ'л лозэм** — феълнинг лозим шакли дейилади ва ўзбек тилига истак билдирган **-моқчи** қўшимчаси ёки келаси замон лозим формаси орқали таржима қилинади. Масалан:

. فرودا ساعت سه بجلسه رفتنی هستیم .
ласэ рафтани ҳастам — Эртага соат учда мажлисга борадиганман (бормоқчиман).

. من به او گفتمنی بودم ولی فراموش کردم .
дам вали фаромуш кардам — Мен унга айтмоқчи эдим, лекин эсимдан чиқибди.

3) **لياقت ياي** қўшилган феълнинг ноаниқ формаси **شدن** кўмакчи феъли билан келганда, бирор иш-ҳаракатни ёки процессни бажариш истаги пайдо бўлганини ё шу иш-ҳаракат ёки процесснинг амалга оширила бошлаганлигини билдиради. Масалан:

مان راسيد قطار رسيد من رفتى شدم.
 ман рафтани шўдам — Поезд келиши билан, мен жўнайдиған бўлдим.

شدها چيدنى شد.
 Баҳор келиши билан, гуллар териладиған бўлди.

4) **ياي لياقت.** қўшилган феълларнинг ноаниқ шакллари отлашиб, гапта от бажарған вазифаларда ҳам келиши мўмкин. Масалан:

نوشيدنى нушидан — ичмоқ	نوشيدنى нушидани — ичимлик
خوردنى хўрдан — емоқ	خوردنى хўрдани — ейимлик, овқат
پوشيدنى пушидан — киймоқ	پوشيدنى пушидани — кийимлик
رستنى рўстан — ўсмоқ	رستنى рўстани — ўсимлик

Отларда сон категорияси (давоми)

Форс тилида отлардан кўплик ясаш учун **ان-он** ва **ها-ҳа** аффиксларидан ташқари, араб тилидан кириб келған кўплик аффикслари ҳамда «синиқ кўплик» деб аталувчи махсус кўплик шакллари ҳам мавжуддир.

Форс тилидаги араб кўплик аффикслари асосан араб тилидаң кириб келған сўзларгагина қўшилади ва улардан кўплик ҳосил қилади. Бу аффикслар:

1) **ين-ин** кўплик аффикси шахс номини билдирувчи араб сўзларидан кўплик ясайди.

مُنقَد мўнаққэд — танқидчи	مُنقَدِين мўнаққэдин — танқидчилар
مُتَخَصَّص мўтахассэс — мутахассис	مُتَخَصَّصِين мўтахассэсин — мутахассислар
مَالِك молэк — мулкдор, мулк эгаси	مَالِكِين молэкин — мулкдорлар, мулк эгалари
سَايِر сойэр — бошқа	سَايِرِين сойэрин — бошқалар

2) **ون-ун** (**يون -йун**) кўплик аффикси **ى** и унлиси билан тугаган шахс номини билдирувчи баъзи араб сўзларидан кўплик ясайди. Бу аффикс форс тилида жуда кам учрайди. Мисоллар:

انقلابى энқэлоби — революционер	انقلابيون энқэлобийун — революционерлар
اعتصابى э'тэсоби — забастовкачи	اعتصايون э'тэсобийун — забастовкачилар
روحانى руҳони — руҳоний	روحانيون руҳонийун — руҳонийлар

3) **-от** кўплик аффикси анча маҳсулдор бўлиб, араб сўзларидан кўплик ҳосил қилади. Мисоллар:

حيوان ҳайвон — ҳайвон	حيوانات ҳайвонот — ҳайвонлар
تعليم та'лим — таълим, ўқув	تعليمات та'лимот — таълимот, ўқувлар
اطلاع эттэло' — хабар, маълумот	اطلاعات эттэло'от — хабарлар, маълумотлар

Агар сўз • э ёки **ت** ат билан тугаган бўлса, **ات -от** кўплик аффикси бевосита сўз ўзагига қўшилиб, сўз охиридаги • э ёки **ت** ат тушиб қолади. Масалан:

مجلة мажаллә — журнал	مجلات мажаллот — журналлар
اداره эдорэ — идора	ادارات эдорот — идоралар
مقاله мақолэ — мақола	مقالات мақолот — мақолалар

ات -от кўплик қўшимчаси баъзи бир форс сўзларидан ҳам кўплик ҳосил қилади. Масалан:

باغ боғ — боғ	باغات боғот — боғлар
ده дэх — қишлоқ	دهات дэхот — қишлоқлар

• э ёки **ى** и унлиси билан тугаган баъзи форс сўзларига **ات -от** кўплик аффиксининг фонетик варианты бўлмиш **جات -жот** қўшимчасини қўшиш орқали кўплик ҳосил қилинади. Бу ҳолда сўз охиридаги • ёзувда тушиб қолади. Масалан:

ميوه мивэ — мева	ميوجات мивэжот — мевалар
كارخانه корхонэ — завод, фабрика	كارخانجات корхонэжот — заводлар, фабрикалар
روزنامه рузномэ — газета	روزنامجات рузномэжот — газеталар

4) Форс тилида араб кўплик аффиксларидан ташқари, кўп миқдорда араб «синиқ кўплик» формалари ҳам мавжуддир. Синиқ кўплик формалар араб тилига хос бўлиб, сўзларнинг ички флексиялари воситаси билан ва қўшимча ҳарфлар орттириш орқали ҳосил қилинади. Бу йўл билан ясалган кўплик шаклдаги сўзлар форс тилига тайёр ҳолда, ўзларининг кўплик шаклларида кириб келган. Араб синиқ кўплик формасининг ясалиши бирмунча мураккаб бўлгани учун, одатда лугат ва дарсликларда сўзнинг бирлик формаси билан бир қаторда, унинг кўплик шакли ҳам берилади. Масалан:

Бирлик	Кўплик
رفيق рафиқ — ўртоқ	رفقا рўфақо — ўртоқлар
وزير вазир — вазир, министр	وزرا вўзаро — вазирлар, министрлар
شاعر шо'эр — шоир	شعرا шў'аро — шоирлар
اديب адиб — адабиётчи, ёзувчи	ادبا ўдабо — адабиётчи- лар, ёзувчилар
شخص шахс — шахс, киши	اشخاص ашхос — шахслар, кишилар
شعر шэ'р — шеър	اشعار аш'ор — шеърлар
مرکز марказ — марказ	مراكز марокэз — марказлар
وسيلة василэ — восита	وسايل васойэл — воситалар
علم 'элм — илм, фан	علوم 'ўлум — илмлар, фан- лар
فن фанн — фан, техника	فنون фўнун — фанлар, тех- никалар
رجل ражўл — киши, арбоб	رجال рэжол — кишилар, ар- боблар
دولت дўулат — давлат	دول дўвал — давлатлар
ملت мэллат — миллат	ملل мэлал — миллатлар
جمهوری жўмҳури — республика	جماهير жамоҳир — республи- калар
کتاب кэтоб — китоб	کتاب кўтўб — китоблар
رسم расм — одат, расм	رسوم рўсум — одатлар, расмлар
اثر асар — асар	آثار осор — асарлар

Мураккаб предлоглар

Мураккаб предлоглар мустақил маънога эга бўлган айрим сўзларнинг **در дар**, **به бэ** ва **از аз** предлоглари билан бирикуви орқали ҳосил қилинади. Мураккаб предлогларнинг баъзилари изофали ва баъзи бирлари изофасиз бўладилар. Изофали предлоглар ўздан кейинги сўз билан изофа орқали ва изофасиз предлоглар изофасиз боғланадилар.

Изофали мураккаб предлоглар

در باب	дар боб-э	} ҳақида, тўғрисида, хусусида
در باره	дар борэ-йэ	
در خصوص	дар хўсус-э	
در زمينه	дар заминэ-йэ	
در اطراف	дар атроф-э	} — <i>йўлида</i>
در راه	дар роҳ-э	
بوسيله	бэ василэ-йэ	} орқали, воситаси билан, билан
بواسطه	бэ восэтэ-йэ	

Изофасиз мураккаб предлоглар

راجع به	рожэ' бэ	} ҳақида, тўғрисида, оид
عاید به	'ойэд бэ	
غیر از	ғэйр аз	— ...дан бошқа, ...дан бўлак
پس از	пас аз	} ...дан сўнг, ...дан кейин
بعد از	ба'д аз	
پیش از	пиш аз	} ...дан аввал, ...дан илгари
قبل از	қабл аз	

Мисоллар:

این فیلم در باره زندگانی سعادت‌مند کارگران و دهقانان کشور آزاد. این فیلم дар борэ-йэ зэндэғони-йэ са'одатманд-э коргарон ва дэхқонон-э кэшвар-э озод-э мо ҳэқойат микўнад — Бу фильм озод мамлакатимиз ишчи ва дехқонларининг бахти-ёр ҳаёти ҳақида ҳикоя қилади.

نویسنده‌گان در زمینه نقشه‌های خلاقه خود سخن گفتند. Гон дар заминэ-йэ нақшэҳо-йэ халлоқэ-йэ хўд сўхан гўфтанд. Ёзувчилар ўз ижодий планлари ҳақида сўзлаб бердиқар.

روزنامه اطلاعات در باره دلاوری‌های ارتش شوروی طی جنگ میهنی

... .
خو-йэ артэш-э шўурави тэй-э жанг-э миҳани ченин миनावисад — «Эттилоот» газетаси Ватан уруши давридаги Совет армиясининг жасоратлари ҳақида шундай ёзади: ...

نبود. دار در اطاق غير از احمد كسى نبود.
набуд — Уйда Аҳмаддан бошқа ҳеч ким йўқ эди.

کشورهای مستعمره و نیم مستعمره در راه بدست آوردن
مۇستا'марэ дар роҳ-э бэ даст овардан-э эстэқлол-э хўд мубо-
разэ миқўнанд — Мустамлака ва ярим мустамлака мамлакат-
лар ўз мустақиллигини қўлга киритиш йўлида курашмоқда-
лар.

شما عايد به زندگى و ايجادگرى ادبى سعدى شيرازى چه ميدانيد؟

шўмо 'ойэд бэ зэндэги ва ижодгарин-йэ адабин-йэ са'ди-йэ ширази чэ мидонид? — Сиз Саъдий Шерозийнинг ҳаёти ва адабий ижоди ҳақида нима биласиз?

دانشيار ديروز راجع به من چه گفت؟
ман чэ гўфт? — Уқитувчи кеча менинг ҳақимда нима деди?

هنرپيشگان تاتر لينيگراد ديروز بوسيله هواپيما به تاشكند آمدند.

хўнарпишэгон-э тэотр-э лэнинград дируз бэ василэ-йэ ҳавопэй-
мо бэ тошканд омаданд — Ленинград театрининг артистлари кеча самолёт билан Тошкентга келдилар.

1- топшириқ. Мураккаб предлоглардан фойдаланиб бир неча гап тузинг.

2-топшириқ. Қуйидаги феъллардан ҳозирги замон сифатдоши ясанг.

گاز (گاز) — чақмоқ

كاش (كاش) — чекмоқ, тортмоқ

جو (جو) — қидирмоқ

نगरستان (نगर) — қарамоқ

دان (دان) — билмоқ

يافتن (ياف) — топмоқ

بار (بار) — ёғмоқ

پرسيدن (پرس) — сўрамоқ

گرد آوردن (گرد آور) — тўпламоқ

3- топшириқ. Қуйндаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Мен Эрон шоирлари шеърларининг ўзбекча таржимасини сотиб олдим. Сиз бу студент билан танишмисиз? Йўқ, мен бу студент билан таниш эмасман. Уқитувчимиз мени эронлик инженер билан таништирди. Институт илмий ходимларидан кўпчилиги ўзларининг илмий ишлари ҳақида сўзлаб бердилар. Кеча эрта-лаб соат саккиз яримда ўзбек шоир ва адиблари поездда Москва шаҳрига жўнаб кетдилар. Кеча мен отам билан телефонда сўзлашдим. Бу масала ҳақида сизнинг фикрингиз қандай? Унинг касалидан ҳеч хабарим йўқ. Институтимиз иморати орқасида катта боғ ва унинг қаршисида институтнинг кутубхонаси бор. Улуғ Октябрь байрами куни ҳамма марказий кўчалар одамлар билан тўла эди. Ҳаётингиз ва оилангизда нима янгиликлар бор? Сиз бу иш ҳақида нима дея оласиз? Унинг мақоласини «Ўзбекистон Фанлар академиясининг Ахбороти» да босиб чиқардилар. Опам ўзига кийимликлар сотиб олди. Ҳозир бўлганлар бу асар муҳокамасида қатнашиб, бу асар ҳақида ўз фикрларини айтдилар. Совет мутахассислари Афғонистондаги катта қурилишларда иштирок этмоқдалар. Мен XV асрдаги Эрон ва Урта Осиё халқларининг маданий, сиёсий ва иқтисодий алоқалари ҳақида илмий иш ёзмоқчиман. Октябрь революциясига қадар ўзбек халқи фарзандларининг кўпчилиги ҳатто ибтидоний маълумот олишдан ҳам маҳрум эдилар. Мен ҳар куни факультетга автобусда келаман. Дўстим менга Афғонистондан бир неча форсча китоблар юборди. Сиз ҳозирги эрон адабиётининг йирик намояндаларидан бири Содиқ Ҳидоятнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида нима биласиз?

4- топшириқ. Ҳикояяни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва сифатдошларини аниқлаш.

نابینا چشم نداری تا ببینی
من چه قدر خوشگل و سفیدم . نابینا گفت: خاطر جمع باش، اگر خوشگل
و سفید بودی چشمداران تا کنون ترا گرفته و برای من باقی نمی گذاشتند.

Л у ф а т

چشمدار чэшмдор — кўзи бор, кўзли
کنون кўнун — ҳозир, шу вақт
باقی گذاشتن боқи гўзоштан — қолдирмоқ

روزنامه هفتگی خبرهای مسکو

برای ایجاد دوستی و روابط فرهنگی میان اتحاد شوروی و کشورهای خارجه از چندی باین طرف «روزنامه هفتگی خبرهای مسکو» بدو زبان-انگلیسی و فرانسه چاپ میشود و منظور از انتشار آن آگاهی همگان از کیفیت زندگانی مردم شوروی و وضع فرهنگی و علمی و اقتصادی و سیاست خارجی اتحاد شوروی است. این روزنامه ۱۶ صفحه و حاوی مطالب مهم در موضوعات علمی و اقتصادی و تاتر و سینما و ورزش میباشد و مقالات جامع مفید توسط متخصصان معروف در آن بچاپ میرسد.

(از مجله «پیام نوین»)

واژه‌ها

ایجاد	ижод — яратиш, ижод этиш, амалга ошириш
رابطه	робэтэ — алоқа, муносабат
فرهنگی	фарҳанги — маданий
ممالک	мамолэк — мамлакатлар
خارجه	хорэжэ — чет, хорижий
وضع	ваз' — вазият, аҳвол
از چندی باین طرف	аз чанди бэ ин тараф — бир неча вақтдан буён
بچاپ رسیدن	бэ чоп расидан — босилмоқ, нашр қилинмоқ
منظور	манзур — мақсад
انتشار	энтэшор — нашр, нашр этиш, тарқатиш
آگاهی	огоҳи — билдириш, огоҳлик, хабардор қилиш
همگان	ҳамэгон — ҳамма, ҳаммалар
کیفیت	кэйфийат — кайфият, хусусият, шаронт
مطالب	матолэб — مطلب матлабнинг кўплик шакли
مطلب	матлаб — масала, нарса, тема
جامع	жомэ' — ўзда жамлаштирувчи, йиғувчи
مفيد	мўфид — фойдали
توسط	тавассўт — восита, орқали, воситасида
معروف	ма'руф — танилган, машҳур

يای مصدری йо-йэ масдари

Сифат, от ва бошқа туркумдаги сўзларнинг охирига урғули бир **ی** -и қўшиш орқали абстракт маънони билдирувчи от ҳосил қилинади. Бу **ی** -и форс грамматикасида **يای مصدری йо-йэ масдари** дейилади. Масалан:

بد бад — ёмон	بدی бади — ёмонлик
بزرگی бўзўрг — катта	بزرگی бўзўрги — катталик
جوان жавон — ёш	جوانی жавони — ёшлик
نزدیک наздик — яқин	نزدیکی наздики — яқинлик

يای مصدری йо-йэ масдари қисқа • э унлиси билан тугаган сўзларга қўшилганда, **يای مصدری йо-йэ масдари** олдидан бир **ی** -г орттирилади. Масалан:

هفته ҳафтэ — ҳафта	هفتگی ҳафтэги — ҳафталик
خاسته ҳастэ — чарчаш	خاستگی ҳастэги — чарчашлик

Агар сўз чўзиқ унлилардан бири билан тугаган бўлса, **ی** -и қўшимчаси олдидан * ҳамза белгиси қўйилади. Масалан:

زیبا зибо — чиройли	زیبائی зибои — чиройлилик
تنها танҳо — ёлғиз	تنهائی танҳои — ёлғизлик

دارا بودن доро будан ва

حوی بودن ҳови будан қўшма феъллари ҳақида

بودن دارا доро будан феъли ўзбек тилига *мавжуд бўлмоқ*, *бор бўлмоқ* ва **بودن حوی ҳови будан** феъли *ўз ичига олмоқ*, *қамрамоқ* деб таржима қилинади. Бу икки қўшма феъл гапда доимо дистант ҳолатда ишлатилади. Масалан:

شهر تاشکند دارای خیابانهای وسیع و عمارت‌های بلند و پارک‌های
 • **قشنگ** **است** шаҳр-э тошканд доро-йэ ҳийобонҳо-йэ васи' ва
 'эморатҳо-йэ бўланд ва поркҳо-йэ қашанг аст — Тошкент шаҳ-
 рида кенг кўчалар, баланд иморатлар ва чиройли парклар мав-
 жуд.

دانشکده ما دارای شعبه‌های عربی، فارسی، هندی، اردو و چینی
донэшкадэ-йэ мо доро-йэ шўбэҳо-йэ 'араби, форси, ҳэн-
ди, ўрду ва чини мибошад — Бизнинг факультетимизда араб,
форс, ҳинд, ўрду ва хитой бўлимлари бор.

این مجله حاوی مقالات در موضوعات علمی و اقتصادی و
ин мажаллә ҳови-йэ мақолот
дар мўзу'от-э 'элми ва эқтэсоди ва сийоси ва тэотр ва синэмо
ва варзэш мибошад — Бу журнал илмий, иқтисодий, сиёсий,
театр, кино ва спорт мавзуларидаги мақолаларни ўз ичига
олади.

1- топшириқ. Қуйидаги сўزلардан абстракт маънони билдирувчи отлар
ясанг.

نيك ник — яхши, تازه тозэ — янги, پير пир — қари, بیمار би-
мор — касал, زنده زندэ — тирик, بچه бачэ — бола, بدبخت бадбахт —
бахтсиз, روستگو ростгу — рост гапирувчи, خوشرو хўшру — чирой-
ли, گۇزال, مرد мард — киши, мард, آشنا ошно — таниш.

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Навоий кутубхонасида инглиз, француз, немис ҳамда кўпги-
на шарқий тиллардаги китоблар бор. Бу китоб Рудакийнинг
ғазаллари, қасидалари, рубойлари ва бошқа шеърлари-
ни ўз ичига олади. Ғафур Ғулломнинг баъзи шеърлари форс ти-
лида нашр қилинди. Бу мақола Совет мамлакатининг чет мам-
лакатлар билан сиёсий ва иқтисодий алоқалари ҳақида ҳикоя
қилади. Бизнинг дўстлигимиз бир неча асрлардан буён давом
этиб келмоқда. Қариганда (қариликда) яхши яшаш учун,
ёшликда меҳнат қилиш керак. «Паёми навин» журналининг
эрон халқини рус адабиёти намуналари билан яқиндан таништи-
ришда катта аҳамияти бор. Манманлик — подонликдир. Профес-
сор Б. В. Миллернинг «Форсча-русча» лугати 35 минг сўзни ўз
ичига олади. Покизалик — соғлиқ гаровидир. Яхшилик яхшидир,
ёмонлик — ёмон.

3- топшириқ. Ҳикматли сўзларни таржима қилини, абстракт маъно бил-
дирган сўзларни дафтарингизга кўчириб ёзинг ва у сўзлардаги **يای مصدری**
нинг вмаџосини айтиб беринг.

- (۱) آب آبادانی است .
- (۲) دانائی توانائی است .
- (۳) همدلی از همزبانی بهتر است .
- (۴) آب خوش بیتشنگی ناخوش بود .
- (۵) توانگری به هنر است نه به مال
- بزرگی به عقل است نه بسال .

4- топшириқ. Текстни ўқинг, мустақил равишда таржима қилинг ва
يای مصدری йо-йэ масдари қабул қилган сўзларни аниқланг.

بینائی و شنوائی

یکی گفت: چشم من بقدری بینائی و سو دارد که از چند قدمی چیزهای
بسیار کوچک را میبینم. مثلا الان در روی گنبد این مسجد مگس را که
راه میرود می بینم. دیگری گفت: چشم من اینقدر قوت ندارد اما گوشم
بدرجهای شنوائی دارد که صدای پای آن مگس را میشنوم.

Л у ф а т

- توانگری тавонгари — бойлик, қодирлик
بقدری бэ-қадри — шу қадар, шундай
سو су — кўз нури
الآن ал-он — ҳозир, шу дамда
گنبد гўмбад — гумбаз
مسجد масжэд — масжид
مگس магас — пашша
قوت қўвват — қувват
به درجهای бэ даражэ-и — шу қадар, шу даражада

آی بیک

موسی تاش محمدوف مشهور به آی بیک یکی از نویسندگان برجسته معاصر ازبک است. این نویسنده در سال ۱۹۰۵ در شهر تاشکند دنیا آمده و پس از آنکه در سال ۱۹۲۵ دوره هنرستان پداگوژی را پایان رسانید بکار معلمی پرداخت.

آی بیک در سال ۱۹۳۰ از دانشکده اقتصاد دانشگاه دولتی تاشکند فارغ التحصیل شد. آی بیک اثرهای زیادی نوشته است. از جمله نخستین آثار وی میتوان «احساسات»، «بیدار شو» و «کارگر» را نام برد که در سال ۱۹۲۶ به چاپ رسیده‌اند. اثر مشهور «تارهای دل» و مجموعه اشعار «نور افکن» او پیروزیهای مردم شوروی را وصف میکند.

آی بیک منظومه‌های زیادی ایجاد نموده است که «جورای آهنگر»، «دلبر - دختر دوران»، «بختی گل و ساقیندیق» از آن جمله‌اند.

نخستین رمان تاریخی آی بیک بنام «خون مقدس» در سال ۱۹۳۹ نوشته شده است. این نویسنده بزرگی در دوران جنگ دوم جهانی یکرشته آثار بوجود آورد که «مرگ بدشمن»، «بدلیران»، «پیروزی با ماست»، «در راه میهن» و «خاله عایشه» از آن زمره‌اند.

پس از پایان جنگ آی بیک اثرهای «در جستجوی نور»، «ظفر و زهرا» و «خاطرات پاکستان» را به رشته تحریر در آورد. اثر مشهور پوشکین «یوگنی انیگین» را آی بیک ترجمه کرده است که نموداری از مهارت او در فن ترجمه است. اثر جالب «نسیم جلکه طلائی» را آی بیک بمناسبت بیست و پنج سالگی استقرار جمهوری ازبکستان شوروی نوشته است.

نوشته‌های آی بیک به بسیاری از زبانهای مردم شرق و غرب ترجمه شده است. مردم جمهوری ازبکستان بارها آی بیک را بنماینده‌ی شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی انتخاب نموده‌اند. آی بیک بدریافت نشان پر افتخار لنین و نشانهای دیگر نایل شده بود.

وی عضو پیوسته فرهنگستان علوم جمهوری ازبکستان شوروی نیز بود.
آی بیگ در سال ۱۹۶۸ چشم از جهان بست.

واژه‌ها

- معاصر мў'осэр — ҳозирги замон
بدنیا آمدن бэ дўнйо омадан — дунёга келмоқ, туғилмоқ
دوره дўурэ — давр, этап, вақт
هنرستان ҳўнарэстон — билим юрти
هنرستان ҳўнарэстон-э педогўжи — педагогика билим юрти
پداگوۋى ҳўнарэстон-э педогўжи — педагогика билим юрти
بىباىان رساندن бэ пайон расондан — тугатмоқ, охирига етказмоқ
پر داختن пардохтан (پرداز пардоз) — бирор ишга кириш-
моқ, бошламоқ
فارغ التحصيل فورэг-ўт-таҳсил — ўқишни тугатган
مجموعه мажму'э — тўплам, мажмуа
وصف کردن васф кардан — тасвир қилмоқ, таърифламоқ, васф
этмоқ
منظومه манзумэ — поэма, дoston
آهنگر оҳангар — темирчи
از آن جمله‌اند аз он жўмлэ-анд — шу жумладандирлар
خون хун — қон
مقدس мўқаддас — муқаддас, қутлуғ
يکرشته йэк-рэштэ — бир қатор, бир қанча
مرگ марг — ўлим
جستجو жўстўжу — қидириш, ахтариш
برشته تحرير бэ рэштэ-йэ таҳрир дар овардан — ёзмоқ, қаламга
در آوردن олмоқ
استقرار эстэқрор — ташкил топиш, барпо қилиш, ўрнатиш
سرودن сўрудан (سارو) — куйламоқ, ашула айтмоқ,
шеър айтмоқ
نماینده نامойандэ — депутат, намоянда, делегат
انتخاب نمودن антэхоб намудан — сайламоқ
در یافتن дар йофтган — олмоқ
نايل شدن нойэл шўдан — мушарраф бўлмоқ, муваффақ
бўлмоқ
عضو پیوسته 'узв-э пэйвастэ-йэ фарҳангэстон — академиянинг
فرهنگستان ҳақиқий аъзоси

Грамматик изох

Ўтган замон натижали феъли **ماضى نقلی** мози-йэ нақли

Ўтган замон натижали феъли ўтган замон сифатдошига **است** аст боғламаси қисқа шаклининг бирикуви орқали ясалади.

است боғламасининг қисқа шакли

Шахслар	مفرد	جمع
I шахс	ام -ам	ایم -им
II шахс	ای -и	اید -ид
III шахс	است аст	اند -анд

خواندن хондан — *ўқимоқ* феълининг ўтган замон натижали феъли шаклида тусланиши

مفرد

خواندهام хондэ-ам — ўқиганман
خواندهای хондэ-и — ўқигансан
خوانده است хондэ аст — ўқиган

جمع

خواندهایم хондэ-им — ўқиганмиз
خواندهاید хондэ-ид — ўқигансиз
خواندهاند хондэ-анд — ўқиганлар

برگشتن бар-гаштан — *қайтмоқ* феълининг тусланиши

مفرد

I шахс برگشتهام бар-гаштэ-ам — қайтганман
II шахс برگشتهای бар-гаштэ-и — қайтгансан
III шахс برگشته است бар-гаштэ аст — қайтган

جمع

I шахс برگشتهایم бар-гаштэ-им — қайтганмиз
II шахс برگشتهاید бар-гаштэ-ид — қайтгансиз
III шахс برگشتهاند бар-гаштэ-анд — қайтганлар

کردن حاضر ҳозэр кардан — тайёрламоқ феълнинг тусланиши

مفرد

- I шахс حاضر کرده‌ام ҳозэр кардэ-ам — тайёрлаганман
II шахс حاضر کرده‌ای ҳозэр кардэ-и — тайёрлагансан
III шахс حاضر کرده‌است ҳозэр кардэ аст — тайёрлаган

جمع

- I шахс حاضر کرده‌ایم ҳозэр кардэ-им — тайёрлаганмиз
II шахс حاضر کرده‌اید ҳозэр кардэ-ид — тайёрлагансиз
III шахс حاضر کرده‌اند ҳозэр кардэ-анд — тайёрлаганлар

Из о ҳ. III шахс бирликда баъзан **است** аст боғламаси тушиб қолиб, ўтган замон сифатдошининг ўзи келиши ҳам мумкин. Масалан:

خوانده خوندэ, برگشته бар-гаштэ, کرده حاضر ҳозэр кардэ

Ўтган замон натижали феълнинг бўлишсиз шакли одатда-гидек феъл олдиға **نه** на- инкор юкламасини қўшиш орқали ҳосил қилинади. Префиксли ва қўшма феълларда **نه** на- юкламаси ёрдамчи феълға қўшилади. Бу ҳолда ургу **نه** на- юкламасига тушади. Масалан:

ندیده‌ام **на**дидэ-ам — кўрмаганман, кўрганим йўқ

برنگشته‌ام **бар**-нагаштэ-ам — қайтмаганман, қайтганим йўқ

. استراحت نکرده است **э**стэроҳат **на**кардэ аст — дам олмаган, дам олгани йўқ.

Ўтган замон натижали феъли иш-ҳаракатнинг ўтган замонда бўлиб ўтганлигини билдириш билан бирга, унинг бажариллиш факти, натижаси ҳозирда ҳам мавжуд эканлигини кўрсатади. Агар ўтган замон аниқ феълнинг маъноси иш-ҳаракатнинг ўтган замонда аниқ бажарилганлигини, бўлиб ўтганлигини қайд қилиш билан кифояланса, ўтган замон натижали феълда эса асосий диққат иш-ҳаракатнинг бажарилганлиги ёки бўлиб ўтганлигида эмас, балки унинг натижасида — ҳозирги ҳолатида бўлади. Қиёс қилинг:

. دانشیار ما از ایران آمد. **донэ**шйор-э **мо аз ирон омад** — Бизнинг ўқитувчимиз Эрондан келди.

. دانشیار ما از ایران آمده است. **донэ**шйор-э **мо аз ирон омадэ аст** — Бизнинг ўқитувчимиз Эрондан келган.

Биринчи гапда **آمد** омад иш-ҳаракатни бўлиб ўтганлигинигина қайд қилса, иккинчи гапда **آمد است** омадэ аст иш-ҳаракатнинг бажарилганлиги факти ҳозир ҳам мавжудлигини кўрсатади. Мисоллар:

شما گلستان سغدی را خوانده اید؟ — Сиз Саъдийнинг «Гулистон»ини ўқиганмисиз?

ام хэйли ранж кашидэ ва бэ мақсад расидэ-ам — Кўп меҳнат қилдим ва мақсадга етдим .

از آثاری نویسندهمان ازبکستان به زبان روسی ترجمه شده است. бэсийори аз осор-э нависандэгон-э ўзбакэстон бэ забон-э руси таржумэ шўдэ аст — Ўзбекистон ёзувчиларининг кўпчилик асарлари рус тилига таржима қилинган.

Ўтган замон натижали феъли ўтган замон эшитганлик маъносини ҳам билдириши мумкин. Ўтган замон натижали феълининг бу маъносида иш-ҳаракатнинг бажарилиши сўзловчига аввалдан маълум бўлмай, иш-ҳаракатнинг бажарилган ё бажарилмаганлигини бошқа одамдан эшитиши ёки бошқа воситалар орқали маълум бўлиши қайд қилинади. Масалан:

او زبان فارسی را خوب یاد گرفته است. гэрэфтэ аст — У форс тилини яхши ўрганибди. (У билан сўзлашишдан ёки бошқа кузатишдан хулоса қилинади.)

او دۇرۇف گۇفتэ аст — У ёлгон гаширибди.

ایستادن истодан — *тикка турмоқ, نشستن* нэшастан — *ўғирмоқ, خوابیدن* хобидан — *ухламоқ, بيدار شدن* бидор шўдан — *уйғонмоқ, مریض شدن* мариз шўдан — *касил бўлмоқ* каби ҳолатни билдирувчи феъллардан ҳосил бўлган ўтган замон натижали феъли кўпроқ ҳозирги замон билан боғлиқ бўлган иш-ҳаракатни билдиради. Масалан:

شتر عقب نگرسته دید که خر در کنار رود متعیر ایستاده است. шўтўр 'ақаб нэгарэстэ дид кэ хар дар кэнор-э руд мўтэхаййэр истодэ аст — Туя орқасига қараб кўрдик, эшак дарё бўйида ҳайрон бўлиб турибди.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни ўтган замон натижали феъли шаклида тусланг.

گرفتن гэрэфтан — олмоқ, **دادن** адомэ додан — давом эттирмоқ, **بر خاستن** бар-хостан — турмоқ, **آوردن** овардан — келтирмоқ.

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Бу олимнинг илмий ишлари немис ва инглиз тилларига таржима қилинган. Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун», «Фарҳод ва Ширин» дostonлари рус ва бошқа совет халқлари тилларида нашр қилинган. Сиз Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романини ўқиганмисиз? У менинг гапимга тушунмади. Бу луғатни қаердан олгансиз? Сиз нима учун бу ерга келгансиз? Мен ўқиш учун, илм олиш учун бу ерга келганман. Отам бу кўйлакни менга Москвадан олиб келган. «Эрон қизига» шеърини Лоҳутий ёзган. Умар Ҳайём рубойлари ҳар бир ўқувчини ўзига мафтун этади. Жомий 817 йил ҳижрийда Ҳирот шаҳрида туғилган. Навоий билан Жомий ўртасидаги дўстлик ва адабий ҳамкорлик ўзбек халқи билан тожик халқлари ўртасидаги дўстликнинг намунаси бўлган. Бу ерга сиздан бошқа ҳеч ким келганми? Бу мақолани ҳамма студентлар ўқиганми? Бизнинг уйга меҳмонлар келишибди. Бу китоб XIX аср адабиёти тарихига оид экан. Бу ёзувчи Совет Ўзбекистонининг 40 йиллик байрами муносабати билан Ленин ордени олишга мушарраф бўлди.

3- топшириқ. Ҳикояларни ўқинг, китоб охирида келтирилган луғатдан фойдаланиб, уларни таржима қилинг ва ўтган замон натижали формаларини аниқланг.

کف زدن

ملا نصرالدين شېبى با دوستان خود مشغول شام خوردن بود که ناگهان چراغ خاموش شد. يکى گفت: همه مشغول کف زدن شويد تا کسی غذا نغورد. همه شروع به کف زدن کردند. چون چراغ روشن شد دیدند چیزی از خوراک باقی نمانده است. بعد معلوم شد که ملا یک دست را بزاتوی خود زده با دست دیگر خوراک خورده است.

تسلیت

شخصی به مرتبه بزرگی رسیده بود. دوستی برای تبریک پیش او رفت. آن شخص پرسید: کیستی و برای چه آمده‌ای؟ دوست شرمندہ شد و گفت: مرا نمیشناسی؟ من دوست قدیمی تو هستم و برای تسلیت آمده‌ام زیرا شنیده‌ام که کور شده‌ای.

ایام یادبود گورکی در لنینگراد

زندگی و آثار آلکسی ماکسیموویچ گورکی از بسیاری جهات با شهر لنین در کنار رود «نوا» بستگی دارد. اهالی لنینگراد هم احترام آن نویسنده بزرگ را رعایت و حفظ میکنند. بزرگترین چاپخانه شهر، کاخ‌های فرهنگ، تئاتر، مدرسه، خیابان وسیع بافتخار او نامگذاری شده است. اکنون بمناسبت بیست و پنجمین سالگرد در گذشت آن نویسنده جلسات و مجامع علمی و قرائت آثار او برگزار میشود.

در عمارت کارکنان هنرها بنام ک. س. استانیسلافسکی کنفرانس خلاقه در باره مسائل مربوط به نمایشنامه نویسی گورکی تشکیل یافت. انستیتوی ادبیات روسی فرهنگستان علوم باتفاق شعبه لنینگراد اتحادیه نویسندگان جلسه علمی به بررسی خلاقیت و آثار گورکی اختصاص داده‌اند.

در موزه آثار ادبی انستیتوی ادبیات روسی نمایشگاه بزرگی بمناسبت ایام یاد بود گورکی ترتیب داده شد.

(از مجله «پیام نوین»)

4- топшириқ. Текстни ўқинг, таржима қилинг ва текстда учраган феъл-ларнинг замон ва шахсини, негиз ва ноаниқ формаларини аниқланг.

Л у ғ а т

- یادبود йодбуд — хотира, эсдалик, нишонлаш, юбилей
بزرگترین бўзўرғтарин — энг катта
چاپخانه чопхонэ — босмаҳона, типография
احترام کسی را эҳтэром-э касиро ра'оят қардан — бировга
رعایت کردن ҳурмат билдирмоқ, бировнинг ҳурматини сақ-
ламоқ
نوا нэво — Нева (дарё)
بستگی داشتن бастаги доштан — боғлиқ бўлмоқ
حفظ کردن ҳэфз қардан — сақламоқ, муҳофаза қилмоқ
نامگذاری شدن номғузори шўдан — ном қўйилмоқ, номланмоқ,
аталмоқ
سالگرد солгард — йиллик

در خدمت даргӯзашт — дунёдан ўтиш, вафот этиш
بر غدار شدن баргӯзор шудан — ўтказилмоқ, амалга оширил-
моқ

به مربوط به марбут бэ — билан боғлиқ, билан боғлиқ бўлган
... باتفاق بэ эттэфоқ-э ... — ... билан биргаликда
نمایشنامه نویسی намойашномэнависи — драматургия
اتحادیه نویسندگان эттэходийэ-йэ нависандэгон — ёзувчилар союзи
بر رسی барраси — ўрганиш, текшириш
خلافت халлоқийат — ижод, яратиш, ижодиёт
اختصاص دادن эхтэсос додан — бағишламоқ, атамоқ
خلاق халлоқэ — ижодий

5- топшириқ. Ҳинкояни ўқинг ва форс тилига таржима қилинг.

БОҒБОН ВА БУЛБУЛ

Бир деҳқоннинг ажойиб боғи бор экан. Боғнинг бурчаги катта гулзор экан. Бир куни боғбон гулларни томоша қилгани боққа чиқса, атиргул шохига бир булбул қўниб турган экан. Булбул хуш овоз билан сайраб, гулнинг қизил баргларини чўқир ва юлар экан. Боғбон гулнинг азоб чекканини кўриб, унга ачинибди ва булбулга жазо бермоқчи бўлибди. Уни тутиб қафасга солиб қўйибди. Шунда булбул дебди:

— Ҳой боғбон! Нега мендек эркин куйчини қамаб қўйдинг?

— Нима қилганинг ўзингга аён. Ахир, менинг бутун ҳаётим шу гулларда-ку!

— Кечир,— дебди булбул.— Гулни хароб этиб, сени қайғуга солган бўлсам, гуноҳимга яраша қафасга тушибман!

Булбулнинг бу сўзлари боғбонга жуда таъсир қилибди ва уни қафасдан чиқариб юборибди.

درس بیست و چهارم

ЙИГИРМА ТҮРТИНЧИ ДАРС

دوستی من با اندره

I

اندره یکی از دوستان من است. او با والدین خودش در مسکو زندگی میکند. اندره دانشجوی سال دوم دانشکده تاریخ دانشگاه دولتی مسکو است. ما با همدیگر دوست خیلی صمیمی هستیم. دو سال پیش وقتیکه من در مسکو بودم با او آشنا شدم. آن موقع اندره دوره متوسطه را پایان رسانده بود و میخواست تحصیلات خود را در رشته تاریخ ادامه بدهد. از همان نخستین روزهای دوستی اندره مرا با مناظر زیبا و دیدنی های مسکو آشنا میکرد. هر روز با یکدیگر بگردش میرفتیم. بنای مترو بی اندازه عالی بود و در مجموع خود یک شهر با عظمت زیر زمینی را تشکیل میداد. تئاتر مسکو، موزه های گوناگون بویژه موزه تاریخ و صنعتی، نمایشگاه توسعه اقتصاد ملی شوروی بسیار جالب و تماشائی بود. وقتیکه از مسکو بشهر خود تاشکند بر میگشتم نشانی خانه خود را به او دادم و خواهش کردم که در ایام تعطیلات تابستانی به تاشکند و مخصوصاً به خانه ما بیاید. اندره آدرس را گرفت و گفت: من مدتها است آرزو دارم که ازبکستان- این سرزمین آفتابی و سرسبز را ببینم و دعوت ترا با میل و علاقه زیاد می پذیرم.

مکاتبت ما طی سال بطور منظم و مرتب جریان داشت. هیچ یک از نامه های او را بی پاسخ نمیگذاشتم. اندره هم بمحض اینکه نامه ای از من در یافت میداشت جواب آنرا فوراً می نوشت و برایم میفرستاد. اوایل تعطیلات تابستان بود که تلگرامی از اندره گرفتم. در آن نوشته شده بود:

«ازبکستان، تاشکند، خیابان نوائی، بنای شماره ۳۶،

دانشکده فیلولوژی، دانشجوی سال دوم، رفیق صابر رمضانف.

ساعت چهارده و ربع دهم ژوئیه با ترن مسکو-تاشکند

برای تجدید دیدار حرکت کردم. واگن شماره ۱۲

دوستت اندره».

پس از استقبال گرم اندره را بکراست بخانه آوردم و او در خانه ما اقامت نمود. از فردای آن روز گردش ما با اندره در شهر آغاز شد. صبح زود بخواهش اندره از خانه بیرون آمدیم و بگردش در شهر پرداختیم. همان روز به موزه تاریخ آثار باستانی و نمایشگاه هنرهای زیبا رفتیم. طرف عصر از تاتر ایرا و باله بنام نوائی هم دیدن کردیم. ما اپرای «دلارام» را تماشا کردیم که اندره از آن بسیار خوشش آمد. او میخواست بیکی از کلغوز های حومه تاشکند هم برود و با زندگی روستائیان کلغوزی ازبکستان آشنا شود. من او را پیش عمویم که در کلغوز «قزبل یولدوز» کار میکند بردم. در مدت سه روز ما توانستیم با مزارع پنبه، دبیرستان، باشگاه هنردوستان، میدان ورزش آن کلغوز آشنا شویم.

روز یکشنبه از کلغوز به خانه مراجعت کرده و بعد از ظهر همان روز به یکی از بازار های تاشکند رفتیم. این بازار خیلی وسیع و در آنجا همه چیز موجود بود. میوه های گوناگون در فروشگاه ها بنظر می رسید. در طرف راست هندوانه و خربزه های نوع مختلف را رویهم چیده بودند و طرف دیگر سیب و گلابی و انگور و آلبالو و گیلاس را بطور جالبی قطار کرده بودند.

سبزیجات در سوی دیگری گذارده شده بود و برای لبنیات جایگاه ویژه ای اختصاص داده بودند. در رسته سبزیجات کلم، سیب زمینی گوجه فرنگی، خیار، ترب، هویج، پیاز دیده میشد و در شعبه لبنیات شیر، سر شیر، ماست، پنیر، روغن، کشک بچشم میخورد. اندره بازار را خیلی پسندید و مخصوصاً از آرایش آن خوشش آمد. او گفت که در طول عمرم هنوز بازار باین قشنگی و غنی ندیده بودم. چون فردای آن روز اندره میخواست برای باز دید آثار باستانی و ابنیه تاریخی به شهرهای دیگر ازبکستان مسافرت کند تصمیم گرفت مقداری میوه خریداری کرده و برای والدینش بفرستد. ما پنج کیلو سیب، دو کیلو گلابی، چهار کیلو انگور حسینی، یک خربزه خوارزمی خریدیم و توسط پست هوائی بمسکو ارسال کردیم.

اندره از مسافرت خود بتاشکند بی نهایت راضی بود. وقتیکه او به
 سمرقند عزیمت میکرد ما با هم خدا حافظی کردیم زیرا او میخواست پس
 از تماشای سمرقند به بخارا رفته و از آنجا یکسره به مسکو پرواز کند.

واژه‌ها

- اندره андрэ — Андрей
 والدین волэдэйн — ота-она!
 نخستین нахўстин — биринчи, аввалги
 منظره манзарэ — манзара, кўриниш
 بنا бано — бино, қурилиш, иморат
 بی اندازه би андозэ — чексиз, жуда, ҳаддан ташқари
 مجموع мажму' — жам бўлган, умумий йнғинди
 عظمت 'азамат — улуғ, ҳашаматли, азим
 بویژه бэ вижэ — хусусан
 توسعه тўусэ'э — кенгайтириш| ривожланиш
 نشانی خانه нэшони-йэ хонэ — уй адреси!
 سر زمین сарзамин — макон, жой, мамлакат
 سر سبز сарсабз — кўм-кўк, яшил, дарахт ва ўсимлик-
 лар билан қопланган
 علاقه 'алоқэ — қизиқиш
 با میل زیاد бо мэйл-э зийод — жоним билан| бажону дил
 پذیرفتن пазируфтан (پذیر) — қабул қилмоқ
 مکاتبه мўкотабэ — хат ёзишиб туриш
 طی тэй-э. . . . . давомида, мобайнида, ичида
 بطور бэ тўур-э. . . . . равишда, усулда, ҳолатда
 منظم мўназзам — мунтазам, узлуксиз, доимий
 مرتب мўраттаб — мунтазам, тартибли, узлуксиз,
 доимий
 جریان داشتن жарайон доштан — давом этмоқ
 اوایل авойэл — اول аввалнинг кўплик шакли
 تلگرام тэлэгром — телеграмма
 تړن трэн — поезд
 تجدید دیدار таждид-э дидор — қайтадан кўришиш
 حرکت کردن ҳаракат кардан — йўлга чиқмоқ, жўнамоқ|
 ҳаракат қилмоқ

استقبال کردن	эстэқбол кардан — кутиб олмоқ
بکراست	йэк-рост — тўғри, тўппа-тўғри, бир йўла
اقامت نمودن	эқомат намудан — яшамоқ, истиқомат қилмоқ
باستانی	бостони — қадимги
آثار باستانی	осор-э бостони — қадимги ёдгорликлар
طرف عصر	тараф-э 'аср — кечга яқин, кечга томон
اپرا	ўпэро — опера
باله	болэ — балет
روستانی	рустои — қишлоқи, деҳқон, қишлоқда яшайдиган
حومه	ҳўумэ — шаҳар атрофи, район
مزرعه	мазра'э — экин майдони
باشگاه	бошгоҳ — клуб
هنردوست	ҳўнардуств — ҳаваскор
مراجعت کردن	мўрожа'ат кардан — қайтмоқ
غنی	гани — бой
بنظر رسیدن	бэ назар расидан — кўзга ташланмоқ
هندوانه	ҳэндэвонэ — тарвуз
خر بزه	харбузэ — қовун
مختلف	мўхталэф — турли, ҳар хил
چیدن	чидан (چين چين) — термоқ, тахламоқ
رويهم	руйхам — бирга, биргаликда
ارسال کردن	эрсол кардан — юбормоқ
غلابی	гўлоби — нок
انگور	ангур — узум
آلوبالو	олуболу — олча
گیلاس	гилос — гилос
لبن	лабан — сут
لبنیات	лабанийот — сут маҳсулотлари
اختصاص دادن	эхтэсос додан — тайин қилиб қўймоқ
کلم	калам — карам
سیب زمینی	сибзамини — картошка
موجه فرنگی	гўужэфаранги — помидор
خیار	хийор — бодринг
هویج	ҳавиж — сабзи
ترب	тўрўб — турп
سرشیر	саршир — қаймоқ
ماست	моств — қатиқ
کاشک	кашк — сузмадан ясалган қурт
بچشم خوردن	бэ чэшм хўрдан — кўзга ташланмоқ

پاساندىن پасандидан (پاسند پасанд) — ёқтирмақ, маъқулламақ
 آرايش оройэш — безак, ясатиш, ҳусн бериш†
 طول тул — давом, чўзиқлик
 ابنيه абнийэ — بنا банонинг кўплик шакли
 تصميم گرفتن тасмим гэрэфтан — қарор қилмоқ, аҳд қилмоқ
 مسافرت کردن мўсофэрат кардан — сафар қилмоқ, саёҳат қилмоқ
 خریدارى کردن харидори кардан — сотиб олмақ
 پست пўст — почта

Грамматик изох

Узоқ ўтган замон феъли

ماضى بعيد мози-йэ ба'ид

Узоқ ўтган замон феъли ўтган замон сифатдошидан сўнг
 بودن будан кўмакчи феълини келтириш орқали ясалади. Узоқ
 ўтган замон феълининг тусланишида шахс-сон қўшимчалари
 بودن будан кўмакчи феълининг ўтган замон феъл ўзагига қў-
 шилади.

ديدن дидан — кўрмақ феълининг тусланиши

مفرد

I шахс بومه دидэ будам — кўрган эдим

II шахс بودى دидэ буди — кўрган эдинг

III шахс بود دидэ буд — кўрган эди

جمع

I шахс بوديم دидэ будим — кўрган эдик

II шахс بوديد دидэ будид — кўрган эдингиз

III шахс بودند دидэ буданд — кўрган эдилар

زندگى کردن зэндэги кардан — яшамақ феълининг тусланиши

مفرد

I шахс بومه زندگى کردэ будам — яшаган эдим

II шахс بودى زندگى کردэ буди — яшаган эдинг

III шахс بود زندگى کردэ буд — яшаган эди

جمع

I шахс بوديم زندگى کردэ будим — яшаган эдик

II шахс بوديد زندگى کردэ будид — яшаган эдингиз

III шахс بودند زندگى کردэ буданд — яшаган эдилар

Узоқ ўтган замон феълида ургу иккита бўлиб, биринчи асосий ургу сифатдошнинг охирги бўғинига ва иккинчи кучсиз ургу шахс-сон қўшимчаларига тушади. Масалан:

بودم ديدە ديدە بودام
بودى ديدە ديدە بودى

Қўшма феълларда эса уч сўзнинг ҳар бирининг ўз мустақил ургуси бўлади. Масалан:

بودم زندمى کردە بودام
بودى زندمى کردە بودى

Узоқ ўтган замон феълнинг бўлишсиз шакли феълнинг сифатдош қисмига **не на-** инкор юкламасини қўшиш орқали ҳосил қилинади. Узоқ ўтган замон феълнинг бўлишсиз шаклида асосий ургу сифатдошдан **не на-** инкор юкламасига кўчади. Масалан:

من اين فيلم را نديده بودم —
Мен бу фильмни кўрмаган эдим.

قبل آنها در اين منزل زندمى نکرده بودند.
манзэл зэндэги накардэ буданд — Илгари улар бу уйда яшмаган эдилар.

Узоқ ўтган замон феъли иш-ҳаракатнинг узоқ ўтган замонда бўлиб ўтганлигини англатади. Масалан:

پدم اين کتاب را از ايران آورده بود.
ирон овардэ буд — Отам бу китобни Эрондан келтирган эди.

او از من خيلى رنجيده بود.
мендан жуда хафа бўлган эди.

Узоқ ўтган замон феъли, бундан ташқари, ўтган замонда бошланган икки иш-ҳаракатдан бири олдинроқ бўлиб ўтганлигини кўрсатади. Бу ҳолда узоқ ўтган замон феълдан англашилган иш-ҳаракат иккинчи иш-ҳаракат бошланишига қадар амалга ошган бўлади. Масалан:

من به دانشکده آمدم درس آغاز شده بود.
донэшкэдэ омадам дарс оғоз шўдэ буд — Мен факультетга келганимда, дарс бошланган эди.

چون ما به فرودگاه رسیدیم مسافرین به هواپیما سوار شده بودند.

чун мо бэ фўрудгоҳ расидим мўсофэрин бэ ҳавопэймо савор шў-
дэ буданд — Биз аэропортга етиб келганимизда, пассажирлар
самолётга чиқиб ўтиришган эди.

Узоқ ўтган замон феъли است аст боғламасини қабул қилиб
келиши ҳам мумкин. Бунда بودن будан кўмакчи феъли ўтган
замон сифатдош шаклига кириб, шахс-сон маънолари боғлама
орқали ифода этилади. Узоқ ўтган замон феълнинг бу шакли
узоқ ўтган замонда бажарилган иш-ҳаракатнинг сўзловчига ав-
валдан маълум бўлмай, кейинчалик билинганлигини, бирор во-
сита орқали маълум бўлганлигини англатади. Масалан:

او از من رنجیده بوده است. — У
мендан хафа бўлган экан.

هزار سال پیش هم در شرق مردم با ذوب آهن و مس آشنا بوده‌اند.
ҳэзор сол пиш ҳам дар шарқ мардўм бо зўуб-э оҳан ва мэс ош-
но будэ-анд — Минг йил илгари ҳам Шарқда одамлар темир ва
мис эритишни билган эканлар.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни узоқ ўтган замонда тусланг.

فا فر گرفتن (бермоқ), دادن додан (бормоқ), رفتن
ро гэрэфтан (ўрганмоқ), کردن ошно кардан (таништир-
моқ), دعوت کردن да'ват кардан (таклиф қилмоқ).

2- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Мен ўтган ҳафта ундан хат олган эдим. Бу қадимий ёдгор-
лик XVII асрга оид экан. Юсуф онаси билан мева ва сабзавот-
лар сотиб олиш учун колхоз бозорига кетган экан. Мен бу ҳинд
фильмини ўтган йили кўрган эдим. Совет шарқшунослари Фир-
давсийнинг юбилеи муносабати билан Эронга борган эдилар.
Улар Тошкент Давлат университетининг 50 йиллигини нишон-
лаш учун Тошкент шаҳрига келган эдилар. Мен ўртоғимни ку-
тиб олиш учун аэропортга борсам, самолёт ҳали келмаган экан.

Биз ёзги каникул вақтида дам олиш учун санаторийга борган эдик. Бизнинг санаторий денгиз қирғоғига жойлашган экан. Бу ерга дам олиш учун мамлакатимизнинг турли шаҳар ва қишлоқларидан ишчилар, колхозчилар, хизматчилар, ўқитувчилар, студентлар ва бошқа кишилар келган эдилар. Мен санаторийга поездда борган эдим, лекин Тошкентга самолётда қайтдим. Мен санаторийда дам олаётган вақтимда, бир неча студентлар билан танишган эдим. Ўз шаҳримиз Тошкентга қайтишда уларга ўз адресимни қолдириб, уларни гўзал шаҳримизга таклиф қилдим.

3- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, мустақил равишда таржима қилинг ва узоқ ўтган замон феъл формаларини аниқланг.

حکایت

ناخوش آوازی در میان باغی نشسته بود، غزل میخواند و از آوازی به خود مردم را بیزار کرده بود. شاعری پیش او رفت و گفت: ای برادر، اینجا بتو ماهی چند درم میدهند؟ خواننده گفت: پانزده درم. شاعر گفت: من بیست و پنج درم میدهم، بشرط اینکه اصلاً نخوانی.

Л у ф а т

درم дэрам — дарҳам (пул бирлиги)
ناخوش آوازی нохўш овоз — ёқимсиз овозли (одам)
بشرط اینکه бэ шарт-э ин-кэ — шу шарт биланки

4- топшириқ. **دوستی من با اندره** текстини дафтарингизга кўчириб ёзинг, текстда учраган феълларнинг тагига чизинг ва уларнинг замон формаларини аниқланг.

5- топшириқ. **دوستی من با اندره** тексти юзасидан 20 та савол тузинг.

کتابخانه دولتی جمهوری ازبکستان بنام علیشیر نوائی

در یکی از خیابانهای زیبای پایتخت ازبکستان—شهر تاشکند ساختمان با شکوهی بچشم میخورد که درختان سر سبز و پر سایه گرداگرد آنرا احاطه کرده است. این بنای مجلل کتابخانه دولتی ازبکستان بنام علی شیر نوائی است. کتابخانه مزبور در سال ۱۸۷۰ میلادی تاسیس شده و تا انقلاب کبیر اکتبر مجموع شماره کتابهای آن کمتر از ده هزار جلد بود. در آن زمان عده معدودی از اهالی ازبکستان از نعمت خواندن و نوشتن بهره مند بودند. بنابر این گروه قلیلی از اشخاص امکان داشتند که از این کتابخانه استفاده نمایند. این گروه همان طبقه ثروتمند، مالکین، روحانیون و غیره بودند. ←

پس از پیروزی انقلاب کبیر اهالی ازبکستان نیز اعم از مرد و زن کوچک و بزرگ با علاقه خاصی بسوی علم و دانش گمراه شدند. کتابخانه علیشیر نوائی روز بروز رونق گرفت و تعداد کتابهای آن رفته رفته بیشتر شد. هم اکنون میزان نسخ این گنجینه عظیم فرهنگی بیشتر از دو میلیون جلد است. هر روز مجلات و کتب و روزنامه های زیادی از جمهوری های برادر و کشورهای خارج باین کتابخانه واصل میگردد.

طی سالهای اخیر کتابخانه علیشیر نوائی با بسیاری از کشورهای خارج از جمله ایالات متحده امریکا، انگلستان، فرانسه، ایتالیا، ایران و غیره روابط خودرا تحکیم بخشیده و امروزه بیش از ۲۰۰ مجله و روزنامه بنامهای مختلف از کشورهای گوناگون در یافت می دارد. برجسته ترین آثار خطی دوران کهن را میتوان در این کتابخانه مطالعه کرد.

در کتابخانه مزبور دانشجویان، دانش آموزان، استادان دانشگاه و دانشکده ها، کارگران و دهقانان میتوانند آثار مورد نظر خودرا در رشته های مختلف علم و تکنیک پیدا بکنند. بدین منظور عده زیادی کارمند و راهنما در این کتابخانه کار میکنند و در پیدا کردن این یا آن اثر به مراجعین خود کمک میکنند.

روزانه بطور متوسط بیش از دو هزار جلد کتاب در میان خوانندگان کتابخانه بخش میگردد. هم اکنون کتابخانه علی شیر نوائی نه فقط در اتحاد شوروی بلکه در سراسر خاور زمین یکی از عمده ترین و جامع ترین گنجینه های کتب محسوب میشود.

واژه‌ها

گرداگرد	гәрдогәрд — атроф, ҳамма томон
احاطه کردن	эхотә кардан — ўраб олмоқ, қуршаб олмоқ, ихота қилмоқ
مجلل	мўжаллал — ҳашаматли, дабдабали, азим
عده	'эддә — миқдор
معدود	ма'дуд — чекланган, кам миқдордаги
بنا بر این	بانو бар ин — бинобарин, шунинг учун
قليل	қалил — кам, озгина, кам миқдорда
استفاده نمودن	эстәфодә намудан — фойдаланмоқ, истифода этмоқ
اعم از ...	а'ам аз — ...га қарамасдан, ...дан қатъи назар,
گرائیدن	гәроидан — интиломқ
رواق گرفتن	рӯунақ гәрәфтан — равнақ топмоқ, яшнамоқ
اکنون	акнун — ҳозир, энди
هم اکنون	ҳам акнун — эндиликда, ҳозирги вақтда, ҳозир
میزان	мизон — ўлчов, миқдор
نسخ	нӯсах — نسخہ нӯсхәнинг кўплик шакли
گنجینه	ганжинә — хазина
ایالات متحده	айолот-э мўттаҳэдә-йә эмрико — Америка Қўшма
امریکا	Штатлари
واصل گردیدن	восәл гардидан — келмоқ, етиб келмоқ, келиб қў-шилмоқ
تحکیم بخشیدن	таҳким бахшидан — мустаҳкамламоқ, маҳкамламоқ
امروزه	эмрузә — ҳозирги вақтда, бугунги кунда
در یافت داشتن	дарйофт доштан — олмоқ
کهن	кӯҳан — қадимги, эски
مراجعت	мўрожә'ин — мурожаат қилувчилар
بیشمار	бишӯмор — ҳисобсиз
خاورزمین	ховарзамин — Шарқ, Шарқ мамлакатлари
تکنیک	тәкник — техника
راهنما	роҳнамо — консультант, йўл кўрсатувчи
بطور متوسطه	бә тўӯр-э мўтавассәтә — ўрта ҳисобда
بخش گردیدن	пахш гардидан — тарқатилмоқ, ёйилмоқ, тарқамоқ

Грамматик изоҳ

СИФАТ صفت сэфат

Форс тилида сифатлар аслий ва нисбий бўладилар. Аслий сифатлар бевосита предметнинг белгисини билдиради. Нисбий сифатларда эса предметнинг белгиси унинг бошқа бирор предмет билан бўлган муносабатига кўра билинади.

Сифат даражалари

Даража кўрсатиш фақат сифатларга хос бўлиб, бу сифатни бошқа сўз туркумларидан ажратувчи асосий белгилардан бирдир.

Форс тилида сифатнинг уч даражаси бор: 1) оддий даража; 2) чоғиштирма даража; 3) орттирма даража.

Оддий даража сифатнинг муайян, маълум бир белгисини билдирувчи шаклдир. Масалан:

خوب хуб — яхши, بد бад — ёмон, بزرگ бўзўрг — катта, کوچک کوچек — кичик, قشنگ қашанг — чиройли, جوان жавон — ёш.

Чоғиштирма даража сифатнинг оддий даражасига **تر**-тар аффиксини қўшиш орқали ҳосил қилинади.

بد бад	بدتر бадтар — ёмонроқ
جوان жавон	جوانتر жавонтар — ёшроқ

Одатда икки предметнинг бир-бири билан чоғиштириш аналитик йўл билан олиб борилади. Бунда чоғиштирилувчи предмет **از** аз предлогини қабул қилиб, ундан сўнг келган сифат **تر**-тар аффикси билан келади. Масалан:

من احمد از من جوانتر است. — Аҳмад мендан жавонтар аст — Аҳмад мендан ёшроқдир.

من از عمارت دانشکده ما از عمارت کتابخانه بلندتر است. — Факультетимизнинг иморати кутубхона иморатидан баландроқдир.

Орттирма даража оддий даражадаги сифатларнинг охирига
ترین -тарин аффиксини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

بزرگى بۆзүрг бۆзүргтарин — энг катта
جوان жавон جوانترین жавонтарин — энг ёш
بد бад بدترین бадтарин — энг ёмон

Из о ҳ. خوب хуб сифатидан чоғиштирма ва орттирма даражалар бу сўзнинг эквиваленти бўлмиш به бэх сўзидан ҳосил қилинади. Масалан:

خوب хуб (яхши) بهتر бэхтар (яхшироқ)
بهترین бэхтарин (энг яхши)

Баъзан чоғиштирма даражада تر -тар аффикси тушиб қолиши ҳам мумкин. Бу ҳолда به бэх сўзининг ўзи чоғиштирма маъносини билдиради. Масалан:

نام بلند ном-э бўланд бэх аз бом-э
بۇланд — Баланд ном баланд томдан яхшироқ. (Мақол.)

Орттирма даражадаги сифат гапда аниқловчи вазифасида келиб, аниқланмиш сўз билан изофасиз, оддий ёндашиш орқали бирикади. Масалан:

بهترین دانشجو бэхтарин донэшжу — энг яхши студент

Аниқланмиш сўз кўплик шаклида ҳам келиши мумкин:

بهترین دانشجویان бэхтарин донэшжуйон — энг яхши студентлар.
يوسف بهترین دانشجوی شعبه ماست. йусуф бэхтарин донэшжу-йэ шў'бэ-йэ мо-ст — Юсуф бўлимимизнинг энг яхши студентидир.

يوسف و فرخ بهترین دانشجویان شعبه ما هستند.
йусуф ва фаррух бэхтарин донэшжуйон-э шў'бэ-йэ мо ҳастанд — Юсуф ва Фаррух бўлимимизнинг энг яхши студентларидир.

Баъзи вақтларда орттирма даражадаги сифат (аниқловчи) ўз кетидаги сўз (аниқланмиш) билан изофа орқали бирикиши ҳам мумкин. Бу ҳолда сифат ўзидан кейин келган сўзни кўплик шаклида келишини талаб қилиб, бир жинсдаги предметлардан бирини ёки бир нечасини ажратиб кўрсатиш маъносини англатади. Масалан:

. بهترین انگورها حسینى است.
аст — Узумларнинг энг эхшиси — ҳусайни.

. نزدیکترین دوستان من است.
ман аст — Аҳмад дўстларим орасида менга энг яқиндир.

Шундай қилиб, орттирма даражадаги сифатдан сўнг келган сўз кўплик шаклида бўлса, икки хил ўқилиши ва икки маънода бўлиши мумкин. Масалан: این قشنگترین خیابانهای تاشکند است.
жумласини икки хил: биринчиси, орттирма даражали сифатдан сўнг изофа қўймай, кетидаги сўз билан оддий бириктирув орқали (قشنگترین خیابانها), иккинчиси, орттирма даражали сифатдан сўнг изофа қўйиб, ўз кетидаги сўз билан изофа орқали бириктириб (قشنگترین خیابانها قشنگترین قشنگترین-э хийобонҳо) ўқиш мумкин.

Бундан ташқари, орттирма даражадаги сифатни изофали ёки изофасиз ўқилишининг маъно жиҳатдан ҳам катта фарқи бор.

Масалан: قشنگترین خیابانها — энг чиройли кўчалар ва قشنگترین خیابانها — кўчаларнинг энг чиройлиси деб таржима қилинади.

. این قشنگترین خیابانهای تاشکند است.
ҳо-йэ тошканд аст — Бу — Тошкентнинг энг чиройли кўчалари.

. این قشنگترین خیابانهای تاشکند است.
ҳо-йэ тошканд аст — Бу—Тошкент кўчаларининг энг чиройлиси.

Бу икки гапнинг ёзилишида гарчи ҳеч қандай тафовут бўлмаса ҳам, лекин орттирма даражадаги сифатни изофали ёки изофасиз ўқилишига қараб маъно жиҳатидан бир-бирларидан фарқлари борлигини кўрамиз. Биринчи гапда (орттирма даражадаги сифат изофасиз келганда) бир жинсдаги предметларнинг энг юқори сифати ҳақида хабар берилса, иккинчи гапда эса (орттирма даражадаги сифат изофали келганда) юқори сифатга эга бўлган шу жинсдаги предметлардан бири ажратиб кўрсатилганлиги ҳақида баён қилинади.

Кўпинча бир хил сифатга эга бўлган бир жинсдаги предметлардан бир ёки бир нечасини ажратиб кўрсатиш учун орттирма даражадаги сифат олдида аз аз предлоги ёки аз бирикмасининг келиши ҳам мумкин. Бу ҳолда орттирма даражадаги сифат кетидан келган сўз кўплик шаклида келади ва

улар изофа орқали эмас, бирикув йўли билан боғланадилар.
Масалан:

سعدى و حافظ از برجسته‌ترین - شعرای قرن چهاردهم‌اند.

sa'di va Ҳофэз аз баржастэттарин шў'аро-йэ қарн-э чаҳордаҳў-манд — Саъдий ва Ҳофиз XIV асрнинг энг машҳур шоирларидандирлар.

شهر تاشکند یکی از بزرگترین شهر های اتحاد شوروی است.

шаҳр-э тошканд йэки аз бўзўргтарин шаҳрҳо-йэ эттэҳод-э шўу-равн аст — Тошкент шаҳри Совет Иттифоқининг энг катта шаҳарларидан биридир.

1- топшириқ. Қуйидаги сифатлардан чоғиштирма ва орттирма даражали сифатлар ҳосил қилинг.

کم کام (кам, оз), زیبا زیбо (чиройли), وسیع 'васи' (кенг),
حرم гарм (иссиқ), سیاه сийоҳ (қора), مهم муҳэм (муҳим),
شیرین ширин (ширин), تلخ талх (аччиқ), دراز дэроз (узун),
کوته кутоҳ (қисқа, калта).

2- топшириқ. Мақолларни ўқинг ва ёд олинг.

۱) از نان خیس ستاره نزدیکتر است.

۲) سنگ زدن به محل به از زر دادن بی محل.

۳) بهترین آشنائی آشنائی دلهاست.

۴) سرکه مفت از عسل شیرینتر است.

3- топшириқ. Текстларни ўқинг ва сифатларни аниқланг.

فرهنگ مترقی

جمهوریهای شوروی از حیث سطح ترقی فرهنگی خود از بسیاری از کشورهای خارجی مشرق زمین و اروپای غربی جلوتر هستند. مثلاً در جمهوری تاجیکستان که تا قبل از انقلاب از هر ۲۰۰ نفر سکنه آن یک نفر با سواد بود اکنون دیگر بیسواد وجود ندارد. تعلیمات اجباری هفت کلاسہ متداول گردیده و تعلیمات متوسطه و عالی بسیار وسعت یافته است. در

جمهوری مزبور فرهنگستان علوم و دهها مدرسه اختصاصی متوسطه و عالی دایر گردیده و ۲۸۰۰ مدرسه که ۲۴۴ هزار نفر کودک در آنها تحصیل میکنند وجود دارد. این عده بمراتب بیشتر از تعداد دانشجویان ترکیه و پاکستان میباشد.

در جمهوری ازبکستان عده دانشجویان نسبت به هر ۱۰ هزار نفر از سکنه دو برابر و نیم عده آنها در فرانسه است. در جمهوری قرقیزستان هم عده دانشجویان نسبت به هر ۱۰ هزار نفر ۶ برابر عده آنها در ترکیه و قریب دو برابر و نیم تعداد دانشجویان در فرانسه است.

یک مقایسه دیگر

در اتحاد شوروی تعداد یزشکان نسبت به هر ۱۰۰۰۰ نفر از سکنه بمراتب بیشتر از کشورهای دیگر است. مثلاً در ایالات متحده امریکا طبق آمار سال ۱۹۵۵ بهر ۱۰۰۰۰ نفر از سکنه ۱۲ نفر پزشک و در فرانسه طبق آمار سال ۱۹۵۶ ده نفر پزشک و در انگلستان طبق آمار سال ۱۹۵۱ نه نفر پزشک میرسد. در صورتیکه در اتحاد شوروی نسبت بهر ده هزار تن از سکنه متجاوز از ۱۷ پزشک میرسد.

Л у ф а т

خسیس	хасис — хасис, очкўз
ستاره	сэторэ — юлдуз
سنگ	санг — тош
محل	маҳал — вақт, пайт, маҳал
بی محل	бимаҳал — бевақт
بمحل	бэ маҳал — вақтида
کلید	кэлид — калит
سرکه	серкэ — сирка
مفت	мўфт — текин, бепул
عسل	'асал — асал
سطح	сатҳ — сатҳ, юза
ساکن	сокэн — яшовчи, турувчи
سکنه	саканэ — яшовчилар
از حیث	аз ҳейс-э. . . — жиҳатдан, . . . га қараганда
جلو	жэлўу — олдин, илгарин, олд, олд томон
اجباری	эжбори — мажбурий

مۆردیدن мүтэдовэл гардидан — қабул қилинмоқ
 وسعت یافتن вўс'ат йофтан — кенгаймоқ, тарқалмоқ
 دایر مۆردیدن دویэр гардидан — ишламоқ, ишга туширилмоқ
 بمراتب бэ маротэб — бир неча марта, анча, бирмунча
 قریب қариб — ...га яқин, чамаси, атрофида, қарийб
 مقایسه мүқойэсэ — солиштириш, қиёс қилиш
 نسبت به нэсбат бэ — ...га қараганда, ...га нисбатан
 طبق тэбқ-э — ...га мувофиқ, ...га асосан
 آمار омор — статистика
 رسیدن расидан — түғри келмоқ, мос келмоқ
 در صورتیکه дар сурати-кэ — ...да бўлса, ...да эса, ваҳоланки

4- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, китоб охирида келтирилган луғат ёрдамида таржима қилинг ва ҳикояда учраган сифатларнинг даражасини айтиб беринг.

حکایت

در زمان قدیم مردی غلامی داشت. روزی بدو گفت: امروز از بهترین چیزها غذائی حاضر کن. غلام طعامی لذیذ از زبان گوسفند پخت و نزد خواجه آورد. خواجه پرسید: این غذا را از چه درست کرده‌ای؟ غلام جواب داد: از زبان گوسفند، زیرا شما فرمودید که از بهترین چیزها طعامی بیزم. در دنیا از زبان بهتر چیست؟

روز دیگر خواجه برای آزمایش به غلام گفت: امروز میخواهم که از بدترین چیزها خوراکی تهیه کنی. غلام این بار نیز از زبان گوسفند طعامی تهیه کرد. خواجه چون این طعام را دید پرسید: این خوراک را از چه حاضر کرده‌ای؟ غلام جواب داد: از زبان گوسفند، زیرا گفتید از بدترین چیزها غذائی تهیه کنم. در دنیا از زبان بدتر چیست.

خواجه تعجب کرد و پرسید که چگونه ممکن است زبان هم بهترین و هم بدترین چیزها باشد؟ غلام جواب داد: بلی آقا، زبان هم بهترین و هم بدترین چیزها است، زیرا اگر خوب گوید و حقیقت گوید بهتر از آن چیست و اگر بد گوید و دروغ گوید بدتر از آن چیست؟!

Москва Совет Иттифоқининг энг муҳим саноат марказларидан биридир. Улар энг яхши студентлар. Ўзбекистоннинг энг асосий қишлоқ хўжалик маҳсулоти пахтадир. Бизнинг мамлакатимиз дунёдаги энг катта мамлакатдир. У форс тилини мендан яхшироқ билади. Ўзбекистоннинг кўм-кўк парклари, кенг кўчалари, баланд иморатлари, ширин мевалари ва меҳмондўст халқи бор. Кеча мен китоб магазинидан улуғ рус ёзувчиси Максим Горькийнинг «Она» романини сотиб олдим. Ойбекнинг машҳур асарларидан бири «Навой» романидир. Қовунларнинг энг ширини Хоразм қовунидир. Кун сайин совет халқлари билан эрон халқи орасидаги илмий ва маданий алоқалар мустаҳкамланиб бормоқда. Алишер Навоий номидаги Ўзбек Давлат кутубхонаси Ўрта Осиёдаги энг катта кутубхонадир. Совет Иттифоқи Конституцияси дунёда энг демократик конституциядир. Ҳар куни Навоий кутубхонасига турли мамлакатлардан янги газета ва журналлар келиб туради.

ЙИГИРМА ОЛТИНЧИ ДАРС درس بیست و ششم

ابو علی ابن سینا

شیخ الرئیس حجت الحق ابو علی حسین ابن عبدالله ابن سینا که به پور سینا هم مشهور است از دانشمندان برجسته شرق زمین می باشد. پدر او از اهالی بلخ و مادرش از ساکنین دهکده افشنه بود. ابو علی سینا در سال ۳۷۰ هجری در دهکده افشنه دنیا آمد. سپس خانواده او به بخارا آمدند و در آنجا سکونت گزیدند. ابو علی تحصیلات خود را در بخارا شروع کرد. در سن دوازده سالگی در بسیاری از رشته های علوم مهارت یافت. ابو علی علوم فلسفه و قسمتی از منطق و همچنین هندسه اقلیدس را در نزد فیلسوف مشهور قرن چهارم هجری—ابو عبدالله ناتلی فرا گرفت. پس از آن به تحصیل علوم پزشکی آغاز کرد. هنگامیکه شانزده ساله بود بسیاری از پزشکان مشهور آن زمان برای کار آموزی و تجربه اندوزی خدمت او میامدند و از دانش او بهره می بردند.

در آن موقع که امیر نوح بن منصور سامانی مریض بود از ابو علی ابن سینا خواهش کردند که او را معالجه کند و ابو علی سینا در این معالجه موفق شد و تندرستی امیر را باو باز گردانید. در ازای این خدمت به ابو علی سینا اجازه داده شد که از کتابخانه گرانهای امیر استفاده کند. ابو علی سینا بسیاری از کتاب های کمیاب و آثار پر قیمت علمی را در این گنجینه بزرگ مطالعه کرد و یاد داشت هائی ترتیب داد.

در آن هنگام که ابو علی سینا از این کتابخانه استفاده میکرد حادثه تاسف آوری روی داد یعنی این کتابخانه بزرگ سامانیان آتش گرفت و آنهمه آثار پر ارج علمی در میان شعله های آتش نابود گشت.

در این موقع بود که ابو علی سینا به نشر آثار خود شروع نمود.

امور دیوانی پدر پس از مرگش به ابو علی واگذار شد. پس از اختلال اوضاع ماورالنهر ابو علی به خوارزم رفت و در دربار علی بن مامون راه یافته با دانشمندانی مانند ابو ریحان بیرونی و ابو سهیل آشنائی یافت. ابو علی سینا به گرگان و ری و شهرهای مشهور دیگر مسافرت کرده است. او مدت چهار ماه در قلعه فردجان ری محبوس شد و بسیاری از آثار خود را در زندان تالیف کرد.

ابو علی سینا در سن پنجاه و هفت سالگی در سال ۴۲۸ هجری در شهر همدان وفات کرد. سیاحان خارجی که به ایران میروند در همدان از آرامگاه زیبای ابو علی سینا دیدن میکنند. این مقبره یکی از بناهای تاریخی ایران است.

این دانشمند بزرگ کتابهای زیادی نوشته است که کتاب شفاء، قانون، اشارات، نجات و دانشنامه علائی و بسیاری کتاب های دیگر از آن جمله است. کتاب «قانون» در جمهوری ازبکستان شوروی بزبان ازبکی نیز ترجمه شده است.

Грамматик изоҳ

Ҳаракат ёки ҳолат номини билдирувчи отлар

Феълларнинг ҳозирги замон негизига **ш** аффиксини қўшиш орқали ҳаракат ёки ҳолат номини билдирувчи отлар ясалади.

донэстан	дон	донэш	— билиш
گردیدن	گرد	گردش	— айланиш
کوشیدن	کوش	کوشش	— интилиш
پرسیدن	پرس	پرسش	— сўраш

Агар ҳозирги замон феъл негизи чўзиқ унли билан туғанган бўлса, **ش** -эш қўшнмчаси олдидан бир **ی** но орттирилиб ёзилади.

نامودن	نامو	نمایش	— кўрсатиш, намойиш
فرمودن	فرما	فرمایش	— буюриш, фармойиш
آزمودن	آزما	آزمایش	— синаш

1- топшириқ. Қуйидаги феъллардан ҳаракат ва ҳолат номини билдирувчи отлар ясанг.

خواستن хостан (хоҳламоқ), **آموختن** омухтан (ўргатмоқ, ўқитмоқ), **پارودن** парвардан (тарбияламоқ, парвариш қилмоқ), **آراستن** оростан (безатмоқ), **افزودن** афзудан (кўпаймоқ, ортмоқ).

2- топшириқ. **ابو علی ابن سینا** текстини ўқинг, китоб охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва текстда учраган ҳаракат номини билдирувчи отларни аниқлаваг.

3- топшириқ. Текстини ўқинг, уни ўтилган грамматик материаллар асосида таҳлил қилинг.

افتتاح سمینار

خبرنگار ما از شیراز گزارش میدهد: چندی قبل سمینار تعلیماتی فرهنگ فارس طی مراسمی بوسیله مدیر کل فرهنگ فارس افتتاح گردید و کار خود را آغاز کرد. در این سمینار مشاوران آموزشی فرهنگ شهرستانهای استان شرکت داشتند و مدیر کل فرهنگ استان پس از افتتاح سمینار طی بیاناتی اظهار امیدواری کرد که سمینار بتواند گامهای مؤثری در راه پیشرفت فرهنگ استان بر دارد.

(از روزنامه* «اطلاعات»)

افتتاح	эфтэтоҳ — очилйш
افتتاح گردیدن	эфтэтоҳ гардидаи — очилмоқ
سمینار	сэминор — семинар
خبرنگار	хабарнэгор — мухбир
خبر آراش	гүзорэш — хабар, доклад
دادن آراش	гүзорэш додан — хабар бермоқ
تعلیمات	та'лимот — ўқитиш, ўргатиш
فارس	форс — Форс (областнинг номи)
مدیر کل	мўдир-э қўлл — бош мудир
مشاور	мўшовэр — маслаҳатчи, консультант
شهرستان	шаҳрэстон — шаҳристон, вилоят
استان	ўстон — область, ўлка
مؤثر	мў'ассэр — таъсирли, эффектив, натижали
گام	гом — қадам
گام برداشتن	гом бар-доштан — қадам ташламоқ
پیشرفت	пишрафт — тараққиёт, муваффақият

4- топшириқ. Мақолни ёдланг ва ҳаракат номини билдирувчи отларни қайси феълдан ясалганини аниқланг.

هنر از دانش و دانش از خوانش.

5- топшириқ. Текстни форсчага таржима қилинг.

АЛИШЕР НАВОИЙ

Ўзбек халқининг буюк шоири ва олими Алишер Навоий жаҳон маданияти тарихида муносиб ўрин тутади. Мамлакатимизнинг халқлари бу машҳур мутафаккирнинг туғилган кунини ҳар йили кенг нишонлайди.

Низомиддин Алишер Навоий 1441 йил 9 февралда Ҳирот шаҳрида туғилди. Унинг отаси билимли киши эди. Алишер 4—5 ёшидаёқ ўқиш ва ёзишни ўрганди. Адабиёт ва санъатга ҳавас қўйди. Алишер ёшлик чоғларидан бошлаб форс тилидаги асарларни катта завқ билан ўқиди. Кўп ўтмай ўзи ҳам шеър ёза бошлади. Ҳусайн Бойқаро тахтга ўтиргач, Алишерни ўзига вазир қилиб тайинлади. Алишер Навоий ҳамisha мазлум ва эзилган халқнинг манфаатини ҳимоя қиларди. У ўз асарларида

одамларни инсонга хос яхши фазилатли ва адолатли бўлишга чақирарди. Улуг Навоийнинг тарихий хизмати шундаки, у ўзининг ўлмас асарлари билан қадимий ўзбек тилининг чексиз имкониятини, унинг бошқа тиллар қатори бой, қудратли тил эканлигини амалда исботлаб берди. Навоий форс тилида ҳам чиройли шеърлар битган. Унинг форсча шеърлари «Девони Фоний» дан жой олган. «Хазойинул-маоний» деб аталган лирик шеърлар тўплами ва беш дostonдан иборат «Хамса» асари Алишер Навоийнинг энг йирик асаридир.

Совет даврида Навоийнинг ижодий мероси ўзбек халқининг миллий бойлигига айланди. Унинг асарлари кўп нусхада бир неча марта нашр этилди ва кўп тилларга таржима қилинди.

Л у г а т

олим — دانشمند донэшманд

маданият — فرهنگ фарҳанг, تمدن тамаддўн

муносиб ўрин тутмоқ — مقام ارزنده‌ای داشتن мақом-э арзандэ-и доштан

туғилган кун — روز تولد руз-э таваллўд

нишонламоқ — جشن گرفتن жашн гэрэфтан

туғилмоқ — چشم بدنيا گشودن, تولد يافتن таваллўд йофтан, чэшм бэ дўнйо гўшудан

ўрганмоқ — یاد گرفتن йод гэрэфтан

ҳавас қўймоқ — علاقه داشتن алоқэ доштан

ёшлик чоғларидан бошлаб — از اوآن کودکی аз авон-э кудаки

катта завқ билан — با ذوق فراوان бо зўуқ-э фаровон

кўп ўтмай — بزودی бэ зуди

шеър ёза бошламоқ — بنوشتن شعر مبادرت ورزیدن бэ навэштап-э шеър мўбодэрат варзидан

тайинламоқ — تعيين کردن та'йин кардан

эзилган — ستمديدە сэттамдидэ

химоя қилмоқ — از ... طرفدارى کردن аз ... тарафдори кардан

инсонга хос яхши фазилатлар — فضائل حسنه انسانی фазойэл-э ҳасанэ-йэ инсонни

чақирмоқ — فرا خواندن фаро-хондан

ўлмас асарлар — آثار جاودان осор-э жовэдон

давр — دوره дўурэ

қадимий ўзбек тили — باستانى ازبک زبان забон-э бостони-йэ ўз-
бак

чексиз — بى حد و حصر би ҳадд-ў ҳаср

имконият — امکانات эмконот

амалда — در عمل дар амал

қудратли — متين матин

исботламоқ — تثبيت کردن тасбит кардан

битмоқ (шеър) — سرودن сўрудан

чиройли (равон) шеърлар — اشعار شيوائى аш'ор-э шивои

жой олмоқ (жойлашмоқ) — گنجانده شدن гўнжондэ шўдан

тўплам — مجموعه мажму'э

достон — منظومه манзумэ

ҳисобланмоқ — محسوب شدن маҳсуб шўдан

мерос — ميراث мирос

миллий бойлик — ثروت مىلى сарват-э мэлли

айланмоқ — مبدل گردیدن мўбаддал гардидан

нашр этилмоқ — منتشر شدن мўнташэр шўдан

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ ДАРС درس بیست و هفتم

زاله

لنين

تا ابد زنده است نام لنین

او بما درس زندگى آموخت

او فرا راه زندگى ما

مشعل روشن امید افروخت

در شب تار و در دل طوفان

رهبرى کرد هر قدم مارا

او نشان داد در مبارزه ها

اقت تابناک فردا را

او بما داد عشق آزادى

او بما داد شوق استقلال

داد بر قلب و فکر ما نیرو
 داد بر آرزوی ما پر و بال
 او بما یاد داد در سختی
 برد بار و دلیر باید بود
 بر سر قلعه های خوشبختی
 شاهباز غیور باید بود
 او بما گفت: دوست باید داشت
 مردم ساده و ستمکش را
 او بما گفت: نیست باید کرد
 شعله جنگ و دود آتش را
 او بما گفت: -فرق نگذاریم
 بین زحمتکشان روی زمین
 در دل نسلهای آینده
 تا ابد زنده است نام لنین.

Грамматик изох

Қисқартирилган инфинитив
 مصدر مرخم масдар-э мўраххам

Форс тилида феълнинг инфинитив шаклидан ташқари, مصدر مرخم масдар-э мўраххам деб аталувчи қисқартирилган инфинитив шакли ҳам мавжуддир.

Қисқартирилган инфинитив тўла инфинитив шаклидан ن -ан қисмини олиб ташлаш орқали ҳосил қилинади. Қисқартирилган инфинитив шакл жиҳатдан ўтган замон феъл негизига мос келади. Масалан:

Инфинитив	Қисқартирилган инфинитив
رفتن рафтан	رفت рафт
خواندن хондан	خواند хонд
نوشتن навэштан	نوشت навэшт

Қисқартирилган инфинитив гапда мустақил равишда ишла-
тилмайди. У маълум феъл формалари билан бирикиб, шахсиз
гаплар ва аниқ келаси замон феъли ҳосил қилишда қўлланади.

Шахсиз гаплар

Шахсиз гапларда эга грамматик жиҳатдан ифода этил-
майди.

Форс тилида шахсиз гапларнинг кесими **میشود** мишавад
(бўлади), **نمیشود** намишавад (бўлмайди), **میتوان** митавон
(бўлади, мумкин), **نمیتوان** намитавон (бўлмайди, мумкин
эмас), **باید** бойад (керак), **نباید** набойад (керак эмас) сўзларни
қисқартирилган инфинитив шаклидаги феъл билан бирикуви
орқали ифодаланади. Масалан:

میشود рафт мишавад рафт } — бориб бўлади,

میتوان рафт митавон рафт } бориш мумкин

نمیشود рафт намишавад рафт } — бориб бўлмайди
نمیتوان рафт намитавон рафт }

باید гуфт бойад гуфт — айтиш керак

نباید гуфт набойад гуфт — айтиш керак эмас

Мисоллар:

قديمترین نسخ خطی آثار علیشیر نوائی رامیتوان در انستیتیوی
’али осор-э хатти-йэ осор-э ’али нўсах-э қадимтарин қадамтарини
میتوان در انستиту-йэ ховаршэноси мўтола’э
میتوان در انستиту-йэ ховаршэноси мўтола’э
кард — Алишер Навоий асарларининг энг қадимги қўл ёзмала-
рини Шарқшунослик институтида мўтолаа қилиш мумкин.

با کدام وسائل نقلیه میشود به فرودگاه رسید؟
бо кўдом васоэл-э нақлийэ мишавад бэ фўрудгоҳ расид? —
Қайси транспорт билан аэропортга бориб бўлади?

هر یکی از ایستگاههای متروی مسکورا میتوان کاخ زیر زمینی نامید.
ҳар йэки аз истгоҳҳо-йэ мэтрў-йэ мўскўуро митавон кох-э зирза-
мини номид — Москва метросининг ҳар бир станциясини ер ости
саройи деса бўлади.

Изоҳ. Шеърятда, мақолларда ва халқ тилида
میتوان нинг **می** ми- олд қўшимчаси кўпинча тушиб қолади.

1- топшириқ. Жоланинг **لین** номли шеърини ўқинг. дарслик охирида
берилган лугатдан фойдаланиб таржима қилинг ва ундаги шахсиз гаплар-
ни аниқланг.

2- **топшириқ.** Утилган лексик ва грамматик материаллардан фойдаланиб, 10 та шахсиз гап тузинг.

3- **топшириқ.** Қуйидаги мақолларни кўчириб ёзинг, уларни ёд олинг ва уларда учраган шахсиз гапларнинг ясалишини айтиб бериш.

۱) بصبر از غوره حلوا ميتوان ساخت .

۲) با يک دست دو هندوانه نميشود بر داشت .

۳) آتش را با آتش نتوان کشت .

۴) تا نهال تر است بايد راست کرد .

۵) تا صلح توان کرد در جنگ مکوب .

4- **топшириқ.** Қуйидаги гапларни форсчага таржима қилинг.

Ҳамиша тозалikka риюя қилиш керак. Овқат ейнишдан олдин қўлни совун билан ювиш керак. Тошкент Давлат педагогика институтига қайси троллейбус билан борса бўлади? Даре вақтида фақат форс тилида сўзлашиш керак. Бу кучли тўлқинда балиқ овлаб бўлмайди. Бу ерга ўтирса бўладими? Илмий конференцияга доклад тайёрлаш учун қайси асарлардан фойдаланиш керак? Тезда докторнинг олдига бориш керак. Кўп билиш учун кўп ўқиш ва кўп ишлаш керак. Тун шу қадар қоронги эдики, ҳатто йўл атрофидаги уйларни ҳам кўриб бўлмас эди. Бугунги ишни эртага қолдириш керак эмас. Уйқудан тургандан сўнг 10—15 минут бадан тарбия қилиш керак. Бу хабарни тезда унга етказиш керак. Бундай ҳавода пальтосиз уйдан ташқарига чиқиб бўлмайди. Уни фақат дам олиш кунлари уйда топиш мумкин. Араб тилини қандай қилиб ўрганса бўлади?

5- **топшириқ.** Ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва шахсиз гапларни аниқланг.

سن حيوانات

معلم تاريخ طبيعى از شامگرد پرسيد: سن اسب و امثال آنرا از روى چه ميتوان تعيين نمود. گفت: از روى دندان. معلم گفت: سن مرغ و خروس را چگونه؟ شامگرد گفت: آن هم از روى دندان. معلم گفت: مرغ و خروس دندان ندارد. گفت: از دندان خود. گفت: چگونه؟ شامگرد گفت: مرغ و خروس وقتى پير باشند گوشت آنها در زير دندان خوب جويده نميشود و اگر جوان باشند بسهولت جويده ميشود.

امثال амсол — кабилар, ўхшашлар
 تشخیص دادن таъхис додан — аниқламоқ, белгиламоқ
 جویدن жавидан — чайнамоқ
 جویده شدن жавидэ шўдан — чайналмоқ
 سهولت бэ сўхулат — осон, осонлик билан

دەرس بەست و هشتم

ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ ДАРС

نمایشگاه شوروی در تهران

(اقتباس از مجله «پیام نوین»)

نمایشگاه بازرگانی و صنعتی اتحاد شوروی در اواسط اردیبهشت ماه در تهران افتتاح خواهد گردید. منظور از تشکیل این نمایشگاه آشنا ساختن مردم ایران با موفقیت ها و امکانات صادراتی اتحاد شوروی میباشد. در غرفه های این نمایشگاه تماشاگران اشیاء نمایشی جالب و مختلفی از رادیو ترانزیستوری بسیار کوچک و ساعت های ظریف و زیبا و دستگاه های گوناگون عکاسی و دستگاه های فوق العاده ظریف جراحی برای بخیه زدن رگها تا تراکتورها و ماشین های پنبه جمع کنی را که شهرت جهانی دارند مشاهده خواهند کرد.

بدیهی است که ظرفیت غرفه های نمایشگاه امکان نمیدهد که بتوان انواع و اقسام محصولات صنایع شوروی را بمرض تماشا گذاشت. ولی اشیاء نمایشی نمایشگاه طوری انتخاب شده اند که تماشاچی بتواند با سطح فنی کنونی صنایع اتحاد شوروی، ترقی و توسعه نیروهای تولیدی نواحی مختلف اقتصادی کشور آشنا شود. تماشاچی گوئی سفر جالبی در اتحاد شوروی انجام میدهد و با انجام این سفر اطلاعات خود را در باره همسایه شمالی تکمیل تر می کند و با مردم شوروی بهتر آشنا میشود.

نمایشگاه بازرگانی و صنعتی شوروی در تهران در جاده پهلوی واقع شده است. در خیابان درب ورودی مرکزی نمایشگاه تماشاگران بنائی را که بافتخار دوستی ملل شوروی و ایران برپا گردیده مشاهده خواهند نمود. سپس در محوطه نمایشگاه غرفه مخصوص صنایع و غرفه چهار جمهوری متعده هم‌مرز یا نزدیک با ایران قرار خواهند گرفت. این جمهوری‌ها عبارتند از جمهوری آذربایجان، ارمنستان، گرجستان و ترکمنستان. در همین محل باز محوطه بزرگی برای نمایش انواع و اقسام ماشین‌ها گسترش خواهند یافت. در سائن تابستانی به گنجایش پانصد نفر برای تماشاگران فیلمهای سینما بمعرض نمایش گذاشته خواهد شد.

بطور کلی این نمایشگاه چیزهای زیادی را نشان میدهد و بهتر آنست از آن صحبت نکنیم، بلکه دیدن کنیم. اما یاد آوری چند نکته هم بی فایده نیست: فیلمهای مستند رنگی محصول استودیوی «ترکمن فیلم» و آلبومهای عکس و کتابهای نویسندگان و شعرا و روزنامه‌ها و مجلات ترکمنستان باز دید کنندگان را با فرهنگ مردم این جمهوری آشنا خواهد ساخت. در این غرفه میتوان آهنگها و ترانه‌های ملی ترکمنستان را که بر روی نوار ضبط شده است استماع نمود و برای اولین بار یادگیری‌های صنعتگران آن جمهوری را خریداری کرد. باز دید از این نمایشگاه بمنزله مسافرت به کشور همسایه ما میباشد.

Грамматик изох

Аниқ келаси замон феъли қўшма феъл шаклида бўлиб, икки қисмдан — етакчи ва кўмакчи феълдан ташкил топади.

Аниқ келаси замон феъли иш-ҳаракатнинг келаси замонда бажарилиши аниқ, қатъий эканлигини билдиради.

Аниқ келаси замон феъли қўшма феъл шаклида бўлиб, икки қисмдан — етакчи ва кўмакчи феълдан ташкил топади.

Аниқ келаси замон феъли кўмакчи феъл сифатида келган **خواستن** (خواه) **хоҳ** га шахс-сон қўшимчаларини қўшиш ва ундан сўнг етакчи феълнинг қисқартирилган инфинитив шаклини келтириш орқа-

ли ҳосил қилинади. Аниқ келаси замон феълининг тусланишида кўмакчи феъл ўз лексик маъносини бутунлай йўқотиб, келажак тушунчасини ифодалайди. Етакчи феъл эса ҳамма шахсларда қисқартирилган инфинитив (**مصدر مرخم**) шаклида қолади.

رافتان — бормоқ феълининг тусланиши

مفرد

- **من** **خواهم رفت** — Мен бораман, мен боражакман.
- **تو** **خواهی رفت** — Сен борасан, сен боражаксан.
- **او** **خواهد رفت** — У боради, у боражак.

جمع

- **ما** **خواهیم رفت** — Биз борамиз, биз боражакмиз.
- **شما** **خواهید رفت** — Сиз борасиз, сиз боражак-сиз.
- **آنها** **خواهند رفت** — Улар борадилар, улар боражаклар.

خواستن кўмакчи феъли префиксли феълларда префиксдан сўнг, қўшма феълларда эса, от билан кўмакчи феъл орасига қўйилади.

Аниқ келаси замон феълининг бўлишсиз шакли кўмакчи феъл негизи **خواه** хоҳ олдига **نه** на- инкор юклагачини қўшиш орқали ҳосил қилинади. Масалан:

- **ما** **نخواهیم رفت** — Биз бормаймиз.
- **من** **نخواهم کرد** — Мен сенинг сўзларингни эсан чиқармайман.
- **او** **نخواهد رفت** — У эртага қайтмайди.

Аниқ келаси замон феълида ургу кўмакчи феълдаги шахсон қўшимчаларига тушади. Масалан:

- **من** **خواهم آمد** — Мен келаман
- **تو** **خواهی آمد** — Сен келасан

Қўшма феълларда ургу иккита бўлиб, биринчи ургу қўшма феъл от қисмининг охириги бўғинига ва иккинчи ургу кўмакчи феълнинг шахс-сон қўшимчаларига тушади. Масалан:

فستیوال سینمائی فیلمهای عربی ده روز ادامه خواهد داشت.
فستیوال-э синэмон-йэ филмҳо-йэ 'араби даҳ руз эдомэ хоҳад дошт — Араб филмлари кинофестивали ўн кун давом этади.

Аниқ келаси замон феълнинг бўлишсиз шаклида асосий урғу не на- инкор юкламасига кўчади. Масалан:

мен эмруз уро нахоҳам дид — Мен бугун уни кўрмайман.

1- топшириқ. Қуйидаги феълларни аниқ келаси замон феъли шаклида тушланг.

خواندن хондан, فرستادن фэрэстодан, ياد گرفتن йод гэрэфтан, شروع شدن шўру шўдан, سخنرانی کردن сўханрони кардан, بار داشتن бар-доштан.

2- топшириқ. 28- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва аниқ келаси замон феълларини аниқланг.

3- топшириқ. «Дам олиш кунин мен нима иш қиламан?» деган темада иш-шо ёзинг. Иншонгизда аниқ келаси замон феълларини қатнаштиринг.

4- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, ҳикоя остида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва аниқ келаси замон феълларини аниқланг.

بلبل و مور

بلبلې بر درختي آشيانه داشت. موري ضعيف در زير آن درخت لانه ساخته بود. بلبل شب و روز در پرواز و گرم ترنم بود. مور دايم دانه جمع ميکرد و با خود ميگفت: بلبل از اين قيل و قال چه سود خواهد برد و هنگام زمستان از کجا خواهد خورد. رفته رفته هوا سرد و برف درختان زرد شد. کوه و صحرا را برف گرفت و دانه زير برف پنهان ماند.

بلبل از گرسنگي بستوه آمد و بدر خانه مور رفت و گفت: همسايه، سال سخت است. بلبل بدبخت از همه جا در مانده و بدر خانه تو آمده، مرا چيزي ده که نزديک است از گرسنگي هلاک شوم. مور پرسيد: در تابستان چه ميکردی که دانه نمرد نياوردی؟ بلبل جواب داد: در آن موسم آواز ميخواندم و وقت جمع آوري دانه نداشتم. مور گفت: آنکه در تابستان اندیشه آینده نکند در زمستان بسختي در ماند.

آشيانە ошйонэ — ин, уя

لانه лонэ — ин, уя

دانه донэ — дон, ғалла

قىل و قال қил-ў қол — қий-чув, тўполон

سود بردن суд бўрдан — фойда кўрмоқ, манфаат топмоқ

برف گرفتن барф гэрэфтан — қор билан қопланмоқ

آمدن بستوه آمدن бэ сэтүх омадан — ҳолдан тоймоқ

سخت ساخت — қаттиқ, оғир

گردد آوردن гэрд овардан — тўпламоқ, йиғмоқ

آواز خواندن овоз хондан — сайрамоқ, куйламоқ, ашула айтмоқ

ЙИГИРМА ТЎҚҚИЗИНЧИ ДАРС *درس بیست و نهم*

فستیوال سینمائی در مسکو

در ماه اوت فستیوال بین المللی سینمائی در مسکو جریان داشت. مدت ۱۵ روز پرچمهای قریب پنجاه کشور که در باز دید هنر سینمائی جهان شرکت نموده بودند بر فراز مسکو بر افراشته بود و بیش از ۲۰۰ نمایش داده شد. این فستیوال بعنوان جشن بزرگی هنر سینمائی بود. قریب هفتصد نفر نمایندگان و مهمانان و نمایندگان مطبوعات خارجی به مسکو آمده بودند. داوران فستیوال بین المللی سینمائی که رجال نامدار سینماتوگرافی بلژیک، بریتانیای کبیر، مجارستان، جمهوری دموکراتیک آلمان، هندوستان، جمهوری توده‌ای چین، لهستان، فرانسه، چکوسلوواکی و ژاپن جزو آنان بودند پس از باز دید و بحث در باره فیلم های هنری بزرگی که برای مسابقه معرفی شده بود تصمیمات خود را چنین اعلام نمودند:

جایزهٔ عمده فستیوال به فیلم «سر نوشت انسان» (اتحاد جماهير شوروی سوسیالیستی) اعطاء شد. مدال طلا برای مزایای مهم هنری — به فیلم «ما اطفال خارق العاده‌ایم» (محمول «کنستانتین فیلم» جمهوری

فدراتيو آلمان) تعلق گرفت .

مدال طلا برای مزایای مهم هنری بطور تساوی به فیلم پاکستانی «آن روز می رسد» و فیلم چکوسلوواکی «فرار از سایه» داده شد .
مدالهای نقره برای اجرای بهترین نقشها بهنرمندان مغولستان و لهستان داده شد . بعضی فیلمهای دیگر هم جوایزی تعلق گرفت مانند فیلم های از چین و کره و هند و بریتانیای کبیر .

Грамматик изох

Ўтимли ва ўтимсиз феъллар

аф'ол-э мўта'адди ва лозэм аفعال متعدى و لازم

Феъллар ўзларининг лексик маъноларига кўра ўтимли ва ўтимсиз бўладилар. Феълларнинг ўтимли ё ўтимсиз эканлиги ҳаракатнинг объектга бўлган муносабатига кўра белгиланади.

Ўтимли феъллар (**аفعال متعدى**) иш-ҳаракатнинг бирор предметга — объектга бевосита ўтганлигини билдиради ва воситасиз тўлдирувчи вазифасида келган сўзни талаб қилади. Масалан:

خواندن — ўқимоқ

من کتاب را خواندم . Мен китобни (н и м а н и ?) ўқидим .

نوشتن — ёзмоқ

متن را روی تخته نوشتم . Текстни (н и м а н и ?) доскага ёздим .

دیدن — кўрмоқ

در دانشکده صابر را دیدم . Факультетда Собирни (к и м н и ?) кўрдим .

Ўтимсиз феъллар (**аفعال لازم**) да иш-ҳаракат бошқа предметга — объектга бевосита ўтмайди ва ҳаракатнинг ўтиши учун лозим бўлган сўзни қабул қилмайди. Масалан:

آمدن — келмоқ

رافتن — бормоқ

نشستن — ўтирмоқ

افتادن — йиқилмоқ

Форс тилида бир неча феъллар борки, улар ўзларининг лексик маъноларига кўра ҳам ўтимли, ҳам ўтимсиз бўладилар. Масалан:

افزودن афзудан — кўпаймоқ, кўпайтирмақ; ортмоқ, орттирмоқ;
آموختن омухтан — ўқимоқ, ўқитмоқ; ўрганмоқ, ўргатмоқ;
شکستن шэкастан — синмоқ, синдирмоқ;
آويغتن овихтан — осилмоқ, осмоқ,

Мисоллар: **شاخه درخت را شکست** парвиз шохэ-йэ дэ-рахтро шэкаст— Парвиз дарахт шохини синдирди. **شاخه درخت . شکست** шохэ-йэ дэрахт шэкаст — Дарахтнинг шохи синди. **دستم را سوخت** об-э жуш рихт ва дастамро сухт — Қайноқ сув тўкилди ва қўлимни куйдирди. **دستم سوخت** дастам сухт — қўлим куйди.

Кўпинча ўтимли маънодаги қўшма феълларнинг кўмакчи қисмини бошқа феъл билан алмаштириш орқали улардан ўтимсиз феъл ясалади. Бу хилдаги алмашиш кўпроқ **کردن** кардан (қилмоқ) феъли билан **شدن** шўдан (бўлмоқ, айланмоқ) кўмакчи феъллари орасида содир бўлади. Масалан:

آغاز کردن оғоз кардан — бошламоқ
آشنا کردن ошно кардан — таништирмақ
باز کردن боз кардан — очмоқ
بيدار کردن бидор кардан — уйғотмоқ
راضی کردن рози кардан — рози қилмоқ
پرورش دادن парварэш додан — тарбияламоқ
آغاز شدن оғоз шўдан — бошланмоқ
آشنا شدن ошно шўдан — танишмоқ
باز شدن боз шўдан — очилмоқ
بيدار شدن бидор шўдан — уйғонмоқ
راضی شدن рози шўдан — рози бўлмоқ
پرورش یافتن парварэш йофтан — тарбияланмоқ
شکست دادن шэкаст додан — шикаст етказмоқ
شکست خوردن шэкаст хўрдан — шикастланмоқ, шикаст емоқ
каби.

Феълнинг мажҳул нисбати مجهول فعل феъл-э мажҳул

Феълнинг мажҳул нисбати ўзининг тузилиши жиҳатидан қўшма феъл шаклига эга бўлиб, етакчи феъл ва شدن шўдан кўмакчи феълдан ташкил топади. Мажҳул нисбатдаги феъл таркибида етакчи феъл ҳамма замон ва шахсларда ўтган замон сифатдоши шаклида ва кўмакчи феъл شدن шўдан эса тегишли замон ва шахсларга қараб ўзгаради.

Феълнинг мажҳул формаси фақат ўтимли феъллардангина ҳосил қилинади. Масалан:

نوشتن навэштан — ёзмоқ — نوشته شد навэштэ шўд — ёзилди. مقاله نوشته شد мақолэ навэштэ шўд — Мақола ёзилди.

فرستادن фэрэстодан — юбормоқ — فرستاده شد фэрэстодэ шўд юборилди. نامه فرستاده شد номэ фэрэстодэ шўд — хат юборилди.

Мажҳул нисбатдаги феъллар аниқ нисбатдаги феълларга хос бўлган ҳамма замон ва майлларда ишлатилиши мумкин. Масалан:

مقاله نوشته میشود мақолэ навэштэ мишавад — Мақола ёзиляпти, ёзилади (ҳозирги-келаси замон феъл формаси).

مقاله نوشته میشود мақолэ навэштэ мишўд — Мақола ёзиларди (ўтган замон давом феъли формаси).

مقاله نوشته شده است мақолэ навэштэ шўдэ аст — Мақола ёзилгандир (ўтган замон натижали феъл формаси).

مقاله نوشته شده بود мақолэ навэштэ шўдэ буд — Мақола ёзилган эди (узоқ ўтган замон феъл формаси).

مقاله نوشته خواهد شد мақолэ навэштэ хоҳад шўд — Мақола ёзилади, ёзилажак (аниқ келаси замон феъл формаси).

Мажҳул нисбатдаги феълнинг бўлишсиз шакли кўмакчи феъл شدن шўдан олдига نه на- инкор юклаганни қўшиш орқали ҳосил қилинади. Масалан:

نامه فرستاده نشد номэ фэрэстодэ нашўд — Хат юборилмади.

Аниқ келаси замон феълнинг мажҳул формасида **ه** на- инкор юкламаси **خواستن** **хостан** кўмакчи феълга қўшилади. Масалан:

سفرارش شما فرستاده نخواهد شد.
нахоҳад шўд — Сизнинг заказингиз юборилмайди.

Мажҳул нисбатдаги феълнинг бўлишли шаклида урғу етакчи феълнинг охириги бўғинига тушади. Масалан:

نوشته شد **навэштэ шўд** — ёзилди

Агар кўмакчи феъл **می** ми- олд қўшимчасини олган бўлса ёхуд **شدن** **шўдан** кўмакчи феъли сифатдош шаклида келса, урғу иккита бўлиб, биринчи урғу етакчи феълга ва иккинчи урғу сифатдош шаклидаги кўмакчи феъл охирига ёки **می** ми- олд қўшимчасига тушади. Масалан:

نوشته شده بود **навэштэ шўдэ буд** — ёзилган эди
نوشته شده است **навэштэ шўдэ аст** — ёзилгандир
نوشته میشود **навэштэ мишавад** — ёзилади
نوشته میشد **навэштэ мишўд** — ёзиларди

Мажҳул нисбатдаги феълнинг бўлишсиз шаклида урғу иккита бўлиб, биринчи урғу етакчи феъл охирига ва иккинчи урғу **ه** на- инкор юкламасига тушади. Масалан:

آورده نشد **овардэ нашўд** — келтирилмади
آورده نشده بود **овардэ нашўдэ буд** — келтирилмаган эди

Қесими мажҳул нисбатдаги феъл билан ифодаланган гапда грамматик эга иш-ҳаракатни бажарувчи шахсни билдирмай, балки бошқа шахс орқали бажарилган ҳаракатни ўзига қабул қилувчи объектни билдиради. Масалан, **مقاله نوشته شد.** **мақолэ навэштэ шўд** (Мақола ёзилди) мисолида асосий диққат субъектга эмас, объектга қаратилгандир. Бунда ҳаракатни бажарувчи субъект номаълум бўлиб, субъект томонидан бажарилган ҳаракатни қабул қилган объект — **مقاله** сўзи грамматик эга вазифасида келган. Мисоллар:

این عمارتهای بزرگ و قشنگ طی پنج سال اخیر ساخته شده است.

ин 'эморатҳо-йэ бӯзӯрг ва қашавг тэй-э панж сол-э ахир сохтэ шӯдэ аст — Бу катта ва чиройли иморатлар охирги беш йил мобайнида қурилгандир.

این نسخه خطی آنقدر روان نوشته شده بود که من آن را باسانی خواندم.

ин нӯсхэ-йэ хатти онқадр равон навэштэ шӯдэ буд кэ ман онро бэ осони хондам — Бу қўл ёзма шу қадар равон ёзилган эдики, мен уни осонлик билан ўқидим.

Кесими мажҳул нисбатдаги феълдан иборат бўлган гапларда ҳаракатни бажарувчи шахсни кўрсатиш лозим бўлса, ҳаракатнинг бажарувчиси **از طرف** (томонидан), **بوسیله** бэ василэ-йэ, **بواسطه** бэ восэтэ-йэ, **بتوسط** бэ тавассўт-э (орқали, воситаси билан, билан) каби мураккаб предлоглар орқали бирикиб келади. Бу хилдаги гапларда ҳаракат объекти эга вазифасини ўтайди. Ҳаракат субъекти мураккаб предлог билан бирикиб, тўлдирувчи вазифасида ва мажҳул нисбатдаги феъл эса кесим вазифасида келади. Мисоллар:

رمان غلامان از طرف صدرالدین عینی نوشته شده است.

Рўмон-э ғўломон аз тараф-э садрэддин 'айни навэштэ шӯдэ аст — «Қуллар» романи Садриддин Айний томонидан ёзилгандир.

مهمانان خارجی دیروز از طرف رئیس شورای وزیران پذیرفته شدند.

мэҳмонон-э хорэжи дируз аз тараф-э ра'нс-э шўуро-йэ вазирон пазируфтэ шўданд — Чет эллик меҳмонлар кеча Министрлар Советининг Ранси томонидан қабул қилиндилар.

1- топшириқ. 29- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ҳамда текстда учраган ўтимли ва ўтимсиз феълларни, мажҳул нисбатдаги феълларни аниқланг.

2- топшириқ. Қуйидаги феъллардан ҳозирги-келаси замон феъли, аниқ ўтган замон феъли, ўтган замон давом феъли, узоқ ўтган замон феъли, ўтган замон натижали феъли ва мажҳул нисбатдаги феъллар ҳосил қилинг.

آوردن овардан — келтирмоқ,
پذیرفتن пазируфтан — қабул қилмоқ,
پختن пўхтан — пиширмоқ,
فرستادن фэрэстодан — юбормоқ,

3- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ҳамда маж-ҳул ишбатдаги феълларни аниқлаб, қайси замон формасида келганини айтиб беринг.

دو نقاش

دو نفر نقاش با هم شرط بستند که هر دو تصویر بکشند. تا معلوم گردد که کدام یک بهتر میکشد. یکی تصویر انگور کشید و بالای پنجره آویزان کرد. مرغها آمدند و منقار زدند. مردم از استادی آن نقاش تعجب میکردند و میخانه نقاش دیگر رفتند و پرسیدند که تصویر تو کجاست؟ گفت: در پشت این پرده. نقاش اول خواست که پرده را بر دارد. چون دست به پرده زد ملتفت شد که پرده نیمست دیوار است که روی آن تصویر پرده کشیده شده است. گفت: من چنین کشیده‌ام که مرغها فریفته شدند و تو چنان استادی که نقاشی را فریفتی.

Л у г а т

تصویر کشیدن тасвир кашидан — сурат чизмоқ, расм солмоқ
شرط بستن шарт бастан — шартлашмоқ, шарт боғламоқ
آویزان کردن овизон кардан — осиб қўймоқ
منقار زدن мэнқор задан — чўқилагоқ

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Катта Фарғона канали жуда қисқа муддатда, яъни 45 кун давомида қурилди. Бу олим ҳақида газета ва журналларда кўпгина мақолалар ёзилган. Девор орқасидан унинг кулган овози эшитилди. Бизнинг колхозда пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари экилади. Баҳор келди, гуллар очилди. Бу расм машҳур француз рассоми томонидан чизилгандир. Бугун дарс соат саккиз яримда бошланади. Хат қалам билан ёзилган эди. Самарқанднинг бу қадимий биноси 1416 йилда қурилган экан. Охириги беш йилликлар давомида Тошкентда жуда кўп баланд ва чиройли иморатлар қурилди. Бу инженер ўзининг янги ихтисоси учун Ленин ордени билан мукофотланди. 1961 йил 12 апрелда Ватанимиз тарихида олтин саҳифа очилди. Бу кун совет

граждани Юрий Алексеевич Гагарин дунёда биринчи марта космосга парвоз қилди. Дарс тексти бир неча марта студентлар томонидан қайта ўқилди. Узоқдан кимнингдир йиғлаган овози эшитилди. Энг ширин қовун ва тарвузлар колхоз бозорида сотилади. Столнинг устига турли ширинликлар қўйилган эди. Тун шу қадар қоронғи эдики, атропода ҳеч нарса кўринмас эди. Саройнинг дарвозаси мис ва зар билан қопланган эди. Бу қўл ёзма Алишер Навоий даврида кўчирилган экан. Факультетимиз декани Ўзбекистон ССР Олий Совети депутатлигига сайланди. Эронлик меҳмонлар Ўзбекистон Министрлар Советининг Раиси томонидан қабул қилинди.

ЎТТИЗИНЧИ ДАРС *درس سى ام*

شاھراهائى آبى زندگى

کشاورزى در خاورزمين از قدیم الايام بستگى به آبيارى داشته است. بى علت نيست که مردم ميگويند: «هر جا آب هست—زندگى هست» و «هر جا که آب تمام ميشود، زمين هم تمام ميشود». در ازبکستان سابق آب از طلا هم با ارزش تر و مورد آرزوى تمام مردم بود. شاعران نامى در باره آب شعر ميسرودند. عليشير نوائى شاعر بزرگى و دانشمند سده ۱۵ منظومه «فرهاد و شيرين» را که شهرت جهانى يافته است، باتکا ادبيات عوام بوجود آورده است. فرهاد افسانه‌اى را که براى مردم آب تهيّه کرده است، «پرومته» خاورزمين مينامند.

اکنون ملت از بک از عطش و بى آبى چندين سده‌اى نجات يافته و آب حيات بخش را بزمين رسانده و مليونها هکتار زمين بيابان را احيا و مبدل به واحه سبز و خرم کرده است.

دو رود قديمى آسيابى ميانه را قطع ميکند: آمو دريا (جيعون) و سير دريا (سيحون) که طول آنها قريب پنج هزار كيلومتر است. اين شريانهاى عظيم آبى سالانه بيش از ۸۵ ميليارد متر مکعب آب جريان ميدهد. قبل از اين منابع خيلى کم استفاده ميشد و ترعه ها و مجارى ميه، مخازن آب و مراکز توليد نيروى برق وجود نداشت و ۹۸ درصد کليه تاسيسات

مخصوص آبیاری از الوار، شاخه ها، نی و شن احداث شده بود. وسیله اصلی رساندن آب به کشتزارها چیزی موسوم به چیگیر (چیگیریک) یعنی چرخ چوبی بوده که آن در مدت دو ماه یک هکتار زمین را آبیاری میکرد است.

در سالهای بعد از ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ نخستین ترعه های بزرگ ساخته شد و نمودهای طبیعی بعنوان مخازن آب مورد استفاده واقع شد. یکی از ساختمانهای بزرگ آن سالها ترعه بزرگ فرغانه است. ترعه مذکور در سال ۱۹۳۹ بوسیله مردم در مدت یکماه و نیم احداث گردید. یکصد و شصت هزار نفر شهر نشینان و ساکنین قرا با بیل و کلنگ ترعه ای بعرض ۱۰ تا ۱۵ متر بطول ۲۷۰ کیلومتر حفر نمودند. سد «قویی قاینار» که در راس ترعه مذکور ساخته شد یکی از اولین آزمایشهای تنظیم آبریر سد در جهان بطور خود کار بود که بعداً هم مبدل به اداره نمودن آن بطور تله مکانیک گردید. آن ساختمان بمنزله سر آغاز عصر کامل جدیدی در توسعه و ترقی آبیاری بود. در سالهای اجرای برنامه های پنج ساله های اول فقط با سرمایه گذاری و اعتبارات دولت سی سد ساخته شد. حد اکثر توسعه و ترقی آبیاری در جمهوری ازبکستان بعد از سالهای ۱۹۵۰-۱۹۶۰ حاصل گردید و احداث ترعه ها و سدها اکنون بطور صنعتی عملی میشود.

در نتیجه سی هزار بنای هیدروتکنیک بوجود آمده و این امر امکان داده است که اراضی زیر کشت تقریباً به سه میلیون و نیم هکتار رسانده بشود.

شاهراه های آبی زندگی یعنی ترعه های آبیاری زمین را از عرض و طول قطع کرده است. اگر تمام آنها را در یک خط قرار بدهیم سه بار دور کره زمین را از خط استوا خواهد گرفت. لیکن خطوط آبی دائماً امتداد مییابد. ترعه «آمو بخارا» دویست کیلومتر با عمق بیابان قره قم کشیده میشود. بوسیله این ترعه آب آمو دریا (جیعون) با سرعت دویست متر مکعب در ثانیه به بالاتر از سطح آن رودخانه جریان خواهد یافت و امکان خواهد داد که ۱۵۰ هزار هکتار از اراضی بکر علاوه بر اراضی کنونی آباد بشود.

ازبکستان در سالهای اخیر پهنة عظیمی برای تحقیقات و آزمایش در رشته آبیاری شده است. در آنجا شبکه ها و آلات اداره نمودن تاسیسات آبیاری بوجود آمده و متداول گردیده. طرز جدید آبیاری مرسوم شده است که آب از ترعه ها جریان نمیابد بلکه در ناوه های بتونی واقع در سطح زمین جاری میشود و این امر موجب میشود که آب بزمین تراوش نکند و هدر نرود و با املاح خاک آلوده نگردد و شور نشود. در کشتزارهای ازبکستان دستگاه های کامل باران ریزی حرکت میکنند و کف ترعه ها هم با قشری از «پلی اتیلن» پوشیده میشود. ذکر تمام کارها و چیزهای تازه در اقتصاد آبیاری آنجا در یک مقاله مختصر دشوار است. کافی است خاطر نشان بشود که در رشته مذکور سی و پنج هزار نفر از متخصصین بکار اشتغال دارند.

در پرچم ازبکستان خط عریض آبی وجود دارد که علامت راه های آبی زندگی است که مردم با کار و زحمت خود آن نعمت ها را بوجود میآورند. از مجله «پیام نوین» (مختصر شده)

Грамматик изоҳ

Феълнинг орттирма нисбати

فعل اجبار феъл-э эжбор

Феълнинг орттирма нисбати феълнинг ҳозирги замон негизига -ондан **аниدن** **ондан** **аниден** **онидан** қўшимчаларини қўшиш орқали ясалади. Масалан:

Феълнинг ноаниқ Ҳозирги замон Орттирма нисбат
шакли негизи

خوردن — емоқ

رسیدن — етмоқ

خور

رس

خورانیدن егизмоқ

рсандан етказмоқ

Форе тилида орттирма нисбат ҳам ўтимли ва ҳам ўтимсиз феъллардан ясалиши мумкин.

1. Ўтимсиз феъллардан ўтимли маънога эга бўлган феъл ҳосил қилинади. Масалан:

رسیدن — етмоқ (ўтимсиз)

مردشتن — ўтмоқ (ўтимсиз)

рсандан — етказмоқ (ўтимли)

مردرانیدن — ўтказмоқ (ўтимли)

Бундай ўтимли маънодаги феъллар одатда **را** **ро** кўмакчиси олган воситасиз тўлдирувчини талаб қилади. Масалан:

باو رساندم. ترا سلام салом-э тўро бэ у расондам — Сенинг саломингни унга етказдим.

من روز تعطيل را بخواندن كتاب گذرانيدم. ман руз-э та'тилно бэ хондан-э кэтоб гўзаронидам — Мен дам олиш кунини китоб ўқиш билан ўтказдим.

2. Ўтимли феъллардан эса яна ўтимли феъл ҳосил қилиш билан бирга, иш-ҳаракатни бошқа субъектга бажартириш, мажбур қилиш каби маъноларни англатувчи феъл ясалади. Бу хилдаги ўтимли феъллар иккита тўлдирувчи талаб қилиб, бири **را** **ро** кўмакчисини олган воситасиз тўлдирувчи ва иккинчиси **به** бэ предлогини олган воситали тўлдирувчи бўлади. Масалан:

خوردن — емоқ
خوراندن — егизмоқ

او به برادر کوچکش غذا ميخوراند. у бэ бародар-э кучэкаш ғазо михўронад — У укасига овқат егизяпти.

پوشيدن — киймоқ
پوشاندن — кийгизмоқ

چون هوا سرد بود مادر به پسرش لباس زمستاني پوشانيد. чун ҳаво сард буд модар бэ пэсараш лэбос-э зэмэстони пушонид — Ҳаво совуқ бўлгани учун, она боласига қишки кийим кийгизди.

Форс тилида орттирма нисбат баъзи феъллардангина ясалади. Шунинг учун ўзбек тилида грамматик йўл билан ясалган ўтимли ё орттирма маъно форс тилида лексик йўл билан ифодаланади. Масалан:

ادامه داشتن эдомэ доштан — давом этмоқ (ўтимсиз)
ادامه دادن эдомэ додан — давом эттирмоқ (ўтимли)
مردن мўрдан — ўлмоқ (ўтимсиз)
کشتن кўштан — ўлдирмоқ (ўтимли)

Ёйиқ содда гапда сўз тартиби

Форс адабий тилида ёйиқ содда гапда сўзлар маълум тартибда келади, яъни гап эга билан бошланиб, кесим билан тугайди. Гапнинг қолган бўлаклари эса эга билан кесим орасида ке-

ладн. Фақат пайт ва ўрин ҳоллари бундан мустасно бўлиб, кўпинча эгадан олдин келадилар.

Ёйиқ содда гапдаги сўз тартибини қуйидагича тасниф этиш мумкин:

1. Эга, воситасиз тўлдирувчи, кесим:

. دانشجو نامه نوشت — Студент хат ёзди.

2. Агар гапда ҳам воситали, ҳам воситасиз тўлдирувчи бўлса: а) **ра ро** кўмакчиси билан келган воситасиз тўлдирувчи воситали тўлдирувчидан аввал; б) **ра ро** кўмакчисисиз келган воситасиз тўлдирувчи воситали тўлдирувчидан кейин келади:

. دانشجو نامه را بدوستش نوشت — Студент хатни дўстига ёзди.

. دانشجو بدوستش نامه نوشت — Студент дўстига хат ёзди.

3. Пайт ё ўрин ҳоли, эга, воситасиз тўлдирувчи, кесим:

. ديروز دانشجو نامه نوشت — Кеча студент хат ёзди.

. در کتابخانه دانشجو نامه نوشت — Кутубхонада студент хат ёзди.

4 . Пайт ҳоли, ўрин ҳоли, эга, воситасиз тўлдирувчи, кесим:

. ديروز در کتابخانه دانشجو نامه نوشت — Кеча кутубхонада студент хат ёзди.

5. Эга ва тўлдирувчиларнинг ўз аниқловчилари бўлиши ҳам мумкин. Бунда изофали сўз бирикмасидаги тартиб бутунлай сақланади.

. دانشجوی شعبه ایرانی بدوست خود نامه نوشت — Эрон бўлимининг студенти ўз дўстига хат ёзди.

Ёйиқ содда гапда сўз тартиби гапдаги логик урғу ёки гап стилининг характериға кўра бирмунча ўзгариши ҳам мумкин.

1- топшириқ. 30- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган лугатдан фойдаланиб таржима қилнинг ҳамда орттирма нисбатдаги феъл формаларини топиб, қайси феълдан ясалганлигини айтиб беринг.

2- топшириқ. Қуйидаги феъллардан орттирма нисбатдаги феъллар ясанг.

رنجيدن ранжидан — хафа бўлмоқ

تارسيدن тарсидан — қўрқмоқ

گرديدن гардидан — айланмоқ

دويدن давидан — югурмоқ

نشاستن нэшастан — ўтирмоқ

3- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўқинг, таржима қилниг ва орттирма нисбатдаги феълларни аниқланг.

يکک ريسال منفعت

روزی ملا نصرالدین در کنار رودخانه‌ای نشسته بود. ده نفر رسیده با ملا قرار گذاشتند که آنها را از رود گذرانده برای هر یک نفر یک ریال اجرت بگیرد. ملا قبول کرد و نه نفر را صحیح و سالم بانظر ف رسانید ولی نفر آخر را چون خسته شده بود دیگر نتوانست ببرد و در رودخانه او را از دست ول کرد و آب او را برد. رفقاییش فریاد کردند: این چه کاری بود که کردی؟ ملا جواب داد: یک ریال بشما فایده رساندم، اکنون ۹ ریال بدهید بس است و یک ریال منفعت شما میشود.

4- топшириқ. Қавс ичида берилган феълларни тегшли феъл нисбати шаклига қўйиб кўчириб ёзинг.

من او را (رنجيدن). او مرا (رنجيدن). روزهای تعطيلات زمستانی (گذشتن). شما روزهای تعطيلات زمستانی را چطور (گذشتن)؟ دانشجويان درس جديد را (فهميدن). دانشيار درس جديد را بدانشجويان (فهميدن). نامه باو (رسيدن). نامه را باو (رسيدن). بچه روی تختخواب (خوابيدن). مادر بچه را روی تختخواب (خوابيدن). اگر من شما را (رنجيدن) ببخشيد. تعير، من از شما هيچ (نرنجيدن). آب در سماور (جوشيدن). فرخ آب را در سماور (جوشيدن). او زير درخت (نشستن). او درخت (نشستن).

Л у ф а т

ўжрат гэрэфтан — хизмат ҳақи олмоқ
саломат ва солэм саҳиҳ — соғ-саломат
манфа'ат — фойда
вэл кардан — қўйиб юбормоқ

خوش آمد گفت، سماور را آتش کرد و در کار تهیه ناهار شد. آقای بازرس گفت:

ابتدا از شما خواهش میکنم کسی را از ماموریت من مطلع نکنید چون لا اقل تا چند روز اول باید ناشناس بمانم.
—خاطرتان جمع باشد کسی نخواهد فهمید.

—راستی کسی هست به گاراژ برود و چمدان ما را بیاورد؟

—بله، بلیطتان را لطف کنید خودم بیاورم.
وقتی بخانه آمدم آقای بازرس روی تخت دراز کشیده و خانمش بر بالین کودک، خود نشسته بود. معلوم شد کودک آنها در راه بیمار شده و سخت تب دارد. چمدان را در گوشه اطاق گذاشتم و بکمک شیرین که در کار یختن برنج و تهیه کباب بود رفتم.

بر سر سفره خانم آقای بازرس که از بیماری کودکش اظهار نگرانی میکرد به شوهرش گفت:

—من گفتم به این مسافرت نمیایم. اگر سر خانه و زندگی خودم بودم میتوانستم لا اقل سوپ جوجه‌ای به این بچه مریض بدهم. شیرین گفت:
خانم نگران نباشید اینجا هم مثل منزل خودتان است. الان برای بچه سوپ جوجه تهیه میکنم.

تا بچه مریض بود فقط آقا به قصد انجام کار که ظاهراً مربوط به ماموریت محرمانه بود از منزل خارج میشد و خانم و بچه در منزل میماندند البته بی آنکه کوچکترین کمکی به همسر بیچاره من که همیشه در حال تهیه غذا و جارو و ظروف شوئی و نظافت بود بکند. و حال بچه کاملاً خوب شد آقا و خانم هوس تماشا و گردش در جاهای دیدنی شهر را کردند و من ناچار بودم بعنوان راهنما همراهشان بروم و در ضمن پول درشکه و خرجهای دیگر اغلب با من بود.

در این پانزده روز که از آمدن آنها گذشته بود از دوندگی و تلاش جانم به لب رسیده بود. شیرین احوالش صد بار از من بدتر بود. باز مبلغی مقروض شدم.

روز شانزدهم بود که آقای بازرس گفت که بلیط خریده و امروز باید حرکت بکنند. طرفهای عصر درشکه‌ای کرایه کردم. آقای بازرس را با خانم و طفل کوچکش بگاراژ رسانیدم. هوا تاریک میشد که به خانه بر

گشتم. در را باز کردم و وارد خانه شدم. پسرم جلوم دوید و گفت: یک آقائی در اطاق منتظر من است. وارد اطاق که شدم مردی از جایش بلند شد و گفت:

— من آقای «م» هستم. نامه‌ای از برادرتان بعنوان شما داشتم، متأسفانه ده پانزده روز قبل آن را هم کردم.

— شما آقای «م» هستید؟ حتماً برای بازرسی اداره قند و شکر آمده‌اید؟
— بله، بنده بازرس هستم و فردا بر میگردم.
پسرم که پهلوی من ایستاده بود از اطاق بیرون دوید و با صدای بلند می گفت:

— مامان، یک بازرس دیگر آمده... .

بقلم کمال اجتماعی با کمی اختصار

Грамматик изох

Аниқловчи эргаш гап

Аниқловчи эргаш гап бош гапнинг эгасини ёки бошқа бирон бўлагини аниқлаб келади. Аниқловчи эргаш гап бош гап билан **ке кэ** боғловчиси орқали боғланади. **ке кэ** боғловчиси бош гапнинг бевосита аниқланиб келган бўлагидан сўнг қўйилади.

Одатда аниқловчи эргаш гапда аниқланиб келаётган сўз урғусиз **и**-и қабул қилиб келади ва бу **и**-и форс грамматикасида **يای ай** اشاره дейилади. Масалан:

شاخص-и кэ **شخصی** که دیروز پیش شما آمده بود دانشیار ماست. — Кеча сизнинг олдингизга келган киши бизнинг ўқитувчимиз.

کەтоб-и кэ ман **مخوانم** گیلستان سعدي است. — Мен ўқиётган китоб Саъдийнинг «Гулистон»дир.

Аниқланиб келаётган сўз аниқловчи эргаш гап таркибида олмош тарзида яна қайтарилиши мумкин. Бу хилдаги олмошлар гапдаги вазифаларига қараб маълум предлог ё кўмакчини қабул қилган бўладилар. Масалан:

کە бо у **سۇخ-بات** **میکناد** **دونه‌شور-э** **мо-ст** — У билан суҳбатлашаётган киши бизнинг ўқитувчимиздир.

• **شاخس-и кэ аз у** кэтоб гэрэфтэ-ид донэшйор-э мо-ст — Сиз (ундан) китоб олган киши бизнинг ўқитувчимиздир.

• **شاخс-и кэ уро** дар парк дидэ-ид донэшйор-э мо-ст — Сиз паркда кўрган киши бизнинг ўқитувчимиздир.

Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз ўз аниқловчисига эга бўлиши ҳам мумкин. Бу ҳолда **يای اشاره** изофий бирикманнинг охирига қўшилади. Масалан:

• **دانشيار جوانی که با رئیس دانشکده صحبت میکند از ایران آمده** донэшйор-э жавон-и кэ бо ра'ис-э донэшкадэ сўҳбат ми-кўнад аз ирон омадэ аст — Факультет декани билан суҳбатлашиб турган ёш ўқитувчи Эрондан келгандир.

• **بنای بلند و زیبایی که تازه ساخته شده است باشگاه کلتور** бано-йэ бўланд ва зибо-и кэ тоза сохтэ шүдэ аст бошгоҳ-э кўхўз-э қизил ўзбақстан аст — Янги қурилган баланд ва чиройли бино «Қизил Ўзбекистон» колхозининг клубидир.

Агар аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз • э билан тугаган бўлса, **ی** -и олдидан бир **۱ алиф** орттирилиб ёзилади, Масалан:

• **خانهای که من زندگی میکنم سه اتاق دارد** хонэ-и кэ ман зэндэ-ги микўнам сэ ўтоқ дорад — Мен яшаб турган уй уч хонадан иборат.

Агар аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз чўзиқ унли билан тугаган бўлса, **ی** -и олдидан бир **ء** ҳамза белгиси орттирилиб ёзилади. Масалан:

• **دانشجویی که پیش من آمده است زبان عربی را خوب میداند** донэшжу-и кэ пиш-э ман омадэ аст забон-э 'арабиरो хуб мидо-над — Менинг олдимга келган студент араб тилини яхши би-лади.

аشاره қуйидаги ҳолларда тушиб қолади:

1. Агар аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз қаратқич вазифасидаги от ёки олмош билан бирикиб келган бўлса:

دانشجویان دانشکده که اینجا جمع شده‌اند در کنفرانس علمی
шўдэ-анд дар кўнфэ-ронс-э 'элми сўханрони хоҳанд кард — Бу ерга йиғилган факультет студентлари илмий конференцияда док-лад қиладилар.

همسایه ما که مریض بود برای معالجه در بیمارستان بستری شد.
ҳамсойэ-йэ мо кэ мариз буд баройэ мў'олажэ дар биморэстон бастари шўд — Қасал бўлган бизнинг қўшнимиз даволаниш учун касалхонага ётди.

2. Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз эгалик аффиксини қабул қилиб келган бўлса:

خواهرتان که در دانشکده فیلولوژی تحصیل میکند نامش چیست؟
хоҳарэтон кэ дар донэшкадэ-йэ филўлўжи таҳсил миқўнад номаш чист? — Филология факультетида ўқийётган опангизнинг исми нима?

3. Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз атоқли от бўлса:

شهر تاشکند که پایتخت ازبکستان شوروی است از لحاظ وسعت
шаҳр-э тошканд кэ пой-тахт-э ўзбакэстон-э шўурави аст аз лэҳоз-э вўс'ат сэввўмин шаҳр дар этгэҳод-э шўурави мибошад — Ўзбекистоннинг пой-тахти (бўлган) Тошкент шаҳри кенглиги жиҳатидан Совет Иттифоқидаги учинчи шаҳардир.

4. Аниқловчи эргаш гап аниқлаб келган сўз кишилик олмошн бўлса:

چراغ تو کە چەرөг набини бо чەرөг че бини؟ — Сен чироғни кўрмайсанку, чироғ билан нимани кўрасан? (Чироғ кўрмайдиган сен...)

1- топшириқ. **بازرس** текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ҳамда текстда учраган аниқловчи эргаш гапларда **аشاره** йай нинг ишлатилиш ва тушиб қолиш ҳолларини аниқланг.

2- топшириқ. Мақолларни ёд олинг ҳамда бош гап ва аниқловчи эргаш гап бўлакларини аниқланг.

- ۱) چاهی که آب ندارد با آب ریختن آبدار نشود.
- ۲) خری که جو دید گاه نمیخورد.
- ۳) سری که درد نمیکنند دستمال میند.
- ۴) تیری که از کمان جست بر نگرود.
- ۵) کسی که از عمری بترسد موسفند نگاه ندارد.
- ۶) جائی که عقاب پر بریزد از پشه لاغری چه خیزد.

3- топшириқ. Текст ва ҳикояларни ўқинг, ўзбек тилига таржима қилинг ва уларда мавжуд бўлган аниқловчи эргаш гаплар қайси сўزلарни аниқлаб келганини айтиб беринг.

حمله مارها

هندوستان را ميتوان سر زمين مارهای خطرناک دانست. در اين کشور که دارای جمعيت زيادی است هر ساله عدهای در اثر نيش زهر آلود مارها از بين ميروند. ضمنا در هنگام بهار و تابستان مارهای خطرناک دسته جمعی بداهات حمله برده و مردم بينوا را که در ميان مزارع و باغات بکار مشغولند از پای در می آورند. نوعی از مارهای هندوستان چنان خطرناکند که قادرند با نيش خود گردنی را هلاک کنند. از روزنامه «اطلاعات».

راست يا چپ

شخصی که ناخوش شده بود نزد دکتر رفت و گفت: پهلوی من درد میکند. دکتر پرسید: کدام پهلويت: راست يا چپ؟ آن شخص پس از فکر زياد جواب داد: آن پهلو که شب وقت خوابیدن به طرف ديوار واقع ميشود.

قضات ملا نصرالدین

روزی ملا نصرالدین در محکمه نشسته بود و یک زن و شوهر که میانشان اختلاف افتاده بود برای شکایت پیش او آمدند. اول مرد شکایتهای خود را کرد و هزار عیب برای زن شمرد. ملا پس از شنیدن تمام

سخنائش به او گفت: «تو حق داری». بعد زن همه گفته های شوهرش را تکذیب کرده در باره ظلم های او و بی گناهی خود دلیل ها آورد و سوگند ها خورد. ملا نصرالدین که بدقت حرفهای او را گوش کرده بود گفت: «تو حق داری». زن ملا که از پشت پرده همه گفتگوها را شنیده بود در این موقع وارد محکمه شد و با اعتراض به شوهرش گفت: تو چطور قضاوت میکنی؟ آخر از این دو نفر یکی باید تنهاکارتر از دیگری باشد. ملا در مقابل اعتراض زنش به او گفت: «تو هم حق داری».

(از «صد و یک لطیفه فارسی»)

4- топшириқ. Қуйидағи гапларни форс тилига таржима қилинг.

Бу ерда ўтирган бола менинг укамдир. Тўртинчи курсда ўқиётган студентлардан бир нечтаси ўз ўқишларини давом эттириш учун икки ойдан сўнг Афғонистонга кетадилар. Менинг олдимга келган студент эрон бўлимида ўқийди. Охирги йилларда Тошкентда қурилаётган иморатлар жуда чиройлидир. Биз томоша қилган тарихий ёдгорлик XV асрга оид экан. Қишки каникул вақтида ўз уйларига кетган студентлар қайтиб келдилар. Бизнинг факультетда ўқийдиган ўғлингиз икки кундан бери дарсга келмайди. Мен сизга совға қилган форс тили грамматикасидан фойдаланяпсизми? Пахта планини бажарган колхозчилар пахта қурултойида қатнашиш учун Тошкент шаҳрига келдилар. Афғонистонда совет мутахассислари ёрдамида қурилган аэропорт ҳар бир йўловчининг диққатини ўзига тортади. Ўрта мактабда форс тили ўрганган қиз ва йигитлар шарқ факультетига кириш учун имтиҳон топширдилар. Факультетимизни битирган бир неча киши ҳозирги кунда Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик, Тил ва адабиёт, Тарих ва Фалсафа институтларида илмий ходим бўлиб ишламоқдалар. Яхши доклад қилган студентлар мукофот олишга сазовор бўлдилар. Мен сотиб олган костюм отамга жуда ёқди. Сиз берган китобни ҳалигача ўқиб бўлганим йўқ. Юракдан чиққан сўз юракка бориб етади. Афғонистонга бориб келган студентлар у мамлакат ҳақидаги ўз таассуротларини сўзлаб бердилар. Бу корхона лойиҳасини ишлаган инженер кеча Москвага жўнаб кетди. Театрга келган томошабинлар ўз жойларига ўтирдилар. Сочи шаҳрига дам олиш учун кетаётган дўстим мен билан хайрлашгани бизнинг уйга келди.

شرایط نویسندگی

مهمترین شرط نویسندگی خوب دانستن زبان است و هر چه شخص زبانی را بهتر و کاملتر بداند و بر اصطلاحات و عبارات و لغات و قواعد صرف و نحو آن بصیرتر باشد بهمان نسبت نوشته او بهتر میشود. در روزگار گذشته که دانش و هنر در مشرق زمین خاصه در ایران رواجی داشت و زبان دانی و فصاحت و لغت شناسی و صرف و نحو و دیگر فنون ادب را شان و شوکتی بود، نویسندگان بزرگی و شاعران عالی مقام نصایح و دستورهایی زیادی برای یاد گرفتن صنعت کتابت و فنون نظم و نثر بطلبان علم و ادب داده‌اند. هر کس کتب گذشتهگان را خوانده باشد میداند که یکی از دستورهایی عمده آنان در تعلیم نویسندگی این بود که می‌گفتند طالب علم و ادب باید چندین کتاب از آثار نویسندگان بزرگی فارسی و تازی را که نمونه بر جسته و سرمشق درخشان نظم و نثر باشد مکرر بخواند و قطعات بسیار عالی آنها را از بر کند و چندین هزار بیت و صدها قصیده و غزل و قطعه را از حفظ بداند و نیز می‌گفتند کسی که قلم بدست میگیرد و میخواهد زبان فارسی را فصیح و درست بنویسد لازم است: اولاً تا اندازه‌ای عربی بداند و لغات و قواعد صرفی ثابت و متقن آن زبان را که در فارسی نفوذ زیادی یافته است فرا گیرد. ثانیاً کتب ادبی فصیح از قبیل کلیله و دمنه و تاریخ بیهقی و گلستان و چهار مقاله نظامی سمرقندی و سیاست نامه خواجه نظام الملک و منشآت قائم مقام و میرزا عبدالوهاب نشاط را بکرات بخواند. ثالثاً قواعد زبان فارسی را بخوبی بیاموزد و همچنین بانداخته‌های منظوم ادبی قرون گذشته که در واقع رکن زبان و ادبیات ماست آگاهی و آشنائی کافی داشته باشد.

غیر از چند شرطی که در بالا ذکر شد دیگر از شرایط عمده چیز نویسی داشتن مقداری معلومات متفرقه و مخصوصاً آشنا بودن بتاریخ و تاریخ ادبیات و معلومات عمومی دیگر است. البته باید توجه داشت که زبان مانند هر چیز دیگر بهرور زمان تکمیل میشود و یا تغییراتی در آن بوجود

میآید ولی در هر حال یاد گرفتن زبان صحیح و فصیح ادبی موقوف بقرا گرفتن اصول و قواعد آن و پیروی از کلام نویسندگان بزرگ است و امر تصرفی در آن بشود باید بروفق روح زبان و ساخت و ریخت آن باشد چنانکه خواص آن را بیسندند و عوام از فهمش در نمانند.

از مجله «کاوه»

Грамматик изох

Ўтган замон шарт-истак майли مози-йэ элтэзони ماضى التزامى

Ўтган замон шарт-истак майли, яъни **ماضى التزامى** мози-йэ элтэзони қўшма феъл шаклида бўлиб, етакчи феълдан ва **بودن** будан кўмакчи феълдан ясалади.

Бу феълнинг тусланишида етакчи феъл ўтган замон сифатдоши шаклида ва кўмакчи феъл ҳозирги замон феъл негизи (**باش** бош) шаклида бўлади. Шахс-сон қўшимчалари эса кўмакчи феълга қўшилади.

نوشتن **ёзмоқ** феълнинг тусланиши

مفرد

- I шахс **نوشته باشم** навэштэ бошам — ёзган бўлсам
 II шахс **نوشته باشى** навэштэ боши — ёзган бўлсанг
 III шахс **نوشته باشد** навэштэ бошад — ёзган бўлса

جمع

- I шахс **نوشته باشيم** навэштэ бошим — ёзган бўлсак
 II шахс **نوشته باشيد** навэштэ бошид — ёзган бўлсангиз
 III шахс **نوشته باشند** навэштэ бошанд — ёзган бўлсалар

ماضى التزامى нинг тусланишида урғу иккита бўлиб, биринчи урғу етакчи феълнинг охирига ва иккинчи урғу эса кўмакчи феълнинг охирига тушади.

ماضى التزامى нинг бўлишсиз шаклида **نه** на- инкор юклагаси бевосита етакчи феълга қўшилади. Масалан:

- نانشته باشم** нанавэштэ бошам — ёзмаган бўлсам
نانشته باشى нанавэштэ боши — ёзмаган бўлсанг каби.

Префиксли ва қўшма феълларда ҳам **ماضى التزامى** нинг тусла-
ниши шу тарзда олиб борилади. Масалан:

بر خاسته باشد бар-хостэ бошад — турган бўлса
بر نخاسته باشد бар-нахостэ бошад — турмаган бўлса
استراحت کرده باشد эстэроҳат кардэ бошад — дам олган бўлса
استراحت نکرده باشد эстэроҳат накардэ бошад — дам олмаган
бўлса каби.

ماضى التزامى нинг бўлишсиз шаклида асосий урғу **نه** на- инкор
юклагасига кўчади.

ماضى التزامى иш-ҳаракат ёки ҳолатнинг ўтган замонда бажарилиши қатъий бўлмай, унинг бажарилиши шарт, истак, зарур, гумон ва шу каби маънолар билан боғлиқ бўлган ҳолларда ишлатилади. Масалан:

1. Утган замон шарт майлининг кесимида:

اگر او آمده باشد بمن خبر بدهيد агар у омадэ бошад бэ ман
хабар бэдэхид — Агар у келган бўлса, менга хабар беринг.

2. **بايستىن** бойэстан модал феълдан сўнг:

جمشيد بايد از مرخصى برگشته باشد жамшид бойад аз мўрах-
хаси бар-гаштэ бошад — Жамшид отпускадан қайтган бўлса
керак.

3. **شايد** шойад ва бошқа эҳтимолликни билдирган сўзлар-
дан сўнг:

هنوز بمنزل نرسيده باشد шойад у ҳануз бэ манзэл
нарасидэ бошад — У ҳали уйга етмаган бўлса керак.

شب باران باريده باشد эҳтэмола миравад кэшаб
борон боридэ бошад — Балки, кечаси ёмғир ёққан бўлса керак.

4. Баъзан ўтган замонга оид бўлган тўлдирувчи эргаш гап-
нинг кесимида ишлатилади:

در ازبکستان کسی پيدا نمیشود که آثار علی شیر نوائى را نتوانده باشد
дар ўзбакэстон кас-и пэйдо намишавад кэ осор-э 'алишир наво-
иро нахондэ бошад — Ўзбекистонда Алишер Навоийнинг асар-
ларини ўқимаган бирор кишини топиб бўлмайди.

1- топшириқ. 32- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган лугатдан фойдаланиб таржима қилинг ва **ماضى التزامى** шаклида келган феълларни аниқланг.

2- топшириқ. Қуйидаги феълларни **ماضى التزامى** шаклида тусланг ва уларнинг ҳар бирнга биттадан гап тузинг.

خواندن **хондан** — ўқимоқ
داشتن **доштан** — эга бўлмоқ
برگمستن **бар-гаштан** — қайтмоқ
فراگرفتن **фаро-гэрэфтан** — ўрганмоқ
تولد يافتن **таваллуд йофтан** — туғилмоқ
بیمار شدن **бимор шўдан** — касал бўлмоқ

3- топшириқ. Қуйидаги ҳикояни ўзбек тилига таржима қилинг ва унда мавжуд бўлган феълларни таҳлил қилиб, қайси замон шаклида келганини айтиб беринг.

خروس و روباه

روباهى زیر درختى بود و خروس با یک دسته مرغ روى شاخه‌هاى بلند آن نشستہ بود. روباه رو به خروس کرده گفت: خیر تازه را شنیده‌ای؟ خروس گفت: نه. روباه گفت: تمام حیوانات پس از مشورت با هم صلح نموده و امروز را عید گرفته‌اند. شما هم خوبست از درخت پائین آئید، دوستانه صحبت کنیم و دمی را با هم گذرانیم. خروس روى دو پا بلند شد و گردن کشیده نظری به حوالی و اطراف انداخت. روباه گفت: چه خبر است؟ خروس گفت: خبر آنست که یک جفت سگ باین طرف می‌آیند. روباه پا بفرار نهاد. خروس گفت: مگر صلح عمومی نیست؟ کجا میروی؟ روباه گفت: درست است ولی شاید این خبر هنوز به سگها نرسیده باشد.

Л у г а т

دسته **дастә** — тўда, гуруҳ
مشورت **машварат** — маслаҳат, кенгаш
عید گرفتن **эйд гэрэфтан** — ҳайит қилмоқ, байрам қилмоқ
حوالی **ҳаволи** — атроф
روی دو پا بلند شدن **ру-йә дў по бўланд шўдан** — икки оёққа тикка турмоқ
پا به فرار نهادن **по бә фэрор нэходан** — қоча бошламоқ
صلح نمودن **сўлҳ намудан** — битим тузмоқ, ярашмоқ

У ҳали ишга келмаган бўлса керак. У мендан китоб олганига беш кун бўлди, уни ўқиб, бўлган бўлса керак. Агар касал бўлган бўлсангиз, нега врачга мурожаат қилмадингиз? Балки, бу фильмини ёшлигимда кўрган бўлсам керак. Бу шаҳарда мен кўрмаган бирорта музей йўқ. Нега у шу вақтга қадар телефон қилмади, яна бирор ҳодиса рўй берган бўлмасин. Ҳали у Москвадан қайтмаган бўлса керак. Агар факультет декани келган бўлса, тезда менга хабар беринг. Бизнинг орамизда Горькийнинг «Она» романини ўқимаган бирор студент йўқ. Бу хабар унинг қулоғига етган бўлса, яхши иш бўлмабди. Самолёт ҳали учмаган бўлса керак. Агар у трамвай тўхташ жойида турган бўлса, унга айтилганки, мен бугун унинг олдига бора олмайман. Ҳали соат тўққиз бўлгани йўқ, дарс бошланмаган бўлса керак. У кеча командировкадан қайтган бўлиши керак. У билан қаердадир учрашган бўлсам керак. Бу помидор ва бодрингларни бозордан сотиб олган бўлсангиз керак. Балки, амаким билан бир неча йил илгари шу мактабда ўқиган бўлсангиз керак. У шу вақтга қадар ўз илмий ишини тамом қилмаган бўлиши мумкин эмас. Эҳтимол, бир вақтлар шу ёрларда одам яшаган бўлса керак.

ЎТТИЗ УЧИНЧИ ДАРС *درس سی و سوم*

نامه اودت به جمشید

(از داستان صادق هدایت «آینه شکسته»)

پاریس ۲۱ سپتامبر ۱۹۳۰

جمشید جانم!

نمیدانی چقدر تنها هستم، این تنهائی مرا اذیت میکند، می خواهم امشب با تو چند کلمه صحبت بکنم. چون وقتی که بتو کاغذ مینویسم مثل اینست که با تو حرف میزنم. اگر در این کاغذ «تو» مینویسم مرا ببخش. اگر میدانستی درد روحی من تا چه اندازه زیاد است!

روزها چه قدر دراز است—عقربک ساعت آنقدر آهسته و کند حرکت میکند که میدانم چه بکنم. آیا زمان بنظر تو هم این قدر طولانی است؟ شاید در آنجا با دختری آشنائی پیدا کرده باشی، اگر چه من مطمئنم که همیشه سرت توی کتاب است، همانطوریکه در پاریس بودی. در آن اطاق محقر که هر دقیقه جلو چشم من است حالا یک محصل چینی آن را کرایه کرده ولی من پشت شیشه هایم را پارچه کلفت کشیده‌ام تا بیرون را نبینم، چون کسی را که دوست داشتم آنجا نیست، همانطوریکه برعردان تصنیف میگوید:

«برنده‌ای که بدیار دیگر رفت بر نمیگردد.»

دیروز با هلن در باغ لوتزامپوری قدم میزدیم. نزدیک آن نیمکت سنگی که رسیدیم یاد آنروز افتادم که روی همان نیمکت نشسته بودیم و تو از مملکت خودت صحبت میکردی و آن همه وعده میدادی و من هم آن وعده‌ها را باور کردم و امروز اسباب دست و مسخره دوستانم شده‌ام و حرفم سر زبانها افتاده! من همیشه بیاد تو والس «گریزری» را میزنم، عکسی که در بیشه ونس بر داشتیم روی میزم است. وقتی عکست را نگاه میکنم همان بمن دلگرمی میدهد: با خود میگویم «نه، این عکس مرا گول نمیزند!» ولی افسوس! میدانم تو هم معتقدی یا نه. اما از آن شبی که آینه‌ام شکست، همان آینه‌ای که تو خودت بمن داده بودی، قلبم گواهی پیش آمد ناگواری را میداد. روز آخری که یکدیگر را دیدیم و گفتی که بانگلیس میروی قلبم بمن گفت که تو خیلی دور میروی و هرگز یکدیگر را نخواهیم دید و از آنچه که می ترسیدم بصرم آمد. مادام بورل بمن گفت: چرا آنقدر غمناکی؟ او میخواست مرا به بریطانی ببرد ولی من با او نرفتم چون میدانستم که بیشتر کسل خواهم شد.

باری بگذریم—گذشته‌ها، گذشته. اگر بتو کاغذ تند نوشتم از خلق تنگی بوده. مرا ببخش و اگر اسباب زحمت ترا فراهم آوردم امیدوارم که فراموشم خواهی کرد. کاغذهایم را پاره و نابود خواهی کرد، همچنین نیست، ژیمی؟

اگر میدانستی در این ساعت چقدر درد و اندوهم زیاد است، از همه چیز بیزار شده‌ام، از کار روزانه خودم سر خورده‌ام در صورتیکه پیش از این اینطور نبود. میدانی من دیگر نمیتوانم بیش از این بی تکلیف باشم،

اگر چه اسباب نگرانی خلیها میشود. اما غصه همه آنها بیای مال من نمیرسد—همانطوریکه تصمیم گرفته‌ام روز یکشنبه از پاریس خارج خواهم شد. ترن ساعت شش و سی و پنج دقیقه را میگیرم و به کاله میروم، آخرین شهری که تو از آنجا گذشتی. آنوقت آب آبی رنگ دریا را می بینم، این آب همه بدبختی هارا میشود و هر لحظه رنگش عوض میشود و با زمزمه‌های غمناک و افسونگر خودش روی ساحل شنی میخورد، کف میکند، آن کفها را شنها مزمزه میکنند و فرو میدهند و بعد همین موجهای دریا آخرین افکار مرا با خودش خواهد برد. چون بکسی که مرگ لبخند بزند با این لبخند اورا بسوی خودش می‌کشاند. لابد میگوئی که او چنین کاری را نمیکند ولی خواهی دید که من دروغ نمیگویم.

بوسه های مرا از دور بپذیر
اودت لاسور.

Грамматик изох

Шарт эргаш гап

Шарт эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракат ё ҳолатнинг бажарилиш шартини билдиради.

Форс тилида шарт эргаш гап бош гап билан **агар** боғловчиси орқали боғланади. Шарт эргаш гапли қўшма гапларда шарт эргаш гап аввал, бош гап ундан кейин келади. Эргаштирувчи **агар** боғловчиси эса эргаш гап бошида келади. Масалан:

• **агар** у бэйойад бэ теотр миравим — Агар у келса, театрға борамиз.

• **агар** дустам миомад шатранжбози микардим — Агар дўстим келса эди, шахмат ўйнар эдик.

Шарт эргаш гап қўйилган шартнинг амалга ошиши мумкин ёки мумкин эмаслигига қараб иккига бўлинади:

- 1) реал шарт эргаш гап;
- 2) реал бўлмаган шарт эргаш гап.

Шарт эргаш гапдаги иш-ҳаракат ё ҳолатнинг бажарилиши, унинг амалга ошиши мумкин, реал эканлигини билдирган шарт эргаш гап реал шарт эргаш гап дейилади.

Шарт эргаш гап кесимида ифодаланган шартнинг характери-га қараб, шарт эргаш гапнинг кесими турли замонларда келиши мумкин.

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат келаси замонга оид бўлса, шарт эргаш гапнинг кесими аорист шаклида келади. Масалан:

اگر اورا ببينيد باو بگوئيد که من مريضم و نمیتوانم امروز سر درس بيايم .
агар уро бэбинид бэ у бэгуид кэ ман маризам ва намитавонам
эмруз сар-э дарс бэйойам — Агар уни кўрсангиз, унга менинг
касаллигимни ва бугун дарсга кела олмаслигимни айтинг.
اگر باران نبارد فردا به ماهی گیری ميرويم .
агар борон наборад фар-
до бэ моҳигири миравим — Агар ёмғир ёғмаса, эртага балиқ ови-
га борамиз.

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат ҳозирги замонга оид бўлса, шарт эргаш гапнинг кесими ҳозирги-келаси замон феъли шаклида келади. Масалан:

اگر ميل داريد به سيرگ ميرويم .
агар мэйл дорид бэ сирк ми-
равим — Агар хоҳласангиз, циркка борамиз.

اگر سرتان درد ميگند چرا پيش پزشک نرفتيد؟
агар сарэтон дард
микўнад чэро пиш-э пэзэшк нарафтид? — Агар бошингиз оғ-
риётган бўлса, нега врачнинг олдига бормадингиз?

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат ўтган замонга оид бўлса, шарт эргаш гапнинг кесими ماضى نقلى ёки ماضى التزامى шаклида бўлади. Масалан:

اگر مريض شده باشيد (شده ايد) بايد بستری شويد .
агар мариз
шўдэ бошид (шўдэ-ид) бойад бастари шавид — Агар касал бўл-
ган бўлсангиз, ётишингиз керак.

Шарт эргаш гапда иш-ҳаракат маъно жиҳатдан келаси за-
монга оид бўлса ҳам, баъзан шарт эргаш гапнинг кесими оддий
ўтган замон феъли шаклида келиши мумкин. Бунда шарт эр-
гаш гапнинг кесими бош гап кесими орқали ифодаланган иш-
ҳаракатга нисбатан илгари бажарилган иш-ҳаракатни билдира-
ди. Масалан:

اگر باران باريد زود بمنزل برگرد .
агар борон борид зуд бэ ман-
зэл бар-гард — Агар ёмғир ёғса (ёмғир ёғди), тезда уйга қайт.

Бу типдаги шарт эргаш гапларда шарт эргаш гапнинг кесими аорист шаклида ҳам келиши мумкин:

اگر باران ببارد زود به منزل بر گرد. **агар борон бэборад зуд бэ манзэл бар-гард** — Агар ёмғир ёгса, тезда уйга қайт.

Шарт эргаш гапдаги иш-ҳаракат ёки ҳолатнинг бажарилиши, унинг амалга ошиши мумкин бўлмаган шарт эргаш гап реал бўлмаган шарт эргаш гап дейилади.

Реал бўлмаган шарт эргаш гап ўтган замонга оид бўлгани учун ҳам, бош ва эргаш гапнинг кесими ўтган замон давом феъли шаклида келади. Масалан:

اگر فرخ را ميديدم اورا به منزل دعوت ميکردم. **агар фаррӯхро ми-дидам уро бэ манзэл да'ват микардм** — Агар Фаррухни кӯрганмида эди, уни уйга таклиф қилар эдим.

اگر باران نهمباريد به مامي گيري ميرفتيم. **агар бороқ намиборид бэ моҳигири мирафтим** — Агар ёмғир ёлмаганда эди, балиқ овнига борар эдик.

Баъзан реал бўлмаган шарт эргаш гапнинг кесими узоқ ўтган замон феъли шаклида ҳам келиши мумкин:

اگر من درس خودرا حاضر کرده بودم با شما به سيرک ميرفتيم. **агар ман дарс-э хӯдро ҳозэр кардэ будам бо шӯмо бэ сирк мирафтам** — Агар мен дарсимни тайёрлаб бўлганимда эди, сиз билан циркка борар эдим.

داشتен (эга бўлмоқ), بودن (бўлмоқ, эмоқ) феъллари реал бўлмаган шарт эргаш гапнинг кесими вазифасида келганда, **می** ми- олд қўшимчаси тушиб қолиб, оддий ўтган замон феъли шаклида ишлатилади. Масалан:

اگر من دستور زبان فارسی داشتم از آن استفاده ميکردم. **агар ман дастур-э забон-э форси доштам аз он эстэфодэ микардм** — Агар менинг форс тили грамматикам бўлганда эди, ундан фойдаланган бўлар эдим.

اگر او مريض نبود سر درس ميامد. **агар у мариз набуд сар-э дарс миомад** — Агар у касал бўлмаганда эди, дарсга келар эди.

1- топшириқ. 33- дарс текстини ўқинг, дарслик охирида берилган луғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва шарт эргаш гапларнинг кесими қайси замонга оид шартни ифода этганини аниқлаи.

2- топшириқ. Қуйидаги гапларда қавс ичида берилган феълларни тегишли замон шаклида қўйиб кўчириб ёзинг.

аگر از آن کتاب استفاده (کردن) کارش بسیار عالی خواهد شد. اگر زبان فارسی را (دانستن) نمیتوانست این مجله را بخواند. اگر اثر این نویسنده را (خواندن) از آن خوشتان میاید. اگر بمن نامه (نوشتن) به این آدرس بفرستید. اگر بمناسبت روز تولدش به او (تبریک گفتن) خوشحال میشود. اگر وقت (داشتن) با هم مرورش میکردیم. اگر برف (باریدن) هوا آنقدر سرد نبود. اگر (میل داشتن) قدری با هم صحبت میکنیم. اگر آن دانشجو را خوب (شناختن) مرا با او آشنا کنید. اگر از این گفتش (خوش آمدن) چرا آن را نمیخرید؟ اگر خانه ما نزدیک (بودن) من همیشه بدانشکده پیاده میامدم. اگر احمد را (دیدن) باو بگوئید که من در خانه منتظر او هستم. اگر او مرا در فرودگاه (استقبال کردن) اینقدر زحمت نمیکشیدم. اگر (دانستن) چرا جواب نمیدهی؟ اگر من (توانستن) زودتر می آمدم. اگر ما به شهر مسکو (رفتن) از متروی آن دیدن مینمائیم. اگر برادرش هم (آمدن) خوب بود. اگر من تا ساعت پنج پیشتان (آمدن) دیگر منتظرم نشوید. اگر (خسته شدن) کمی استراحت بکنید. اگر وقت (داشتن) به شبنشینی ما بیائید، ساعت هفت و نیم عصر شروع میشود. اگر حالا تابستان (بودن) برای استراحت به آسایشگاه میرفتیم. اگر او فرهنگ روسی به فارسی (داشتن) امروز به کتابخانه نمرفت. اگر شما چیزی را (فهمیدن) از من بیورسید. اگر من درس خودرا خوب (حاضر کردن) نمره پنج نمیگرفتم. اگر من (دانستن) که شما نمیائید من هم نمیامدم.

3- топшириқ. Мақолларни ёдланг ва шарт эргаш гап кесими қайси феъл замонида келганини айтиб беринг.

аگر دیده نبیند دل نخواهد.

аگر نباشد چیزی که مردم نگوید چیزها.

4- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва шарт эргаш гапларни аниқланг.

بشنو و باور مکن

یک روز مردی صندوقی را که پر از ظروف و چینی بود به جمال داد
از او خواهش کرد که این بار را بدوش کشیده از پله های بالاخانه بالا
برود. جمال پرسید: از این بار کشتی چه عایدی خواهم داشت؟ صاحب
صندوق گفت: سه نصیحت بتو خواهم داد که سرمایه خیر دنیا و آخرت
باشد. آن شخص راضی شد و صندوق را حمل کرده از دو پله که بالا
رفت ایستاد و گفت: نصیحت اولی را بگو. صاحب صندوق گفت: اگر کسی
بگوید نسیمه بهتر از نقد است، بشنو و باور مکن. جمال چند پله دیگر
بالا رفت و گفت: نصیحت دوم را بگو. گفت: اگر کسی بگوید پول سیاه
بهتر از پول سفید است، بشنو و باور مکن. مجدداً آن شخص چند پله ای
بالا رفت ایستاد و گفت: نصیحت سوم را بفرما. گفت: اگر کسی بگوید
نعداب بهتر از چلو کباب است، بشنو و باور مکن. جمال دو سه پله
دیگری را که باقیمانده بود طی کرده وقتی به آخر پله رسید ایستاد و به
صاحب صندوق گفت: من هم میخواهم نصیحتی بتو بدهم. گفت: بگو. جمال
شانه های خود را از زیر بار خالی کرد و صندوق از روی پله ها رو به پایین
سرا زیر شد و در اثنای افتادن و زمین خوردن آن گفت: اگر کسی بگوید
در این صندوق یک ظرف سالم باقی مانده است، بشنو و باور مکن!

5- топшириқ. Гапларни форс тилига таржима қилинг.

Ҳар куни гимнастика билан шуғуллансангиз, танангиз соғ-
лом бўлади. Агар бугун дам олиш куни бўлганда эди, сиз бил-
лан кетар эдим. Эртага ҳаво яхши бўлса, колхоз боғига чиқа-
миз. Агар вақтингиз бўлса, кечқурун соат саккизда бизнинг уйга
келинг. Ёмғир ёққанда эди, ҳаво анча салқин бўларди. Агар сиз
Содиқ Ҳидоятнинг ҳикояларини ўқиган бўлсангиз, улардан би-
рортасининг мазмунини форсча сўзлаб беринг. У китобимни
олиб келса, портфелимга солиб қўйинг. Уқитувчи мендан сўраса,
унинг саволларига яхши жавоб бера оламан. Агар Дилдорни
кўрсангиз, унга менинг эртага эрталаб соат тўққизда факульт-
тет ёнида кутишимни айтинг. Мен форс тилини яхши билганим-
да эди, Маликушшуаро Баҳорнинг шеърларини ўзбек тилига

таржима қилар эдим. У хат ёзганда эди, мен олган бўлар эдим. Агар кутубхонага кетаётган бўлсангиз, бирга борамиз. У Бухородан қайтганда эди, сизнинг олдингизга келган бўлар эди. Бу ҳикояни таржима қилсангиз, таржимангизни менга кўрсатинг. Агар хат ёзсангиз, уни авианочта орқали юборинг. У мени кўришни истаса, соат беш яримда «Тошкент» меҳмонхонасига келсин. Бир кун аввал эксанг, бир ҳафта аввал ўрасан. (Мақол.) Агар мен уйда бўлмасам, мени кутиб тур. Мен яна икки кун кутубхонада ишласам, ўз илмий ишимни тугатаман. Агар сиз менга ёрдам берганингизда эди, бу иш ўтган ҳафтада тугаган бўлар эди. Эртага кетадиган бўлсангиз, менга хабар беринг. Агар сиз кўйлак сотиб олмоқчи бўлсангиз, бизнинг олдимиздаги магазинда яхши кўйлаklar бор. Сиз имтиҳонга яхши тайёрланганингизда эди, «3» баҳо олмаган бўлар эдингиз.

ЎТТИЗ ТҮРТИНЧИ ДАРС درس سی و چهارم

مرضى مشفق كاضمى

طهران مخوف

(فصل اول)

— قهوه خانه چاله میدان —

عصر روز دوشنبه ۱۷ ماه شعبان المعظم سال ۱۳۳۰ شهر طهران پایتخت مملکت ایران را، همان مملکتیکه در مقابل عالم بداشتن تمدن آنقدر کهن و شعرای آن اندازه بزرگی و عالیمقدار مفتخر است، سکوت و آرامش کاملی فرا گرفته بود. باد سختی بشدت میوزید و بر اثرش عبور و مرور در خیابانها از کثرت گرد و خاکی برای اهالی شهر مشکل و دشوار می گردید. تنها عده قلیلی که عویا از نظر اجبار در این هوای طوفانی و پر گرد و خاک از منازل خود خارج شده بودند دیده می شدند که بطرف قسمتهای مختلف میرفتند.

شهر طهران گرچه نسبتاً بزرگی است ولی فقط در قسمت های شمالی آن درشکه و واگون عبور می نماید. قسمت جنوبی آن که مسکن و ماوای

اشخاص طبقه سوم است دارای کوچه های بسیار تنگ و نمود می باشد. در این قسمت یعنی قسمت های جنوبی محله ایست بنام چاله میدان که شباهت زیادی به محله کوردومیراکل شهر پارس دارد...

مردم این قسمت بکلی بی بهره و دور از سیاست اند و با یک طریق لایقانه زندگانی خود را ادامه میدهند. حتی ممکن است وقایعیکه در قسمت شمالی طهران روی میدهد و تمام عالم مستحضر می شود مثلا مانند تغییر کابینه، مدت ها برای آنها پوشیده باشد. هر گاه دزدی و شخص جنایت کاری از محبس نظمیه موفق بقرار شود پلیس اغلب این اشخاص را در این محله جستجو میکند و بالاخره هم در همانجا فایق بدستگیری آنها میشود.

در قسمتهای مختلف این محله قهوه خانه های مخصوصی دیده میشود که هر یک از آنها پاتوق جمعی از این اشخاص است. روزیکه حکایت ما شروع میشود در یکی از قهوه خانه های فوق الذکر جمعی گرد هم نشستند صحبت میداشتند. دود چپوق و تریاک و سماور تمام فضای این قهوه خانه را گرفته بود تا اندازه انرا تاریک کرده از پشت تنها شیشه کشیقی که در درب قهوه خانه دیده میشد زیرا بقیه روزنه های در را با کاغذهای روزنامه مسدود کرده بودند، گرد و خاک فراوانیکه کوچه را تاریک نموده مشاهده میکردید. هوای قهوه خانه بی حد کثیف بطوریکه اگر یک نفر شخص غیر معتاد بانجا داخل میشد حالت تهوع و انزجاری باو دست میداد.

جمعیتی که در این قهوه خانه دیده میشد موئی مرکب از همه قسم اشخاص مختلف بودند زیرا یک شخص دقیق از هر صنفی پست ترینش را در آن جا میدید. اغلب آنها چند نفر به چند نفر با یکدیگر در طرفی جمع مشغول صرف چای و یا کشیدن تریاک بودند. فقط در آن میانه یک نفر بود که در گوشه منفرداً قرار گرفته و بدون اینکه بکسی کلمه اظهار بدارد با حالتی محزون مشغول کشیدن سیگار بود.

این جوان تقریباً بیست و پنج ساله، صورتی گندم گون، دماغی بسیار کشیده و قلمی، چشمانی میشی رنگ که نور جاذبه کاملی از وساطع بود داشت. لباسش نازک و هر وقت که میخندید سی و دو عدد دندان سفید

که خیلی با وضع مسکینانه‌اش مغایرت داشت ظاهر می ساخت. لباس این شخص بی اندازه ژولیده و مندرس بود. رویهم رفته حالتش او را یکنفر شخص بی اندازه دست تنگ و گرفتار معرفی میکرد.

(مختصر شده)

Грамматик изоҳ

Тўсиқсиз эргаш гап

Тўсиқсиз эргаш гап бош гапдан англашилган иш-ҳаракат мазмунига зид бўлса ҳам, лекин унга тўсиқ бўла олмайдиган иш-ҳаракатни билдиради.

Форс тилида тўсиқсиз эргаш гап бош гапга асосан қуйидаги боғловчилар орқали боғланади:

бо он-кэ, ба он-кэ, ба ин-кэ, ба вўжуд-э он-кэ, ба вўжуд-э ин-кэ, гагар чэ, гарчэ, гагар чэ, гагар чэ.

Бу эргаштирувчи боғловчиларнинг деярли ҳаммаси маъно жиҳатдан бир-бирига яқин бўлиб, ўзбек тилига шарт маъносини ифода этувчи *-са*, *-ганда* грамматик формалари ҳамда уларга қўшилиб келадиган ҳам боғловчиси *ёхуд -да* юкламаси орқали таржима қилинади.

Тўсиқсиз эргаш гапли қўшма гапда тўсиқсиз эргаш гап бош гапдан олдин келади. Эргаштирувчи боғловчилар эса қўшма гап бошида келади. Масалан:

ба вўжуд-э ин-кэ дастур-э забон-э форси дошт аз он эстэфода намикард — Форс тили грамматикаси бўлса ҳам, ундан фойдаланмасди.

мо дур аст ҳар руз бэ донэшкадэ пийодэ миойам — Уйнимиз олис бўлса ҳам, факультетга пиёда келаман.

Кўпинча зид ҳолатни кучайтириш учун бош гап олдига *اما* аммо, *ليکن* ликан, *ولی* вали каби зидлов боғловчилари ҳам қўйилади. Масалан:

дарам солэм бэ назар миойад ликан қалбаш дард микўнад — Акам соғлом кўринса ҳам, унинг юраги касал.

1- топшириқ. 34- дарс текстини дарсанк охирида берилган лугатдан фойдаланиб таржима қилинг ва эргашган қўшма гапларни топиб, уларнинг турини аниқлаг.

2- топшириқ. Тўсиқсиз эргаш гапга 10 та мисол тузнг.

3- топшириқ. Ҳикояни ўқинг, таржима қилинг ва тўсиқсиз эргаш гапни топиб, ундаги боғловчиларни айтиб беринг.

خروس و مرواريد

خروسی در سرائی از پی دانه‌ای بهر سو میگشت. نگاه در میان خاکروبه‌ها دانه‌ای مروارید دیده پنداشت که جو است. چون درست نگاه کرد دید مروارید است. دل‌تنگ شده گفت: اگر چه دانه مروارید است و یر قیمت لیکن در نزد من بقدر یک جو قیمت ندارد.

4- топшириқ. Қуйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Ҳаво булут бўлса ҳам, самолёт учди. Иши кўп бўлишига қарамасдан, мени кутиб олиш учун аэропортга келибди. Менинг пулим бўлганда ҳам, бу галстукни сотиб олмас эдим. Авторучкам бўлса-да, текстни қалам билан кўчириб ёздим. Бизнинг ҳовлимиз катта бўлса ҳам, мевали дарахтлар кам. Бу текст қийин бўлса ҳам, мен уни лугатсиз таржима қилдим. Бизнинг оиламиз беш кишидан иборат бўлса-да, ҳозир бу уйда уч киши яшаймиз. Гарчи у расмий равишда таклиф қилганда ҳам, мен бормас эдим. Ҳозир қиш фасли бўлса-да, бозор турли мева ва сабзавотлар билан тўла. Унинг уйи олис бўлса ҳам, троллейбусга чиқмади. Унинг мақоласи журналда босилган бўлса ҳам, мен уни ҳалигача ўқиганим йўқ. Мен уни хафа қилмаган бўлсам ҳам, шу вақтга қадар у менга бирорта ҳам хат ёзмади. Соат саккиз бўлса ҳам, ҳали томоша бошлангани йўқ. Гарчи унинг миллати рус бўлса ҳам, ўзбек тилини жуда яхши билади. Менинг вақтим қанчалик танг бўлишига қарамасдан, сенинг олдингга келдим. Ҳали сессияга анча вақт бўлса ҳам, факультет студентлари имтиҳонга тайёрлана бошладилар. Гарчи у командировкадан қайтиб келган бўлса ҳам, мен уни ҳанузгача кўрганам йўқ. Баҳор келган бўлса-да, кунлар исиб кетгани йўқ. Мен унга таклиф қоғози юборган бўлсам ҳам, наврўз байрамига келмади.

خانه پدری

هشتاد سال پیش ازین پیر مردی از آن نژاد ایرانیان قدیم در هرات ساکن بود. نصرالله هفتاد و چهار سال عمر کرده بود. اصلا از مردم دهخوارقان بود ولی حوادث جهان او را بهرات برده بود و در آن شهر حمالی میکرد.

نصرالله از آن کسانی بود که بهیچ چیز دلبستگی نداشت. چون از خردسالی یتیم مانده و هر گز هم زن نگرفته بود احساسات خانوادگی را لغو میدانست. اگر در کوچه مادری را میدید که کودک نوباوه خود را تنگ در آغوش گرفته و میبوسد تعجب میکرد و در برابر آن از تنفر خودداری نمیتوانست. چون خانه معین نداشت و هر شبی را جائی بسر میبرد هر گز برای او پیش نیامده بود بجائی علاقه‌ای نشان دهد یا سرزمینی را از جای دیگر بهتر بداند.

بالاخره این پیر مرد از آن فیلسوفان بی قید بود که نسبت بهیچ چیز دوستی نداشت و در عمر خود هم از کسی مهری ندیده بود و بهمین جهت مکرر میگفت که هیچ چیز وی را در این گیتی پابست نمیدارد و اگر بنا شود روزی عالم را بدرود گوید با کمال خونسردی و بی هیچگونه اسف رخت از جهان خواهد کشید. همین عقاید نصرالله باعث شده بود که با کسی رفت و آمد نمیکرد و دوستی نمیگرفت.

جنگهایی در خراسان روی داد، چندی ایرانیان فاتح بودند و بالاخره برتردستی بازیگران وادار شدند هرات و بسیاری دیگر از آن نواحی را بانگلیسیان وا گذارند. این خبر تمام مردم هرات را متالم کرد و فقط نصرالله بود که از شنیدن آن غمگین نشد. متمولین شهر، همه با وطن پرستی مخصوصی، هرات را ترک کردند و راه خراسان پیش گرفتند. هر کسی جزئی دارائی داشت ببهای اندک میفروخت و میرفت که در مشهد یا دیگری از شهرهای ایران منزل بگیرد.

بدیهیست در چنین موقعی کار نصر الله که حمل بارهای مسافرین بود تا چه حد بیش از پیش شد و در یافتی روزانه او بچه اندازه بالا رفت. شبها وقتی که نصرالله فارغ میشد در قهوه‌خانه‌های هرات این رفتار هم شهریان خود را نکوهش میکرد، حمل بر سفاقت میکرد. بنظر او کسانیکه دارائی خود را بخیال واهی از دست می دادند و در آخر عمر رنج سفر را بر خود آسان میساختند میبایستی راستی دیوانه باشند؛ مگر همه جا زهین خدا نیست؟ هرات را با مشهد چه تفاوتست؟

بیشتر تعجب نصرالله ازین بود که اگر این دیوانه ها خود میروند چرا دلگیرند و پشیمان از رفتن هستند؟ کسی که ایشان را مجبور نکرده است؟ اگر هم این خانه ها را دوست میدارند پس چرا آنها ترک میکنند؟ پیران هرات و آشنایان نصرالله هر چه میخواستند باو بفهمانند که انسان همواره بوطن و مولد خویش علاقه دارد و نباید به آسانی از آن جدا شود او گوش نمیکرد. یعنی اصلاً نمیفهمید و بهمان خیال خود بود؛ روزی یکی از خوانین هرات نصرالله را خواست و گفت:

«نصرالله تو دیگر پیر شده‌ای و قوه کار کردن نداری، منم میخواهم از هرات بروم و آن باغچه‌ای که در بیرون شهر دارم بی صاحب میقتد، زیرا که از بس مردم خانه فروخته و رفته‌اند دیگر مشتری نیست. آنها بتو میسپارم تا بعد چه شود. تو هم عجاله یاسبان آنجا باش و سپرده‌ام از ملکی که در اطراف دارم برای تو لقمه نانی برسانند. تو نیز آنجا باش تا آخر عمر بدون‌غمی و تلاش روزی مجبور نباشی.»

نصرالله کم کم پیری را در خود احساس میکرد. از خدا خواست که چنین تفضلی در باره او بکنند. فوراً مختصر دارائی خود را بر داشت و به آن باغچه بیرون شهر رفت.

روزها بعبادت دیرین زود از خواب بر میخاست. تمام اوقات خود را پیروراندن گله‌ها و درختان باغچه بسر میبرد. چون از کار خسته میشد بکنار جوی میان باغ مینشست و فکر میکرد. در این مدت چیزهای تازه میدید. یکروز ناگهان ملتفت شد سنگ ریزه‌ائیکه در ته جوی آب قرار گرفته‌اند مثل اینستکه آنجا برای خود خانه ساخته‌اند. همیشه با فشار آب مقاومت میکنند. مثل اینستکه آب میخواهد بزور آنها را از خانه‌ها

بیرون کند ولی آنها تن در نمیدهند. عاقبت فشار آب آنها را از جای خود بیرون میندازد و بیائین میکشد ولی باز در چنگال دشمن غاصب تلاش میکنند، بدور خود میگردند و گوئی همیشه بحسرت بعقب خود نگرانند و با رشک بخانه خود مینگرند.

عاقبت روزی انگلیس ها هرات را گرفتند. املاک کسانی را که هجرت کرده بودند متصرف شدند و از آن جمله آن باغچه خان بود. نصرالله هم مجبور شد خواهی نخواهی از آن باغچه بیرون رود، زیرا دیگر آن باغچه یاسبانی چون پیر مرد دهخوارقانی نمیخواست!

بالاخره نصرالله از باغچه خان بیرون رفت ولی بی اختیار هر روز بدر باغ بر میگشت و از شکاف در با حسرت باندرون آن نظر میفکند. راستی آن نصرالله بیقید و بی خانمان دل نمیکند که از آن معوطه بیرون رود. هر وقت منظره درختان و گل‌های باغ بیادش می آمد بی اختیار بر مالکین جدید آن نفرین میفرستاد، گاهی هم گریه میکرد.

چون دیگر کسی مخارج او را نمیداد مجبور شده بود باز راه حمالی را پیش بگیرد ولی این حمال امروز آن حمال دو ماه پیش نبود. آن نصرالله بیقید که دوستی و دشمنی هیچ کس را بدل راه نمیداد اینک هر وقت مجبور میشد باریکی از تازہ واردان را بدوش بگیرد با بغض و کینه آنرا از زمین بر میداشت و مکرر اتفاق میفتاد که در میان راه بی اختیار چیزی او را تحریک میکرد که آن بار را بر زمین نهد. غالباً بغیال میفتاد که آن را بشکند. همه دشمنی نصرالله با آن صاحبان بار ازین بود که او را از باغچه عزیزش بیرون کرده بودند.

یکروز در میان راه یکباره خاطره جویبار میان باغچه خان و آن سنگ ریزهای گرفتار چنگال آب از دماغ او گذشت. یادش آمد چگونه آن سنگهای در بدر در قبال فشار آب پا فشاری میکردند و نمیخواستند از جای خود بیرون روند.

فردای آنروز دیگر کسی نصرالله را در هرات ندید و دو ماه بعد کسانی که جوانی او را در دهخوارقان دیده بودند پیر مرد شکسته ناشناسی را دیدند که عصا زنان و گرد آلود کوله باری بر سر عصای خود بسته بود و سراغ خانه رجبعلی پدر نصرالله را میگرفت.

تهران شهریور ماه ۱۲۹۵

Грамматик изоҳ

Сабаб эргаш гап

Сабаб эргаш гап бош гаптаги иш-ҳаракатнинг юзага келиш сабабини билдириб келади.

Сабаб эргаш гап бош гап билан қуйидаги боғловчилар орқали боғланади: **چون چун, چونکه چун-кэ, زیرا зиро, زیرا зи-ро-кэ.**

Бу боғловчилар маъно жиҳатдан бир-бирига яқин бўлиб, ўзбек тилига *-гани учун, -гани сабабли* бирикмаларни ҳамда *чунки, учун* сўзлари орқали таржима қилинади.

Сабаб эргаш гап бош гап билан қайси боғловчи орқали боғланган бўлишига қараб, бош гапдан олдин ёки ундан кейин келиши мумкин.

1. Агар сабаб эргаш гап бош гапга **چون چун** боғловчиси орқали боғланган бўлса, сабаб эргаш гап бош гапдан олдин келади ва **چون چун** боғловчиси гап бошида бўлади. Масалан:

چون زیاد باران باريد ما نتوانستيم به ييلاق برويم.
борид мо натавонэстим бэ йэйлоқ бэравим — Кўп ёмгир ёққани учун, биз далага чиқа олмадик.

2. Агар сабаб эргаш гап бош гапга **چون که, زیرا зи-ро-кэ** боғловчилари орқали боғланган бўлса, сабаб эргаш гап бош гапдан кейин келади ва боғловчи унинг олдига қўйилади. Масалан:

من نتوانستم پيش تو بيايم چونکه وقت نداشتم.
пиш-э тў бэйойам чун-кэ вақт надоштам — Вақтим бўлмагани учун, сенинг олдинга кела олмадим.

تو ميبايستی به او کهک بدهی زیرا که او دوست تو است.
исти бэ у кўмак бэдэхи зиро-кэ у дуст-э тў аст — Сен унга ёрдам беришинг керак эди, чунки у сенинг дўстинг.

1- топшириқ. 35- дарс текстини дарслик охирида берилган лўғатдан фойдаланиб таржима қилинг ва сабаб эргаш гапларни аниқланг.

2- топшириқ. Сабаб эргаш гапга 10 та мисол тузинг.

مرغابی

مرغابی در روی آب شنا میکرد و با خود میگفت: حقا که من عروس مرغان هستم زیرا که میتوانم در روی آب شنا کنم و در هوا پرواز نموده در روی زمین بخرامم. در این اثنا کلاغی لاف و غزاف مرغابی را شنیده گفت:

ای خود پسند، تو عجب مرغ ابله و احمقی هستی، بگو بینم میتوانی مثل ماهی شنا کنی و مثل باز پرواز نمائی و یا مانند آهو بدوی؟ مرغابی که جوابی نداشت بدهد از خجالت سرش را بزیر آب فرو برد و گفت: راست میگوئی، یک فن کامل به از چند فن ناقص است.

4- топшириқ. Қуйидаги текстни ўқинг, таржима қилинг ва дарсликда илова қилиб берилган 1- жадвалдан фойдаланиб, текстда учрайдиган 5 йў ларнинг вазифаларини аниқланг.

فضانورد شوروی در تهران

ولادیمیر کوماروف خلبان فضانورد و فرمانده اولین ناو سه نقری قابل هدایت «واسخود» مدت سه روز در اوایل خرداد بدعوت انجمن در تهران اقامت داشت.

وی بمحض ورود به تهران چنین اظهار داشت: کشورهای ما باید دوستان خوبی باشند زیرا همسایگی دو کشور سوای همسایگی دو دوست هم منزل است که اگر از یکدیگر خوششان نیامد میتوانند جدا شوند.

کوماروف طی اقامت خود در تهران به مجلس سنای ایران رفت و در آنجا سپهد جهانبانی از طرف نمایندگان سنا به وی خوش آمد گفت. همچنین با استادان و دبیران دانشگاه نیز ملاقات و گفتگو کرد.

در مصاحبه مطبوعاتی که از طرف انجمن ترتیب داده شده بود کوماروف مشروحاً راجع به اولین ناو کیهانی «واسخود» صحبت کرد و گفت که در دور شانزدهم پرواز ناو او از فراز ایران عبور کرد و از ارتفاع ۴۰۰ کیلومتری سر زمین پهناور و مرز مشترک ایران و شوروی را که طول آن دو هزار و پانصد کیلومتر است مشاهده نموده است.

در مجلس شبنشینی که از طرف انجمن ترتیب داده شده بود فضاورد شوروی شخصاً جوایز برندگان مسابقه رادیو مسکو را که به نمایشگاه تجارتی و صنعتی شوروی در تهران اختصاص داشت تسلیم نمود. رئیس انجمن یک قطعه قالی ایرانی بعنوان هدیه به فضاورد شوروی تسلیم نمود و از طرف اعضا انجمن و تمام مردم ایران اظهار امیدواری کرد که مسافرت ولادیمیر کوماروف به ایران به بسط و توسعه روابط حسن همجواری بین دو کشور همسایه کمک و مساعدت بنماید. ولادیمیر کوماروف بمحض ورود به میهن خود به خبرنگاران مسکو چنین اظهار داشت:

«برای آشنا شدن با کشور ایران و ملت و آداب و رسوم آن سه روز مدت کمی است. من با بسیاری از مردم آشنا شدم و تصور میکنم که در ایران دوستانی بدست آوردم که از ملاقات آنها چه در ایران و چه در مسکو خوشوقت خواهم شد».

از مجله «پیام نوین»

5- топшириқ. Қўйидаги гапларни форс тилига таржима қилинг.

Вақтим бўлмагани учун, сизга телефон қила олмадим. Ҳамма соат иккига етиб келгани учун, мажлис вақтида бошланди. Қитоб илм манбаи бўлгани учун, мен уни кўп ўқийман. Чамадоним жуда оғир бўлгани сабабли, уни такси тўхташ жойигача олиб бориш учун ҳаммолга бердим. Юсуф имтиҳондан «5» баҳо олди, чунки у йил мобайнида яхши ўқиган эди. Ҳаво иссиқ бўлгани учун, дарахтлар ва бошқа ўсимликлар тезда кўкариб кетди. У кўп форсча газета ва журналлар ўқийди, чунки форс тилини ниҳоятда яхши кўради. Мен футбол ўйинини кўра олмадим, чунки биз стадионга келганимизда, ҳамма билетлар сотилиб бўлган эди. Ҳамма диққат билан унинг ашуласини тингларди, чунки ҳақиқатдан ҳам унинг овози ёқимли эди. Сиз бу воқеалардан хабардор бўлганингиз учун, у ҳақда гапиришнинг ҳожати бўлмаса керак. Мени кутиб туринг, чунки сизга айтадиган муҳим гапим бор. Мен сиздан жуда хурсандман, чунки буюрган ишларимни ҳаммасини яхши бажарибсиз. Қасал бўлганим учун, дарсга кела олмадим. Форс тилини яхши билганим учун, мени Техрон университетига ўқишга юборишди.

حكايت

حكيمى پسرانرا پند همى داد كه جانان پدر هنر آموزيد كه ملك و دولت دنيا اعتماد را نشايد و سيم و زر در سفر بر محل خطر است يا دزد بيكبار ببرد يا خواجه بتفاريق بنخورد. اما هنر چشمه زاینده است و دولت پاینده و اگر هنرمند از دولت بيفتد غم نباشد كه هنر در نفس خود دولت است.

هنرمند هر جا كه رود قدر بيند و بر صدر نشيند و بى هنر هر جا كه رود لقمه چيند و سختى بيند.

ميراث پدر خواهى علم پدر آموز
كاین مال پدر خرج توان كرد بيكروز

از سياست نامه

خواجه نظام الملک

حكايت

گویند روزى نوشیروان عادل بر نشسته بود و با خاصکيان بشكار ميرفت و بر کنار دهى گذر كرد. پيرى را ديد نود ساله كه جوز در زمين ميشانند. نوشیروان را عجب آمد زيرا كه بيست سال جوز كشته بر ميدهد. گفت: اى پير جوز ميكارى؟ گفت: آرى خدايان. گفت: چندان نخواهى زيست كه برش بخورى؟ پير گفت: كشتند و خورديم و كاريم و خورند. نوشیروان را خوش آمد و گفت: زه؟ در همان وقت خزينه دار را گفت تا هزار درم بپردازد. پير گفت: اى خداوند، هيچكس زودتر از بنده بر اين جوز نخورد. گفت: چگونه؟ پير گفت: اگر من جوز نكشتمى و خدايان اين جا گذر نكردى و آنچه به بنده رسيد نرسيدى و بنده آن جواب ندادمى، من اين هزار درم از كجا يافتمى. نوشیروان گفت: زهازه! خزانه دار در وقت هزار درم ديگر بدو داد بهر آنكه دو باره زه بر زبان نوشیروان بر رفت.

قاضی زیرک

جوانی پیر مردی را صد دینار سپرد و بسفر رفت. چون باز آمد دینار خود خواست. پیر مرد انکار کرد که مرا نداده‌ای. جوان شکایت پیش قاضی برد. قاضی پیر مرد را طلبید و پرسید که این جوان زر بتو سپرد؟ گفت: نه. قاضی پیر مرد را گفت: سوگند بخور! جوان گریان شد و گفت: او را از سوگند هیچ باک نیست، بارها سوگند دروغ خورده است. قاضی جوان را گفت: آنوقت که زر باو سپردی کجا نشسته بودی؟ گفت: زیر درختی. گفت: چرا گفتی که گواه ندارم، آن درخت گواه تست. نزد آن درخت برو و بگو که قاضی ترا می‌طلبد. جوان گفت. ای قاضی می‌ترسم که درخت بحکم تو اطاعت نکند. قاضی گفت: مهر من ببر و بگو که این مهر قاضی است، البته خواهد آمد. جوان مهر قاضی گرفت و رفت. قاضی بعد از ساعتی از پیر مرد پرسید که آن جوان نزد درخت رسیده باشد؟ گفت: نه.

چون جوان نزد درخت رسید مهر قاضی نمود و گفت: قاضی ترا می‌طلبد. از درخت هیچ نشد. غمگین باز آمد و گفت: مهر تو درخت را نمودم هیچ جواب نداد. قاضی گفت: درخت آمد و گواهی داده باز رفت. پیر مرد گفت: ای قاضی، این چه سخن است، هیچ درخت اینجا نیامد. قاضی گفت: راست می‌گوئی، نیامد ولی آن وقت که از تو پرسیدم که جوان نزد درخت رسیده، جواب دادی که نرسیده. اگر زیر آن درخت نقد نگرفتی چرا نگفتی که کدام درخت است، نمی‌دانم؟ از این معلوم می‌شود که جوان راست می‌گوید. پیر مرد در مقابل این سخن جز اعتراف چاره‌ای نیافت و زر را باو پس داد.

حکایت

بازرگانی پارچه زربفت و ظروف چینی بسیار بساربارانی سپرد که بار کند و به شهری برود و باو گفت: چون بدان شهر رسیدی بارها را نزد خود نگاهدار تا من بیایم. ساربان بارها را بمنزل رسانید. مدتی بگذشت ولی بازرگان نیامد. ساربان پنداشت که او مرده است. پارچه و ظروف را فروخت و از قیمت آنها خانه و باغی خرید.

چۇندى نىگىزىدەكى بازرگان آمد و پس از جستجوی بسیار ساربانرا یافته
 گریبان او را بگرفت و اموال خویش را از او بخواست.
 ساربان گفت: تو کیستی از من چه میخواهی؟ مگر دیوانه شده‌ای؟ من
 هرگز ترا ندیده‌ام و نمیشناسم. بازرگان چون کار را بدینگونه دید ناچار
 شکایت بقاضی برد.

قاضی ساربانرا بخواست و گفت: اموال این مرد را چه کردی؟ ساربان
 قسم خورد که من مردی دهقانم و هرگز ساربانى نکرده‌ام، این شخص
 چیزی بمن نسپرده است. چون بازرگان برای اثبات ادعای خود نوشته یا
 گواهی نداشت و قاضی نیز با اینکه میدانست حق با اوست نتوانست حکمی
 بدهد. ناچار تدبیری اندیشید و فرمود: بر خیزید و بروید! ساربان و
 بازرگان از جای بر خاسته بطرف در روانه شدند. همینکه آنها نزدیک
 در رسیدند قاضی با صدای بلند گفت: ساربان بر گرد! ساربان دروغ
 گو بی اختیار برگشت. قاضی گفت: پس تو میگفتی و قسم می خوردی که
 هرگز ساربانى نکرده‌ای. اگر تو ساربان نبودی چگونه دانستی که روی
 سخن با تو است؟

آنکاه حکم کرد تا خانه و باغ را گرفتند و ببازرگان دادند.

Грамматик изоҳ

Классик форс тилига хос айрим грамматик хусусиятлар

1. Маълумки, ҳозирги форс тилида **ра ро** кўмакчиси восита-
 сиз тўлдирувчи белгиси сифатида ишлатилиб, ўзбек тилидаги
 тушум келишиги англаган маъноларга мос келади. Лекин клас-
 сик форс тилида **ра ро** кўмакчисининг функцияси бирмунча кенг
 бўлиб, воситасиз тўлдирувчидан ташқари, воситали тўлдирувчи
 маъноларини ҳам билдирган. Масалан:

1. **ра ро** кўмакчили тўлдирувчи иш-ҳаракатнинг бирор шахс
 ёки бошқа бир жонли предметга қаратилганлигини билдиради
 ва кимга? нимага? деган саволларга жавоб беради:

донешманд-и пэсаронро гўфт — Бир
 донешманд ўғилларига деди.

боз-и хўрус-иро гўфт — (Бир) бургут
 (бир) хўрозга деди.

2. Борлик, мавжудлик маъноларини ифодалаган феъллар бошқарган **را ро** кўмакчили тўлдирувчи бирор нарсага эга бўлган предмет ёки шахсни билдиради:

عاقل بود دخترى را وزير-يرو دۇختار-и буд бэйюр 'оқэл — Бир вазирнинг жуда ақлли бир қизи бор эди.

3. Шенидан (эшигмоқ), **مفتن** гўфтан (айтмоқ) феъллари бошқарган **را ро** кўмакчили тўлдирувчи бирор предмет ёки шахс ҳақида, тўгрисида бораётган гап ёки суҳбатни билдиради:

... بادشاهى را شنیدهام كه ...Бир подшони эшитдимки (подшо ҳақида эшитдимки)...

II. Классик форс тилида ўтган замон давом феъли оддий ўтган замон шакли олдига **همى ҳами** ва кетига **ى -и** қўшимчасини келтириш билан ҳосил қилинган. Масалан:

همى رفتى ҳами рафти — борарди
همى پرسیدی ҳами пўрсиди — сўрарди каби.

Баъзан **ى -и** қўшимчасининг тушиб қолмиш ҳоллари ҳам учрайди. Бунда ўтган замон давом феъли оддий ўтган замон шаклига **همى ҳами** олд қўшимчасини келтириш орқали ясалган. Масалан:

همى رفت ҳами рафт — борарди
همى پرسید ҳами пўрсид — сўрарди

Лекин форс тилининг кейинги тараққиёт даврида аке ҳолни кўрамиз, яъни ўтган замон давом феълнинг ясалишида **ى -и** қўшимчаси сақланиб, **همى ҳами** олд қўшимчаси тушиб қолган. Одатда **ى -и** қўшимчаси феъл охирига, шахс-сон қўшимчаларидан сўнг қўйилган ва бу **ى -и** форс грамматикасида **يای** **يای** **استمرارى** йо-йэ эстэмрори деб аталган. Масалан:

رفتى рафти — борарди

پرسیدی пўрсиди — сўрарди.

رفتى **حكيمى** ҳаким-и ҳаргоҳ бэ гўрэстон рафти —
Бир табиб хаминша мозорга борарди.

یای استمراری йо-йэ эстэмрори воситасида ясалган ўтган замон давом феъли реал бўлмаган шарт эргаш гада ҳам кенг қўлланади. Масалан:

امر زاله هر قطره‌ای در شدی

چو خرمهره بازار از آن پر شدی

агар жолэ ҳар қатрэ-и дўр шўди
чу хармўҳрэ бозор аз он пўр шўди —

Агар шудрингнинг ҳар томчисин дур бўлганда эди, чиганоқ каби бозор у билан тўлган бўларди. (*Саъдий*.)

یای استمراری йо-йэ эстэмрори асосан I шахс бирлик ва III шахс бирлик ва кўплик шаклларида ишлатилган:

رفتیمی рафтами — борардим

رفتی рафти — борарди

رفتندی рафтанди — борардилар

III. بودن бундан بو бу шаклидаги ҳозирги замон феъл негизига эга бўлган. Бу негиздан ясалган икки феъл шакли классик форс тилида, айниқса поэзияда кўп учрайди. Булар بود бўвад ва باد бод шакллари дир.

1) بود бўвад шакли بو бу негизига III шахс бирлик қўшимчаси -اد қўшилишидан ҳосил бўлиб, ҳозирги-келаси замон маъносида ишлатилган. Масалан:

توانا بود هر که دانا بود. — Кимки доно бўлса, қудратли бўлур.

2) باد бод III шахс бирликка оид бўлиб, орзу-истак майлини билдирган. Ҳозирги форс тилида кўпроқ шиор ва хитобларда ишлатилади. Масалан:

زندہ باد دوستی بین خلقهای اتحاد شوروی و ایران!
ти-йэ бэйн-э халқҳо-йэ этгэход-э шўурави ва ирон — Яшасин Совет Иттифоқи ва Эрон халқлари ўртасидаги дўстлик!

IV. Эгаллик аффикслари кўпинча кишилиқ олмошлари ўрнида ҳам ишлатилган ва турли сўз туркумларига қўшилган. Шу билан бирга, баъзан воситали тўлдирувчи маъносини ҳам ифода этган. Масалан:

ازش پرسیدم **аз-аш пўрсидам** — ундан сўрадим
جوابش داد **жавобаш дод** — унга жавоб берди

V. Классик форс тилида III шахс бирликда **او** у кишилиқ олмоши ўрнида **وی** вэй ва III шахс кўplikда **آنها** онҳо кишилиқ олмоши ўрнида **ایشان** ишон ишлатилган. Масалан:

وی گفت... **вэй гўфт** — у деди...

ایشان تشریف آوردند. **ишон ташриф оварданд** — Улар ташриф буюрдилар (келдилар).

1- топшириқ. 36- дарс текстини дарслиқ охирида берилган лугатдан фойдаланиб таржима қилинг ва классик форс тилига хос бўлган грамматик формаларни аниқланг.

2- топшириқ. Қуйидаги ҳикоя ва байтларни ўқинг, таржима қилинг ва **را** ро кўмакқисининг функцияси ҳамда **یای استمراری** йо-йэ эстэмрорининг бажарган вазиғасини айтиб беринг.

حکایت

بازی خروسی را گفت: بسیار بیوفا هستی. مردم ترا میپروند، برای تو خانه میسازند هرگاه ترا گرفته میخواهند میگریزی. من اگر چه مرغ جنگلی هستم وفاداری را از دست نمیدهم: یک روز که از دست آنها دانه میخورم بر دستشان مینشینم، هر چند دور میروم چون میطلبند زود میایم. خروس از او پرسید که هیچ وقت بازی بر سیخ کباب دیده‌ای؟ گفت: نه. خروس گفت: بارها دیده‌ام که بسیار خروسان را بسیخ میکشند و بر آتش بریان میکنند، اگر تو هم بازی را بر سیخ میدیدی دورتر میگریختی.

مگر در همه چاه آب حیوان بودی
در یافتش بر همه آسان بودی (سعدی)

مگر به مسکین اگر یر داشتی
تعم گنجشک از جهان بر داشتی

ЙИЛ ҲИСОБИ

Кўпгина Шарқ мамлакатларида йил ҳисоби ҳижрий (**هجری** **ҳэжри**) ва милодий (**میلادی** **милоди**) йил ҳисоби асосида олиб борилади.

Милодий йил Европа йиллари бўлиб, бунда ойларнинг баъзилари 30 ва баъзилари 31 кундан ва ёлғиз бир ой 28 кундан иборат бўлади. Бу ой 4 йилда бир мартаба 29 кун бўлиб, у йилни **кабиса** йили дейилади. Шундай қилиб, милодий йил 365 ёки 366 кундан иборат.

Ҳижрий йили милоднинг 622 йил 16 июлидан, яъни Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага кўчган кунидан бошланади. Ҳижрий йили ой ва қуёш кунлари асосида олиб борилади. Ҳижрий йили ой кунлари асосида олиб борилса, **هجری قمری** **ҳэжри-йэ қамари** ва қуёш кунлари асосида бўлса, **هجری شمسی** **ҳэжри-йэ шамси** деб аталади.

هجری قمری ой даврининг ўзгариши асосида тузилган бўлиб, ҳар бир ой янги ой чиқиш давридан бошланади.

هجری شمسی эса ернинг қуёш атрофида айланиши асосида тузилган бўлиб, бунда ернинг қуёш атрофида бир мартаба айланиб чиқиши бир йил ҳисоб қилинади.

هجری قمری йилидаги 12 ойнинг 6 таси 30 ва 6 таси 29 кундан иборат бўлиб, биринчи ой 30 ва иккинчи ой 29 кун тартибида давом этиб боради. Натижада, қамарийнинг бир йили 354 кун бўлади.

هجری شمسی йили милодий йил каби 30 ва 31 кундан ва ёлғиз бир ой 28 (29) кундан иборат, шунинг учун бир йил 365 (366) кун бўлади. Шу асосда қамарий йили шамсий йилидан ҳар йили 11 кундан орқада қолиб боради ва қамарийнинг маълум бир ой ва кунининг ҳар йили, милодий ҳамда шамсийнинг турли вақтларида келишига сабаб бўлади. Ҳар 33 йилда ҳижрий-қамарий йили бир даврани айланиб чиқиб, яна бир вақтга тўғри келади ва қамарийнинг 33 йили шамсийнинг 32 йилига баравардир.

Эронда йил ҳисоби учун ҳозирги пайтда уч хил календарь амалда қўлланиб келинмоқда.

1. Эрон календари. 2. Араб календари. 3. Европа календари.

1. Эрон календари

Эрон календари қуёш йил ҳисобига асосланган бўлиб, **تاریخ شمسی** **торих-э ҳэжри-йэ шамси** деб номланади.

Эрон календаридоги 12 ойнинг биринчи олтитаси 31 кундан, кейинги бештаси 30 кундан ва охириги 12- ой 29 кун (кабиса йили 30 кун). Бир йил 365 (366) кунга тўғри келади.

Бу календарь 1925 йилда расмий равишда Мажлис томонидан Эроннинг асосий давлат календари деб белгиланди ва 1304 йил ҳижрий-шамсийнинг 1 **фарвардин** оyi (яъни 21 март 1925 йил) янги йилнинг биринчи куни деб эълон қилинди. Эрон календаридо янги йил **نوروز** **нўуруз** (наврўз) байрами билан бошланади. Ҳафтада дам олиш куни **جمعه** **жўм'э** (жума) куни бўлади.

Эрон календари ойларининг номлари

1. **فروردین** **фарвардин** —31 кун
2. **اردیبهشت** **ўрдибэҳэшт** —31 кун
3. **خرداد** **хўрдод** —31 кун
4. **تیر** **тир** —31 кун
5. **مرداد** **мўрдод** —31 кун
6. **شهریور** **шаҳривар** —31
7. **مهر** **мэҳр** —30 кун
8. **آبان** **обон** —30 кун
9. **آذر** **озар** —30 кун
10. **دی** **дэй** —30 кун
11. **بهمن** **баҳман** —30 кун
12. **اسفند** **эсфанд** —29 (30) кун

Эрон календаридоги ҳижрий-шамсийни Европа йил ҳисобига айлантириш учун кўрсатилган йилга 621 сонини қўшиш керак. Масалан, ҳижрий-шамсийнинг 1347 йили Европа календарининг 1968 йилига тўғри келади. Эрон календарининг охириги ойлари Европа календарининг келаси йилги январь, фев-

раль ва март ойларини ўз ичига олгани учун, ҳижрий-шамсийнинг маълум бир йилини Европа йил ҳисобига айлантирганда одатда икки йил билан ишора этилади, 1347 = 1968—1969.

Европа йилини ҳижрий йили билан белгиланганда ҳам шу ҳол сақланади: 1968 = 1346—1347.

Ҳижрий-шамсийда берилган йилни ой ва кунлари билан тўла Европа йил ҳисобига айлантириш лозим бўлса, махсус жадвалдан фойдаланиш тавсия қилинади¹.

2. Араб календари

Араб календари ҳижрий-қамарий йил ҳисоби асосида олиб борилади. Юқорида айтилганидек, ҳижрий-қамарий йили 354 кундан иборат бўлиб, биринчи ой 30 ва иккинчи ой 29 кундан, кейинги ойлари ҳам шу тариқа кетма-кет алмашиб боради.

Араб календари Эронда араблар томонидан Эронни забт этиб олганларидан то шу кунга қадар қўлланиб келинмоқда.

Эронда *هجری شمسی* календарининг кенг жорий қилиниши туфайли, охириги даврда араб календарининг ишлатилиш доираси бирмунча чекланиб, ҳозирги кунда эса, асосан, диний байрам ва маросимлар билан боғлиқ бўлган вақтни белгилашда, мусулмон тарихига оид адабиётларда қўлланади.

Араб календари ойларининг номлари

1. *محرم* мўҳаррам — 30 кун
2. *صفر* сафар — 29 кун
3. *ربيع الاول* раби'-ўл-аввал — 30 кун
4. *ربيع الاخر* раби'-ўл-охар — ёки *ربيع الثاني* раби'-ўс-сонн — 29 кун
5. *جمادى الاول* жўмоди-ўл-аввал — 30 кун
6. *جمادى الاخر* жўмоди-ўл-охар — 29 кун
7. *رجب* ражаб — 30 кун
8. *شعبان* ша'бон — 29 кун
9. *رمضان* рамазон — 30 кун
10. *شوال* шаввол — 29 кун
11. *ذوالقعدة* зу-л-қа'да — 30 кун
12. *ذوالحجة* зу-л-ҳэжжэ — 29 кун

¹ В. В. Цыбульский. Современные календари стран Ближнего и Среднего Востока. Москва, 1964.

Ҳижрий йили милодий йилнинг 622 йилидан бошланганлиги ва шу билан бирга, ҳар йили милодий йилдан 11 кундан камайиб бориши ҳижрий йилни милодий йилга ва аксинча, милодий йилни ҳижрий йилга айлантиришни бирмунча мураккаблаштиради.

Ҳижрий йилни милодий йилга айлантириш учун ҳижрий йилни 33 га бўлиш керак. Ҳосил бўлган сонни ҳижрий йилидан чиқариб ташлаб, ундан қолган сонга 621 қўшилади. Натижада ҳосил бўлган сон милодий йилни ташкил қилади.

Масалан, форс-тожик адабиётининг машҳур намоёндаларидан бири Жомийнинг туғилган йили 817 ни милодий йилга айлантириш лозим бўлса,

1. 817 ҳижрий йилни 33 га тақсим қилиш керак. Бунда тақсим 24 дан тегиб, яна охирида 25 қолдиқ қолади. Бу қолдиқ сон ҳисобга олинмайди.

2. 24 ни 817 дан айириш керак. Бунда 793 қолади.

3. 793 га 621 ни қўшиш лозим. 1414 ҳосил бўлади.

Демак, Жомий 1414 йил милодийда туғилган экан.

Шундай қилиб, ҳижрий йилни милодга айлантиришда қуйидаги формуладан фойдаланса бўлади.

$$X - \frac{X}{33} + 621 = M$$

(X — ҳижрий йили, M — милодий йили).

Бундан ташқари, ҳижрий йилни ой ва кунлари билан милодий йилга тўла айлантириш учун 1961 йилда нашр этилган махсус жадвалдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир¹.

3. Европа календари

Европа календари Эронда европаликларнинг таъсири натижасида кириб келган. Европа календариди йил ҳисоби милоддан бошланиб, 1 январь янги йилнинг биринчи куни ҳисобланади. Бу календарь Эронда асосан чет мамлакатлар билан боғлиқ бўлган давлат идораларида, хорижий савдода ва бошқа баъзи маъмурий ишларда Эрон календари билан ёнма-ён қўлланади.

¹ Синхронистические таблицы для перевода исторических дат по хиджре на европейское летоисчисление. Ленинград, 1961.

Европа календари ойларининг номлари

1.	ژانويه	Жонвийэ — январь
2.	ڤوريه	Фэврийэ — февраль
3.	مارس	морс — март
4.	آوريل	оврил — апрель
5.	مه	мэ — май
6.	ژوئن	жуан — июнь
7.	ژوئيه	жуйэ — июль
8.	اوت	ут — август
9.	سيپتامبر	сэптомбр — сентябрь
10.	اكتوبر	ўктўбр — октябрь
11.	نوامبر	нўвомбр — ноябрь
12.	دسامبر	дэсомбр — декабрь

Абжад ҳисоби

Араб ёзувида ҳар бир ҳарф рақам сингари маълум сон маъносини ҳам ифода этиши мумкин. Ҳарфлар воситаси билан сон тушунчасини ифода этиш абжад ҳисоби дейилади.

Абжад ҳисоби орқали кўпинча бирор асарнинг ёзилган ёки кўчирилган йили, машҳур кишиларнинг тугилган-ўлган вақтлари ёки бирор ҳодисанинг бўлиб ўтган даври, бино ё иншоотнинг қурилган йили ифода этилади. Абжад ҳисоби ифода қилган сўзлар кўпинча шеър шаклида берилади.

Абжад ҳисобидаги ҳарфларнинг сон қиймати

ا — 1	ک — 20	ر — 200
ب — 2	ل — 30	ش — 300
ج — 3	م — 40	ت — 400
د — 4	ن — 50	ث — 500
ه — 5	س — 60	خ — 600
و — 6	ع — 70	ذ — 700
ز — 7	ف — 80	ض — 800
ح — 8	ص — 90	ظ — 900
ط — 9	ق — 100	غ — 1000
ي — 10		

Изоҳ. Форс тилига хос бўлган پ, چ, ژ, жэ ва ک гоф ҳарфлари аслида ب, ج, ز ва ک ҳарфларидан ясалган бўлганлиги сабабли, уларнинг сон қиймати ҳам бир хилдир, яъни پ—2, چ—3, ژ—7 ва ک—20.

Ҳарфларнинг сон қийматини ўзлаштиришни осонлаштириш учун одатда уларни сон қийматига кўра маълум тартибга солиб, бирдан минггача бўлган сонларни ўз ичига олган 8 та сўз ҳосил қилинади. Улардан биринчиси **ابجد** абжад бўлиб, абжад ҳисоби ҳам шу сўздан олингандир. Бу сўзлар қуйидагилар:

VIII	VII	VI	V	IV	III	II	I
ضظغ	ثخذ	قرشت	سغفص	كلمن	حطى	هوز	ابجد
зазағ	саххаз	қарашат	са'фас	каламан	ҳўтти	ҳавваз	абжад

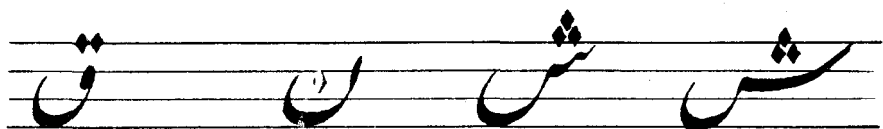
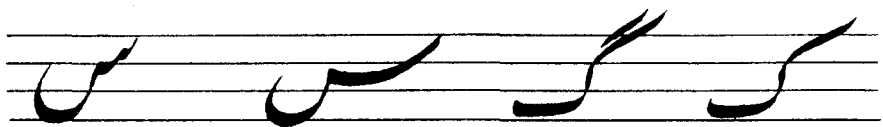
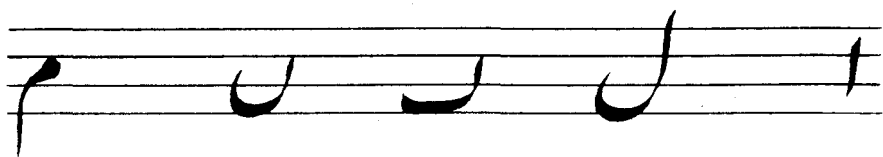
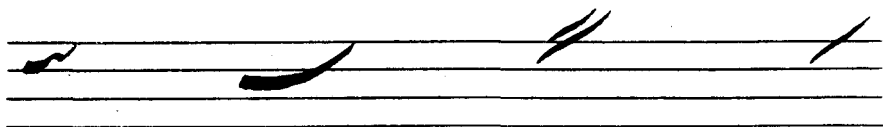
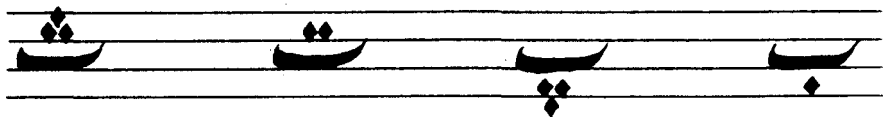
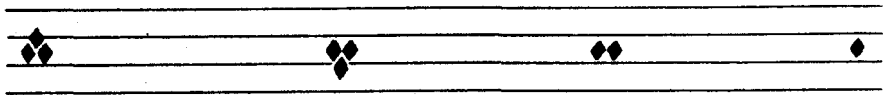
Абжад ҳисоби воситаси билан берилган воқеа тарихи баъзан бир сўз ёки бир мисра ҳарфлари ифодалаган миқдорларни қўшиш, баъзи ҳолларда мисрадаги айрим сўзлар ёки ҳарфлар аниқлашган миқдордан айрим миқдорни айириш йўли билан ҳосил қилинади¹. Масалан; Алишер Навоий хуросонлик шоирлардан Мавлоно Туғий вафотига бағишлаб қуйидаги тарихни айтган экан:

فصیح زمان طوطی آن شاعری
 که بودش ز بکر معانی عروس
 چو طوطی رفت این عجب طرفه بود
 که تاریخ شد فوت اورا خروس

Бу ерда тарих моддаси **خروس** хўрус сўзи бўлиб, ҳарфлар қиймати 866 ҳижрий (1462 милодий) йилга тўғри келади.²

¹ Абжад ҳисоби ҳақида А. Жувономардиевнинг «Ҳарфлар рақамларга айланганда» (Тошкент, 1966) китобчасида муфассал маълумот берилган.

² Мисол А. Жувономардиевнинг қайд қилинган китобчасидан олинди.

و و ز ر ز و و

ح ح خ ج ج

ح ح ط ظ ه

ص ص ض ع ع

ذ ذ ج ز ز ب ب خ خ ج

ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه

و ن ف ق

خ ح ج د

گ گ گ گ گ

م م م م ل ل ل

ر ر ر ر ر

ک ک ک ک ل

آب باد تار نازغ راه

جان شاخ غاز مار آسان

تو مور خود گوش طوفان

میز سبب کیف تیغ بینی

خانه دست ژاله شیشه سایه

کار گاو سلام لاله کاغذ

ابر افق اسم ایوان ایران

علم عمو معلوم منع دفاع

نقاش مجت تولد اتحاد حجت

انشاء رئیس تائیس نوائی

مثلاً شخصاً اولاً تقریباً ثانیاً

میزان الأوزان دار الفنون

ز دانش در دل چه برینا بود
توانا بود هر که دانان بود

خمسہ نوائی دیوان لاهیوتی

گلستان سعدی

زگسوارہ تاگور دانش بجومی

دانش کلید گنجماست

دل کہ پاک است زبان بی باک است

دروغ مصلحت آمیز بہ ازراست قند انگیز

مشک آنست که خود بپوید
نه آنکه عطار بپوید

درخت دوستی بنشان که کام دل بسیار آرد
نخال دشمنی بر کن که رنج بی شمار آرد

چو نهمان آیدت دلشاد میباش
زهر بند و غمی آزاد میباش

آدمیت

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش زیک گوهرند
چو عضوی بدر دآورد روزگار وگر عضوهارا نماند قرار
تو کز محنت دیگران بی غمی نشاید که نامت نهند آدمی

شیخ سعدی

ФОРС АДАБИЕТИДАН НАМУНАЛАР

امثال و حکم

- آب که از سرگذشت چه یک وجب چه صد وجب .
از یک گل بهار نمیشود .
آب ندیده موزه را نکشید .
از حلوا گفتن دهان شیرین نمیشود .
آهسته رو همیشه رو .
آواز دهل شنیدن از دور خوش است .
هیچ ارزانی بی علت و هیچ گرانی بی حکمت نیست .
از کوزه همان برون تراود که در اوست .
آفتاب که بر آید چراغ فرو رود .
اگر یار اهل است کار سهل است .
آنچه زود بدست آید دیر نیاید .
آنچه عیان است چه حاجت به بیان است .
آن را که حساب پاک است از معاسبه چه باک است .
آمدن بارادت رفتن باجارت .
از تفنگ خالی دو نفر میترسد .
استاد و معلم چو بود کم آزار، خرسک بازند کودکان در بازار .
ارمغان مور پای ملخ است .
آنکه خیانت نوزد دستش در حساب نلرزد .
آدمی به سیرت است نه بصورت .
آفتاب را بدو انگشت نمیتوان پنهان کرد .
با نیک نشینی نیک شوی با دیگ نشینی سیاه .

- به هر کجا که روی آسمان همین رنگ است .
- بار کج بمنزل نمیرسد .
- تا ریشه در آب است امید ثمری هست .
- تا شب نروی روز بجائی نرسی .
- جائی که عقاب پر بریزد، از پشه لاغری چه خیزد .
- جائی که میوه نیست چغندر سلطان المرکبات است .
- جلو ضرر را از هر جا که بگیری منفعت است .
- چراغ دروغ بی فروغ است .
- حیله‌جو را بهانه بسیار است .
- حساب دوستان در دل است .
- خشت اول چون نهد معمار کج تا ثریا میرود دیوار کج .
- خانه پرشیشه را سنگی بس است .
- دو صد گفته چون نیم کردار نیست .
- زبان مرغان را مرغان میداند .
- زبان خوش مار را از سوراخ بیرون می آورد .
- ز نادان گر رسد سودی زیانست .
- سعی هر کس بقدر همت اوست .
- سنگ بزرگی علامت نزدن است .
- سنگ زدن بمحل به از زر دادن بی محل .
- سالی که نیکوست از بهارش پیداست .
- سنگ کوچک سر بزرگی را میشکنند .
- سوال از آسمان جواب از ریسمان .
- سیمرغ دیگر است و سی مرغ دیگر .
- شغال بیشه مازندران را نگیرد جز سگ مازندرانی .
- شمشیری را که صیقل نزنند زنگ بر دارد .
- صاحب هنر به هیچ مکانی غریب نیست .

صد بار گز کن یک بار ببر .
 عالم بی عمل زنبور بی عسل است .
 عسل بی زنبور و گل بی خار نمیشود .
 عشق و مشک پنهان نمیشود .
 عاقل نشود غافل .
 کس نگوید که دوغ من ترش است .
 کوزه نو آب خنک .
 کارد دسته خودش را نمیبرد .
 لیلی را با چشم مجنون باید دید .
 میوه از درخت بید نباید جست .
 هر چه از دوست میرسد نیکو است .
 هر که به فکر خویش است کوسه بفکر ریش است .
 هر کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خویش بجمال .
 هر که بامش بیش برفتش بیشتر .
 هر گردی گردو نیست .
 هزار دوست کم است و یک دشمن بسیار .
 هم زیارت است هم تجارت .
 یار نیک را روز بد شناسند .
 یک مرده بنام به ز صد زنده بپنگ .
 یک سوزن بخودت بزن یک جوالدوز بدیگران .

آب نیافته گران باشد
چون بیابند رایگان باشد .

سنائی

آنکه در کسب علم رنج برد
رنج نبود که بی به گنج برد .

بنائی

آب دریا را اگر نتوان کشید
هم بقدر تشنگی باید چشید .

جلال‌الدین رومی

بد و نیک هر دو همی بگذرند
همان به که نامت بشیکی برند .

فردوسی

اگر راز خواهی که پنهان بود
چنان کن که پیوند با جان بود.

فردوسی

هر کسی نیک میکند یا بد
نیک و بد هر چه میکند یابد.

ابن سینا

اگر بینی که ناپینا و چاه است
وگر خاموش بنشین گناه است.

سعدی

خرد بهتر بود از زر که داری
که در زر کس نبیند هوشیاری.

ناصر خسرو

آنکه ز مری دیگران شاد هست
گورکن و غاسل و جلاذ هست.

نوائی

نماند کسی در جهان پایدار
همه نام نیکو بود یادگار.

فردوسی

توان نان خورد اگر دندان نباشد
مصیبت آن بود که نان نباشد.

سعدی

ز نیرو بود مرد را راستی
ز سستی گزوی آید و کاستی.

فردوسی

در نومیدی بسی امید است
پایان شب سیه اسپید است.

نظامی

چنان کن با همه کس زندگانی
که مانی زنده چون زنده نمائی.

خسرو دهلوی

سخن تا نگویند پنهان بود
چو گفتند هر جا فراوان بود.

فردوسی

گمرشدی راست از بلا جستی
مثل است اینکه «راستی رستی».

بنائی

سر مری باید هم اول برید
نه چون گوسفندان مردم درید.

سعدی

نلز بدان کن که خریدار تست
پیش کسی رو که طلبگار تست.

نظامی

عالم بی کار نیابد بری
مگرچه به صد حیل بر آرد سری.

خسرو دهلوی

آنکه با تو روز غم بودست یار
روز شادی هم بپرسد زینهار.

عطار

علم چندان که بیشتر خوانی
چون عمل در تو نیست نادانی.

سعدی

هر آنکه که خشم آورد بغت شوم
شود سنگ خارا بکردار موم.

فردوسی

ز دریا همیشه زهر ناورند
یکی روز باشد که سر ناورند.

تن آدمی شریف است به جان آدمیت
نه همین لباس زیباست نشان آدمیت
سعدی

سخنی

خرد را می بیند چشم را خواب
گنه را عدل شوید جامه را آب.

هر که نان از عهل خویش خورد
منت از حاتم طائی نبرد.

سعدی

گرگانی

گل نرگس نکو باشد بدیدن
و لیکن تلخ باشد در چشیدن.

هر آنکس که گردد ز راه خرد
سر انجام پیچد بگردار بد.

فردوسی

گرگانی

هر جا که آفتاب رخشان گردد
پیدا باشد که سایه پنهان گردد.

برای دوست جانت را فدا کن
و لیکن دوست از دشمن جدا کن.

جامی

عطار

مزن بر سر نا توان دست زور
که روزی در افتی بپایش چو مور.

دود در خانه‌ای که راه کند
در و دیوار آن سیاه کند.

جامی

سعدی

تا نگرید ابر کی خندد چمن
تا نگرید طفل کی نوشد لبن.

مرغی که خبر ندارد از آب زلال
منقار در آب شور دارد همه سال.

جلال‌الدین رومی

به گیتی به از راستی پیشه نیست
ز کژی بدتر هیچ اندیشه نیست.

مرد خردمند هنرپیشه را
عمر دو بایست در این روزگار
تا بیکی تجربه آموختن
با دگری تجربه بردن بکار.

سعدی

فردوسی

بدوست گرچه عزیز است راز دل
مکشای

تا مرد سخن گفته باشد
عیب و هنرش نهفته باشد
هر پیشه گمان میر که خالیست
شاید که پلنگ خفته باشد.

سعدی

سعدی

دوست آن به که عیب یارش را
همچو آئینه رو برو گوید
نه که چون شانه با هزار زبان
از قفا رفته مو بمو گوید.

ابن سینا

سعدی

علمی که در آن عمل نباشد
جز عریده و جدل نباشد
علمت به عمل چو یار گردد
قدر تو یکی هزار گردد.

بدرالدین هلالی

عیب است که در هنر نکوشی
صد عیب به یک هنر نپوشی
صاحب هنری که با تمیز است
در دیده مردمان عزیز است

راستان را با و بلا نرسد
مرد کجرا به هیچ جا نرسد.

بدرالدین هلالی

بنائی

چیستان ها

چیزی دیدم که او را در بیابان خر خورد
گر بدست شاه افتد ملک اسکندر بود
رفتنش راه سفید و خوردنش خون سیاه
گر ز راه رفتن بماند بر سرش خنجر کشند.
(قلم)

قد کوتاه و چشم تنگ دارد
گهی پنهان شود که سر بر آرد
قبای نو بپنشد مردمان را
خودش یک پیراهن بر تن ندارد.

(سوزن)

نه دست دارد نه پا، خبر میدهد همه جا (کاغذ).
دو برادر هر چه میبوند بهمديگر نمیرسند (شب و روز).
تو میروی او میرو، تو می ایستی او می ایستد (سایه).

حکایات و لطیفه ها

حکایت

از حکیمی پرسیدند که برادر بهتر است یا یار؟ گفت: برادر اگر یار باشد.

حکایت

از لقمان حکیم پرسیدند که کدام شیرین باشد که آخر تلخ شود؟ گفت: شتاب! باز پرسیدند: کدام تلخ باشد که به آخر شیرین گردد؟ گفت: صبر!

انتشار صدا

روزی ملا نصرالدین بالای مناره مشغول اذان گفتن بود. ناگهان از مناره پائین آمده و شروع بدویدن کرد. مردم گفتند: ملا چرا میدوی؟ گفت: میخواهم ببینم صدای من تا کجا رسیده و از چه مسافتی شنیده میشود.

آسیاب

روزی شخصی وارد آسیاب شده گندم دیگران را در جوال خود میریخت. گفتند: چرا این کار را میکنی؟ گفت: برای اینکه من دیوانه هستم. گفتند: اگر دیوانه هستی چرا از گندم خودت برنمیداری و به جوال دیگران نمیریزی؟ گفت: آنوقت دو بار دیوانه خواهم بود.

سن کلاغ

شخصی که سنش از شصت سال متجاوز بود کلاغی خرید و در قفس گذارده بخانه آورد. زنش پرسید: فایده این کلاغ چیست؟ گفت: شنیده‌ام که کلاغ دویست سال عمر میکند. میخواهم این کلاغ را نگاه دارم، خودم امتحان بکنم و ببینم واقعا این مسئله راست است یا دروغ.

سلمانی و ملا

ملا به آرایشگاه رفت و سر خود را تراشید ولی پول نداشت. سلمانی مهربان او را معرفت و گفت: آنقدر باید در اینجا بمانی تا موی سرت در بیاید. ملا گفت: اگر شام و ناهارم را هم بدهی بد نیست.

دزدیدن الاغ

الاغ ملا را دزدیدند. همسایه ها بدیدن او آمده یکی گفت: گناه از تو بود که در طویله را باز گذارده بودی. دیگری گفت: گناه از زنت بود که در حیاط را باز گذارده بود. ملا گفت: پس تمام گناه از جانب من و زن من است و دزد را در این میانه هیچ گناهی نیست.

بدهکار و بستانکار

بستانکاری به بدهکار خود که سه سال از وقت پس دادن بدهی اش گذشته بود نوشت: من نصف پول را به شما بخشیدم. حالا اقلالاً نصف دیگر را برای من بفرستید. بدهکار در جواب نوشت: متشکرم، خواهشمندم سه سال دیگر هم صبر کنید تا موقع بخشیدن نیمه دوم برسد.

حساب بدینار بخشش بخروار

دو نفر برای گرفتن اعانه بدر خانه شخصی رفتند. از پشت در آواز صاحبخانه را شنیدند که ببانگ بلند بخدمتکار خود میگفت: چوب کبریت را چرا دور انداختی؟ میبایست آن را نگاهداری، شاید روزی بکار آید. آندو نفر بهم نگاه کرده گفتند: نزد چه کسی آمده ایم؟ این مرد که برای یک چوب کبریت اینگونه سختگیری میکند هر کمز اعانه نخواهد داد. در این اثنا صاحب خانه در را باز کرده پرسید: چه میخواهید؟ مقصود خود را باو گفتند. وی بیدرنگ بدرون خانه رفت و هزار تومان پول آورده بآنها داد. آندو نفر بسیار تعجب کرده از او پرسیدند: شما که از چوب کبریت نمیگذرید چگونه از هزار تومان گذشتید؟ صاحب خانه گفت: من اگر آن گونه صرفه جوئی نمیکردم اینگونه بدل و بخشش هم نمیتوانستم بکنم.

پیر مرد پولدار

از پیر مرد پولداری که عیال نداشت پرسیدند: چرا زن نمیگیری؟ او گفت: پیر زنها را دوست ندارم. گفتند: لازم نیست پیر زن بگیری یک زن جوان بگیر. گفت: همانطور که من پیر زنها را دوست ندارم آن زن جوان هم مرا که پیر مرد هستم دوست نخواهد داشت.

فرصت

شخصی با دوست خود وارد قهوه‌خانه شد و سر میز نشسته مشغول صحبت شدند. پیشخدمت جلو آمده گفت: چه میل دارید؟ آن شخص گفت: کمی فرصت بماند تا صحبت‌مان تمام بشود. پیشخدمت قدری فکر کرده گفت: فرصت داشتیم اما مشتری‌های دیگر خورده‌اند و تمام شده است. چیز دیگر فرمایش بدهید تا بیاورم.

شیرفروش راستگو

شیرفروشی هر روز یک کوزه شیر برای آشپزخانه می‌آورد. از قضا یک روز آن کوزه پر از آب خالص بود. آشپز که سر آن را باز کرد و نظرش به آن افتاد گفت: اینکه آب است! شیرفروش نگاه کرد و خود نیز تعجب نموده گفت: خیلی معذرت می‌خواهم، امروز فراموش کرده‌اند شیر داخل آن بکنند.

حکایت

یک نفر دهاتی در بازار شهر می‌گذشت، دید جلو دکان قنادی شیرینی‌های رنگارنگ چیده‌اند و شیرینی فروش نشسته است و نگاه میکند. دهاتی همان کرد که قناد کور است. جلو رفت و دو انگشت خود را برابر چشم قناد بتکان در آورد. قناد گفت: چرا اینطور میکنی؟ گفت: من همان کردم که تو کوری و نمی بینی. گفت: من کور نیستم، میبینم. دهاتی گفت: اگر می بینی چرا از این شیرینیا نمیخوری؟!

حکایت

مردی در دامن خود هفت تخم مرغ داشت. در کوچه بیک نفر بر خورد کرد و گفت: اگر گفתי که در دامن من چیست، من این تخم‌ها را بتو میدهم و اگر گفתי که چند دانه هست، همه هفت تا مال تو میشود. آن شخص کمی فکر کرد و گفت: نفهمیدم، یک نشانی دیگر بگو شاید بفهمم. گفت: چیز سفیدی است که در میانش یک چیز زرد است. گفت: حال فهمیدم چیست. این ترب است که میانش را سوراخ کرده‌اند و یک زردک تویش گذاشته‌اند. این متلک را در مجمعی نقل کردند. یکی از حضار پرسید: آخر معلوم نشد که در دامنش چه بوده؟!

حکایت

مکتبداری که سر کوچک و ریش بلند داشت یک شب در کتابی خواند که ریش بلند و سر کوچک و معلمی کردن بچه‌ها علامت حماقت است. مکتبدار دید که هر سه علامت در باره او صدق میکند. با خودش فکر کرد که اگر سر خودم را نمیتوانم بزرگ بکنم اقلاً ریشم را میتوانم کوتاه بکنم. هر چه دنبال قیچی گشت پیدا نکرد. بالاخره ریش خود را بدست گرفت و سر ریش را روی شعله چراغ نگهداشت تا کمی کوتاهش کند. دست او سوخت و ریش را ول کرد، تمام ریش سوخت. در این وقت مکتبدار قلم را گرفته و در حاشیه این کتاب نوشت: «این مطلب صحیح است و در تجربه هم ثابت شد».

حکایت

شخصی سگی داشت که چندین سال در خانه او یاسبانی کرده بود. سگ پیر شد و مرد. آن شخص از علاقه‌ایکه بآن سگ داشت لاشه او را برد و در قبرستان چال کرد. مردم رفتند پیش قاضی و داد خواهی کردند که شخصی سگ خود را در قبرستان مسلمانها دفن کرده است. قاضی آن مرد را خواست و با ترشروئی پرسید که چرا این کار را کردی؟ حالا حکم میدهم ترا بکشند. آن مرد گفت: جناب قاضی، این سگ چندین سال در خانه من بود و پیش من جیره و مواجب داشت. مثلاً هر ماه من پنج من نان، یک من روغن، پنجاه تخم مرغ، چهار من گوشت باو میدادم.

وقتیکه میمرد وصیت کرد که جیره مرا بجناب قاضی بدهید. قاضی دستمال از جیب در آورد و در حال گریه گفت: خدا بیامرز دوش، دیگر چه وصیت کرد؟!

جای پای شیر

صیادی در جنگل هیزم شکنی را دید و از او پرسید: آیا میتوانی جای پای شیر را بمن نشان دهی تا او را شکار کنم. هیزم شکن جواب داد: من در این نزدیکی شیری دیدم، شتاب کن الان باو میرسی. صیاد بیچاره رنگش پریده بر خود لرزید و گفت: من جای پای شیر را میخواستم نه خود او را.

مور و دانه گندم

موری با زحمت زیاد از خرمن گندمی دانه میبرد. مرغی از آنجا گذشت. مور را دید که با شادی برای بردن آن دانه‌ها میکوشید و بزور هر یک از آنها را میکشید. مرغ باو گفت: ای مور ضعیف، این چه کار است که میکنی؟ مور گفت: من برای زمستان آذوقه تهیه میکنم و میخواهم همه این گندم‌ها را ببرم. مرغ گفت: تو باین ضعیفی چطور از عهده این کار بر میائی؟ مور گفت: هر که کوشش کند بمقصد خود میرسد.

لقمان و مرد پیاده

لقمان در صحرا میرفت. شخصی از دور پدیدار گشت. همینکه نزدیک شد از لقمان پرسید: چند ساعت دیگر بشهر خواهیم رسید؟ لقمان گفت: راه برو. مرد گفت: مگر نشنیدی پرسیدم چند ساعت دیگر بشهر خواهیم رسید. باز لقمان جواب داد: راه برو. آنشخص با خود اندیشید که این مرد یقین دیوانه است. دیگر سخن نگفت و براه افتاد. چند قدم که دور شد لقمان گفت: دو ساعت دیگر خواهی رسید.

آن شخص برگشت و پرسید: چرا اول جواب ندادی؟ لقمان گفت: چون راه رفتن ترا ندیده بودم نمیدانستم آهسته میروی یا تند. حالا که دیدم حساب کردم و دانستم تا دو ساعت دیگر خواهی رسید.

ملا نصرالدین به شهر میرفت. بر خری سوار بود و بزى همراه داشت و زنگوله‌ای بگردن بز بسته بود که گم نشود. سه نفر دزد بخیال افتادند که او را لغت کنند. یکی از آنها آهسته زنگوله را از گردن بز باز کرد و بدم خر بست و بز را برد. همینکه دور شد دومی پیش آمد و گفت: زنگوله را چرا بدم خر بسته‌ای؟ ملا نگاه کرد، دید بز نیست. جویای بز شد. آن مرد گفت: من دیدم یک نفر از این راه میرفت و بزى همراه داشت. ملا نصرالدین گفت: از برای خدا، این خر را نگاه دار تا من بروم بز را بگیرم. خر را باو سپرد و رفت. چون وی از نظر دور شد دزد دوم خر را هم از راه دیگر برد. ملا قدری دوید، بز خود را نیافت، بر گشت و خر خود را هم ندید. باطراف نگاهی کرد، آهی کشید و راه پیش گرفت. دزد سوم رسیده باو التماس کرد که انگشتر الماس من باین چاه افتاده اگر بیرون بیاوری مزد خوبی بتو میدهم. ملا دید بز و خرش رفته اجرت را غنیمت دانسته لغت شد و بدرون چاه رفت. انگشتری نیافت. بیرون آمد، دید لباسهایش را هم برده‌اند. چوبی پر داشته بنا کرد بدویدن و چوبرا بهر طرف بدور سر خود چرخاندن. یکی رسید و گفت: چرا اینطور میکنی؟ گفت: هر چه داشتم بردند، میتروسم خودم را هم ببرند.

قیمت سیگار

دو نفر با هم صحبت میکردند. اولی به دومی گفت: شما حالا ۲۵ سال است که سیگار میکشید. روزی ۲۵ سیگار میکشید، این خود میشود یک ریال. در ماه ۳۰ ریال، در سال ۳۶۵ و در ۲۵ سال بیش از ۹۰۰۰ ریال. این مبلغی است که شما در مدت مزبور دود کرده و تلف نموده‌اید. اگر سیگار نمیکشیدید حالا با این مبلغ میتوانید یک خانه بیلای بخرید. دومی گفت: درست می گوئید. شما چطور، آیا سیگار میکشید؟ گفت: نعیر، ابدآ. پس خواهشمندم مرا یک روز به خانه بیلای خودتان دعوت کنید.

حکایت

در بیابان عربستان کاروانی را دزدان زدند و مال بسیار گرفتند. کاروانیان هر چند زاری کردند فایده نداد. در آن کاروان حکیمی بود. کاروانیان به او گفتند: ای حکیم، به این دزدان بی انصاف چیزی از حکمت بگو تا دلشان نرم شود و مالها را پس دهند. حکیم گفت: حالا نزد این جماعت بهتر از بردن این مالها حکمتی نیست.

حکایت

شیری بیمار شد. روباهرا گفت: دوی این درد مغز خر است. من قوت ندارم. تو خری را بیاور، من او را میکشم، مغزش را میخورم و باقی را بتو بخشم. روباه رفت، خری را دید و گفت: اینجا باغی هست بسیار آباد. یکی از خویشان تو در آنجا زندگی میکند. بسیار فربه شده است. بیا ترا هم آنجا برم، چند روز چربیده فربه شوی. خر باور کرد و پیش شیر آمد. شیر او را کشت و به روباه سپرد که این را نگاه دار، فردا میایم و مغزش را میخورم، باقی از آن تو است. روباه حيله خر مغز خر را خورد. فردا شیر آمد، مطلب را نیافت و از روباه پرسید. روباه گفت: ای امیر اگر این خر مغز میداشت با گفتن من به اینجا نیامد.

زاغ و خرچنگ

زاغی بر سر درختی از شاخه‌ای پریده بشاخه‌ای مینشست. خرچنگی را دید که در کنار رودی بازی میکند. آهسته آمده خرچنگ را بمنقار رپوده و باز پرواز کرده بسر درخت نشست تا با سودگی آن را بخورد. خرچنگ که دید هنگام مرگش است بزاع گفت: ای زاغ، من پدر و مادر شما را میشناختم و با ایشان دوست بسیار نزدیک بودم. ایشان زاغهای بسیار نجیب و پاک دامنی بودند!!... زاغ بی آنکه دهانرا بگشاید با جنباندن سر تصدیق کرد. خرچنگ ادامه داده گفت: همچنین، خواهران و برادران شما چه قدر زاغهای پاک نفسی بودند... زاغ باز هم مثل اول سری جنبانید ولی دهان نگشاد. خرچنگ گفت: لیکن از خوبی آن، خدا بیمارزان، اصلا اثری در تو نمی بینم. زاغ متغیر شده دهان را باز کرد که بگوید «چرا؟» خرچنگ از دهانش افتاده و بزودی خود را به رود انداخت و از چنگ او رها شد.

موشی بچنگ شیری گرسنه افتاد. شیر خواست او را بخورد. موش گفت: من لقمه بیش نیستم آنهم نه لقمه شیر، مرا آزاد کن شاید روزی ترا بکار آیم. شیر خندید و گفت: ترا رها میکنم ولی برای همچو منی از تو چه کاری ساخته است؟ موش را آزاد کرد و بدنبال شکاری به بیشه در آمد. اتفاقاً صیادی در آنجا دامی گسترده در آن طعمه نهاده بود. شیر خواست طعمه را بخورد بدام افتاد. با همه زور و توانائی که داشت هر چند کوشید نتوانست بندها را پاره کند و از دام بیرون رود. ناگه همان موش نزدیک آمد و پرسید: ای شیر، در چه حالی؟ گفت: چنین که میبینی. موش بی درنگ بجویدن طنابها مشغول شد و گفت: اکنون آزاد شدی. شیر تکانی بخود داده از دام بیرون جست و دانست که در این دنیا گاهی از موش نا توان کاری ساخته است که از شیر توانا ساخته نیست.

حکایت

توانگری بغیل غلام خود را بیزار کله یزان فرستاد تا برای او کله پخته بیارد. غلام گرسنه بود. در راه کله را خورد و استخوانش را بخواجه آورد. خواجه گفت: ای غلام، چگونه چیزی آوردی؟ غلام جواب داد که در بازار از این بهتر کله نبود. خواجه گفت: کو چشمانش؟ غلام جواب داد که این گوسفند کور بوده است. خواجه پرسید: گوشهایش کجا است؟ غلام گفت: صاحبش توانگری بغیل بوده باو چیزی نداده تا بخورد و فربه شود. خواجه غضب کرد و گفت: غلامی که از بازار کله یزان چنین استخوان را بیاورد مگر احمق نیست؟ غلام جواب داد: خواجهای که غلام را شب و روز گرسنه دارد و باز به بازار کله یزان فرستد احمق تر است.

راز همبستگی

پدری دوازده فرزند داشت. او مرد جهان دیده و دانشمند بود. در وقت پیری تمام فرزندان خود را دعوت کرده و پیش رویش نشاند و برای آنکه پندی بانان داده باشد، ترکه چوبی بدست پسر بزرگ داد و در میان دو دست به شکستن امر نمود. پسر که جوان ورزیده و نیرومند بود بدون هیچ زحمتی در یک آن ترکه را شکست و بدور انداخت. سپس پدر

دو ترکه باو داد. جوان دو باره هر دو چوب را بروی هم نهاده و با یک فشار کوچک بشکست. سپس مرد جهاننیده سه چوب باو داد و گفت: بگیر و بشکن! پسر در شکستن سه چوب اندکی رنج برد ولی بکمک نیروئی که داشت موفق به شکستن شد. وقتیکه نوبت به شکستن چهار چوب رسید جوان اظهار ناتوانی کرد. در اینموقع رو به فرزندان خود کرده گفت که امر شما هم از یکدیگر منفرد باشید، مانند این چوبها پیروزی دیگران بر شما آسان باشد ولی امر همیشه با هم و پشتیبان هم باشید شکست شما کار معال خواهد بود زیرا که اتحاد شکست ناپذیر است. هر دوازده فرزند وصیت پدر را فهمیدند و پس از مرگ او در یگانگی و همبستگی کوشیدند.

ابوالقاسم لاهوتی

ازبکستان

ازبکستان، به دلیران تو دل باختم،
 به هنرهای فراوان تو دل باختم.
 قد بر افراشته از خویش براندی غم و درد.
 تیغ بر داشته رفتی تو بمیدان نبرد،
 زده از هستی بدخواه بر افشاندی گرد.
 من به این فتح نمایان تو دل باختم،
 ازبکستان، به دلیران تو دل باختم.
 تو کنون مملکت صنعت و عرفان شده‌ای،
 لانه بلبل آزاد غزلخوان شده‌ای،
 چشم بد دور! تماما تو مملستان شده‌ای.
 من به عملهای مملستان تو دل باختم.
 ازبکستان، به دلیران تو دل باختم.
 میدمد روح جوان آب و هوای تو به دل،
 میزند چنگ نوای دف و نای تو به دل،
 جان کند رقص رسد تا که صدای تو به دل.
 من به مرغان خوش العان تو دل باختم،

ازبکستان، به دلیران تو دل باختم.
دختران تو به پیکار چو شیرند، چو شیر،
پسران تو به هر کار دلیرند، دلیر،
در حقیقت زن و مرد تو بگیرند، بگیر،
من به این نسل درخشان تو دل باختم،
ازبکستان، به دلیران تو دل باختم.
دل بیازد به تو هر کس نه دلش تاریک است،
پیشرفت تو خصوصاً خوشی تاجیک است،
چون برادر به تو از کودکی او نزدیک است.
من به نوفکر جوانان تو دل باختم،
ازبکستان، به دلیران تو دل باختم.

سعدی شیرازی

از گلستان

حکایت

یکی از ملوک بی انصاف پارسائی را پرسید که از عبادت‌ها کدام فاضلتر است. گفت: ترا خواب نیمروز تا در آن یک نفس خلق را نیازاری.

ظالمی را خفته دیدم نیمروز
گفتم این فتنست خوابش برده به
و آنکه خوابش بهتر از بیداریست
آنچنان بد زندگانی مرده به

حکایت

مردم آزاریرا حکایت کنند که سنگی بر سر صالحی زد. درویش را مجال انتقام نبود. سنگ را نگاه میداشت تا زمانی که ملک را بر آن لشکری خشم آمد و در چاهش کرد درویش اندر آمد و سنگ بر سرش کوفت. گفت: تو کیستی و مرا این سنگ چرا زدی؟ گفت: من فلانم و این همان

سنگست که در فلان تاریخ بر سر من زدی. گفت: چندین روزگار کجا بودی؟
گفت: از جاهت اندیشه می‌کرم. اکنون که در چاهت دیدم فرصت غنیمت
شمردم.

حکایت

توانگرزاده‌ای را دیدم بر سر گور پدر نشسته و با درویش بچه‌ای
مناظره در پیوسته که صندوق تربت پدرم سنگین است و کتابه رنگین و
فرش رخام انداز و خشت پیروزه در و بکار برده. بگور پدرت چه ماند:
خشتی دو فراهم آرد و مشتی دو خاک بر آن پاشیده. درویش پسر این
بشنید و گفت: تا پدرت ریز این سنگهای گران بر خود بجنبیده باشد پدر
من بهشت رسیده بود.

خر که کمتر نهند بروی بر
بیشک آسوده‌تر کند رفتار

حکایت

پادشاهی با غلام عجمی در کشتی نشسته بود. غلام هرگز دریا ندیده
بود و محنت کشتی نیازموده. گریه و زاری آغاز کرد و لرزه بر اندامش
افتاد. چندان که ملاحظت کردند آرام نیافت. ملک را عیش از و منقص
شد و چاره ندانستند. حکیمی در آن کشتی بود ملک را گفت: «امر فرمائی
من او را خاموش کنم.» پادشاه گفت: «غایت لطف باشد.» حکیم فرمود تا
غلام را بدریا انداختند. باری چند غوطه خورد. پس مویش بگرفتند و سوی
کشتی آوردند. غلام بهر دو دست در دنبال کشتی آویخت. چون بر آمد
بگوشه‌ای بنشست و قرار یافت. ملک را تدبیر حکیم پسند آمد و گفت:
«در این چه حکمت بود؟» گفت: «اول محنت غرق شدن نچشیده بود و قدر
سلامت کشتی را نمیدانست. همچنین قدر عافیت کسی داند که به مصیبتی
مرفتار آید.»

ای سیر! ترا نان جوین خوش نمایند
معشوق منست آنکه بنزدیک تو زشت است
حوران بهشتی را دوزخ بود اعراف
از دوزخیان پرس که اعراف بهشت است.

حکایت

بازرگانی را هزار دینار خسارت افتاد. پسرش را گفت: نباید که این سخن را با کسی در میان نهی. گفت: ای پدر، فرمان تراست، نگویم و لیکن خواهم که مرا بر فایده این مطلع گردانی که مصلحت در نهان داشتن چیست. گفت: تا مصیبت دو نشود: یکی نقصان مایه و دیگر شماتت همسایه.

مگو انده خویش با دشمنان
که لا حول گویند شادی کنان.

حکایت

دو درویش خراسانی ملازم صحبت یکدیگر سفر کردند. یکی ضعیف بود که بهر دو شب افطار کردی و دیگر قوی که روزی سه بار خوردی. قضا را بر در شهری بتهمت جاسوسی گرفتار شدند. هر دورا بغانه‌ای کردند و درش را بگل بر آوردند. بعد از دو هفته معلوم شد که بیگناهند. چون در بگشادند قوی را دیدند مرده و ضعیف جان سلامت برده. در این تعجب ماندند. حکیمی گفت: اگر بخلاف این بود عجب داشتی زیرا آن یکی بسیار خوار بود و طاقت بینوائی نداشت بسختی هلاک شد و آن دیگر خویشتن دار بود بر عادت خود صبر کرد و سلامت بماند.

چو کم خوردن طبیعت شد کسی را
چو سختی پیشش آید سهل گیرد
و مگر تن پر و راست اندر فراخی
چو تنگی بیند از سختی بمیرد.

حکایت

حاتم طائی را گفتند: از خود بزرگتر همت در جهان دیده‌ای یا نه؟ گفت: بلی روزی چهل شتر قربان کرده بودم. با امرای عرب بگوشه‌ای صحرا بیرون رفتیم. خارکنی را دیدم که پشته خار فراهم آورده. گفتم به مهمانی حاتم چرا نیروی که خلقی بر سماط او مرد آمده‌اند؟ گفت: هر که نان از عمل خویش خورد منت از حاتم طائی نبرد.

انصاف دادم که من او را بهمت و جوانمردی برتر از خود دیدم.

حکایت

اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان بصره حکایت همی کرد که وقتی در بیابانی راه هم کرده بودم و از زاد معنی با من چیزی نمانده و دل بر هلاک نهاده بودم که ناگه کیسه‌ای یافتم پر از مروارید. هرگز آن ذوق شادی فراموش نکنم که پنداشتم گندم بریانست و باز آن تلخی و نومییدی که معلوم کردم که مرواریدست.

در بیابان خشک و ریگ روان
تشنه را در همان چه در چه صدف
مرد بی توشه کاوشتاد از پای
بر کمر بند او چه زر چه خزف.

حکمت

مال از بهر آسایش عمر است نه عمر از بهر مرد آوردن مال عاقلی را برسیدند نیکبخت کیست و بدبخت چیست؟ گفت: نیکبخت آنکه خورد و کشت و بدبخت آنکه مرد و هشت.

حکمت

دو کس رنج بیهوده بردند و سعی بیفایده کردند یکی آنکه مال اندوخت و نغورد و دیگر آنکه علم آموخت و عمل نکرد.

حکمت

هر آن سری که داری با دوست در میان منه چه دانی که روزی دشمن گردد و هر بدی که توانی بدشمن مرسان که باشد که روزی دوست گردد و رازی که نهان خواهی با کس در میان منه اگر چه دوست مخلص باشد که هر آن دوست را نیز دوستان مخلص باشند همچنین مسلسل.

خامشی به که ضمیر دل خویش
با کسی گفتن و گفتن که مگوی
آی سلیم آب ز سر چشمه ببند
که چو پر شد نتوان بستن جوی

حکمت

خلعت سلطان اگر چه عزیزست جامه خلقان خود عزیزتر و خوان بزرگان
اگر چه لذیذست خرده انبان خود لذیذتر.

سرکه از دست رنج خویش و تره
بہتر از نان دهندا و برہ.

عبدالرحمن ابن احمد جامی

مور با ہمت

موری را دیدند بزورمندی کمر بسته و ملخی را ده برابر خود بر
داشته. متعجب گفتند: این مور را بہ بینید کہ با این ناتوانی باری را باین
ممرانی چون می کشد. مور چون این بشنید، بخندید و گفت: مردان بار را
بہ نیروی ہمت و بازوی حمیت کشند نہ بقوت تن و ضخامت بدن.

دانشمند و ہمنشین بی ادب

فاضلی بیکی از صاحبان راز خود نامہ مینوشت. شخصی در پهلوی وی
نشسته بود و بگوشہ چشم نوشته ویرا میخواند. بر وی دشوار آمد.
بنوشت کہ اگر نہ در پهلوی من دزدی نشسته بودی و نوشته مرا
میخواندی ہمہ اسرار خود بنوشمی. آن شخص گفت: واللہ مولانا من نامہ
ترا مطالعہ نکردم و نتواندم. گفت: ای نادان پس این از کجا میگوئی.
(از بہارستان جامی)

مطالعہ کتاب

شہید بلخی شاعر روزی نشسته بود و کتابی میخواند. جاہلی
بنزدیک او آمد و سلام کرد و گفت: خواجہ تنها نشسته است؟ شہید
گفت: تنها اکنون ہستم کہ تو آمدی، از آنکہ بسبب آمدن تو از مطالعہ
کتاب باز ماندم.

(از حوامع الحکایات عوفی)

رباعیات

عمر دست به لوحهٔ قضا داشتی
بر میل و مراد خویش بنگاشتی
غم را ز جهان یکسره بر داشتی
و ز شادی سر به چرخ افراشتی

سازندهٔ کار مرده و زنده توئی
دارندهٔ این چرخ پراکنده توئی
من عمرچه بدم خواجهٔ این بنده توئی
نسی را چه کند چو آفریننده توئی

روزی که گذشتست از او یاد مکن
فردا که نیامدست فریاد مکن
بر نامده و گذشته بنیاد مکن
خوش باش کنون و عمر برباد مکن

مویند کسان بهشت با حور خوش است
من میگویم که آب انگور خوش است
این نقد بگیر و دست از آن نسیه بدار
کاو از دهل شنیدن از دور خوش است

هر راز که اندر دل دانا باشد
باید که نهفته‌تر ز عنقا باشد
کاندر صدف از نهفتگی گردد در
آن قطره که راز دل دریا باشد

این کوزه چو من عاشق زاری بودست
در بند سر زلف نگاری بودست
این دسته که در گردن او می بینی
دستتست که در گردن یاری بودست

ای مفتی شهر از تو پرکارتریم
با این همه مستی از تو هشیارتریم
تو خون کسان خوری و ما خون رزان
انصاف بده کدام خونخوارتریم

از رنج کشیدن آدمی حر گردد
قطره چو کشد حبس صدف در گردد
گر مال نماند سر بماناد بجای
پیمانه چو شد تهی دگر پر گردد

خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی

غزل

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل مارا،
بغال هندویش بغشم سمرقند و بخارارا.
بده ساقی، می باقی که در جنت نخواستی یاف
کنار آب رکناباد و ملکشت مصلا را.
فغان کین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب
چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغما را.
ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی است،
باب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را.
من از آن حسن روز افزون که یوسف داشت دانستم
که عشق از پرده عصمت برون آرد زلیخا را.
اگر دشنام فرمائی و مگر نفرین، دعا نمویم،
جواب تلخ میزبید لب لعل شکرخا را.
نصیحت گوش کن جانا، که از جان دوست تر دارند
جوانان سعادت‌مند پند پیر دانا را.
حدیث از مطرب و می گو و راز دهر کمتر جو،
که کس نگشود و نگشاید بحکمت این معمارا.
غزل گفתי و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ،
که بر نظم تو افشانند فلک عقد ثریا را.

گرداب

(با کمی اختصار)

همایون با زن جوان و دختر کوچکش هما در اطلاق سر دستی خودشان جلو بغاری نشسته بودند. ولی بر خلاف معمول که روز جمعه در این اطلاق خنده و شادی فرمانروائی داشت، امروز همه آنها افسرده و خاموش بودند...

همایون خیره به آتش بغاری نگاه میکرد، ولی فکرش جای دیگر بود... اولین بار بود که همایون در مسئله مرگ بهرام تفکر میکرد ولی فکرش بجائی نمیرسید: هر چه کوشش میکرد نمیتوانست فراموش بکند: دوستی آنها در توی مدرسه شروع شده بود و زندگی آنها تقریباً بهم آمیخته بود. در غم و شادی یکدیگر شریک بودند و نمیتوانست باور بکند که او مرده آنها آنقدر ناگهانی!... اولی چیزی که بیشتر از همه او را شکنجه مینمود این بود: با اینکه آنها آنقدر یکدل و یکرنگ بودند و هیچ چیز را از یکدیگر پنهان نمیکردند چطور شد که بهرام از این تصمیم خودکشی با او مشورت نکرد؟ چه علتی داشته؟ دیوانه شده یا سر خانوادگی در میان بوده؟ همین را بی در پی از خودش میپرسید. آخر مثل اینکه فکری بنظرش رسید بزنش بدری پنهانده شد و از او پرسید:

— تو چه حدس میزنی، هیچ میدانی چرا بهرام این کار را کرد؟

بدری که ظاهراً سر محرم خامه دوزی بود سرش را بلند کرد و مثل اینکه منتظر این پرسش نبود با بی میلی گفت:

— من چرا بدانم، مگر بتو نگفته بود؟

— نه... آخر پرسیدم... منم از همین متعجبم... از سفر که بر گشتم حس کردم تغییر کرده. ولی چیزی بمن نگفت. گمان کردم این گرفتگی او برای کارهای اداری است... چون کار اداره روح او را پژمرده میکرد بارها بمن گفته بود... اما او هیچ مطلبی را از من نمیپوشید. خدا بیامرز دوش! چقدر سر زنده و دل بنشاط بود، از او اینکار بعید بود...

شاید چیزی داشته که اگر بتو میگفت میترسید غمگین بشوی، ملاحظهات را کرده. آخر هر چه باشد تو زن و بچه داری باید بفکر زندگی باشی اما
... او.

در این وقت در باز شد و خدمتکاری که موشه چادر را بدنانش گرفته بود کاغذ بزرگی لاک زده آورد، بدست همایون داد و رفت.

همایون خط کوتاه و بریده بریده بهرام را روی پاکت شناخت با شتاب سر آنرا باز کرد، کاغذی از میان آن بیرون آورد و خواند:

«الان که یکساعت و نیم از شب گذشته بتاریخ ۱۳ مهر ۱۳۱۱ اینجانب بهرام میرزای ارژن پور از روی رضا و رغبت همه دارائی خودم را به هما خانم ماه آفرید بخشیدم. بهرام ارژن پور.

همایون با تعجب دو باره آنرا خواند و بحالت بهت زده کاغذ از دستش افتاد.

بدری که زیر چشمی متوجه او بود پرسید:

— کاغذ کی بود؟

— بهرام.

— چه نوشته؟

— میدانی همه دارائی خودرا به هما بخشیده... .

— چه مرد نازینی!

این اظهار تعجب مخلوط با ملاحظت همایون را بیشتر از زنش متنفر کرد. ولی نگاه او بدون اراده روی عکس بهرام قرار گرفت. سپس بر گشته به هما نگاه کرد. ناگهان چیزی به نظرش رسید که بی اختیار لرزید: دخترش هما بدون کم و زیاد شمیبه بهرام بود، نه باو رفته بود و نه بمادرش. چشم هیچ کدام از آنها زاغ نبود، دهن کوچک، چانه باریک، درست همه اسباب صورت او مانند بهرام بود. اکنون همایون پی برد که چرا بهرام آنقدر همارا دوست داشت و حالا هم بعد از مرعش دارائی خودرا باو بخشید! نگاه بدری انداخت و گفت:

— تو چه میگوئی هان، چرا بهرام اینکار را کرده، مگر خواهر و برادر

نداشت؟

— از بسکه دور از حالا این بچه را دوست داشت. بندرگز که بودی هما

سرخک گرفت، ده شبانه روز این مرد پای بالین این بچه پرستاری
میکرد. خدا بیمارزدش!
همایون خشمناک گفت:
- نه باین سادگی هم نیست...

- چطور باین سادگی نیست؟ همه که مثل تو بیعلاقه نیستند که سه
سال زن و بچه‌ات را بیندازی بروی. وقتی هم که بر میگردی دست از
پا درازتر، یک جوراب هم برایم نیاوردی. خواستن دل دادن است.
خواستن بچه تو یعنی خواستن تو و عمر نه عاشق‌ها که نشده بود. و
انگهی مگر نمیدیدی این بچه را از تخم چشمش پیشتر دوست داشت...
- نه بمن راستش را نمیگوئی.

- میخواهی چه بگویم، من نمیفهمم...
- خودت را به نفهمی میزنی.

- یعنی که چه... یکی دیگر خودش را کشته، یکی دیگر مال خودش را
بخشیده، من باید حساب کتاب پس بدهم؟ همینقدر میدانم که تو هم باید
بدانی!

- بخیالت من نمیدانم؟

- پس چرا از من میپرسی؟

همایون با بی صبری فریاد زد:

- بس است. بس است. مرا مسخره کردی!

- مقصود چیست؟ چه میخواهی بگوئی؟

- میخواهم بگویم که هشت سال است مرا گول زدی، مسخره کردی.

هشت سال است که تف سر بالا بودی نه زن!...

همایون با خنده عصبانی قاب عکس را نشان داد و نفس زنان گفت:

- آره، دختر تو... دختر نو... بردار بین میخواهم بگویم که حالا

چشمم باز شد، فهمیدم چرا بخشش کرده، پدر مهربانی بوده.

هشت سال است که توی خانه تو بودم، همه جور ذلت کشیدم، با فلاکت

تو ساختم، سه سال نبودی خانه‌ات را نگهداشتم... نمیتوانی بهانه‌ای

بگیری، میگوئی بچه‌ام شکل بهرام است. ولی من دیگر حاضر نیستم...

دیگر یک دقیقه توی این خانه بند نمی‌شوم... بیا جانم... بیا برویم.

هما بحالت وحشت زده و رنگ پریده میلرزید و این کشمکش عجیب و بی سابقه میان پدر و مادرش را نگاه میکرد، گریه کنان دامن مادرش را گرفت و هر دو بطرف در میرفتند بدری دم در دسته کلیدی را از جیبش در آورده و بستختی پرتاب کرد که جلو پای همایون غلطید.

صدای گریه هما و صدای پا در دالان دور شد، ده دقیقه بعد صدای چرخ درشکه شنیده شد که میان برف و سرما آنها را برد. همایون مات و منگ بسر جای خودش ایستاده بود. میترسید که سرش را بلند بکند، نمیخواست باور بکند که این پیش آمدها راست است. از خودش میپرسید شاید دیوانه شده و یا خواب ترسناکی میبیند، ولی چیزی که آشکار بود از این بیعد این خانه و زندگی برایش تحمل ناپذیر بود و دیگر نمیتوانست دخترش هما را که آنقدر دوست داشت ببیند، نمیتوانست او را ببوسد و نوازش بکند. بادگار گذشته رفیقش چرکین شده بود. از همه بدتر زنش هشت سال پنهانی او با یگانه دوستش راه داشته... از سر تا سر زندگیش بیزار شد، از همه چیز و همه کس سر خورده بود. خودش را بی اندازه تنها و بیگانه حس کرد. راه دیگری نداشت مگر اینکه در یکی از شهرهای دور یا یکی از بندرهای جنوب بماهوریت برود و باقی زندگیش را در آنجا بسر ببرد و یا اینکه خودش را سر به نیست بکند. برود جائی که هیچ کس را نبیند. صدای کسی را نشنود، در یک گودال بخوابد و دیگر بیدار نشود. چون برای نخستین بار حس کرد که میان او و همه کسانی که دور او بودند گرداب ترسناکی وجود داشته که تا کنون پی نبرده بود...

در دالان پالتو و کمالش خود را پوشید. چتر را هم برداشت و از در خانه بیرون رفت. کوچه خلوت بود. تکه های برف آهسته در هوا میچرخید. او بی درنگ راه افتاد، در صورتیکه نمیدانست کجا میرود. همینقدر میخواست که از خانه اش، از اینهمه پیش آمدهای ترسناک بگریزد و دور بشود.

از خیابانی سر درآورد که سرد و سفید و غم انگیز بود. جای چرخ درشکه میان آن تشکیل شیارهای پست و بلند داده بود. او آهسته گامهای بلند بر میداشت. اتومبیلی از پهلوئی او گذشت و برفهای آبدار و گل خیابان را بسر و روی او پاشید. ایستاد لباسش را نگاه کرد غرق

گل شده بود و مثل این بود که او را تسلی داد. در بین راه بز خورد بیک
پسر بچه کبریت فروش. او را صدا زد. یک کبریت خرید، ولی بصورت
او که نگاه کرد دید چشمهای زاغ، لب کوچک و موی بور داشت. یاد
بهرام افتاد، تنش لرزید و راه خود را پیش گرفت. نامهان جلوی شیشه
دکانی ایستاد. جلو رفت پیشانیش را بشیشه سرد چسبانید، نزدیک
بود کلاهش بیفتد. پشت شیشه اسباب بازی چیده بودند. آستینش را
روی شیشه می مالید تا بخار آب روی آن را پاک بکند ولی اینکار بیهوده
بود. یک عروسک بزرگی با صورت سرخ و چشمهای آبی جلو او بود،
لبخند میزد، مدتی مات بآن نگریست. یادش افتاد امر این عروسک مال
هما بود چقدر او را خوشحال میکرد. صاحب مغازه در را باز کرد. او دو
باره براه افتاد، از دو کوچه دیگر گذشت. سر راه او مرغ فروشی پهلوی
سبد خودش نشسته بود، روی سبد سه مرغ و یک خروس که پاهایشان
بهم بسته شده بود گذاشته شده بود. پاهای سرخ آنها از سرما میلرزید.
پهلوی او روی برف چکه‌های خون سرخ ریخته بود. کمی دورتر جلوی
هشتی خانه‌ای پسر بچه کچلی نشسته بود که بازوهایش از پیراهن پاره
بیرون آمده بود.

همه اینها را متوجه شد، بدون اینکه محله و راهش را بشناسد، برفی
که میامد حس نمیکرد و چتر بسته‌ای که بر داشته بود همینطور در دست
داشت. در کوچه خلوت دیگری رفت، روی سکوی خانه‌ای نشست، برف
تندتر شده بود، چترش را باز کرد. خستگی زیادی او را فرا گرفته بود.
سرش سنگینی میکرد، چشمهایش آهسته بسته شد.

صدای حرف گذرنده‌ای او را بخود آورد، بلند شد، هوا تاریک شده
بود. همه نمازش روزانه را بیاد آورد. همچنین بچه کچلی که در هشتی
آن خانه دیده بود و بازویش از پیراهن پاره پیدا بود و پاهای سرخ خیس
شده مرغها که روی سبد از سرما میلرزید و خونی که روی برفها ریخته
بود. کمی احساس گرسنگی نمود. از دکان شیرینی فروشی نان شیرینی
خرید، در راه میخورد و مانند سایه در کوچه بدون اراده پرسه میزد.
وقتی که وارد خانه شد دو از نصف شب گذشته بود. روی صندلی
راحتی افتاد. یک ساعت بعد، از زور سرما بیدار شد، با لباس رفت روی
تخت خواب، لعاف را برش کشید. خواب دید که در اطافی همان بچه

کبریت فروش لباس سیاه پوشیده بود و پشت میزی نشسته بود که رویش یک عروسک بزرگ بود، با چشمهای آبی که لبخند میزد و جلو او سه نفر دست بسینه ایستاده بودند. دختر او هما وارد شد. شمع در دست داشت. پشت سر او مردی وارد شد که روی چهره اش نقاب سفید خونالود بود. جلو رفت، دست آن پسر کبریت فروش و هما را گرفت. همین که خواست از در بیرون برود دو تا دست که هفت تیر بطرف او گرفته بودند از پشت پرده در آمد. همایون هراسان با سر درد از خواب پرید.

دو هفته زندگی او همین ترتیب گذشت. روزها را به اداره میرفت و فقط شبها خیلی دیر برای خواب بغانه بر میگشت. گاهی عصرها نمیدانست چطور گذارش از نزدیک مدرسه دخترانه‌ای میافتاد که هما در آنجا بود. وقت مرخصی آنها سر پیچ پشت دیوار پنهان میشد، میترسید مبدا مشدی علی نوکر خانه پدر زنش او را ببیند. یکی یکی بچه‌ها را برانداز میگرد ولی دخترش هما را مابین آنها نمیدید، تا اینکه در خواست مأموریت او قبول شد و با او پیشنهاد کردند که برود در همراهِ کرمانشاه. روز پیش از حرکت همایون همه کارهایش را رو براه کرد، حتی در گاراژ اتومبیل را دید و قطع کرد و بلیط خرید، با وجود اصرار صاحب گاراژ چون چمدانهایش را نبسته بود عوض اینکه غروب همانروز برود قرار گذاشت فردا صبح بکرمانشاه حرکت بکند.

وارد خانه‌اش که شد یکسر رفت باطاق سر دستی خودش که میز تحریرش آنجا بود. اطاق پاشیده، خاکستر سرد در پیش بخاری ریخته بود. پارچه سفیدش خامه‌دوزی و پاکت بهرام را که وصیت نامه‌چ در آن بود روی میز گذاشته بودند، پاکت را بر داشت از میان پاره کرد، ولی تکه کاغذ نوشته‌ای در میان آن دید که آنروز از شدت تعجیل ملتفت آن نشده بود. بعد از آنکه تکه‌ها را روی میز بغل هم گذاشت اینطور خواند:

«لابد این کاغذ بعد از مرگم بتو خواهد رسید. میدانم که ازین تصمیم نامهمانی من تعجب خواهی کرد، چون هیچ کاری را بدون مشورت با تو نمی‌کردم، ولی برای اینکه سری در میان ما نباشد اقرار میکنم که من بدری زنت را دوست داشتم. چهار سال بود که با خود می‌جنگیدم، آخرش غلبه

کردم و دیوی که در من بیدار شده بود کشتم، برای اینکه بتو خیانت نکرده باشم. پیشکش ناقابلی به هما خانم میکنم که امیدوارم قبول شود!

قربان تو بهرام!

همایون مدتی مات دور اطاق نگاه کرد. حالا دیگر او شک نداشت که هما بچه خودش است. آیا میتواندست برود بدون اینکه هما را ببیند؟ کاغذ را دو باره و سه باره خواند، در جیبش فرو کرد و از خانه بیرون رفت. سر راه در مغازه اسباب بازی وارد شد و بی تامل عروسک بزرگی که صورت سرخ و چشمهای آبی داشت خرید و بسوی خانه پدر زنش رفت، آنجا که رسید در زد. مشدی علی نوکرشان همایون را که دید با چشمهای اشک آلود گفت:

— آقا، چه خالی ب سرم شد؟ هما خانم!

— چه شده؟

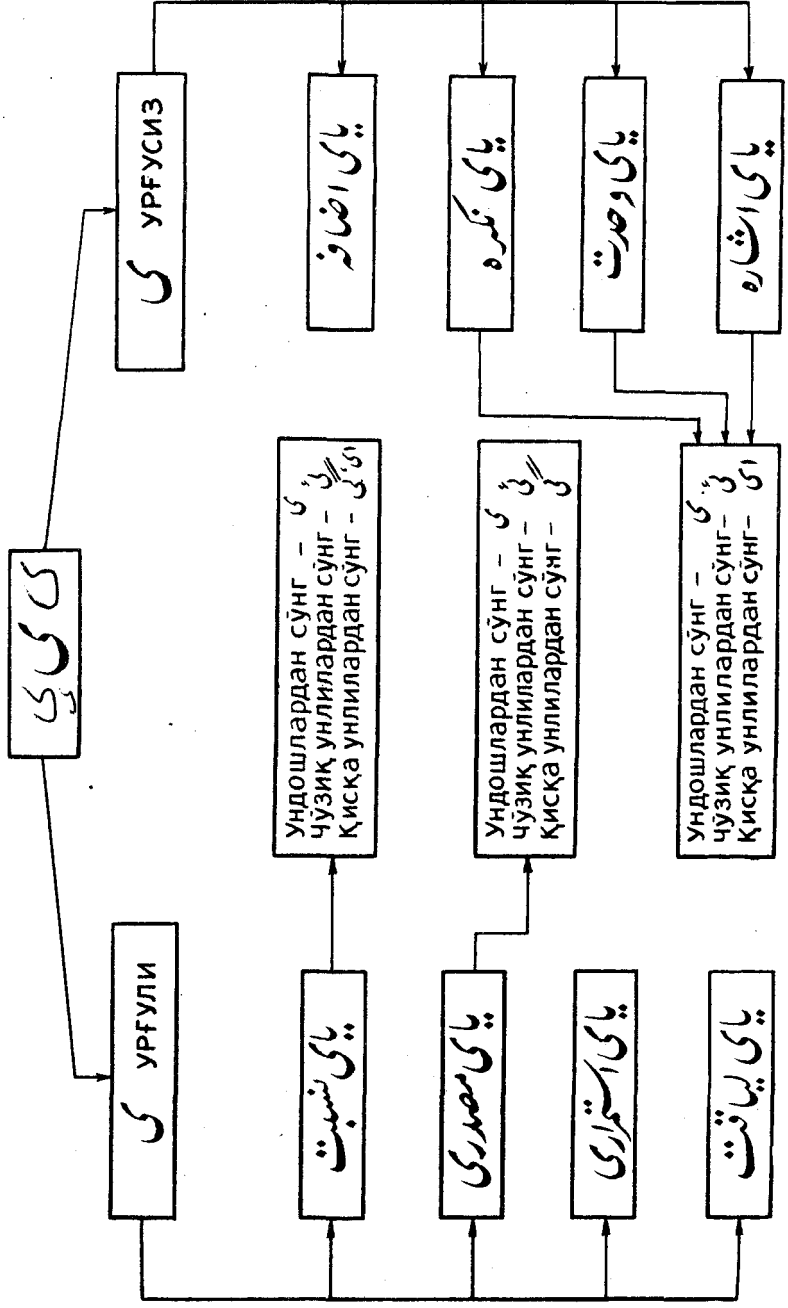
— آقا، نمیدانید هما خانم از دوری شما چه بی تاب میگرد. هر روز من می بردمش مدرسه، روز یکشنبه بود. تا حال پنج روز میشود که عصرش از مدرسه فرار کرد. گفته بود میروم آقا جانم را ببینم. ما آنقدر دستپاچه شدیم. مگر محمد بشما نگفت؟ به نظمیۀ تلفون کردیم دو بار من آمدم در خانه تان.

— چه میگوئی؟ چه شده؟

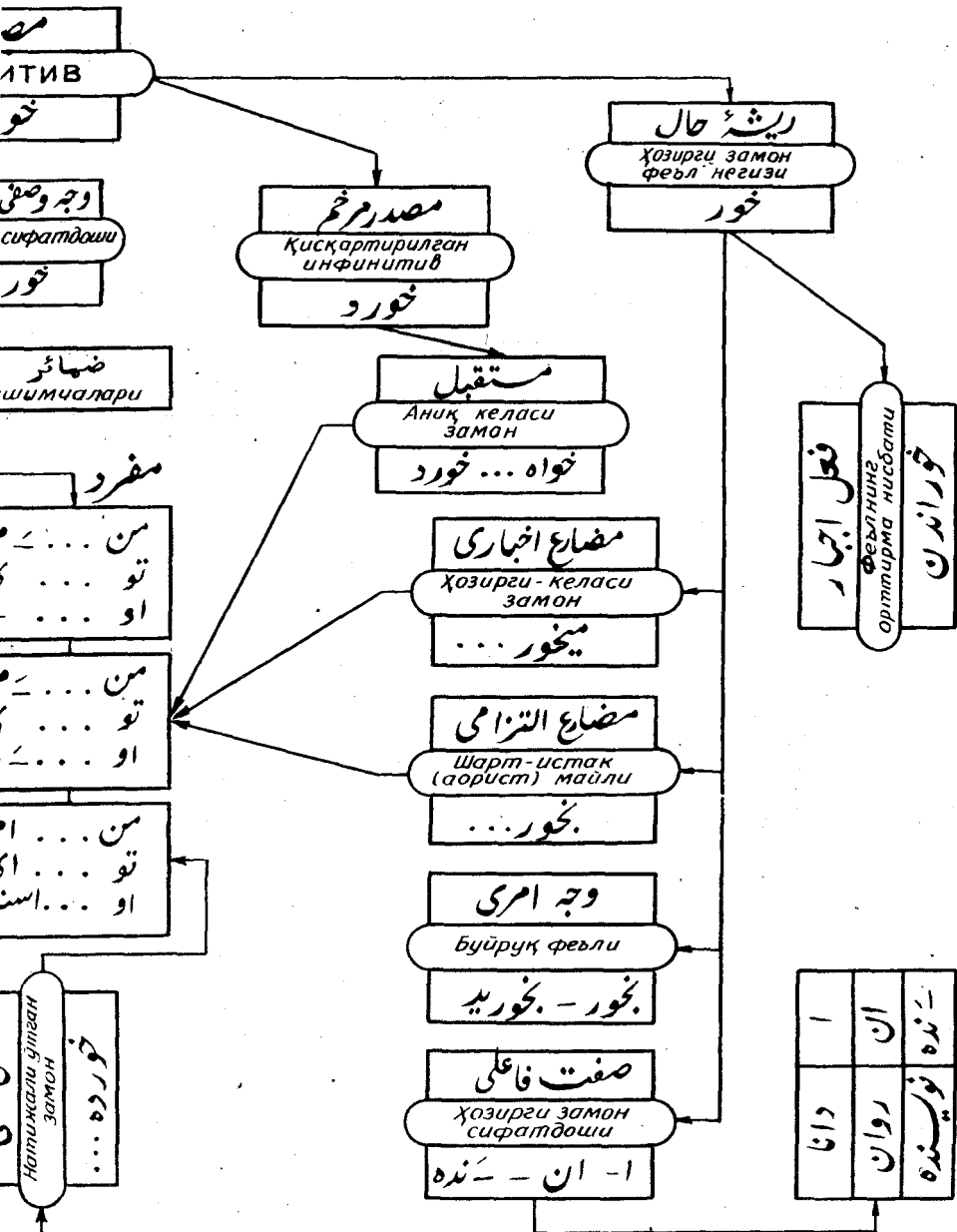
— هیچ آقا، سر شب بود که او را به خانه مان آوردند. راه را تم کرده بود. از سوز سرما سینه پهلوی کرد. تا آن دمیکه مرد همه اش شملرا صدا میزد. دیروز او را بردیم شاه عبدالعظیم، همان پهلوی قبر بهرام میرزا او را بخاک سپردیم.

همایون خیره به مشدی علی نگاه میکرد. به اینجا که رسید جعبه عروسک از زیر بغلش افتاد. بعد مانند دیوانه ها یغّه پالتوش را بالا کشید و با گامهای بلند بطرف گاراژ رفت. چون دیگر از بستن چمدان منصرف شد و با اتومبیل عصر میتواندست هر چه زود تر حرکت بکند.

ФОРСЧА-УЗБЕКЧА ЛУҒАТ

1

- آب oo — сув
 آب حيوان об-э ҳэйвон — ҳаёт суви, оби ҳаёт
 آبجو обжўу — пиво
 اباد абад — мангу, доим, ҳамиша
 ابادا абадан — асло, доимо, ҳамиша
 ابر абр — булут
 ابرو абру — қош
 ابريشم абришўм — ипак
 ابن эбн — ўғил, бола, фарзанд
 ابنيه а.н. нйэ — بنا ннинг кўплик шакли
 آبي оби — оч кўк ранг
 اپرا ўпэро — опера
 اتحاد эттэход — иттифоқ
 اتحاد شوروى эттэход-э шўуравн — Совет Иттифоқи
 اتحاد جماهير شوروى эттэход-э жамоҳир-э шўуравн-йэ сусйолисти — Совет
 سوسياليستى Социалистик Республикаларн Иттифоқи
 اتحاديه эттэходийэ — союз, бирлашма
 اتحاديه نويسندگان эттэходийэ-йэ нависандэгон — ёзувчилар союзи
 آتش оташ — ўт, олов, оташ
 اتفاق эттэфоқ — ҳодиса; иттифоқлик
 اتفاق اقتادن эттэфоқ уфтодан — (бирор ҳодиса) рўй бермоқ, со-
 дир бўлмоқ
 اتفاق эттэфоқан — бирдан, тўсатдан, тасодифан
 اتكا эттэко — суянч, суянчиқ
 اتكا كردن эттэко кардан — суянмоқ
 اتمام этмом — тамом бўлиш, охирига етиш
 اتوبوس ўтўбус — автобус
 اتوبوس برقى ўтўбус-э барқи — троллейбус

- اتومبیل *ūtūmūbil* — автомобиль
 اتومبیل سواری *ūtūmūbil-э савори* — енгил машина
 اتومبیل باری *ūtūmūbil-э бори* — юк ташныйдиган машина
 آتی *оти* — келажак, келгуси, келаси
 آثار *осор* — اثر) нинг кўплик шакли
 آثار باستانی *осор-э бостони* — қадимги ёдгорликлар
 اثر *асар* — асар; из
 اجازه *эжозэ* — рухсат, ижозат
 اجازه دادن *эжозэ додан* — рухсат қилмоқ, ижозат бермоқ
 اجبار *эжбор* — мажбур, мажбур этиш; зўрлаш
 اجباری *эжбори* — мажбурий
 اجداد *аждод* — جد) нинг кўплик шакли; аждод
 اجرت گرفتن *ўжрат гэрэфтан* — хизмат ҳақи олмоқ
 احاطه کردن *эхотэ кардан* — ўраб олмоқ, қуршаб олмоқ, иҳота қилмоқ
 احداث *эхдос* — қуриш, яратиш, барпо этиш
 احداث کردن *эхдос кардан* — қурмоқ, яратмоқ, таъсис қилмоқ
 احزاب *аҳзоб* — حزب) нинг кўплик шакли
 احضار نمودن *эхзор намудан* — (олдига, ҳузурига) чақирмоқ
 احيا *эхйо* — ўзлаштириш, тиклаш
 احيا کردن *эхйо кардан* — ўзлаштирамоқ, тикламоқ
 اخبار *ахбор* — خبر) нинг кўплик шакли
 اختصار *эхтэсор* — қисқартириш, камайтириш, камайниш; камайтирилган
 اختصاص دادن *эхтэсос додан* — бағишламоқ, атамоқ, ажратмоқ
 اختلال *эхтэлал* — ғаласи, тўполоқ, ихтилол
 آخر *охэр* — охир, охирги; ахир
 ادامه *эдомэ* — давом
 ادامه دادن *эдомэ додан* — давом эттирмақ
 ادبا *ўдабо* — ادیب) нинг кўплик шакли
 آدرس *одрес* — адрес
 اذيت کردن *азийат кардан* — қийнамоқ, азобламоқ; ташвишга солмоқ
 ارادت *эродат* — истак, хоҳиш, самимият
 آراستن *оростан* (آرا) *оро* — безамоқ, безатмоқ
 اراضي *арози* — ارض) нинг кўплик шакли
 آرامش *оромэш* — тинчлик, осойишталик, сукунат, ором
 آرامگاه *оромгоҳ* — мазор, қабристон, оромгоҳ, мавзолей
 آرایش *оройэш* — безак, ясатиш, ҳусн бериш
 آرایش دادن *оройэш додан* — ясатмоқ, безатмоқ
 آرایشگاه *оройэшгоҳ* — саргарошхона

ارتش	артэш — армия, қўшин
ارج	арж — баҳо; шараф, қадр, ҳурмат
آرد	орд — ун
اردوگاه	ўрдугоҳ — лагерь (ҳарбий)
اردیبهشت	ўрдибэхэшт — ўрдибехишт (эрон календари ҳисобида 2- ой-нинг номи)
ارسال کردن	эрсол кардан — юбормоқ, жўнатмоқ
ارض	арз — ер, майдон, жой
اروپا	ўрупо — Европа
آره	орэ — қаранг
آری	ори — ҳа (тасдиқ юкламаси)
از	аз (предлог) —...дан (чиқиш келишиги маъносини билдиради)
ازاء	эзо'э — ўрнига, эвазига, бараварига
از آن جمله	аз он жўмлэ — шу жумладан
از بر کردن	аз-бар кардан — ёдламоқ, ёд олмоқ
از بهر	аз баҳр-э — учун
از حفظ	аз ҳэфз — ёддан
از قضا	аз қазо — тўсатдан, кутилмаганда
آزمایش	озмойэш — синаш
آزمایشگاه	озмойэшгоҳ — лаборатория
آزمودن	озмудан (آزما озмо) — синамоқ, синаб кўрмоқ
آسانسور	осонсур — лифт
آسایش	осойэш — тинчлик, осойишталик
آسایشگاه	осойэшгоҳ — санатория, дам олиш уйи
اسباب	асбоб — асбоб, нарса, буюм
اسباب بازی	асбоб-э бозм — ўйинчоқлар
اسپرنگ	эспарак — аспарак, қалампиргул
استان	ўстон — ўстон, ўлка, вилоят
استخوان	ўстахон — суяк
استراحت	эстэроҳат — дам, истироҳат
استراحت کردن	эстэроҳат кардан — дам олмоқ
استفاده	эстэфоде — фойдаланиш
استفاده کردن	эстэфоде кардан — фойдаланмоқ
استقامت	эстэқомат — яшаш, туриш, истиқомат қилиш
استقامت کردن	эстэқомат кардан — яшамоқ, истиқомат қилмоқ
استقبال	эстэқбол — кутиб олиш
استقبال کردن	эстэқбол кардан — кутиб олмоқ
استقرار	эстэқрор — қарор топиш, ташкил бўлиш; ўрнатиш
استقلال	эстэқлол — мустақиллик

استماع	эстэмо' — эшитиш, тинглаш
کردن استماع	эстэмо' кардан — эшитмоқ, тингламоқ
آستين	остин — енг
اسرار	асрор — سر нинг кўплик шакли
اسم	эсм — от, ном, исм
اسم خانوادگی	эсм-э хонэводэги — фамилия
آسودن	осудан (آسا) — тинчланмоқ, осойишта бўлмоқ
آسوده	осудэ — тинчлик, осуда, ором
آسياب	осйоб — тегирмон
اشتباه	эштэбоҳ — хато, янглиш
کردن اشتباه	эштэбоҳ кардан — хато қилмоқ, янглишмоқ
اشخاص	ашхос — شخص нинг кўплик шакли
اشعار	аш'ор — شعر нинг кўплик шакли
اشك	ашк — кўз ёши
آشكوبه	ошкубэ — қават, этаж
آشنا	ошно — таниш
کردن آشنا	ошно кардан — таништирмоқ
آشنا شدن	ошно шўдан — танишмоқ
آشيانه	ошйонэ — ин, уя
اشيا	ашйо — شی нинг кўплик шакли
اصرار	эсрор — қисташ, қаттиқ туриб олиш
کردن اصرار	эсрор кардан — қистамоқ, қаттиқ туриб олмоқ
اصطلاح	эстэлоҳ — нбора, сўз, термин
اصلاح	эслоҳ — тузатиш, ислоҳ, реформа
کردن اصلاح	эслоҳ кардан — тузатмоқ, ислоҳ қилмоқ
اضافه	эзофэ — қўшиш; изофа (аниқловчи билан аниқланмишни бир-бирига боғловчи грамматик кўрсаткич)
کردن اضافه	эзофэ кардан — қўшмоқ
اطاق	ўтоқ — уй, хона
اطراف	атроф — طرف нинг кўплик шакли; атроф
اطفال	атфол — طفل нинг кўплик шакли
اطلاع	эттэло' — хабар, маълумот
اطلاع دادن	эттэло' додан — хабар бермоқ
اطلاعات	эттэло'от — хабарлар, маълумотлар; «Эттилоот» (Эронда чиқадиған газетанинг номи)
اطمينان	этминон — ишонч
داشتن اطمینان	этминон доштан — ишонмоқ
اظهار	эзҳор — баён, билдириш, изҳор

- اظهار کردن эзҳор кардан — баён қилмоқ, изҳор қилмоқ
 اظهار تشکر کردن эзҳор-э ташаккур кардан — миннатдорчилик билдирмоқ,
 ташаккур изҳор қилмоқ
- اعانه э'онэ — ёрдам, садақа
 اعتماد э'тэмод — ишонч
- داشتن اعتماد э'тэмод доштан — ишонмоқ, ишонч ҳосил қилмоқ
 اعراب а'роб — عرب нинг кўплик шакли; араб
 اعضا а'зо — عضو нинг кўплик шакли
 اعلام э'лом — хабар, билдириш
 اعلام نمودن э'лом намудан — эълон қилмоқ, билдирмоқ, хабардор қил-
 моқ
- اعلى а'ло — аъло, олий
 اعماق э'моқ — عمق нинг кўплик шакли
 اعيان а'йон — тўрлар, сарой аҳллари
 آغاز оғоз — бошланмиш
- آغاز کردن оғоз кардан — бошламоқ
 آغاز شدن оғоз шўдан — бошланмоқ
- اغلب ағлаб — кўп, аксарият, кўпинча
 آغوش оғуш — қучоқ
 آفتاب офтоб — қуёш, офтоб
 افتادن ўфтодан (افت ўфт) — йиқилмоқ, йиқилиб тушмоқ
 افتتاح эфтэтоҳ — очилмиш
 افتتاح گردیدن эфтэтоҳ гардидан — очилмоқ
 افتخار эфтэхор — фахр, шараф, ифтихор
 افراد афрод — فرد нинг кўплик шакли
- افراشتن афроштан (افراز афроз) — (байроқ) тикмоқ, кўтармоқ
 افروختن афрухтан (افروز афруз) — ёқмоқ, ёнмоқ, ёндирмоқ, ёрит-
 моқ
- آفرینش офаринэш — яратиш, бунёд қилиш
 افزایش афзойэш — ўсиш, кўпаймиш
- یافتن افزایش афзойэш йофтан — кўпаймоқ, ўсмоқ
 افزودن афзудан (افزا афзо) — кўпаймоқ, ошмоқ, ортмоқ
 افسردن афсўрдан (افسر афсўр) — эзилмоқ, сўнмоқ, хомуш бўл-
 моқ
- افسونگر афсонгар — сеҳрли; жодугар
 افشاندن афшондан (افشان афшон) — сочмоқ, тўкмоқ
- افعال аф'ол — فعل нинг кўплик шакли
 افع اф'ўқ — уфқ

- افكار** афкор — **فكر** нинг кўплик шакли
آقا оқо — жаноб, хўжайин
اقامت эқомат — (бирор жойда) тўхталиш, гуриб қолиш, турниш
داشتن اقامت эқомат доштан — турмоқ, истиқомат қилмоқ, жойлашмоқ
اقتضا эқтэзо — эҳтиёж, кераклилик, зарурият
اقتلا ақаллан — ҳеч бўлмаса, ақалли
اكتوبر ўктўбр — октябрь
اکنون акнун — энди, ҳозир
اگرچه агар чэ — гарчи
الاغ ўлог — эшак
الآن ал-он — ҳозир, шу онда
آلات олот — қурол, асбоб
الطفاة فرموده элтэфот фармудэ — илтнфот қилиб, марҳамат қилиб
الفاظ алфоз — **لفظ** нинг кўплик шакли
آلمان олмон — Германия
آلو олу — олхўри
آلوبالو олуболу — олча
آلوده محمددين олудэ гардидан — булғаланмоқ
آماده омода — тайёр, тайёрланган
آمار омор — статистика
امان دادن омон додан — шафқат қилмоқ, раҳм қилмоқ, қутқармоқ
امتداد يافتن эмтэдод йафтан — чўзилнб кетмоқ, кенгайнб бормоқ
امثال амсол — **مثال** масал ва **مثال** мэсл сўзларининг кўплик шакли
آمدن омадан (**آ** **و**) — келмоқ
امر амр — иш; буйруқ
امرا ўмаро — **امير** нинг кўплик шакли
آموزيدن омўрзидан (**آموز** **آموز**) — кечирмоқ, афв этмоқ, раҳмат қилмоқ (диний маънода)
امروز эмуруз — бугун
امروزه эмурузэ — шу кунда, шу кунги, бугунги кунда, ҳозирги вақт-да, бугунги
امريكا эмрико — Америка
امضا كردن эмзо кардан — қўл қўймоқ, автограф ёзиб бермоқ, имзо чекмоқ
املاح амлоҳ — **ملح** нинг кўплик шакли
آموختن омухтан (**آموز** **آموز**) — ўргатмоқ, ўрганмоқ
امور ўмур — **امر** нинг кўплик шакли
آموزش омузэш — ўргатиш, ўқитиш; таълим

آموزگار	омузгор — ўрта мактаб ўқитувчиси
آموزشگاه	омузэшгоҳ — ўқув юрти
آموزشگاه عالی	омузэшгоҳ-э 'оли — олий ўқув юрти
آمیختن	омихтан (آمیز) — аралаштирмақ, қориштирмақ, аралашмоқ, қоришмоқ.
امیر	амир — амир, ҳоким
آن	он — у, ўша (хўрсатиш олмоши)
انبان	амбан — халта, хуржин, чарм сумка
انتخاب	энтэхоб — танлаш
انتخاب کردن	энтэхоб кардан — танламоқ, танлаб олмоқ
انتخابات	энтэхобот — сайлов, сайлаш
انتشار	энтэшор — нашр, нашр этиш; тарқалиш, ёйилиш
انتظار	энтэзор — кутгиш, интизор
انتظار داشتن	энтэзор доштан — кутмоқ, мунтазир бўлмоқ
انتقام	энтэқом — ўч, қасос, интиқом
آنجا	онжо — у ер, у ерда, у ерга
انجام دادن	анжом додан — бажо келтирмақ, амалга оширмақ, бажармоқ
انجمن	анжўман — жамият
انجمن روابط فرهنگی	анжўман-э равобэт-э фарҳанги — маданий алоқалар жамияти
انداختن	андохтан (انداز) — отмоқ, ташламоқ, иргитмоқ; солмоқ
اندازه	андозэ — даража, ўлчов, размер
اندام	андом — бадан, қомат, қад
اندر	андар — ич, ичкари; (предлог бўлиб қелганда ўрин, макон маъносини билдиради)
اندرون	андарун — ич, ичкари
انداک	андак — озгина, бир оз, андак
اندوختن	андухтан (اندوز) — йиғмоқ, тўпламоқ, жамғармоқ
اندوه	андух — гам, ғусса
اندوه	андўҳ — қаранг اندوه
اندیشیدن	андишидан (اندیش) — ўйламоқ, фикр қилмоқ
انزجار	энзэжор — жирканиш; аччиғлантириш, газаблантириш
انستیتو	анститу — илмий-текшириш институти
انستیتوی خاورشناسی	анститу-йэ ховаршэноси — шарқшунослик институти
انصاف پرسا	энсоф-парсо — инсофли, инсофи бор

- انقلاب энқалоб — революция, инқилоб
 انقلاب اکتبر энқалоб-э ўктябрь — Октябрь революцияси
 انقلاب کبير سوسيالیستی энқалоб-э кабир-э сусйолисти-йэ ўктябрь — Улуг
 اکتبر Октябрь Социалистик революцияси
 انگشت ангүшт — бармоқ
 انگشتر ангүштар — узук
 انگلیسی англиси — англиз (тили), англизча
 انگور ангур — узум
 انگیختن ангихтан (ангиз) — ҳис уйғотмоқ, ҳаяжон-
 га солмоқ
 انواع انво' — نوع нинг кўплик шакли
 آنها онҳо — улар (кишилик олмоши)
 آنى они — бир дам, бир лаҳза
 آواز کردن овоз кардан — (овоз билан) чақирмоқ
 آواز خواندن овоз хондан — сайрамоқ, куйламоқ
 اواسط авосэт — (бирор нарсанинг) ўртаси, ўрталари
 اوایل авоил — اول нинг кўплик шакли
 اوت ут — август
 آوردن овардан (آور) — келтирмоқ
 آوريل оврил — апрель
 اوضاع ўзуо' — وضع нинг кўплик шакли
 اوقات ўуқот — وقت нинг кўплик шакли
 اوقات تلخ شدن ўуқот талх шўдан — хафа бўлмоқ, ёмон кайфи-
 ятда бўлмоқ
 اول аввал — аввал, биринчи
 آویختن овихтан (آویز) — осмоқ, осилмоқ; илмоқ
 آهن оҳан — темир
 آهنگ оҳанг — куй, оҳанг
 آهنگر оҳангар — темирчи, оҳангар
 آيا ойо — ...ми (сўроқ юклагаси)
 آیالات متحده امریکا ойолот-э мўттаҳэдэ-йэ эмрико — Америка Қўшма
 Штатлари
 أيام аййом — يوم нинг кўплик шакли
 ایجاد ижод — яратиш, ижод этиш
 استادان истодан (است) — тикка турмоқ, тўхтамоқ
 ایستگاه истгоҳ — тўхташ жойи, бекат, станция
 ایشان ишон — улар (кишилик олмоши)
 این ин — бу, шу (кўрсатиш олмоши)

اینجا ннжо — бу ер, бу ерда, бу ерга
آینده ойандэ — келаси, келгуси, келаётган
اینک инак — энди, ҳозир
آینه ойна — ойна

ب

با бо (предлог) — билан
با تشرؤئی бо гўршури — юзини буриштириб, аччиқлавиб
باختن бохтан (**باز** **بوز**) — куйламоқ, ўйнамоқ
باد бод — шамол
باديه бодийэ — саҳро, биёбон
بار бор — юк; марта; мева; бор
باران борон — ёмғир
باربر борбар — ҳаммол, юк ташувчи
باريدن боридан (**بار** **бор**) — ёгмоқ
باريك борик — ингичка, юпқа, мوزик
باز боз — бургут; яна, қайтадан; очик
باز کردن боз кардан — очмоқ
باز آمدن боз омадан — қайтиб келмоқ, қайтадан келмоқ
باز دادن боз додан — қайтариб бермоқ
باز دید боздид — кўриш, кўрик, қараб чиқиш
بازرس бозрас — ревизор
بازرسی бозраси — текшириш, тафтиш ўтказиш
بازرگان бозэргон — савдогар
بازرگانی бозэргони — савдо, савдо-сотик
باز گشتن боз гаштан — қайтмоқ, қайтиб келмоқ
باز گو کردن бозгу кардан — сўзлаб бермоқ
بازو бозу — билак
بازی бози — ўйни
بازی کردن бози кардан — ўйнамоқ
باستانی бостони — қадимги
باشگاه бошгоҳ — клуб
باعث бо'эс — сабаб
باغ وحش боғ-э ваҳш — ҳайвонот боғи
باختن бофтан — (**باف** **боф**) — тўқямоқ
بافندگی бофандэги — тўқимачилик
باقی گذاشتن боқи гузоштан — қолдирмоқ

ماندن باقي боқи мондан — абаднй бўлиб қолмоқ, тагида қолмоқ, қолдиқ қол-
моқ

باك бок — қўрқинч, қўрқинш

بال бол — қанот

بالا боло — тепа, уст, юқори

بالا بردن боло бўрдан — кўтармоқ, юқорига олиб чиқмоқ; юксалтирмоқ

بالا رفتن боло рафтан — кўтарилмоқ, баландга чиқмоқ; юксалмоқ

بالاي боло-йэ (изофали предлог) — тепасида, устида; тепасига, устига

بالش болэш — ёстиқ

باله болэ — балет

بالين болии — ёстиқ; бош томон, бош

بام бом — том

بانگ бонг — баланд овоз, қичқирӣқ

باور كردن бовар кардан — ишонмоқ, нишонмоқ

باهم боҳам — бирга, биргаликда

بايد бойад — керак

بايستن бойэстан (бай бой) — керак бўлмоқ, зарур бўлмоқ

بوتر آوردن бўтр овардан — бахтсиз бўлмоқ, муваффақиятсиз бўлмоқ

بچه бачэ — бола

بعث баҳс — тортишув, муҳокама, баҳс

بخار бўҳор — буғ

بخاري бўҳори — печка

بخشش бахшэш — садақа, ҳада

بخشيدن бахшидан (бахш бахш) — бағишламоқ; кечирмоқ

بخيه زدن бахйэ задан — тикмоқ, бахяламоқ, бахялаб тикмоқ

بد бад — ёмон

بد خواه бадхоҳ — кўнгли қора, ёмонлик тиловчи

بد دور бад-дур — кўз тегмасни

بدرود گفتن бадруд гўфтан — хайрлашмоқ, видолашмоқ, жудолашмоқ

بدل бадал — алмаштириш, ўзгартириш

بدهكار бедэқкор — қарздор, қарз тўловчи

بديهي бадихи — равшан, очиқ, очиқ-ойдин

بدهي бедэҳи — қарз, тўлов

بذل базл — сахийлик, очиқ қўллик

بر бар (предлог) — ...га, ...да (ўрин ва жўналиш маъноларини бил-
диради)

برابر баробар — тенг, баравар

برابر баробар-э (изофали предлог) — қаршисида, рўпарасида

- برادر бародар — ака-ука
 برادر بزرگ бародар-э бӯзўрг — ака
 برادر کوچک бародар-э кучэк — ука
 برادر زاده бародарзодэ — жиян (ака томонидан)
 برانداز کردن бар-андоз кардан — қараб чиқмоқ, кўздан кечирмоқ
 برای баройэ (предлог) — учун
 برای اولین بار баройэ аввалин бор — биринчи марта, илк бор, биринчи навбатда
 برپا مردیدن барпо гармидан — қурилмоқ, барпо бўлмоқ
 برتر бартар — ортиқ, устун, бошқаларга нисбатан бирор жи-
 ҳатдан юқори туриш
 بر جسته бар-жастэ — туртиб чиққан, бўртиб чиққан; машҳур, атоқли
 بر خاستن бар-хостан (برخیز) бар-хиз — ўридан турмоқ
 بر خلاف бар хэлоф-э — аксинча, ...га қарши, хилоф равишда
 بر خوردن бар-хўрдан — тўқнашмоқ, учрашмоқ (тасодифан)
 بر خي бархи — баъзи, айрим
 بر داشتن бар-доштан (بردار) бар-дор — кўтармоқ, кўтариб олмоқ
 بردن бўрдан (بر) бар) — олиб бормоқ, олиб кетмоқ; ютмоқ
 بر رسی барраси — ўрганши, текшириш
 بر ف барф — қор
 برق барқ — электр
 بر کندن бар-кандан (برکن) бар-кан) — суғуриб олмоқ, суғурмоқ
 بر گردان баргардон — қайтарув, нақарот
 بر گذار مردیدن бар-гўзор гармидан — ўтқазилмоқ, амалга оширмоқ
 بر گشتن бар-гаштан (برگرد) бар-гард) — қайтмоқ
 بر نا барно — ёш, барно
 بر نامه барномэ — программа
 برنج бэрэнж — гуруч
 بر نده барандэ — ютувчи, ютиб чиққан, ғоллиб чиққан
 بر وفق бар вафқ-э — ...га биноан, ...га мувофиқ
 بره баррэ — қўзичоқ
 بر بیان барйон — қовурилган, ўтга қўйилган, жаз қилинган
 بر يیدن бўридан (بر) бўр) — кесмоқ
 بز буз — эчки
 بزرگ бӯзўрг — қатта, улуг
 بستری бастари — касал бўлиб ётиш
 بستری بودن бастари будан — касал бўлиб ётмоқ
 بستن бастан (بند) банд) — боғламоқ, бекитмоқ, ёпмоқ
 بستگی داشتن бастаги доштан — боғлиқ бўлмоқ, алоқада бўлмоқ

- باست و توسعه **баст-ў тўусэ'э** — ривожланиш, юксалиш, ўсиш
 بسيار **бэсйор** — жуда, кўп
 بصره **басрэ** — Басра (шаҳар)
 بصير **басир** — зийрак, сезгир, фаросатли
 بعد **ба'д** — сўнг, кейин
 بعيد **ба'ид** — номуносиб, ажабланарли; узоқ, йироқ
 بغل **бағал** — қучоқ, қўлтиқ, қўйин
 بغل زدن **бағал задан** — қучоққа босмоқ, бағрига олмақ
 بغل هم معرفتن **бағал ҳам гэрэфтан** — бир-бирига уламоқ, ёнма-ён қўймоқ
 بغض **бўғз** — газаб, жаҳл
 بفرمائيد **бэфармонд** — марҳамат, буюринг
 بقيه **бақийэ** — қолган (бўлак, қисм), бўлак; давоми
 بکر **бэкр** — ўзлаштирилмаган, бўз (ер)
 بلژیک **бэлжик** — Белгия
 بلند **бўланд** — баланд
 بلند کردن **бўланд кардан** — кўтармоқ
 بلی **бали** — ҳа (тасдиқ юқламаси)
 بنا **бано** — бинно, қурилиш
 بنا بر اين **бано барин** — бинобарин, демак, шундай қилиб
 بند و بساط **банд-ў басот** — бойлик
 بندر **бандар** — порт
 بندرگز **бандаргаз** — Бандаргаз (Каспий денгизни қирғоғидаги порт-шаҳар)
 بنده **бандэ** — қул, банда; мен
 بني آدم **бани одам** — одамзод
 بودن **будан (باش) бош** — бўлмоқ, эмоқ
 بور **бур** — сариқ, малла
 بوسه **бусэ** — ўпич, бўса
 بوسیدن **бусидан** — ўпмоқ
 بوی **буй** — ҳид
 بوئیدن **бумдан** — ҳидламоқ
 به **бэ** (предлог) — ...га (жўналиш келишиги маъносини билдирадн)
 به دنيا آمدن **бэ дўнйо омадан** — туғилмоқ, дунёга келмоқ
 به ستوه آمدن **бэ сэтух омадан** — ҳолдан кетмоқ, қийналмоқ, оғир шарионтга тушиб қолмоқ
 بطور **бэ тўур-э** — тарзда, усулда, равишда
 بطور تساوی **бэ тўур-э тасови** — тенг равишда, барабар ҳолда; рағбатлантирувчи

بطوريكه	бэ тӯури-кэ — шундай қилиб
بعلاوه	бэ 'аловэ — бундан ташқари, бундан бошқа, бунга қўшимча
بعنوان	бэ 'уновон-э — сифатида, вазифасида
بهراتب	бэ маротэб — бир неча марта, бирмунча, анча
به منزله	бэ манзалэ-йэ — сифатида, каби
به	бэҳ — яхши, яхшироқ
بهت	бўҳт — ҳаяжон, ҳайратда қолиш
بهش	бэҳаш (халқ тилида) — унга
بهشت	бэҳашт — жаннат
بي آنکه	би-он-кэ — ...масдан, ...га қарамасдан
بيد	бид — тол
بي درنگ	би-даранг — тезда, зудлик билан
بيدار شدن	бидор шўдан — уйғонмоқ
بيرون	бирун — ташқари
بيرون آوردن	бирун овардан — чиқармоқ
بيرون رفتن	бирун рафтан — чиқмоқ
بيست	бист — йиғирма
بيش	биш — кўп, ортиқ, кўпроқ
بي شمار	би-шўмор — ҳисобсиз
بيشه	бишэ — ўрмон
بي قيد	би-қэйд — бефарқ, эътиборсиз
بيمار	бимор — касал
بيمار شدن	бимор шўдан — касал бўлмоқ
بيمارستان	биморэстон — касалхона
بين	бэйн — ора, ўрта; ораси, ўртаси
بين	бэйн-э (изофали предлог) — орасида, ўртасида
بين الملل	бэйн-ал-мэлал — халқаро
بيني	бини — бурун

پ

پا	по — оёқ
پا بقرار نهادن	по бэ фэрор нэҳодан — қочмоқ, қоча бошламоқ
پارچه	порчэ — мато, парча, газмол
پاره	порэ — парча, бўлак, қисм; йиртиқ
پاره کردن	порэ кардан — йиртмоқ, ёрмоқ, пора-пора қилмоқ
پاریس	порис — Париж
پاسبانی کردن	посбони кардан — соқчилнк қилмоқ, қоровуллик қилмоқ

- پاسخ پасѣх — жавоб
 دادن پاسخ додан — жавоб бермоқ
 پوشیدن پوشیدن (پاش) — сочмоқ, сепмоқ
 با طوق потуқ — учрашиш жойи, йиғилиш жойи
 پاک пок — тоза, пок
 پاکت покат — пакет, конверт
 پالتو полтў — пальто
 پانزده понздаҳ — ўн беш
 پایان пойон — тугаш, тамом бўлиш, ниҳоясига етиш; **به پایان**
 رساندن бэ пойон расондан — тугатмоқ, тамомламоқ, охирига
 етказмоқ
 پایدار пойдор — мустаҳкам
 پائیز помз — куз
 پائین поин — паст, қуйи, ост
 آمدن پائین поин омадан — тушмоқ
 پختن пўхтан (پز) — пиширмоқ
 پدر пэдар — ота
 پدر بزرگی пэдар-бўзўрг — бува
 پدرزن пэдар-зан — қайната
 پدید падида — кўриниб турган, намоён бўлган; аниқ
 آمدن پدید падида омадан — кўринмоқ, намоён бўлмоқ; пайдо бўлмоқ
 پذیرفتن пазируфтан (پذیر) — қабул қилмоқ
 پُر пўр — тўла, мўл, сер
 کرتاب کردن партоб кардан — ташламоқ, отмоқ, иргитмоқ
 پرتقال пўртўқол — апельсин
 پرچم парчам — байроқ
 پرداختن пардохтан (پرداز) — бирор ишни бошламоқ, бирор
 ишга киришмоқ; тўламоқ
 پرستاری کردن парастори кардан — касалга қарамоқ, касални боқмоқ
 پرسش پўрсэш — сўроқ, савол
 پرسه زدن парсэ задан — тентирамоқ, санқиб юрмоқ
 پرسیدن پўрсидан (پرس) — сўрамоқ
 پرنیان парнийон — ипак, ипакдан тўқилган мато
 پرواز کردن парвоз кардан — учмоқ
 پروردن парвардан (پرور) — тарбияламоқ, парвариш қилмоқ
 پرورش парварэш — тарбиялаш, ўстириш, парвариш
 پرورش کردن парварэш кардан — тарбияламоқ, тарбия қилмоқ
 پرهيز پارҳиз — сақланиш, парҳез
 پریدن паридан (پر) — учмоқ

پریروز	парируз — ўтган кун, аввалги кун
پزشک	пэзэшк — врач
پژمردن	пажмўрдан — сўлимоқ
پژمرده	пажмўрдэ — сўлиган
پژمرده کردن	пажмўрдэ кардан — эзмоқ, қийнамоқ, сўлитмоқ
پس	пас -- сўнг, кейин; демак, хўш, шундай қилиб
پس اندازی کردن	пас-андози кардан — пул йигмоқ, пул жамғармоқ, те- жамкорлик қилмоқ
پست	пўст — почта
پست هواني	пўст-э ҳавои — авиапочта
پستان	пэстон — кўкрак
پس دادن	пас додан — қайтариб бермоқ
پسر	пэсар — ўғил, ўғил бола
پس فردا	пасфардо — индин
پس گرفتن	пас гэрэфтан — қайтариб олмоқ
پس ماندن	пас мондан — орқада қолмоқ
پسنديدن	пасандидан (پسند پاساند) — ёқтирмоқ, маъқулламоқ
پشت	пўшт — орқа
پشت	пўшт-э (изофали предлог) — орқасида, ортида
پشتيباني	пўштибони — ҳимоя
پشتيباني کردن	пўштибони кардан — ҳимоя қилмоқ
پشته	пўштэ — бог, боглам
پشم	пашм — жун
پشه	пашэ — чивин
پل	пўл — кўприк
پلانگ	паламг — қоплои
پله	пэллэ — зина, зинапоя
پله گان	пэллэгон — нарвон, шоти
پناهنده	паноҳандэ — паноҳ изловчи, нажот қидирувчи
پنبه	памбэ — пахта
پنج	панж — беш
پنجاه	панжоҳ — эллик
پنجره	панжарэ — дераза
پند	панд — насиҳат, панд
پنداشتن	пандоштан (پندار پاندور) — ўйламоқ, фикр қилмоқ
پنهان	пэнҳон — яширин, пинҳон
پنهان شدن	пэнҳон шўдан — яширинмоқ, бекинмоқ
پنهان کردن	пэнҳон кардан — яширмоқ, бекитмоқ
پنير	панир — пишлоқ

پور	пур	— фарзанд, ўғил, бола
پوشاک	пушок	— кийим
پوشيدن	пушидан	— киймоқ
پهلو	пахлу	— ён, биқин
پهلوی	пахлу-йэ	(изофали предлог) — ёнида, ҳаторида
پهناور	пахновар	— кенг
پهنه	пахнэ	— кенг, кенглик; бўшлиқ
پى	пэй	— оёқ, оёқ изи
پى	пэй-э	(изофали предлог) — кетидан, изидан, ортидан
پى بردن	пэй бўрдан	— тушунмоқ, фаҳхламоқ, сезмоқ
پى در پى	пэй дар пэй	— кетма-кет, узлуксиз
پىچ	пич	— қайрилиш, қайиллиш; эгик, букки
پىچيدن	пичидан (پىچ пич)	— ўрамоқ, ўралмоқ; қайирмоқ, қайрилмоқ
پيدا کردن	пэйдо кардан	— топмоқ
پير	пир	— қари
پير شدن	пир шўдан	— қаримоқ
پير امون	пиромун-э	(изофали предлог) — атрофида, тўғрисида, юзасидан, бўйича
پيراهن	пироҳан	— кўйлак
پيروزه	пирузэ	— фируза (қимматбаҳо тош)
پيروزی	пирузи	— галаба
پيش	пиш	— олд, олд томон
پيش	пиш-э	(изофали предлог) — олдда, олдига
پيش گرفتن	пиш гэрэфтан	— (бирор нарсани) қайтадан давом эттирмоқ, бажармоқ
پيش آمد	пишомад	— вақеа, ҳодиса
پيشانی	пишони	— пешана
پيش آهنگ	пишоҳанг	— пионер
پيشرفت	пишрафт	— олдинлаб кетиш, тараққиёт, муваффақият
پيش خدمت	пишхэдмат	— официант, официантка
پيشکش	пишкаш	— совға, ҳадя
پيشکش ناقابلی	пишкаш-э ноқобэли	— арзномаган совға
پيشنهاد	пишнэход	— таклиф, тақдим
پيشنهاد کردن	пишнэход кардан	— таклиф этмоқ, тақдим этмоқ
پيشه	пишэ	— касб, ҳунар
پيشه ور	пишэвар	— ҳунарманд
پيکار	пэйкор	— жанг, кураш
پيمان	пэймон	— шартнома
پيمودن	пэймудан (پيما пэймо)	— (кесиб, ёриб) ўтмоқ; ўлчамоқ

پيوستن пэйвастан (پيو نڊ پэйванд) — уламоқ, бирлаштирмоқ, пай-
ванд қилмоқ

پيوسته пэйвастэ — доим, тўхтовсиз

ت

تابستان тобэстон — ёз

تابناک тобноқ — ёруғ, ялтироқ, товланувчи

تا جر тожэр — савдогар

تاریخ торих — тарих, вақт, число

تاریک торик — қоронғи

تازه тозэ — янги; эндигина, яқинда

تازی този — араб, арабга онд

تاسف таассўф — афсус, ачиниш

تاسف آور таассўфовар — ачиннарли, таассуфли

تاسیس та'сис — тузиш, та'сис этиш

تاسیس کردن та'сис кардан — тузмоқ, та'сис этмоқ

تافتن тофтан (تاب توب) — ялтирамоқ, тобланмоқ

تالار толар — зал

تالیف та'лиф — ёзиш, тузиш, асар ёзиш

تالیف کردن та'лиф кардан — ёзмоқ, тузмоқ, асар ёзмоқ

تامل та'аммўл — ўйлаш, фикр қилиш

تاب таб — иситма, иссиқлик, температура

تابار табар — болта

تبریک تبرик гўфтан — табрикламоқ

تجار тўжжор — تاجر нинг кўплик шакли

تجارت тэжорат — савдо

تجدید тажид — янгидан, қайтадан; тиклаш

تعمیر کردن таҳрик кардан — иғво қилмоқ, қаршнлик қилмоқ

تحصیل таҳсил — билим олиш, ўқиш, таҳсил

تحصیل کردن таҳсил кардан — ўқимоқ, таҳсил кўрмоқ

تحمل таҳаммўл — чидаш, бардош бериш

تحمل ناپذیر таҳаммўл-нопазир — чидаб бўлмайдиган, тоқат қилиб бўл-
майдиган

تختخواب тахтэхоб — каравот

تذکره тазкэрэ — тазкира, антология

تار тар — ҳўл

تر کردن	тар кардан — ҳўлламоқ
تراشيدن	тарошидан (تراش тарош) — қирмоқ, йўнмоқ
ترانه	таронэ — ашула, куй
تراويدن	таровидан — томмоқ, сизиб чиқмоқ, сочилиб чиқмоқ
ترب	тўрўб — турп
تربت	тўрбат — қабр, мазор, гўр
ترتيب دادن	тартиб додан — ташкил этмоқ, уюштирмоқ, тузмоқ
ترسناک	тарснок — қўрқинчли
ترسيدن	тарсидан (ترس тарс) — қўрқмоқ
ترش	тўрш — нордон
ترعه	тўр'э — канал
ترک کردن	тарк кардан — ташлаб кетмоқ, тарк этмоқ
ترکه	таракэ — новда
ترن	тэрэн — поезд
تره	тарэ — барра пнэз
تساوی	тасови — тенг, баравар, тенглик
تسليت	таслийат — таъзия билдириш, ҳамдлард бўлиш
تشریف آوردن	ташриф овардан — келмоқ, ташриф буюрмоқ
تشکیل دادن	ташкил додан — ташкил қилмоқ, уюштирмоқ
تصرف	тасаррўф — ўзгарилш, қайтадан ясалилш; сўз шаклининг ўзгарилш; босиб олиш
تصميم	тасмим — қарор, аҳд
تصميم گرفتن	тасмим гэрэфтан — қарор қилмоқ, аҳд қилмоқ
تصنيف	тасниф — тасниф, лапар, қўшиқ
تصوير کشيدن	тасвир кашидан — расм солмоқ
تعارف	та'орўф — ўзаро ҳурмат қилиш; совға
تعارف کردن	та'орўф кардан — такаллуф қилмоқ, тақдим қилмоқ
تعجيل	та'жил — шошилилш, шошилилч
تعداد	тэ'дод — миқдор, сон
تعطيل	та'тил — дам олиш, ишдан бўш вақт
تعطيلات	та'тилот — каникул; تعطيل روزروز-э та'тил — дам олиш кунн
تعمير	та'мир — тузатиш, ремонт
تعمير ماه	та'миргоҳ — устахона, ремонт қиладиган жой
تغيير	тағйир — ўзгарилш
تغيير کردن	тағйир кардан — ўзгармоқ
تفريق	тафориқ — нинг кўплик шакли
تفاوت کردن	тафовўт кардан — фарқ қилмоқ
تفریق	тафриқ — бўлиш, ажратилш
تفکر کردن	тафаккўр кардан — ўйламоқ, фикр қилмоқ

- تفنگ **tūfanġ** — милтиқ
 تقاضا **тақозо** — талаб
 تقاضا کردن **тақозо кардан** — талаб қилмоқ
 تقریبا **тақрибан** — тахминан
 تکان **такон** — итарниш, силжитиши; **به تکان آوردن** бә **такон овардан** — итармоқ, силжитмоқ; силжитмоқ
 تکان دادن **такон додан** — қоқмоқ, силжитмоқ
 تکذيب کردن **такзиб кардан** — инкор этмоқ
 تکميل کردن **такмил кардан** — такомиллаштирмоқ, тўлатмоқ
 تکنیک **тәкиик** — техника
 تکه **тәкә** — бурда, парча
 تلاش **талаш** — оварагарчилик, ташвиш; ҳаракат, интилиш
 تلاش کردن **талаш кардан** — овара бўлмоқ, ташвишланмоқ, урнимоқ
 تلافی **талофи** — қайтариш, тўлаш
 تلافی کردن **талофи кардан** — қайтармоқ, тўлаб бермоқ
 تلخ **галх** — аччиқ
 تمام کردن **гамом кардан** — гамом қилмоқ
 تمام شدن **гамом шўдан** — гамом бўлмоқ
 تمدن **тамаддўн** — маданият, цивилизация
 تمرین **тамрин** — машқ
 تن در دادن **тан дар-додан** — енгилмоқ, бўш келмоқ, ожизлик қилмоқ, тан бермоқ
 تند **тўнд** — ўткир, кескин, қаттиқ, тез
 تنظیم **таъзим** — тартибга солиш
 تنفر **танафўр** — нафрат
 تنگ **танг** — тор, сиқиқ
 تنگی **танги** — қийинчилик, калта қўллик; торлик
 تنها **танҳо** — ёлғиз, якка, танҳо
 تو **tū** — сен
 تو **ту** — (бир нарсанинг) ичи, ичкариси
 توانستن **тавонэстан (توان تавон)** — қодир бўлмоқ, қила олмақ
 توانگر **тавонгар** — бой
 توجه **таважжўҳ** — фикр, диққат
 توده **тудә** — халқ, омма
 توسط **тавассўт-э** (изофалии предлог) — воситаси билан, воситасида, орқали
 توسعه **тўусә'э** — ривожланиш, кенгайиш
 توسعه یافتن **тўусә'э йофтан** — ривожланмоқ, юксалмоқ, тараққий этмоқ
 توشه **тушә** — озиқ-овқат (запаси), йўл учун гамлаб қўйилган озиқ-овқат

توضیح	tūzixh — изоҳ, баён, тушунтириш
توضیح دادن	tūzixh dodan — тушунтирмоқ, баён қилмоқ, изоҳ бермоқ
تولد یافتن	tavallūd yoftan — туғилмоқ
توليد	tūulid — ишлаб чиқариш
ته	taḥ — тағ; тағи, ичи
تهوع	taḥavvū' — кўнғил айнаиш, беҳузур бўлиш
تهی	taḥi — бўш
تهی شدن	taḥi shūdān — бўшamoқ
تهیه	taḥiyē — тайёрлаш
تهیه کردن	taḥiyē kardān — тайёрламоқ, ҳозирламоқ
تیر	tir — ўқ
تیغ	tig — қилич, тиг

ث

ثابت	sobat — қатъий, аниқ, исботланган
ثابت شدن	sobat shūdān — аниқ бўлмоқ, исботланмоқ, мустақкамлан-моқ
ثالثا	solāsān — учинчидан
ثانيا	soniyān — иккинчидан
ثانية	soniyē — секунд
ثروت	sarvat — бойлик
ثروتمند	sarvatmand — бой одам
ثریا	sūrāyō — Сурайё (юлдуз)
ثلث	sūls — учдан бир
ثمر	samar — мева, самара

ج

جاده	joḍē — катта йўл, шоссе
جارو	jarū — сунурги, сунуриш
جالب	joalab — қизиқарли, жозибали, ўзинга жалб қилувчи
توجه جالب	joalab-e tavajjuh — қизиқарли, мафтун этувчи, диққатни тортувчи
جامع	jomā' — жамловчи, тўпловчи; тўла
جامه	jomā — кийим
جانب	jonāb — томон, тараф

جاه	жоҳ — юқори мансаб, олий мартаба
جايزه	жоизэ — мукофот
جد	жадд — бува
جدل	жадал — тортишув, уруш, жанжал
جدید	жадид — янги
جراح	жарроҳ — хирург, жарроҳ
جراحی	жарроҳи — хирургия, хирургияга оид
جریان داشتن	жарайон доштан — ҳаракатда бўлмоқ, оқмоқ, оқиб ўтмоқ, бўлиб турмоқ
جرم	жәрм — жасад, тана
جز	жўз — бошқа, ташқари
جزاير	жазоир — جزيره нинг кўплик шакли
جزو	жўзв — қисм, бўлак
جستن	жастан (جه жаҳ) — сакрамоқ, ҳатламоқ
جستن	жўстан (جو жу) — қидирмоқ, ахтармоқ
جستجو	жўстўжу — қидириш, ахтариш
جشن	жашн — байрам
جشن گرفتن	жашн гэрэфтан — байрам қилмоқ, нишонламоқ
جعبه	жа'бэ — қутн, яшик
جلسه	жаласэ — мажлис
جلگه	жўлгэ — водий
جلو	жэлўу — олд, олд томон
جهاهير	жамоҳири — جمهوری нинг кўплик шакли
جمع	жам' — кўплик, йигин, тўплам
جمهوری	жўмҳури — республика
جنیبیدن	жўмбидан (جنب жўмб) — ҳаракатга келмоқ, қимирламоқ
جنبش	жўмбэш — ҳаракат
جنس	жэнс — жинс, сорт
جنگل	жангал — ўрмон
جو	жу — ариқ, канал
جو	жўу — арпа
جوالدوز	жўволдуз — бигиз
جوان	жавон — ёш, йнгит
جوايز	жавонз - جايزه нинг кўплик шакли
جور	жўур — хил, нав, тур
جوراب	журоб — пайпоқ
جوز	жўуз — ёнгоқ дарахти
جوشيدن	жушидан — (جوش жуш) — қайнамоқ
جوهری	жўуҳари — зарғар

جویدن жавидан (جو جав) — чайнамоқ
 جيب жиб — чўнтак
 جيعون жэйхун — Амударё

چ

چاپ کردن чоп кардан — босмоқ, нашр қилмоқ
 چاق чоқ — семиз
 چاقو чоқу — пичоқ
 چال کردن чол кардан — кўймоқ
 چانه чонэ — няк, энгак
 چاله чолэ — чуқур, ўра
 چاه чоҳ — қудуқ, ўра
 چتر чатр — зонтик, соябон
 چرا чэро — нега? нима учун?
 چرخ чарх — гилдирак, чарх
 چرخیدن чархидан — айланмоқ
 چريدن чаридан — ўтламоқ
 چسبانیدن часбонидан — ёпиштирмоқ, клейламоқ
 چشم чэшм — кўз; **به چشم خوردن** бэ чэшм хўрдаи — кўзга ташлаишмоқ; **به چشم** бэ чэшм — жоним билан
 چشمه чэшмэ — булоқ, чашма
 چشم بد دور чэшм бад-дур — кўз тегмасин
 چشيدن чэшидан — татимоқ, татиб кўрмоқ
 چطور чэтўур — қандай, қандай қилиб
 چغندر чўғўндар — лавлаги
 چقدر чэқадр — қанчалик, қай даражада
 چكيدن чакидан — томчиламоқ, томмоқ
 چلو чэлўу — чалов (сувда пиширилган гуручдан иборат овқат)
 چند чанд — неча?, қанча?; бир қанча
 چندين чандин — бир қанча, бирмунча
 چنين чэнин — шундай, шунақа
 چو чу — **چون** нияг қисқа шакли
 چون чун — вақт, ...ган вақтда; каби, ...гани учун
 چه чэ — нима? қанақа?
 چهار чаҳор — тўрт
 چهارده чаҳордах — ўн тўрт
 چهل чэхэл — қирқ

چیدن чидан (چين чин) — термоқ, тахламоқ

چيز چиз — нарса

چين чин — Хитой

ح

حادثه ҳодэса — ҳодиса, воқеа

حاصلخير ҳосэлхиз — ҳосилдор

حاضر ҳозэр — тайёр, ҳозир бўлган

کردن حاضر ҳозэр кардан — тайёрламоқ

حالا ҳоло — ҳозир

حاوي ҳови — ўз ичига олган, эга бўлган

حتمًا ҳатман — албатта

حتي ҳатто — ҳатто

حد ҳадд — чегара

حد اكثر ҳадд-э аксар — энг кўп, максимум

حدس ҳадс — гумон, тахмин, фараз

زدن حدس ҳадс задан — . . . деб ўйламоқ, гумон қилмоқ, тахмин қилмоқ

حدود ҳўдуд — حد нинг кўплик шакли

کردن حديث ҳадис кардан — сўхбат қилмоқ, гапирмоқ, сўзлаб бермоқ

حرف ҳарф — сўз, гап, юклама, ҳарф

حرف زدن ҳарф задан — сўзлашмоқ, гаплашмоқ

کردن حرکت ҳаракат кардан — жўнамоқ, юрмоқ, ҳаракат қилмоқ

حروف ҳўруф — حرف нинг кўплик шакли

حروف اضافه ҳўруф-э эзофэ — предлоглар

حزب ҳэзб — партия

حضور داشتن ҳўзур доштан — (шу ерда) ҳозир бўлмоқ, ...да қатнашмоқ

حفر کردن ҳафр кардан — қазимоқ, ковламоқ

حفظ ҳэфз — ёд, эс, хотира

حفظ کردن ҳэфз кардан — сақламоқ, муҳофаза қилмоқ; эслаб қолмоқ, ёд-лаб олмоқ

حقًا ҳаққан — ҳақиқатан

حکم ҳэкам — حکمت нинг кўплик шакли

حكيم ҳаким — файласуф, донишманд, ҳаким

کردن حمله ҳамлэ кардан — ҳужум қилмоқ

حميت ҳамийат — олижаноб, эзгу, туйғу

حوادث ҳаводэс — حادثه нинг кўплик шакли

حوالي ҳаволи — атроф

حومه хўумэ — шаҳар атрофи, шаҳар ташқариси
حياط ҳайот — ҳовли

خ

- خار хор — тикан
خارکن хоркан — тикан тўпловчи, тикан йиғувчи
خارا хоро — гранит (тош)
خارج хорэж — чет, ташқари
خارجي хорэжи — чет, хорижий;
کشورهای خارجي кэшварҳо-йэ хорэжи — чет мамлакатлар
زبانهای خارجي забонҳо-йэ хорэжи — чет тиллар
خارق العاده хорэқ-ўл-одэ — ҳаддан ташқари, одатдан ташқари
خاصه хосса — махсусан, айниқса
خاصگي хосаги — хазинадор
خاطر хотэр — эс, хотира, ақл
خاک хок — тупроқ
خالص холэс — тоза, аралашмаган, табиий, оддий, холис
خاله холэ — хола
خالی холи — бўш, қуруқ
خاموش хомуш — тинч, жим
خاموش کردن хомуш кардан — тинчлатмоқ
خاموش شدن хомуш шўдан — тинчланмоқ, жим бўлмоқ; ўчмоқ (чироқ)
خامه хомэ — бўз ёки хом ипакдан тўқилган мато, кашта
خان хон — хон, ҳоким
خانه хонэ — уй
خانه بيلاقى хонэ-йэ йэйлоқи — ёзда чиқиб яшайдиган шаҳар ташқарисида-
ги уй-жой, дача
خانواده хонэводэ — оила
خاور ховар — шарқ
خاورزمين ховарзамин — Шарқ мамлакатлари
خاورشناس ховаршэнос — шарқшунос
خبر хабар — хабар, маълумот
خبرنگار хабарнэгор — мухбир
خدا حافظ хўдо ҳофэз — хайр
خدا حافظى کردن хўдо ҳофэзи кардан — хайрлашмоқ
خداياىمان хўдойогон — улуғ зот, ҳазрати олийлари

- خدم و حشم хўдам-ў ҳашам — сарой аҳллари, подшоҳ ёнида юрувчи ходимлар
- خر хар — эшак
- خرام хўром — оғишмай текис юриш, хиром қилиб юриш
- خر بزه харбўзе — қовун
- خر چنگ харчанг — қисқичбақа
- خر د хэрад — ақл, идрок
- خر دمنده хэрадманд — ақлли, идрокли, донишманд
- خر د хўрд — майда
- خر د سالی хўрдсоли — ёшлик
- خر ده хўрдэ — майда, майда-чуйда
- خر س хэрс — айиқ
- خر سبک хэрсак — хирсак (болалар ўйини)
- خر عوش харгуш — қуён
- خر مهره хармўхрэ — чиганоқ, чаноқ
- خر وار харвор — харвор (оғирлик бирлиги)
- خر وس хўрус — хўроз
- خر يدن харидан (خر хар) — сотиб олмоқ
- خر ف хазаф — сопол парча, сопол идиш
- خرسته хастэ — чарчаган
- خرسته شدن хастэ шўдан — чарчамоқ
- خر سارت хасорат — зарар, зиён
- خر سارت افتادن хасорат ўфтодан — зарар кўрмоқ, зиён қилмоқ
- خر شت хэшт — фишт
- خر شك хўшк — қуруқ
- خر شم хэшм — ғазаб, қаҳр, жаҳл
- خر شمناک хэшмнок — ғазабли, қаҳрли
- خر ط хатт — йўл, қатор, чизик; маршрут; хат; **تراموای خط هفتم** **тромвой-э хатт-э ҳафтўм** — еттинчи (номерли) маршрутли трамвай
- خر ط ناک хатарнок — хатарли
- خر فتن хўфтан (**خواب** хоб) — ухламоқ
- خر دن خلاص کردن халос кардан — озод қилмоқ, халос этмоқ
- خر لاقе халлоқэ — ижодий, ижодкорона
- خر لاقیت халлоқийат — ижод этиш, яратиш
- خر لبان халбон — лётчик, учувчи
- خر لعت хал'ат — чопон, тўн
- خر لعت تنگ بودن хўлқ танг будан — ёмон кайфиятда бўлмоқ
- خر لعت خلق халақ — увада, жулдур, эскирган, тўзиган

خليچ	халиж — құлтиқ, кўрпаз
خندیدن	хандидан (خند ханд) — кулмоқ
خنک	хўнак — салқин
خنگی	хэнг — оқ от, зотли от
خواب	хоб — уйқу, туш
خوابیدن	хобидан (خواب хоб) — ухламоқ
خواربار	хорбор — озиқ-овқат
خواستن	хостан (خواه хоҳ) — хоҳламоқ, истамоқ, чақирмоқ
خواص	ҳавос — خاصه нинг кўплик шакли
خواندن	хондан (خوان хон) — ўқимоқ
خوانين	ховонин — خان нинг кўплик шакли
خواهر	хоҳар — опа-сингил
خواهر بزرگ	хоҳар-э бўзўрг — опа
خواهر کوچک	хоҳар-э кучак — сингил
خواهرزاده	хоҳарзодэ — жиян (опа томонидан)
خواهش	хоҳэш — илтимос, истак
خواهش کردن	хоҳэш кардан — илтимос қилмоқ, ўтиниб сўрамоқ
خوب	хуб — яхши
خود	хўд — ўз (ўзлик олмоши)
خوراک	хўрок — овқат, таом
خوردن	хўрдан (خور хўр) — емоқ, ичмоқ
خورشيد	хўриш — қуёш
خوش	хўш — яхши, ёқимли
خوش آمدن	хўш омадан — ёқмоқ, маъқул бўлмоқ
خوش الحان	хўш-алҳон — ёқимли, оҳангдор, мунгли
خوشحال شدن	хўшҳол шўдан — хурсанд бўлмоқ, хушвақт бўлмоқ
خوشگل	хўшгэл — чиройли, гўзал
خوشی	хўши — севинч, қувонч
خون	хун — қон
خون رز	хун-э раз — шароб, май
خونسردی	хунсарди — совуққонлик
خویش	хиш — ўз; қариндош
خیابان	хийобон — кўча
خیار	хийор — бодринг
خیانت ورزیدن	хийонат варзидан — хиёнат қилмоқ
خیر	хэйр — йўқ
خیره	хирэ — ҳайрон, таажжубланган
خیس	хис — ҳўл, нам, ҳўл бўлган
خیلی	хэйли — жуда, кўп

داخل	дохэл — ичкари; кирувчи
داخل شدن	дохэл шудан — кирмоқ
داد خواهي كردن	додхоҳи қардан — суд ҳукмини талаб қилмоқ
داد زدن	дод задан — бақирмоқ, додламоқ
دادن	додан (ده) — бермоқ
دارا	доро — борлик, мулк, нарса
دارا بودن	доро будан — эга бўлмоқ
داشتن	доштан (دار) — эга бўлмоқ, бор бўлмоқ
دالان	долон — йўлак, коридор
دام	дом — тузоқ, дом, тўр
داماد	домод — куёв
دامن	доман — этак
دانا	доно — доно (одам), донишманд; биладиган
دانستن	донэстан (دان) — билмоқ
دانش	донэш — билим, билиш
دانش آموز	донэшомуз — мактаб ўқитувчиси
دانشجو	донэшжу — студент
دانشگاه	донэшгадэ — факультет, институт
دانشگاه	донэшгоҳ — университет
دانشيار	донэшйор — ўқитувчи (олий ўқув юртида)
داور	довар — судья, фикр (баҳо) берувчи киши
دای	дон — тоға
دايم	доим — доим, ҳамиша
دبستان	дабэстон — бошланғич мактаб
دبيرستان	дабирэстон — ўрта мактаб
دختر	дўхтар — қиз, қиз бола
در	дар (предлог) — ...да (ўрин-пайт маъносини билдиради)
در	дар — эшик
در	дўрр — дур, марварид
دراز	дэроз — чўзиқ, узун
دراز کشیدن	дэроз кашилан — чўзилиб ётмоқ
در آمدن	дар-омадан — кирмоқ
در آوردن	дар-овардан — чиқармоқ
درب	дарб — эшик, дарвоза
دربار	дарбор — подшоҳ саройи

- دربار **дарбадар** — уйсиз, санқиб юрүвчи, оворайи жаҳон бўлувчи
 درجه **даражэ** — даража, қадар
 دربان **дарбон** — қоровул, соқчи
 درخشيدان **дэрахшидан** (**درخش** **дэрахш**) — ялтирамоқ, ярқирамоқ
 درست **дўрўст** — тўғри; расо
 درشت **дўрўшт** — қўпол, дағал
 درشکه **дўрўшкэ** — извош. арава, файтон
 درصد **дар-сад** — процент
 در گرفتن **дар-гэрэфтан** — ёнмоқ, ўт олмоқ, қизишиб кетмоқ
 در گذشتن **дар-гўзаштан** — дунёдан ўтмоқ, ўлмоқ
 درم **дэрам** ва **درهم** **дэрхам** — дархам (эрон пул бирлиги)
 درود **дўруд** — шон-шарафлар, салом
 دروغ **дўруғ** — ёлғон
 دروغ گفتن **дўруғ гўфтан** — ёлғон гапирмоқ
 دروغگو **дўруғгу** — ёлғончи
 درون **дўрун** — (бирор нарсанинг) ичи, ичкарисы
 درويدين **дэравидан** (**درو** **дэрўу**) — ўрмоқ
 دريا **дарйо** — денгиз
 در يافت داشتن **дар-йафт доштан** — олмоқ
 دريدن **даридан** (**در** **дар**) — йиртмоқ, пора қилмоқ
 دزد **дўзд** — ўғри
 دزدیدن **дўзидан** — ўғирламоқ
 دژ **дэж** — қалъа
 دسامبر **дэсомбр** — декабрь
 دست **даст** — қўл
 دست تنگ **даст-э танг** — камбағал, бечора
 دستپاچه شدن **дастпочэ шўдан** — ўзини йўқотиб қўймоқ, довдираб қолмоқ
 دستکش **дасткаш** — қўлқоп
 دستگاه **дастгоҳ** — станок, машина, аппарат
 دستمال **дастмол** — дастрўмол
 دستمزد **дастмўзд** — иш ҳақи
 دستور **дастур** — қўлланма, кўрсатма
 دستور زبان **дастур-э забон** — грамматика
 دسته **дастэ** — тўда, гуруҳ, даста
 دشنام **дўшном** — сўкиш, ҳақорат, ёмон сўз айтиш
 دشوار **дўшвор** — қийин, оғир, мушкул
 دعوت **да'ват** — таклиф, чақириқ
 دعوت کردن **да'ват кардан** — таклиф қилмоқ, чақирмоқ
 دعوت نامه **да'ватномэ** — таклиф қоғози, таклифнома

- دف даф — чилдирма
 دفن کردن дафн кардан — кўймоқ
 دقیقه дақиқа — дақиқа, минут
 دل дэл — юрак, қалб, дил
 دل بنشاط дэл бэ нэшот — очиқ кўнгилли, хушчақчақ
 دلچспنگى داشتن дэлбастаги доштан — қизиқмоқ, алоқадор бўлмоқ
 دلتنگ شدن дэлтанг шўдан — хафа бўлмоқ, сиқилмоқ
 دلگیر дэлгир — хафа бўлган, ранжиган
 دلیر дэлир — кўрқмас, дов юрак, ботир
 دم дам-э (изофали предлог) — ёнида, олдида, остонасида
 دميدان дамидан (دم дам) — пуфламоқ; эсмоқ
 دنبال дўмбол — кет, орқа
 دنبال-э дўмбол-э (изофали предлог) — кетидан, орқасидан.
 دندان дандон — тиш
 دو дў — икки
 دوات дават — сиёҳдон
 دوازده дўвоздах — ўн икки
 دوختن духтан (دوز дуз) — тикмоқ
 دود дуд — тутун
 دور дур — узоқ, олис
 دور-э дўур — атроф, теварак; айланиш
 دور دست дурдаст — узоқ, олис
 دوره дўурэ — давр, этап, вақт; давра
 دوست دوست — дўст
 دوست داشتن дуст доштан — севмоқ, яхши кўрмоқ
 دوش душ — елка
 دوشيزه душизэ — қиз (балоғатга етган)
 دوغ дуг — айрон
 دول дўвал — دولتнинг кўплик шакли
 دولت дўулат — давлат, бойлик
 دويدان давидан (دو дав) — югурмоқ, чопмоқ
 دويست дэвист — икки юз
 ده даҳ — ўн
 ده дэх — қишлоқ
 دهان даҳон — оғиз
 دهخوارقال дэххорқол — Деҳхорқол (қабиланинг номи)
 دهر даҳр — давр, замон
 دهل дўҳўл — ноғора
 ديدار дидор — кўрнишиш, дийдор

- دیدن دیدан (بین бин) — кўрмоқ
 دیدن نمودن دیدан намудан — айланиб кўрмоқ, томоша қилиб кўрмоқ
 دیدنیها دیدаниҳо — диққатга сазовор, кўркаш (жой, манзара), кўргули
 нарса
 دیدе диде — кўз
 дир — кеч, узоқ
 دیر آمدن дир омадан — кечикмоқ, кеч қолмоқ
 دیر زیستن дир зистан — узоқ яшамоқ
 دیرین дирин — эски, қадимги
 دیروز дируз — кеча
 دیشب дишаб — кеча кечқурун
 دیکته диктэ — диктовка
 کردن کردن диктэ кардан — диктовка қилмоқ
 دیگ диг — қозон
 دیگر дигар — бошқа, бўлак, яна
 دینار динор — динор (эрон пул бирлиги)

ذ

- ذغال зўғол — тошкўмир
 ذوق зўуқ — завқ

ر

- را ро (кўмакчи) — ни (тушум келишиги маъносини билдиради)
 رابطه робэтэ — алоқа, муносабат
 راجع به ражэ' бэ — ҳақида, тўғрисида
 راز роз — сир
 رأس ра'с — бош
 راست рост — тўғри; ўнг
 رости рости — ростдан, ростдан ҳам; дарвоқе, айтмоқчи
 رائدن раидан (ران рон) — ҳайдамоқ
 رائنده раиндэ — ҳайдовчи, шофер
 راه роҳ — йўл
 کردن کردن роҳ гўм кардан — йўлдан адашмоқ
 راهرو роҳрўу — йўлак, коридор, тротуар, йўлка
 راهنما роҳнамо — йўл кўрсатувчи, раҳбар, йўлбошчи; йўл кўрсаткич

- کردن راهنامی кардан — йўл кўрсатмоқ, йўлбошчилик қилмоқ
 رأى ra'й — фикр, овоз (сайловда)
 رأى دادن ra'й додан — овоз бермоқ
 رایگان رایгон — қимматсиз, қадрсиз, бепул, текин
 رباعیات rūbo'ийот — рубойлар
 ربع rūb' — чорак
 ربودن rūбудан (ربا rūбо) — тортиб олмоқ, юлиб олмоқ
 رجال рэжол — رجل нинг кўплик шакли
 رجل ражўл — киши, арбоб, ходим
 رجل اجتماعی ражўл-э эжтəмон — жамоат арбоби
 رخام rūхом — мрамор
 رخت рахт — ички кийим, кийим-бош
 رخت از جهان کشیدن рахт аз жаҳон кашидан — дунəдан бошини олиб кетмоқ
 رختخواب рахтəхоб — ўрин, кўрпа-əстиқ
 رد شدن радд шўдан — ўтиб бормоқ, ўтмоқ
 روز раз — ток занги
 رساندن расондан (راسان расон) — етқазмоқ
 رستن растан (ره раҳ) — озод бўлмоқ, қутулмоқ
 رستن rūстан (رو ру) — ўсмоқ, униб чиқмоқ
 رسم расм — одат, урф, расм
 رسوم rūсум — رسم нинг кўплик шакли
 رسیدن расидан (رس рас) — етмоқ, етиб келмоқ
 رشته рəштə — ип, соҳа, бўлим
 رعایت کردن ra'ойат кардан — аҳамият бермоқ, риоя қилмоқ
 رغبت рағбат — хоҳиш, истақ
 رفتار کردن рафтор кардан — муурожаат қилмоқ, муомала қилмоқ
 رفتن рафтан (رو rūу) — бормоқ, кетмоқ, жўнамоқ
 رفتن rūфтан (روب rūб) — супурмоқ
 رفته بودن рафтə будан — ўхшамоқ, ўхшаб кетмоқ
 رفقا rūфақо — رفیق нинг кўплик шакли
 رفیق рафиқ — ўртоқ
 رکن rūкн — руки, туроқ; устун
 رکناباد rūкнобод — Рукнобод (дарə)
 رمى раг — қон томири
 رنج ранж — қийинчилик, азоб, меҳнат
 بردن برдан ранж бўрдан — азоб чекмоқ, қийинчилик кўрмоқ
 رنجاندن ранжондан — хафа қилмоқ, ранжитмоқ
 رنجیدن ранжидан — хафа бўлмоқ, ранжимоқ
 رنگ آمیزی рангомизи — ранг бериш, бўйаш

- رو ру — юз, уст
 روي ру-йэ (изофалии предлог) — устида, юзида
 روابط равобэт - رابطه нинг кўплик шакли
 روباه рубоҳ — тулки
 روبىچاك рубэҳок — супуринди, супуришдан чиққан аҳлат
 رود руд — дарё
 رودخانه рудхонэ — (кичик) дарё
 روز руз — кун
 روز افزون рузафзун — кун сайин ошиб, кўпайиб бориш
 روزانه рузонэ — ҳар куни, кундалик
 روزگار рузгор — давр, замон; қисмат, тақдир; турмуш
 روزنامه рузномэ — газета
 روزنه рўзанэ — тешик, ёриқ, ковак
 روستا русто — қишлоқ
 روستائى рустои — қишлоқи, деҳқон
 روشن рўшан — ёруғ, ойдин, равшан
 روشن کردن рўшан кардан — ёқмоқ, ойдинлаштирмоқ
 روغن рўған — ёғ
 روئاس рунос — марена (қизил бўёққа кетадиган ўсимлик)
 روتق рўунақ — равнақ, тараққиёт
 روتق گهرفتن рўунақ гэрэфган — ривожланмоқ, равнақ топмоқ
 رونويسى کردن рунависи кардан — кўчириб ёзмоқ
 روبهم رفته руйҳам рафтэ — умуман, умуман олганда, натижада
 راه раҳ — راه нинг қисқа шакли
 رها کردن раҳо кардан — қутқармоқ, озод қилмоқ
 رياضيت رийозийат — математика
 ريال رийол — риёл (эрон пул бирлиги)
 ريختن рихтан (ريز ريز) — қуймоқ, қуйилмоқ, тўкмоқ, сқмоқ
 ريز رиз — майда, ингичка
 ريستن رистан (ريز ريز) — йигирмоқ
 ريسمان رисмон — арқон
 ريش риш — соқол
 ريشه ришэ — ўзак, негиз, илдиз
 ريگ риг — қум, майда тош

ز

- از зэ — از предлогининг қисқа шакли
 زاد зод — йўл учун ғамлаб қўйилган озик-овқат

- زاغ зoғ — қарға; кўк (ранг)
 زانو зону — тизза
 زائيدن зoидан (| ز o) — туғмоқ
 زبان забон — тил
 زبانشناس забоншэнос — тилчи
 زحمت заҳмат — меҳнат, заҳмат
 زحمتکش заҳматкаш — меҳнаткаш
 زحمت كشيدين заҳмат кашидан — меҳнат қилмоқ, овора бўлмоқ, заҳмат чекмоқ
 زدن задан (زن зан) — урмоқ
 زر зар — тилла, олтин, зар
 زربفت зар-бафт — зар тўқилган
 زرد зард — сариғ
 زرد آلو зардолу — ўрик, зардоли
 زردك зардак — сабзи
 زشت зэшт — хунук, ёмон, жирканчли
 زلال зўлол — тиниқ сув, зилол
 زمزمه замзамэ — секин овоз чиқариб ашула айтиш, шалдираш
 овози
 زمستان зэмэстон — қиш
 زمين замин — ер
 زن зан — хотин, аёл
 زن , گرفتن зан гэрэфтан — хотин олмоқ, уйланмоқ
 زنبور занбур — асалари
 زندگانی كردن зэндэгани кардан — яшамоқ
 زندگى كردن зэндэги кардан — яшамоқ
 زنگ занг — қўнғироқ
 زنگ زدن занг задан — қўнғироқ чалмоқ
 زود зуд — тез; эрта
 زوزه зузэ — чийиллаш, қичқйриш, шилдираш
 زه заҳ (ундов сўз) — баракалла, офарин
 زياد зийод — кўп, мўл
 زيبا зибо — чиройли, гўзал
 زير зир — ост, таг
 زير زمينى зирзамини — ер ости
 زيرا зиро — чунки, зиро
 زيستن зистан (زي зи) — яшамоқ
 زينت يافتن зинат йофтан — безанмоқ, ясанмоқ
 زيبت зист — яшаш

ژاپن жопүн — япон, Япония
 ژاله жолә — шудринг
 ژانويه жонвийә — январь
 ژانده жандә — йиртиқ, жулдур
 ژوئن жуан — июнь
 ژويه жуийә — июль

س

ساخت сохт — ясаш, яратиш, маҳсулот
 ساختمان сохтәмон — тузум; қурилиш, бино
 ساختن сохтан (ساز соз) — қурмоқ, ясамоқ, яратмоқ
 سازمان созәмон — ташкилот
 ساکن сокән — яшайдиган, яшовчи
 سال сол — йил; ёш; курс
 سالخورده солхүрдә — кекса, қари
 سالگرد солгард — йиллик, юбилей
 سالم соләм — соглом; тўғри
 سالمند солманд — кекса, катта ёшли
 سالن солүн — зал, салон
 ساير сойәр — бошқа, бўлак
 سبز شادن сабз шүдан — кўкармоқ
 سبک сабк — услуб, стиль
 سبک сабүк — енгил
 سبو сабу — кўза
 سپارش сәпорәш — буюртма, топшириқ
 سپاه сәпоҳ — қўшин, армия
 سپتامبر сәптомбр — сентябрь
 سپردن сәпүрдан (سپار сәпор ёки سپر сәпүр) — топширмоқ, юкла-
 моқ
 سپس сәпас — кейин, сўнг, сўнгра
 سپهبد сәпахбүд — генерал
 ستاره сәторә — юлдуз
 ستمکش сәтамкаш — азоб чеккан, жабрланган
 ستوه сәтуҳ — ҳолдан кетиш, қийналиш
 سخت сахт — қаттиқ, қийин, оғир

- سختی сахти — огирчилик, огирлик, қийинчилик
 سۇخان сўхан — сўз, гап
 سخن سўханрони — нутқ, доклад
 سخنرانی سўханрони қардан — нутқ сўзламоқ, доклад қилмоқ
 کردن سўханрони қардан — нутқ сўзламоқ, доклад қилмоқ
 سدд садд — тўсиқ, тўгон, дамба, плотина
 سده садэ — юзлик, аср, юз йиллик
 سر сар — баш
 سر сар-э (изофали предлог) — ...да, ...га (ўрин ва жўналиш маъноларини билдиради); **به سر بردن** бэ сар бўрдан — яшамоқ, ҳаёт кечирмоқ
 سر сарр — сир
 سراسر саросар — бутунлай, бутун, тамоман, ҳамма
 سراغ сўроғ — ахтариш, сўраш; **به سراغ کسی رفتن** бэ сўроғ-э каси рафтан — бировни ахтариб (сўраб, йўқлаб) бормоқ
 سرб сўрб — қўрғошин
 سرباز сарбоз — солдат
 سربان сарбон — карвон боши, сарбон
 سرخ сўрх — қизил
 سرخک сўрхак — қизамиқ
 سرخک گرفتن сўрхак гэрэфтан — қизамиқ билан оғримоқ
 سرد сард — совуқ
 سر زمین сарзамин — макон, жой, мамлакат
 سر زنده сарзэндэ — қувноқ, хушчақчақ
 سر سبز сарсабз — кўм-кўк
 سرشتن сэрэштан — қормоқ, аралаштирмоқ
 سرشیر саршир — қаймоқ
 سرعت сўр'ат — суръат, темп
 سر گرم саргарм — қизиқиш, (бир нарсага) бутунлай берилиш
 سرما сармо — совуқ
 سرما خوردن сармо хўрдан — шамолламоқ
 سرمايه сармойэ — бойлик, капитал
 سر نوشت сарнавэшт — қисмат, ёъмиш, тақдир
 سرودن сўрудан (**سر** саро) — куйламоқ, ашула айтмоқ, шеър битмоқ
 سعی са'и — ҳаракат, интилиш
 سعی کردن са'и қардан — ҳаракат қилмоқ, интилмоқ
 سفاهت сафоҳат — тентаклик, ақлсизлик, ўйламай иш қилиш
 سفارش сэфорэш — буюртма, топшириқ
 سفت сэфт — пишиқ, қаттиқ

- سفته сәфтә — қарз ҳужжати, васиқа
 سفره сүфрә — дастурхон
 سفيد сәфид — оқ
 سقف сақф — шип
 سكو саку — тошдан ясалган ўтирадиган жой, супа
 سكوت сўкут — жимжит, сукут
 سكونت сўкунат — яшаш, истиқомат қилиш
 گزیدن سكونت сўкунат газидан — яшамоқ, яшай бошламоқ
 سنگ саг — ит
 سماط сәмот — дастурхон, турли таом қўйилган стол ёки дастур-
 хон; знефат
 سلمانى саямони — сартарош; сартарошхона
 سن сәни — ёш
 سنجدان سانج (سانج) санжидан — ўлчамоқ
 سنگ саг — тош
 سنگين сангин — оғир
 سنه санә — йил
 سو су — тараф, томон
 سواء сава' — тенг, барабар
 سوار شدن савор шўдан — минмоқ (ҳайвон устига), чиқмоқ (транс-
 порт воситасига)
 سوختن сухтан (سوز) суз — ёндирмоқ, куйдирмоқ; ёнмоқ; куймоқ
 سود суд — фойда
 سوراخ сурах — тешик, ковак
 كردن سوراخ сурах кардан — тешиқ, ковламоқ, ўймоқ
 سوزن сузан — игна
 سوسياليستي сусийолисти — социалистик
 سوگند сўуганд — қасам, онт
 خوردن سوگند сўуганд хўрдан — қасам ичмоқ, онт ичмоқ
 سه сә — уч
 سهل саҳл — осон, енгил
 سی си — ўттиз
 سياح сайёҳ — саёҳатчи, сайёҳ, турист
 سياه сиёҳ — қора
 سيب сиё — олма
 سيب زمينى сиёбзамини — картошка
 سير сир — тўқ (қорин)
 سير شدن сир шўдан — тўймоқ
 سيرت сират — хулқ, ахлоқ

سىز دە	سىزداق	— ўн уч
سىگار	سىгор	— папирос
كىشىدىن	سىگار	— папирос чекмоқ
سىم	سىم	— кумуш
سىنما	سىنэмо	— кино
سىنما توغرىسى	سىнэмотуграфى	— кинематография
سىنە	سىнэ	— кўкрак, сийна
بىھلو	سىنە	— плеврит, ўпка шамоллаши
سىيە	سىياھ	— нинг қисқа шакли

ش

شىادباش	شىادباش	— табрик сўзлари айтмоқ
شىاعر	шо'эр	— шоир
شىال	шол-э	— гардан — шарф
شىام	шом	— кечқурун, шом
شىام خوردن	шом хўрдан	— кечки овқат емоқ
شىانز دە	шонздақ	— ўн олти
شىانە	шонэ	— елка; тароқ
شىانە زدن	шонэ задан	— тарамоқ
شىاھباز	шоҳбоз	— бургут
شىايد	шойад	— эҳтимол, шояд
شىايستە	шойистэ	— лойиқ, сазовор
شىب	шаб	— тун, кечаси
شىبانە روز	шабонэруз	— бир кеча-кундуз, кеча-кундуз
شىباھت	шабоҳат	— ўхшашлик
شىبىنشىنى	шабнэшини	— кеча, кечки тантанали мажлис
شىبکە	шабакэ	— тармоқ
شىبىيە	шабиҳ	— ўхшаш, монанд
شىبىيە بودن	шабиҳ будан	— ўхшаш бўлмоқ, монанд бўлмоқ
شىتاب	шэтоб	— шошилиш, шошилич
شىتاب کردن	шэтоб кардан	— шошилмоқ
شىتافتن	шэтофтан (شىتاب شэтоб)	— шошилмоқ
شىتر	шўтўр	— туя
شىخص	шахс	— киши, шахс
شىدن	шўдан (شو)	— бўлмоқ, (бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга) айланмоқ
شىرکت	шэркат	— қатнашиш, иштирок
شىرکت کردن	шэркат кардан	— қатнашмоқ, иштирок этмоқ

	شروع	шўру'	— бошланиш
کردن	شروع	шўру'	кардан — бошламоқ
شدن	شروع	шўру'	шўдан — бошланмоқ
	شريان	шарйон	— артерия, катта аҳамиятга эга бўлган сув йўли
	شۇستان	шўстан (شو شو)	— ювмоқ
	شش	шэш	— олти
	شصت	шаст	— олтинш
	شطرنج	шатранж	— шахмат
بازی کردن	شطرنج	шатранжбози	кардан — шахмат ўйнамоқ
	شعبه	шўбэ	— бўлим
	شعر	шэ'р	— шеър
	شغال	шагол	— чиябўри
	شفا	шаффоф	— тиниқ, шаффоф
	شكار	шэкор	— ов
کردن	شكار	шэкор	кардан — ов қилмоқ
	شكاف	шэкоф	— ёрнқ, тешик
	شكستان	шэкастан (شكن شكان)	— синмоқ, синдирмоқ
	شكفتن	шэқўфтан (شكف شاكوف)	— очилмоқ
	شكم	шэкам	— қорғи
	شكنجه	шэканжэ	— қийнаш, сиқув
	شكوه	шўкуҳ	— тантана, улуг, улугвор
	شلوار	шалвор	— шим
	شما	шўмо	— сиз
	شماتت	шамотат	— ўзганинг бахтсизлигига сўйиниш, ичи қора-лик
	شماره	шўморэ	— миқдор, сон, номер
	شماردن	шўмўрдан (شمار شومر)	— санамоқ
	شمس	шамс	— қуёш
	شمشير	шамшир	— қилич
	شمع	шам	— шам
	شن	шэи	— қум, қум-тош
کردن	شنا	шэно	кардан — сузмоқ
	شناختن	шэнохтан (شناس شناس)	— танимоқ
	شنيدن	шэнидан (شنو شنو)	— эшитмоқ
	شوخی	шухи	— ҳазил, шўхлик
کردن	شوخی	шухи	кардан — ҳазиллашмоқ, шўхлик қилмоқ
	شورا	шўуро	— совет, кеиғаш
	شوروی	шўурави	— совет, советга оид
	شوق	шўуқ	— шавқ, завқ

شوم	шум — машъум, қора бахт
شوهر	шўуҳар — эр
شهر	шаҳр — шаҳар
شهر آشوب	шаҳр-ошуб — бузгинчи, фитначи
شهرستان	шаҳрестон — шаҳристон, вилоят
شهر نشين	шаҳрнэшин — шаҳарлик
شى	шөй — нарса, предмет
شير	шир — сут; шер
شيريني	ширини — ширнилик, конфет, мева-чева
شيرينكار	ширинкор — қизиқчи, масхарабоз
شيوه	шивэ — усул, тартиб, тарз

ص

صادرات	содэрот — экспорт, четга мол чиқариш
صالح	солэх — эътиқодли, дин талабларига қаттиқ риоя қилувчи; хушфеъл (одам)
صبح	сўбх — эрталаб, тонг, субҳ
صبحانه	сўбхонэ — нонушта
صبحانه خوردن	сўбхонэ хўрдан — нонушта қилмоқ
صرف صبحانه	сарф-э сўбхонэ — нонушта қилиш
بعد از صرف صبحانه	ба'д аз сарф-э сўбхонэ — нонушта қилиб бўлгандан сўнг
صحيح	саҳиҳ — тўғри
صحيح و سالم	саҳиҳ-ў солэм — соғ-саломат
صد	сад — юз
صدا	сэдо — овоз, товуш, садо
صدا زدن	сэдо задан — чақирмоқ
صدر	садр — бошлиқ, бош, раис; жойнинг тўри
صديق كردن	сэдқ кардан — тасдиқламоқ
صراف	сарроф — пул майдаловчи, сарроф
صرف	сарф — морфология; сарфлаш
صرف و نحو	сарф-ў наҳв — грамматика (морфология ва синтаксис)
صرفه جوئي كردن	сарфэжуи кардан — эҳтиёт қилмоқ, тежамоқ
صفحه	сафҳэ — бет, саҳифа
صلح	сўлҳ — битим, сулҳ, тинчлик
صلح نمودن	сўлҳ намудан — битим тузмоқ, ярашмоқ
صنایع	санойэ' — صنعت нинг кўplik шакли
صندلی	сандали — стул
صندلی راحتی	сандали-йэ роҳати — кресло

صنعت	сан'ат — саноат, ҳунар, санъат
صورت	сурат — юз, ташқи қиёфа
صياد	сайёод — овчи, сайёд
صیقل زدن	сэйқал задан — сайқал бермоқ, ялтиратмоқ

ض

ضخامت	захомат — тўлалик, йўғонлик, семизлик
ضد	зэдд — зид, қарши; بار ضد бар зэдд-э — ...га қарши
ضمایر	замойэр — ضمیر нинг кўплик шакли
ضمن	зэми — ўрта, ора; در ضمن дар зэми-э — орасида, ўртаси-да, шу орада
ضمیر	замир — юрак, юрак сири; олмош

ط

طب	тэбб — медицина
طبق	тэбқ-э — ...га мувофиқ, ...га биноан
طبقه	табақа — табақа, синф, қават; کارگران طبقه табақэ-йэ коргарон — ишчилар синфи
طبل	табл — ноғора, барабан
طرز	тарз — тарз, усул
طرف	тараф — томон, тараф
طریق	тарик — йўл, усул, тарз
طعام	та'ом — овқат, таом
طفل	тэфл — бола
طلا	тэло — олтин, тилла
طلبیدن	талабидан — талаб қилмоқ
طمع	тама' — тамағирлик, очкўзлик
طناب	таноб — каноп, арқон
طور	тўур — усул, тарз
طوفان	туфон — бўрон
طول	тул — чўзиқлик, узунлик
طول کشیدن	тул кашидан — чўзилмоқ, чўзлиб кетмоқ
طولانی	тулони — давомли, узоққа чўзилган, чўзиқлик
طویلہ	тавилэ — молхона, отхона
طی	тэй-э — давомида, мобайнида, даврида
طی کردن	тэй кардан — (босиб) ўтмоқ

- ظاهر شدن зоҳәр шўдан — кўринмоқ, намоён бўлмоқ, пайдо бўлмоқ
 ظاهراً зоҳэран — кўринишда, ташқи томондан
 ظرف зарф -- идиш, идиш-товоқ
 ظرف شوی зарфшум — идиш-товоқ ювиш
 ظروف зўруф — ظرفнинг кўплик шакли
 ظرفیت зарфийат — ҳажм, снғим, (бир нарсанинг) ҳажми
 ظریف зариф — нозик, нафис, келишган
 ظهر зўҳр — туш (вақги); **ساعت چهار بعد از ظهر** со'ат-э ча -
 ҳор-э ба'д аз зўҳр — кундузи (тушдан сўнг) соат тўртда

ع

- عافیت 'офийат — эсон-омонлик, тинчлик, тинч ва роҳат турмуш
 عالی 'оли — олий
 عاریت دادن 'орийат додан — омонатга бериб турмоқ, қарзга бериб турмоқ
 عاید 'ойад — фойда кўриш, кирим
 عبور 'ўбур — ўтиш
 عبور کردن 'ўбур кардан — ўтмоқ
 عبور و مرور 'ўбур-ў мўрур — у ёқ-бу ёққа ўтмоқ, кўча ҳаракати
 عجله 'ажалэ — шошилишлик, шошилинич
 عجمی 'ажами — араб бўлмаган чет эллик, хорижий
 عدد 'адад — сон
 عذر خواستن 'ўзр хостан — узр сўрамоқ, кечирим сўрамоқ
 عربده 'арбадэ — жанжал, тўполон, ғалва
 عرض 'арз — (бирор нарсанинг) эни, кенглик
 عرفان 'эрфон — билим, маърифат
 عروس 'арус — иелин
 عروسی 'аруси — уйланиш
 عروسک 'арусак — қўғирчоқ
 عرض 'ариз — кенг
 عصا 'аео — ҳасса
 عصا زنان 'асозанон — ҳасса таяниб
 عصر 'аср — кеч, кечқурун
 عصمت 'эсмат — номус, хулиқ, покизалик
 عضو 'ўзв — аъзо

- عضو حزب کمونست 'ўзв-э ҳэзб-э кўмунист — Коммунистик партия аъзоси
 عطا شدن 'ато шўдан — тақдирланмоқ, мукофотланмоқ, берилмоқ
 (زدن) عطسه کردن 'атсэ кардан (задан) — акса урмоқ, аксирмоқ
 عطش 'аташ — ташналик, чанқов
 عظمت 'азамат — улурлилик, ҳашамат, азим
 عقاب 'ўқоб — бургут
 عقب 'ақаб — орқа
 عقب نشینی کردن 'ақабнэшини кардан — чекинмоқ
 عقد 'эқд — марварид ёки маржондан тузилган шода
 عقرб 'ақраб — чаён
 عقر بک 'ақрабак — стрелка
 عقیده 'ақида — фикр, ўй, ақида
 عکاس 'аккос — фотограф
 عکاسی 'аккоси — фотография
 عکس 'акс — расм, сурат
 عکس برداری کردن 'акс бар-дори кардан — суратга олмақ
 علاقه 'алоқэ — қизиқиш, севиш
 علاقه داشتن 'алоқэ доштан — қизиқмоқ
 علاوه 'эловэ — қўшимча
 علاوه بر 'эловэ бар — бунинг устига; қўшимча
 علت 'элат — сабаб, иллат
 علف 'алаф — ўт (ўсимлик)
 علم 'эlm — илм
 علوم 'ўлум — **علم** нинг кўплик шакли
 عماله 'аммомэ — салла
 عمده 'ўмдэ — асосий, бош, катта
 عمر کردن 'ўмр кардан — яшамоқ
 عمق 'ўмқ — чуқурлик
 عمل 'амал — иш, ҳаракат, меҳнат; операция
 عملی شدن 'амали шўдан — амалга оширилмоқ, бажарилмоқ
 عمو 'аму — амаки
 عمه 'аммэ — амма
 عمیق 'амиқ — чуқур
 عوام 'авом — халқ, омма
 عوض کردن 'аваз кардан — алмаштирмоқ, ўзгартирмоқ
 عیش 'эйш — кайфи сафо, айши ишрат

غ

غاسل	ғосәл — (ўлик) ювучи, ғосил
غاصب	ғосәб — босқинчи, зўравон
غافل	ғофәл — ғафлатда қолган, гофия
غالباً	ғоләбан — кўпинча
غذا	ғазо — овқат, таом
غذا خورى	ғазохўри — ошхона, буфет
غرفه	ғўрфә — павильон, раста
غلام	ғўлом — қул, хизматкор
غلامت	ғалат — хато
غلطيدن	ғалтидан — ғилдирамоқ, ағанамоқ
غوطه خوردن	ғутә хўрдан — шўнғимоқ, сувға чўкмоқ
غوك	ғук — қурбақа
غیر از	ғәйр аз — ...дан бошқа
غیر معناد	ғәйр-ә мўтод — одат қилмаган, ўрганмаган
غیور	ғайур — ғайратли

ف

فایح	фотәх — забт этувчи, ғолиб чиқувчи; очувчи
فارغ	форәғ — қутулган, бўшаган, озод бўлган
فارغ التحصيل	форәғ-ўт-тахсил — ўқишни тугатган, ўқишни тамомлаган
فارسدن	форәғ шўдан — қутулмоқ, озод бўлмоқ, бўшамоқ
فاتح	фатх — забт этиш, босиб олиш; очиш
فایق شدن	фойәқ шўдан — енгмоқ, устун келмоқ, енгиб чиқмоқ
فتن	фәтан — فتنه нинг кўплик шакли
فتنه	фәтнә — иғво, фитна; иғвоғар, фитначи
فرا خواندن	фаро-хондан — чақирмоқ
فراخ	фарох — кенг, мўл, кўп
فراز	фәроғ — қочиш, қочиб кетиш
فرا رسيدن	фаро расидан — етиб келмоқ, келмоқ
فراز	фәроз — уст, тепа; устида, тепасида
فرا گرفتن	фаро-ғәрәфтан — ўрганмоқ, қамрамоқ
فرا موش کردن	фаромуш кардан — эсдан чиқармоқ
فراهم آوردن	фароҳам овардан — тўпламоқ, йиғмоқ, бириктирмоқ
فربه شدن	фарбаҳ шўдан — семирмоқ

فرد	фард — киши, одам, шахс
فردا	фардо — эрта, эртага
فرستادن	фэрэстодан (فرست) — юбормоқ, жүнатмоқ
فرش	фарш — гилам, шолча
فرصت	фүрсат — вақт, муддат, фурсат
فرمانده	фармондэх — қўмондон
فرمانروائی داشتن	фармонравои доштан — ҳукм сурмоқ
فرمودن	фармудан (فرما) — буюрмоқ
فرو بردن	фүру бўрдан — чўктирмоқ, ботирмоқ
فروود آمدن	фүруд омадан — настга тушмоқ
فروختن	фүрухтан (فروش) — сотмоқ
فروودگاه	фүрудгоҳ — аэропорт
فروشنده	фүрушандэ — сотувчи
فروشگاه	фүрушгоҳ — магазин, универмаг
فروغ	фүруғ — ялтираш, ёруғ бериш
فرهنگ	фарҳанг — маланият, маориф, билим; луғат
فرهنگ فارسی به روسی	фарҳанг-э форси бэ руси — форсча-русча луғат
فريفتن	фэрифтан (فريب) — алдамоқ, фириб бермоқ
فشار	фэшор — босим, сиқув, сиқини
فصاحت	фасоҳат — гапга усталик, гапдонлик, чиройли нутқ сўзлаш
فصل	фасл — фасл; боб
فصول	фўсул — فصل нинг кўплик шакли
فصیح	фасиҳ — гапга усталик, нутқни чиройли шаклда ифодалаш
فضانورد	фазонавард — космонавт
فقير	фақир — камбағал, қашшоқ, фақир
فكر كردن	фэкр кардан — ўйламоқ, фикр юритмоқ
فلقل	фэлфэл — қалампир
فوراً	фўуран — тезда, тезлик билан
فوريه	фэврийэ — февраль
فهمیدن	фаҳмидан (فهم) — тушунимоқ

ق

قاب	қоб — рамка
قابل	қобэл — лойиқ, арзийдиган
قابل هدايت	қобэл-э хэдойат — бошқарган, бошқарувчи
قاعده	қо'эдэ — қонда

- قاييم كردن** қойэм кардан — яширмоқ, бекитмоқ, яшириб қўймоқ
قبا қабо — чопон
قبل қабл — олдин, илгари
قبلا қаблан — олдиндан, илгаридан
قدر қадр — қадр, қиммат; даража, миқдор
قدرى қадри — бир оз, озгина
قراء қўро' қриё нинг кўплик шакли
قرار қарор — барқарор бўлиш, қарор топиш; ваъдалашиш
قرار دادن қарор додан — жойлаштирмоқ
قرار داشتن қарор доштан — жойлашмоқ, ўрнашмоқ
قرار گذاشتن қарор гўзоштан — ваъдалашмоқ, гапни бир жойга қўймоқ
قرار گرفتن қарор гэрэфтан — қарор топмоқ, жойлашмоқ
قراوت қэроат — ўқиш, қироат
قرن қарн — аср
قرون қўрун — قرن нинг кўплик шакли
قريب қариб — тахминан, қарийб
قريبه қарйё — қишлоқ
قسم қэсм — қисм, бўлак
قصد қасд — мақсад, ният, қасд
قضاوت كردن қазоват кардан — ҳукм чиқармоқ, ҳукм қилмоқ
قاشنگ қашанг — чиройли
قصاب қасаб — зар билан тўқилган парча
قضا қазо — тақдир, ёзмиш, қазо
قضارا қазоро — тасодифан, тўсатдан
قطع كردن қат' кардан — бўлмоқ, кесмоқ, аҳд қилмоқ
قطعه қэт'ё — бўлак, қисм, қитъа
قفا қафо — орқа
قفسه қафасё — шкаф, жовон
قفسه كتاب қафасё-йё кэтоб — китоб шкафи, китоб жавони
قلب қалб — юрак, қалб
قلامي қалами — нозик, ингичка
قله қўллэ — тоғ чўққиси
قليل қалил — кам, озгина, кам миқдорда
قمر қамар — ой
قواعد қаво'эд - قاعده нинг кўплик шакли
قوطى سيگار қути-йё сигор — подсигар, папирос қутиси
قول қўул — ваъда, сўз
قول دادن қўул додан — ваъда бермоқ, сўз бермоқ
قوى қави — кучли, қувватли

قهوه қахвэ - қахва, кофе
 قهوه‌ای رنگ қахвэиранг — жигар ранг, қахва ранг
 قيمت қэймат — баҳо нарх

ك

كاخ кох — сарой, маданият уйи
 فرهنگ كاخ кох-э фарҳанг — маданият саройи
 كار кор — иш; به كار بردن бэ кор бўрдан — ишлатил-
 моқ, қўлланилмоқ
 كار كردن кор кардан — ишламоқ
 كارخانه корхонэ — завод, фабрика
 كارد корд — пичоқ
 كارگر коргар — ишчи
 كارمند корманд — ходим, хизматчи
 علمي كارمند корманд-э 'элми — ҷлмий ходим
 كاستن костан (گاهه) — камаймоқ, камайтирмоқ
 كاستي кости — камайиш, камчилик, нуқсон
 كاشتن коштан (كار) — экиоқ
 كاغذ когаз — қоғоз, хат
 كالا коло — мол, товар
 كام ком — мақсад, орзу
 كام گرفتن ком гэрэфтан — орзуга етишмоқ
 كامل комэл — тўлиқ, комил, камолотга етган
 كاملا комэлан — бутунлай, тамомаи
 كاه коҳ — сомон
 كاهلي коҳэли — дангасалик, танбаллик
 كبريت кэбрит — тугурт
 كبود кабуд — кўк (ранг)
 كبير кабир — улуғ, буюк, катта
 كت кўт — камзул, пиджак
 كت و شلوار кўт-ў шалвор — шим-костюм
 كتابخانه кэтобхонэ — кутубхона
 كتابه кэтобэ — ёзув, бирор нарса устига ёзилган хат, лавҳа
 كتب кўтўб — нинг кўллик шакли
 كتبي катби — ёзма, ёзма равишда
 كثرات касрат — кўш, кўпчилик, кўп миқдорда
 كثيف касиф — кир

- کچ کаж ёки кж — эгри
 کجا кўжо — қалерда? қаерга?
 کچلی качали — кал
 کدام кўдом — қайси
 کدبانو кадбону — бека
 کدو каду — қовоқ
 کراوات кровот — галстук
 کردار кардор — иш, ҳаракат
 کردن кардан (کن кўн) — қилмоқ
 کردمن каргадан — жаркидон (иссиқ мамлакатларда яшайдиган йирик ҳайвон)
 کره кўррэ — ер курраси, курра
 کس кас — киши, кимса
 کسب касб — касб этиш, эгаллаш, касб
 کسل касэл — касал, бетоб
 کشاورزی кэшоварзи — қишлоқ хўжалиги
 کشت кэшт — экин, экиш
 کشتن кэштан (کار кор) — экмоқ
 کشتن кўштан (کش кўш) — ўлдірмоқ
 کشتی кашти — кема, пароход
 کشتی кўшти — кураш, беллашиш
 کشک кашк — қурт (сузмадан қилинган)
 کشمکش кашмакаш — жанжал, ёқалашиниш, урнишиш, тортишув
 کشور кэшвар — мамлакат
 کشیدن кашидан (کش каш) — чекмоқ, тортмоқ, судрамоқ
 کف каф — кўлик; кафт
 کف زدن каф задан — чапак чалмоқ
 کفش кафш — оёқ кийими, туфли, ботинка
 کل кўлл — бутун, умум, бош
 کلاغ калоғ — қарға
 کلاه кўлоғ — бош кийим, шапка
 کلفت кўлўфт — йўғон, қалин
 کلم کалам — карам
 کلمه калэмэ — сўз
 کلمگی кўланг — кетмон, кирка
 کمک кўмак — ёрдам, кўмак
 کردن کمک кўмак кардан — ёрдамлашмоқ, кўмаклашмоқ
 کنار кэнор — қирғоқ, соҳил
 کند кўнд — секни, орқада қолиш; ўтмас

کندن	кандан (کن کان)	— узмоқ, юлмоқ, ечмоқ, қазимоқ
کنفرانس	кўнфэронс	— конференция, лекция, доклад
کنون	кўнун	— ҳозир, шу пайт
کوتاه	кутоҳ	— қисқа, калта
کردن کوتاه	кутоҳ кардан	— қисқартмоқ, калта қилмоқ
کوتاه قد	кутоҳқад	— паст бўйли
کوچک	кучэк	— кичик
کودک	кудак	— бола
کودکستان	кудакэстон	— боғча
کوشش	кушэш	— ҳаракат, интилиш
کوله بار	кулэбор	— хуржин
کوه	куҳ	— тоғ
که	кэ ёки کی	— ким?
کهن	кўҳан	— қадимги, эски
کهنه	кўҳнэ	— эски; доска артадиган латта
کی	кэй	— қачон?
کیسه	кисэ	— чўнтак, халтача
کیف	киф	— портфель, папка
کیفیت	кэйфийят	— кайфият; хусусият, сифат
کین	кин	— гина, душманлик
کیهان	кэйҳон	— коинот, жаҳон, олам

گ

گام	гом	— қадам
گام بر داشتن	гом бардоштан	— қадам ташламоқ
گاو	гов	— сигир
گاوواره	гоҳворэ	— бешик, беланчак
گچ	гач	— бўр
گذاشتن	гўзоштан (گزار گўзор)	— қўймоқ
گشستن	гўзаштан (گشستن)	— ўтмоқ
گمر	гар	— нинг қисқа шакли
گمران	гэрон	— қиммат
گمرائیدن	гэрондан (گمرائیدن)	— интилмоқ, ният қилмоқ, майл бўлмоқ
گمر به	гўрбэ	— мушук
گمر د	гард	— чанг, гард, порошок
گمر د	гэрд	— атроф; думалоқ
گمر د آمدن	гэрд омадан	— тўпланмоқ, йиғилмоқ

- گرد آوردن гәрд овардан — тўпламоқ, йиғмоқ
 گرداگرد гәрдогәрд — атроф, теваарак, ҳамма ёқ
 گرد آلود гәрдолуд — чанга ботган, ҳамма ёғи чанг
 گردش гәрдәш — айланнш, сайл қилиш
 گردش کردن гәрдәш кардан — айланиб юрмоқ, сайл қилмоқ
 گردن гәрдан — бўйин
 گردو гәрду — ёнғоқ
 گردیدن гәрдидан (گرد гәрд) — айланмоқ
 گرسنه гўрўснә — оч (қорин)
 گرفتار гәрәфтан (گیر гир) — олмоқ, ушламоқ
 گرمى гўрг — бўри
 گرم гәрм — иссиқ
 گروه гўруҳ — гуруҳ, группа
 گریبان гәрибон — ёқа
 گریختن гўрихтан (گریز гўриз) — қочмоқ
 گریه гәрийә — йиғи
 گریه کردن гәрийә кардан — йиғламоқ
 گزارش گزارш гўзорәш — хабар, ҳисобот; доклад
 گزارش دادن гўзорәш додан — хабар бермоқ, доклад қилмоқ
 گزاریدن газидан (گزار газ) — чақмоқ
 گستردهن гўстардан (گستر گўстар) — ёймоқ, ёзмақ
 گشادن гўшодан ёки گشودن гашудан (گشا гўшо) — очмоқ
 گشایش гўшойәш — очилнш
 گشایش یافتن гўшойәш йофтан — очилмоқ
 گفتگو гўфтўгу — сўзлашнш, суҳбат
 گفتگو کردن гўфтўгу кардан — сўзлашмоқ, гаплашмоқ
 گفتن гўфтан (گو гу) — айтмоқ, демақ
 گل гўл — гул
 گل гәл — лой
 گلآبی гўлоби — нок
 گلگشت гўлгашт — сўлим, гўзал
 گم گўм — йўқолган
 گم کردن гўм кардан — йўқотмоқ
 گم شدن гўм шўдан — йўқолмоқ; گم راه роҳ гўм кардан — адашмоқ
 گمان بردن гўмон бўрдан — гумон қилмоқ, шубҳаланмоқ
 گمرک гўмрўк — таможня, гумрукхона
 گنبد гўнбад — гумбаз
 گنج гәнж — хазина

گنجشک	gūnjəshək	— чумчуқ
گندم	gandūm	— буғдой
گندم گون	gandūmgun	— буғдой ранг
گنه	gūnaḥ	— گناه нинг қисқа шақли
گوجه فرنگی	gūjəfarangi	— помидор
گود	gud	— чуқур
گودال	gudal	— чуқурлик, зовур
گورکن	gurkan	— гўрков
گوزن	gawazn	— кийик
گوسفند	gusfand	— қўй
گوش دادن (کردن)	gush dadan	(кардан) — қулоқ солмоқ, эшитмоқ
گوشه	gushə	— бурчак
گول	gul	— алдаш
گول خوردن	gul xūrdan	— алданмоқ
گول زدن	gul zadan	— алдамоқ
گونامون	gunogun	— турли, ҳар хил
گوهر	gūuḥar	— гавҳар
گوهری	gūuḥari	— заргар, гавҳар билан шуғуланувчи
گوینده	guyānde	— диктор
گوئی	guyō	— gūē
گهی	gaḥi	— баъзан
گیتی	giti	— дунё, олам
گیلاس	gilos	— гилос; рюмка, бакал

ل

لابد	lo-būdd	— эҳтимол, балки; албатта; хоҳласа-хоҳламаса
لاغر	loḡar	— ориқ, озғин
لاشه	loshə	— ўлик, мурда жасади
لاف و مزاف	lof-ū gazof	— лоф қилиш, бўрттириб гапириш; мақтанмиш
لاقيد	lo-qəyd	— хафсаласиз, бефарқ
لاک زده	lokzadə	— муҳрланган, сургучланган
لانہ	lonə	— ин, уя
لباس	ləbos	— кийим, либос
لبخند	labxand	— табассум, кулги
لبن	laban	— сут
لبنيات	labanniyot	— сут маҳсулотлари
لرزیدن	larzidan	— титрамоқ

- لطف** **лўтфан** — илтифот билан, марҳамат қилиб
لغو **лағв** — бекор қилиш; бемаънилик, эзмалик
لافظ **лафз** — сўз, ибора; талаффуз
لقمه **лўқмэ** — ошам, луқма
چيدن **لقمه** **лўқмэ** **чидан** — тиламчилик қилмоқ, гадолик қилмоқ
لهذا **лэхазо** — шунинг учун, шу сабабли
لهستان **лахэстон** — Польша
لولى **лули** — лўли, алдоқчи
ليکن **ликан** — лекин

۴

- ما** **мо** — биз
ماء **мо'** — сув
مات **мот** — ҳайрон, таажжуб
مات بردن **мот бўрдан** — ажаблантирмоқ, ҳайрон қилмоқ, таажжублан-
 тирмоқ
مات و منگ **мот-ў манг** — ажабланиш, ҳайратда қолиш, ҳайрон бўлиш
ماچ کردن **моч кардан** — ўпмоқ
مادر **модар** — она
مادر بزرگی **модар-бўзўрг** — буви
مادر زن **модар-зан** — қайнана
ماده **моддэ** — модда
مار **мор** — илов
مارس **морс** — март
ماست **мост** — қатик
ماشين **мошин** — машина, автомобиль
مالیدن **молидан** (**مال** **мол**) — суртмоқ, ишқаламоқ
مأموریت **ма'мурийат** — топшириқ, вазифа, хизмат; **به مأموریت رفتن**
бэ ма'мурийат рафтан — хизматга бормоқ, командировкага
 кетмоқ
ماندن **мондан** (**مان** **мон**) — қолмоқ
مانند **монанд-э** — каби, сингар
ماوا (ماوی) **ма'во** — бошпана, бир жойининг яшовчиси
ماوراء النهر **маваро-ўн-наҳр** — икки дарё (Амударё ва Сирдарё) оралиғи
ماه **моҳ** — ой
ماهی **моҳи** — балиқ
ماهی مییر **моҳигир** — балиқчи
ماهی مییری **моҳигири** — балиқ овлаш

مايه	мойэ — бойлик; моҳият, сабаб
مبارزه	мўборазэ — кураш
مبارزه کردن	мўборазэ кардан — курашмоқ
مبدل کردن	мўбаддал кардан — айлантирмоқ, ўзгартмоқ
متاسفانه	мўтаассэфонэ — бахтга қарши
متالم کردن	мўта'алләм кардан — ташвишга солмоқ, азобга қўймоқ
متحدہ	мўттаҳэдэ — бирлашган
متداول	мўтадовэл — оддий, амалий, ишлатиладиган
مردیدن	мўтадовэл гардидан — қабул қилнимоқ, амалга оширилмоқ
متصرف شدن	мўтасаррэф шўдан — ишғол қилмоқ, қўлга киритмоқ
متصل	мўттасэл — узлуксиз, муттасил
بودن	мўта'ажжэб будан — ажабланмоқ; таажжубланмоқ
متعلق	мўта'алләқ — тегишли, тааллуқли
متغير شدن	мўтағаййэр шўдан — аччиқланмоқ, ғайри келмоқ
متفرقه	мўтафарррэкэ — турли, ҳар хил; тарқоқ ҳолда
متقن	мўттақэн — ишончли, аниқ
متلك	маталак — латифа, ҳикмат, анекдот
متمول	мўтамаввэл — бой
متن	матн — текст
متنفر	мўтанаффэр — нафратланувчи, жирканувчи
متوجه	мўтаважжэқ — (бир нарсага) қаратилган, йўналган
مثل	масал — масал, мақол
مثل	мэсл-э — каби, сингарн
مجارستان	мажорэстон — Венгрия
مجارى	мажори-1 нинг кўплик шакли
مجال	мажол — имконият, мумкинлик, мажол
مجانا	мажжонан — текин, бепул
مجددا	мўжаддэдан — қайтадан, янгидан
مجرا	мажро — тармоқ, сувнинг (дарёнинг) оққан ери
مجلس	мажлэс — мажлис, йиғин
مجلل	мўжаллал — ҳашаматли, дабдабали, азим
مجله	мажаллә — журнал
مجموع	мажму' — жам бўлган, кўп нарсанинг бирга қўшилгани
مجموعه	мажму'э — тўплам, мажмуа
محاسبه	мўҳосабэ — ҳисоблаш
محبس	маҳбас — қамоқ, тюрма
محبوس	маҳбус — қамалган, маҳбус
شدن	маҳбус шўдан — қамоққа тушмоқ, қамалмоқ
محرمانه	маҳрамонэ — яширин, маҳфий; маҳфий равишда, яширинча

معزون	маҳзун — гамгин, қайғуга ботган, хафа
محسوب شدن	маҳсуб шўдан — ҳисобланмоқ
محصل	мўҳассас — студент, талаба, ўқувчи
مقرر	мўҳаққар — нафратга учраган, таҳқирланган, манфур
محل	маҳалл — жой, макон
مخت	мәҳнат — азоб, машаққат
محوطه	мўҳаввәтә — майдон, намоиш қилиш учун ажратилган жой
مخارج	мўҳорәж — чиқим, сарф, харажат
مخازن	маҳозән - معزن нинг кўплик шакли
مخالف	мўҳоләф — қарши, зид
مختصر	мўхтасар — қисқа, мухтасар
مختلف	мўхталәф — турли, ҳар хил
مخزن	маҳзан — омбор, склад, хазина
مخزن آب	маҳзан-ә об — сув омбори
مخلص	мўхләс — самимий, қадрдон, самимона
مخلوط	маҳлуат — аралашган, аралаш
مخوف	маҳуф — қўрқинчли, даҳшатли, хавфли
مداد	мәдод — қалам
مدیر	мўдир — мудир, директор, бошлиқ, администратор
مراجعة	мўрожа'ат — қайтиш
کردن	мўрожа'ат кардан — қайтмоқ, қайтиб келмоқ
مراجعين	мўрожә'ин — муурожаат қилувчилар, клиентлар
مربع	мўрабба' — квадрат; متر مربع — мўрабба' — квадрат метр
مربوط	марбут — боғлиқ, алоқадор
بودن	марбут будан — алоқадор бўлмоқ, боғлиқ бўлмоқ
مروحي	мўраххаси — отпуск
مرد	мард — киши, эркак
مردم	мардўм — халқ, халойиқ, омма
مردن	мўрдан (мир) — ўлмоқ
مرز	марз — чегара
مرزبان	марзбон — чегарачи
مرغ	мўрг — қуш, товуқ
مرغی	марг — ўлим
مرور	мўрур — ўтиш
مريض	мариз — касал, бемор
شدن	мариз шўдан — касал бўлмоқ, бетоб бўлмоқ
مزارع	мўзорә' — مزرعه нинг кўплик шакли
مزايا	мазәйо مزيت нинг кўплик шакли
مزبور	мазбур — қайд қилинган, эслатилган, мазкур

مزرعه	мазра'э — экин майдони, дала
مزمزه	мазмазэ — ялаш, татиш, татиб кўриш
مزيت	мазийат — фазилат, афзаллик, олий сифат; ютуқ
داشتن	масалат мўсо'эдат доштан — ёрдам олмоқ, имкониятга эга бўлмоқ
مسافت	масофат — масофа
کردن	мўсофэрат кардан — сафар қилмоқ, саёҳат қилмоқ
مستحضر	мўстаҳзар — огоҳ, хабардор
مستغنى	мўстағни — муҳтож бўлмаслик, муҳтож эмаслик
مستند	мўстанэд — ҳужжатли
مسدود	масдуд — тўсилган, ёпилган
مسكن	маскан — турар жой, яшаш жойи, маскан
مسكين	мэскин — қашшоқ, жуда камбағал, гадой
مسلم	масаллаҳ — қуролланган, қуролли
مسلسل	мўсалсал — занжир каби уланиб кетган, кетма-кет
مشاور	мўшовэр — маслаҳатчи, консультант, машваратчи
کردن	мўшоҳадэ кардан — ўз кўзи билан кўрмоқ, кузатмоқ
مشترى	мўштари — харидор
مشرق زمین	машрэқ-замин — Шарқ, шарқ территориясига тегншли
مشروحا	машруҳан — муфассал, батафсил
مشورت	машварат — маслаҳат
کردن	машварат кардан — маслаҳат қилмоқ
مصاحبه	мўсоҳабэ — суҳбат, суҳбатлашиш, интервью
مصلا	мўсалло — нэмоз ўқиш учун белгиланган жой, жойнамоз
مطلب	матлаб — масала, нарса, тема
مطلع	мўтталэ' — хабардор, огоҳ
کردن	мўтталэ' кардан — хабардор қилмоқ
مطمئن	мўтма'эн — ишонч, ишонган
معادل	мў'одэл — баробар
معاصر	мў'осэр — ҳозирги, ҳозирги замон, замондош
معالجه	мў'олажэ — даволаш
کردن	мў'олажэ кардан — даволамоқ
معالجه يافتن	мў'олажэ йофтан — даволанмоқ, соғаймоқ, шифо топмоқ
معتقد بودن	мў'тақэд будан — ишонмоқ, ишончга эга бўлмоқ
معادن	ма'дан — кон, маъдан
معادود	ма'дуд — чекланган, маълум миқдордаги
خواستن	ма'зэрат хостан — узр сўрамоқ, кеңирим сўрамоқ
کردن	мў'арафи кардан — таништирмоқ, тақдим этмоқ
معروف	ма'руф — машҳур, танилган, атоқли
کردن	мў'алло кардан — улуғламоқ, мақтамоқ

معمول	ма'мул	— қабул қилинган, амалдаги, одат тусига кирган
مغازه	мағозэ	— магазин
مغایرت داشتن	мўғойарат доштан	— мухалиф бўлмоқ, қарши бўлмоқ
مغز	мағз	— мия, илик, мағз
مغلوب ساختن	мағлуб сохтан	— енгмоқ
مفتخر	мўфтахэр	— гурурли киши, мағрур, фахрлы
مفرد	мўфрад	— бирлик
مفيد	мўфид	— фойда, фойдали
مقام	мақом	— ўрин, мансаб, мақом
مقايسه	мўқойасэ	— солиштириш, қиёс қилиш
مقاومت	мўқовамат	— қаршлик, зиддият
مقبره	мақбарэ	— қабр, мақбара, мавзолей
مقروض	мақруз	— қарздор
مکاتبه	мўкотабэ	— хат ёзишиб туриш, хат ёзишмоқ
مکاتبه کردن	мўкотабэ кардан	— хат ёзишиб турмоқ, хат ёзишмоқ
مکالمه	мўколамэ	— сўзлашиш, суҳбат, диалог
مکرر	мўкаррар	— такрор, қайта-қайта, бир неча бор
مکعب	мўка'аб	— куб, кубик; متر مکعب мэтр-э мўка'аб — кубометр
مگس	мағас	— пашша
ملازم	мўлозэм	— қизиқиш, бир нарсага берилиш, мулозим
ملاطفه	мўлотафат	— илтифот, назокат
ملاقات	мўлоқот	— учрашиш
ملاقات کردن	мўлоқот кардан	— учрашмоқ
ملت	мэллат	— миллат, халқ
ملتفت شدن	мўлтафэт шўдан	— тушунмоқ, фаҳмламоқ
ملح	мэлх	— туз
ملخ	малах	— чигиртка
ملك	малэк	— подшоҳ
ملل	мэла	— ملت нинг кўплик шакли
ملوک	мўлук	— ملک нинг кўплик шакли
من	ман	— мен
منابع	манобэ	— منبع нинг кўплик шакли
منبع	манба'	— манба, бошланиш
منت	мэннат	— садақа, хайрли; миннатдорлик
منتظر	мўнтазэр	— кутиш, интизорлик, кутувчи
مندرس	мўндарэс	— эскирган, чурук, тўзган
منزل	манзэл	— уй, турар жой, манзил
منصرف شدن	мўнсарэф шўдан	— воз кечмоқ, бирор ишни қилишдан қайтмоқ

منظم	мўназзам	— мунтазам, узлуксиз, тартибли
منظور	манзур	— мақсад
منظومه	манзумэ	— поэма, дoston
منقص شدن	мўнағғас шўдан	— аччиқланмоқ, ғазабланмоқ
منفرد	мўифарэд	— ёлғиз; ажралган
منفعت	манфа'ат	— фойда
منقار	манқор	— тумшуқ
منقار زدن	манқор задан	— чўқиламоқ
منقد	мўнаққэд	— танқидчи
مو	му	— соч, қил
مواد	маводд - ماده	нинг кўплик шакли
موج	мўуж	— тўлқин, мавж
موجب	мўужэб	— сабаб, асос
مور	мур	— чумоли
موزه	музэ	— этик; музей
موش	муш	— сичқон
موضوع	мўузу'	— тема, мавзу, проблема
موقع	мўуқэ'	— пайт, вақт
موقوف	мўуқуф	— боғлиқ бўлган, тўхтатилган
مولد	мўулэд	— туғилган ер
موليان	мулйон	— Мулисн (Бухородаги дарёнинг номи)
موی شکافتن	муй-шэкофтан	— кўп ўйламоқ, фикрга чўкмоқ
مه	мэ	— май
مهتابی	маҳтоби	— ойдин
مهم	мўҳэм	— муҳим
مهندس	мўҳандэс	— инженер
ميان	мийон	— ўрта, ўртаси
ميان	мийон-э	(изофали предлог) — ўртасида, орасида
مياه	мийоҳ	— ماء нинг кўплик шакли
مير	мир	— امير нинг қисқа шакли
میز	миз	— стол
میز تحریر	миз-э таҳрир	— ёзув столи
میزان	мизон	— ўлчов, миқдор, тарози
میشی رنگ	миширанг	— тим қора ранг
میل	мэйл	— хоҳиш, майл
میل داشتن	мэйл доштан	— истамоқ, хоҳламоқ
میله	милэ	— металл таёқча
میهن	миҳан	— ватан

نايينا	нобино — кўр
ناحيه	ноҳийэ — район, қишлоқ
ناخن	нохўн — тирноқ
ناخوش	нохўш — касал
ناماء	ногоҳ — тўсатдан, бирдан
ناووار	ногавор — кўнгилсиз воқеа, хунук ҳодиса
نامهان	могаҳон — тўсатдан, бирдан
نامدار	номдор — атоқли, машҳур
نامه	момэ — хат, мактуб, нома
ناو	нов — корабль (ҳарбий), кема; канал
ناوه	новэ — тоғора; ариқ, кичик канал
ناهار	ноҳор — тушлик
ناهار خوردن	ноҳор хўрдан — тушлик қилмоқ, овқатланмоқ
ناى	ной — қаранг نى
نايل شدن	нойэл шўдан — муваффақ бўлмоқ, сазовор бўлмоқ, эришмоқ
نابات	набот — ўсимлик
نبرد	набард — жанг, уруш
نېشتن	набэштан — қаранг نوشتن
نتايچ	натомж — نتیجه нинг кўплик шакли
نثر	наср — проза, сочма, наср
نجات	нəжот — қутқариш
نجات دادن	нəжот додан — қутқармоқ
نجات يافتن	нəжот йафтан — қутулмоқ
نحو	наҳв — синтаксис, усул
نخ	нах — ип
نخست	нахўст — биринчи, бош
نخست وزير	нахўст вазир — примьбер-министр
نخستين	нахўстин — биринчи, аввалги
نخود	нўхуд — нўхат
نخود آب	нўхуд-об — нўхат шўрва
نرم	наrm — юмшоқ, майин
نزديک	наздик — яқин
نژاد	нəжд — ирқ, насл, зот
نسخ	нўсах — نسخه нинг кўплик шакли

www.ziyouz.com

نسخ خطی	нўсах-э хатти — қўл ёзмалар
نسخه	нўсахэ — нусха, копия
نسيم	насим — шабада
نشاط	нашот — севинч, шодлик
نشان	нашон — орден; кўрсатиш
نشانی	нашоми — адрес; белги
نشستن	нашастан (نشین) — ўтирмақ
نصایح	насоиҳ — نصیحتнинг кўплик шакли
نصف	насф — ярим
نصیحت	насиҳат — насиҳат
نظافت	назофат — йиғиштириш, тартибга солиш; озодалик
نظامی	назоми — ҳарбий
نظم	назм — поэзия, шеърят, назм
نظمیہ	назмиё — полиция, полиция бошқармаси
نظیر	назир — ўхшаш, тенг
نعره	на'рә — бўкириш, қичқирриш
نعره زدن	на'рә задан — бўкирмақ, қичқирмақ
نفر	нафар — жон, киши
نفرین	нафрин — қарғаш, лаънат ўқиш; қарғиш, лаънат
نقوذ	нўфуз — таъсир
نقره	нўқрә — кумуш, нуқра
نقش	нақш — расм; роль
نقشه	нақшә — план, режа; карта
نقل کردن	нақл кардан — айтиб бермақ, ҳикоя қилиб бермақ
نکته	нўктә — ўткир идрок, чуқур фикр; муҳим нарса
نگاشتن	нағоштан (نگار) — ёзмақ, чизмақ
نگوھش	нағуҳәш — таъна қилиш, койиш, айблаш
نگاه کردن	нағоҳ кардан — қарамақ, назар солмақ
نگران	нагарон — кутиш, нигорон бўлиш
نگریستن	нагаристан (نگر) — қарамақ
نگهداشتن	нағаҳ-доштан (نگهدار) — сақламақ, қараб турмақ
نمایش	намоёш — кўрсатиш, намоиш
نمایشگاه	намоёшгоҳ — кўргазма, виставка
نمایشنامه	намоёшнома — спектакль, пьеса
نماینده	намоёндә — вакил, делегат, депутат
نمک	намак — туз
نمودن	намудан (نما) — кўрсатмақ
ننگ	нанг — шармандалик, уятлик
نو	нўу — янги

نواحی	навоҳи — ناحیه	нинг кўплик шакли
نواختن	навохтан (نواز)	эркаламоқ; чалмоқ
نوار	навор	— магнитофон лентаси
نوازش	навозэш	— эркалаш
نوازش کردن	навозэш кардан	— эркаламоқ
نوامبر	навомбр	— ноябрь
نوباره	нўубавэ	— ёш бола, ўспирин
نود	навад	— тўқсон
نوزده	нуздаҳ	— ўн тўққиз
نوشتن	навэштан (نويس)	— ёзмоқ
نوشتيدن	нушидан (نوش)	— ичмоқ
نوگر	нўукар	— хизматкор
نوع	нав'	— нав, тур, хил
نويسنده	нависандэ	— ёзувчи
نه	нўҳ	— тўққиз
نهادن	наҳодан (نه)	— қўймоқ
نهار	наҳор	— қаранг ناهار
نهال	наҳол	— инҳол, ёш кўчат
نهان	наҳон	— яширин, махфий, пинҳон
نهفتن	наҳўфтан	— яширмоқ, яширинмоқ
نی	наё	— най, қамиш
نیرو	ниру	— куч, қувват, қудрат
نیز	низ	— ҳам, шунингдек
نیش	ниш	— шайза, ниш; чақиш
نیک	ник, نیکو	наёку ва нёку — яхши, хуш
نیکبخت	ник-бахт	— бахтли, бахтиёр
نیل	нил	— нил, кўк, зангори бўёққа кетадиган ўсимлик
نیم	ним	— ярим
نیمکت	нимкат	— скамейка, парта

9

وارد شدن	ворэд шўдан	— кирмоқ
واردات	ворэдот	— импорт, ичкарига мол келтириш
واردان	ворэдон	— келгиндилар, кириб келганлар
واژه	вожэ	— сўз, ибора
واصل گردیدن	восэл гардидан	— келмоқ, келиб қўшилмоқ, уланмоқ, етишмоқ
واقع	воқэ'	— жойлашган
واقعا	вақэ'ан	— ҳақиқатда, ҳақиқатан

- واقف** воқаф — хабардор, огоҳ, воқиф
واقف بودن воқаф будан — хабардор бўлмоқ, огоҳ бўлмоқ
وا کردن во-кардан — очмоқ, езмоқ
وا گذاشتن во-гузоштан — қолдирмоқ; топширмақ
والدین воладейн — ота-она
واهی воҳи — бўш, қуруқ
واهی خیال воҳи хийол — хом хаёл
واجب важаб — қарич
ورزش варзеш — спорт, жисмоний тарбия
ورزش کردن варзеш кардан — спорт билан шугулланмоқ, бадан тарбия қилмоқ
ورزشگاه варзешгоҳ — стадион
ورزیدن варзидан (ورز) — машқ қилмоқ
ورود вӯруд — кириш, кириб келиш
وزرا вӯзаро — وزیر нинг кўплик шакли
وزغ вазағ — бақа, қурбақа
وزن вази — вази, ўлчов
وزنه برداری вазиэ-бардори — оғир тош кўтариш
وزیدن вазидан (وز) — эсмоқ
وزیر вазир — министр, вазир
وسایل васойэл- وسیله нинг кўплик шакли
وسایل نقلیه васойэл-э нақлийэ — транспорт, транспорт воситалари
وسعت یافتن вӯс'ат йофтан — кенгаймоқ, тарқалмоқ
وسيله василэ — восита
وصف васф — таъриф, васф
وصف کردن васф кардан — таърифламоқ, васф этмоқ
وضع ваз' — вазият, шароит; ўрин, мавқе
و غیره ва гайрэ — ва бошқалар
وقوع вӯқу' — воқеа ёки ҳодисанинг содир бўлиши
ول کردن вал-кардан — қўйиб юбормоқ, бўшатиб юбормоқ
ولی вали — лекин
وی вэй — у (кишилик олмоши)
ویژه вижэ — махсус; **ویژه بے** вижэ — махсусан

5

- ها** ҳо ҳан ҳон — -а, -ми (сўроқ юкламала.и)
هدايا ҳадоёйо — **هدیه** нинг кўплик шакли
هزار ҳадар — бекорга, фойдасиз

ھەدىە	ҳадйё — совға, ҳада
ھарасан	ҳэросон — қўрққан, қўрқадиган; қўрқинч
ھарға	ҳар-гоҳ — ҳар вақт; агар
ھаргэз	ҳаргэз — ҳеч қачон, ҳеч вақт
ھэзар	ҳэзор — минг
ھашт	ҳашт — саккиз
ھаштад	ҳаштод — саксон
ھаштан	ҳаштан (هل ھэл) — қолдирмоқ, қўймоқ
ھашти	ҳашти — даҳлиз, пешайвон
ھэфт	ҳафт — етти
ھэфтад	ҳафтод — етмиш
ھэфт тир	ҳафт-тир — тўппонча
ھэфде	ҳэфдаҳ — ўн етти
ھелу	ҳўлу — шафтоли
ھем актон	ҳамакнун — эндиликда, ҳозирги вақтда
ھеман	ҳамон — ўша, ана ўша, ҳамон
ھембастаги	ҳамбастаги — бирдамлик, боғлиқлик
ھемжовар	ҳамжавор — қўшни, ҳамсоя
ھемчэнин	ҳамчэнин — шундай, худди шундай
ھемсайе	ҳамсойё — қўшни
ھемсар	ҳамсар — умр йўлдоши, хотин
ھем марз	ҳаммарз — чегарадош
ھемваре	ҳамворё — ҳамиша, доим
ھемин	ҳамин — шу, мана шу
ھендэсэ	ҳандасэ — геометрия
ھендэванэ	ҳэндэванэ — тарвуз
ھенр	ҳўнар — санъат, ҳунар
ھенрише	ҳўнарпишэ — артист
ھенрдуст	ҳўнардуст — ҳаваскор
ھенрестан	ҳўнарэстон — билим юрти
ھенрманд	ҳўнарманд — санъатчи, санъат арбоби
ھангам	ҳангом — пайт, вақт
ҳануз	ҳануз — ҳали, ҳали ҳам, шу вақтга қадар
ҳавайма	ҳавопэймо — самолёт
ҳол	ҳўул — қўрқинч, даҳшат
ҳовиж	ҳавиж — сабзи
ҳиҷ кдам	ич. кўдом — ҳеч ким, ҳеч қайси
ҳизм	ҳизўм — ўтин

ياد آوری	йод-овари — эслаш, эсга олиш, хотирлаш
ياد بود	йод-буд — хотира, эсдалик
ياد داشت	йод-дошт — меморандум, нога, хотира ёзуви
يادگارۍ	йодгори — эсдалик, сувенир
ياد گرفتن	йод гэрэфтан — ўрганмоқ
يار	йор — ёр, дўст
ياری دادن	йори додан — ёрдамлашмоқ, кўмаклашмоқ
يازده	йоздах — ўн бир
يافتن	йофтан (ياب) — топмоқ
يخه	йахэ — ёқа
يغما	йағмо — талон-торож, таловчилик, босқинчилик
يقين	йақин — ишонч
يقين داشتن	йақин доштан — ишонмоқ
يک	йэк — бир
يک خورده	йэк-хўрдэ — бир ошам
يکرشته	йэкрэштэ — бир қатор
يکسرہ	йэксарэ — бир йўла, тўғри
يگانگی	йэгонэги — бирлик, ёлғизлик
يواشکی	йўвошаки — секинлик билан, оҳишта, секингина
يوم	йўум — кун
يیلاق	йэйлоқ — яйлов, дала, дача, шаҳар ташқарисидаги уй-жой

МУНДАРИЖА

Сўз боши	5
Кириш	9
Фонетика	13
Унлилар тавсифи	13
Ундошлар тавсифи	17
Форс тилининг баъзи фонетик хусусиятлари	25
Бўгин	25
Ургу	27
Алфавит	28
Қисқа унлиларнинг ёзувда ифодаланиши	36
Чўзиқ унлиларнинг ёзувда ифода этилиши	38
Араб сатр усти белгилари	45
Ташдид	45
Ҳамза	45
Танвин	50
Васла	50
Қамарий ва шамсий ҳарфлар	50
Форс ёзувининг айрим хусусиятлари	52
Биринчи дарс گفتگو	53
От кесимили содда йиғиқ гап	54
Кўрсатиш оломшлари این ми ва آن он	54
است аст боғламаси	54
چه ча ва که кэ сўроқ оломшлари	55
Иккинчи дарс گفتگو	56
Сўроқ гапининг ясалиши	57
است аст боғламасининг бўлишсиз шакли	58
بلى бали ва تحير нахэйр сўзлари ҳақида	58
است аст боғламаси талаффуздаги баъзи бир фонетик хусусиятлар	59
Учинчи дарс گفتگو	60
Сўроқ гапининг ясалиши (давоми)	61
Тўртинчи дарс گفتگو	65
Қишлоқ оломшлари	66

Боғламанинг тусланиши (тўлиқ шакли)	66
هست Ҳаст сўзининг муस्ताқил маъноси	68
Бешинчи дарс گفتگو	71
Боғламанинг қисқа шакли	72
Олтинчи дарс گفتگو	76
Изофа	77
Изофанинг имлоси	78
Еттинчи дарс کشور ما	81
Отларда сон категорияси	83
ان -он кўплик қўшимчасининг имлоси	84
Изофий занжир	85
همه ҳамэ олмоши ҳақида	86
Сяккизинчи дарс گفتگو	88
Эгалик аффиксларни	90
Эгалик аффиксларининг имлоси	91
Тўққизинчи дарс فصلها و روزها	94
Миқдор сонлар	95
Тартиб сонлар	97
Форс тилида йил, ой ва кунларнинг ифода этилиши	99
Учинчи дарс حکایت	101
Феъл	101
Феълларнинг таркиби	102
Феъл негизлари	103
Утган замон аниқ феъли	103
Форс тилида келишикларнинг ифодаланиши	107
Предлоглар	107
را ро кўмакчиси	110
Уи биринчи дарс حکایت	113
يای йо-йэ ваҳдат ва نکره йо-йэ накерэ	113
Изофали предлоглар	116
خود хўд ўзлик олмоши	119
Уи иккинчи дарс من هر روز چه ميکنم	123
Ҳозирги замон феъл негизининг ясалиши	125
Ҳозирги-келаси замон феъли	126
Қўшма феълларнинг контакт ва дистант ҳолати	131
Вақтнинг ифодаланиши	133
Ун учинчи дарс خانواده ما	140
داشتن доштан феъли	143
Ешнинг ифодаланиши	144

ی - ى қўшимчаси олган دیگر دیگر ва یک یک сўзларининг маъ- носи	145
Эгаликнинг ифодаланиши (давоми)	145
Уш тўртинчи дарс گفتگو	149
یای نسبت йо-йэ нэсбат	151
Пайт ҳоли	153
چند чанд олмоши ҳақида	154
زردن حرف ҳарф задан ва گفتگو کردن گүфтүгү кардан феъллари ҳақида	155
Уш бешинчи дарс درس زبان فارسی	158
Буйруқ феълли	161
Лексик изоҳ	165
Уш олтинчи дарс فروشگاه مرتزی پوشاک	168
Ҳозирги-келаси замон шарт-истак майли	170
Модал феъллар ва модал сўзлар	173
خوش آمدن хўш омадан феъллининг тусланишидаги хусусиятлар	177
Лексик изоҳ	179
Уш еттинчи дарс ماکیان و تعیم طلا	182
Мақсад эргаш гап	183
Тўлдирувчи эргаш гап	184
Уш саккизинчи дарс عاقبت دروغگوئی	187
Утган замон давом феълли	188
Нумеративлар	190
Лексик изоҳ	191
Уш тўққизинчи дарс روباه دم کنده	193
Сифатдош	194
Утган замон сифатдоши	194
Иигирманчи дарс دو رفیق	198
Утган замон равишдоши	199
Пайт эргаш гап	200
Иигирма биринчи дарс چشن شعر و ادب در ازبکستان	206
Ҳозирги замон сифатдоши	208
یای لیاقت йо-йэ лиёқат	210
Отларда сон категорияси (давоми)	211
Мураккаб предлоглар	214
Иигирма иккинчи дарс روزنامه هفتگی خبرهای مسکو	217
یای مصدری йо-йэ масдари	218
بودن доро будан ва حواى بودن ҳови будан қўшма феъллари ҳақида	218

Янгирма учинчи дарс	آی بیک	221
Утган замон натрижалчи феъли		223
Янгирма тўртинчи дарс	دوستی من با اندره	229
Узоқ ўтган замон феъли		233
Янгирма бешинчи дарс	کتابخانه دولتی بنام علی شیر نوائی	237
Сифат		239
Сифат даражаларни		239
Янгирма олтинчи дарс	ابو علی ابن سینا	245
Ҳаракат ёки ҳолат номини билдирувчи отлар		246
Янгирма еттинчи дарс	ئین	250
Қисқартирилган инфинитив		251
Шахссиз гаплар		252
Янгирма саккизинчи дарс	نمایشگاه شوروی در تهران	254
Аниқ келаси замон феъли		255
Янгирма тўққизинчи дарс	فستوال سینمائی در مسکو	258
Утимли ва ўтимсиз феъллар		259
Феълнинг мажҳул нисбати		261
Уттизинчи дарс	شاهراه‌های آبی زندگی	265
Феълнинг орттирма нисбати		267
Ёйиқ содда гапда сўз тартибни		268
Уттиз биричи дарс	بازرس	271
Аниқловчи эргаш гап		273
Уттиз иккинчи дарс	شرایط نویسنده‌ی	278
Утган замон шарт-истак майли		279
Уттиз учинчи дарс	نامه اودت به جمشید	282
Шарт эргаш гап		284
Уттиз тўртинчи дарс	طهران متعوف (فصل اول)	289
Тўсиқсиз эргаш гап		291
Уттиз бешинчи дарс	خانه پدری	293
Сабаб эргаш гап		296
Уттиз олтинчи дарс	حکایات	299
Классик форс тилига хос бўлган айрим грамматик хусусиятлар		301
I илова. Кўп қўлланадиган содда феъллар ва уларнинг ҳозирги замон феъл негизи		305
II илова. Йил ҳисоби		311
III илова. Қаллиграфик машқлар		317
IV илова. Форс адабиётидан намуналар		326
1- жа д в а л « <i>ی</i> »лар ва уларнинг имлоси		355
2- жа д в а л. Феълнинг замон формалари		356
Форсча-ўзбекча лугат		358

На персидско-узбекском языке

МАЛИК АБДУСАМАТОВ

ПЕРСИДСКИЙ ЯЗЫК

Второе издание

Учебник для студентов восточных
и филологических факультетов университетов
и факультетов узбекского языка и литературы
педагогических институтов

Издательство „Ўқитувчи“

Ташкент — 1977

Наширёт редактори **А. Хидиров**

Муқова расмони **Э. Исҳоқов**

Бадий редактор **Қ. Алиев**

Техн. редактор **С. Ахтимова**

Корректор **О. Хўжаев**

Босишга рухсат этилди 12/VII-1976 й. Қогози № 2. 60×90^{1/8} Физ. 6. л. 26,5. Уч. нашр. л. 30,32.
Тиражи 25000. „Ўқитувчи“ нашриёти. Тошкент. Навоий кўчаси, 30. Шартнома 61-76 й. Баҳоси 85 т.
Муқоваси 20 т.

ЎзССР Министрлар Совети нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат комитетининг
3-босмахонасида терилди, офсет босма фабрикасида босилди. Тошкент. Усмон Юсупов кўчаси, 86.
1977. Заказ № 277.

Набрано в типографии № 3 Государственного комитета Совета Министров УзССР по делам издательства,
полиграфии и книжной торговли. Отпечатано на фабрике офсетной печати.
Ташкент, ул. Усмана Юсупова, 86.